

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 057 048 670

HUNGARY

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Received JUN 9 1931

1919 September.

HUNGARY

3-D

0

PIKLER

✕ BELÁTÁSOS ELMÉLETE ^c

PIKLER JOGBÖLCSELETÉNEK

ÉS VILÁGNÉZLETÉNEK KRITIKAI VIZSGÁLATA

IRTA

Dr. JEHLICSKA FERENC

PRINTED IN HUNGARY

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1908.

Kapható,
POLITZER ZSIGMOND és FIA
könyvkereskedésben
Budapest, IV., Kecskeméti-ucca 4.

FORTX
J

6/8/31

JUN 9 1931

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	III
Pikler belátásos elmélete	3
I. <i>Pikler elméletének helye a jogbölcseletben</i>	3
Pikler viszonya a XVII. és XVIII. századbeli észjogá- szokhoz és a jogtörténeti iskolához. Pikler helye a ma- gyar jogbölcseletben.	
II. <i>Pikler jogbölcseletének fő elvei</i>	7
1. A fő elveknek összefoglalása	7
A hasznossági belátás a jog multjában. A hasznossági belátás a jövőendő jogalkotásban.	
2. A hasznossági belátás illusztrálása. Nemzeti érzés és internacionalizmus	9
A burgonyaevő ember belátása és a nemzeti érzés. Hogy a nemzeti kultúra ápolása túlhaladott álláspont. Birálat. Etikai kötelességeink a hazával és a nemzettel szemben. Széchenyi István és Pikler Gyula.	
III. <i>Pikler tudományos módszere</i>	16
Pikler módszere egyoldalúan apriorisztikus, dedukciós. Marx, Gobineau, Ratzel, Hobbes, Rousseau módszerei és Pikler módszere. Az indukció elhanyagolása Pikler- nél. A modern szociológia az apriorizmus ellen. Giddings szembeállítva Piklerrel. Pikler történelemiszonya. Veru- lami Baco-féle kategóriák, bálványok Piklernél.	
IV. <i>Az ember ősellapota, vagyis az őš Shylock</i>	24
Pikler őš Shylockja, Nietzsche «szőke bestiája» és Hob- bes félnék barlangi szörnyetege. Irányelmélet az ember ősellapotáról. Az ember társas lény. Az ősember és az utilitárius kalkuláció. Az átlagember nem Shylock. Báró Eötvös József nézete.	
V. <i>Pikler belátásos állatai</i>	31
Intellektuális belátás, vagy természetes kiválasztás? Az oroszlánok és a vadbivalyok logikája. Darwin és Spencer	

*

Pikler nézetével szemben. Miért vét Pikler a »hypotheses non fingo« elv ellen.

- VI. *Az emberi egyesületek keletkezése*... --- --- --- --- 34
1. A család ... --- --- --- --- 34
- A család és a kereskedelmi karaván. A szülők és a gyermekek viszonya. A család nem az utilitárius mérlegnek terméke. Nagy etnológusok Pikler ellen.
2. Az állam... --- --- --- --- 38
- A közös származás szerepe az államok keletkezésében. Állam és részvénytársaság. Gobineau, Ratzel, Gumplovitz a vér azonosságának a fontosságáról. Spencer elsődleges, másodlagos és harmadlagos államai Piklerrel szemben. Burke nézete az állam természetéről.
3. Aristoteles tana az emberi egyesületek keletkezéséről, szembeállítva Piklerével ... --- --- --- 47
- Az ember zoon politikon. Az emberi egyesületek természetes keletkezése. A hasznossági belátás határai. A természet világos útmutatásai, intenciói és azoknak elhanyagolása Piklernél. A természeti tendenciák és a jog. Pikler elmélete szembehelyezkedik a természettel.
- VII. *A hasznosságbeli ágatástól független erők a jogalkotásban* ... --- --- --- --- 54
1. A világnézletek ... --- --- --- --- 54
- A »der Mensch ist, was er isst« elv egyoldalúsága. A gondolat ereje. A metafizika és a jogbölcselet összefüggése Platónnál és Aristotelesnél. A középkori és az újkori gondolkodóknál. Az antik államjog és az antik világnézet. Az elméleti gondolatmunka függetlensége az utilitárius belátástól. A teoretikusok szerepe a jogfejlesztő kultúréletben.
2. Pikler világnézlete. Hedonikus utilitarizmus cinikus színezettel ... --- --- --- --- 70
- Pikler világfelfogása. Az igazság és a hazugság jelentősége Piklernél. A pillanatnyi hedonizmus. Edite, bibite. Pikler világnézetének és jogbölcseletének benső összefüggése. A kommunista »hizlalda«. Kereshető-e az ember boldogsága a hedonizmusban? Boethius nézete. A gyönyör képzele nem mondható az emberi cselekvőség általános indító okának. A helyes felfogás. Aristoteles és

Mill a hedonizmus ellen. Abszolút rossz-e a fájdalom? A szerencse és a balsors befolyása az egyes ember jellemére és boldogságára. Fájdalom a boldogságnak egyik alkotórésze. A biológia tényei Pikler ellen. Darwin. A hedonizmus és az erkölcsi hülyeség (moral insanity). Miben keresendő a nemzetek boldogsága? Circe jól táplált sertései. «Hizlalda» vagy «koplalda» lenne-e a kommunista társadalom? A kommunista despotizmus és az emberi boldogság. A szerencse és a balsors befolyása a nemzetek jellemére és boldogságára. Pikler belátásos tanítványai. Hedonizmus és társadalmi anarchia. Tárgyunk pozitív megvilágítása. Miben keresi az ember a maga boldogságát? Plato, Aristoteles, a Stoa, Aqu. szt. Tamás, Leibniz, Spinoza, Shaftesbury, Kant, Hegel, Schleiermacher az utilitárius hedonizmus ellen. A hazugság Pikler elméletében. Strucc-politika az igazsággal szemben. A görögök, Luther, Paulsen stb. a hazugságról. A hazugság és a gyávaság.

3. A vallás 110

A vallás befolyása a társadalmi életre és a jogra. A történelmi materializmus és a piklerizmus ellentétes nézete ma már nem tartható. A vallás és a jog a fejlődés kezdetleges fokán. A zsidó nép vallása és jogalkotása. Főleg a zsidó nép szociális törvényhozása. A kereszténységnek befolyása a jogalkotásra. A gyermekkítétel. Az abortus. A rabszolgaság. A kereszténység és az altruizmus. Kereszténység és társadalom. A kereszténység és a nemzetközi jog. A keresztény állam és az antik állam. A vallás az utilitárius belátástól független erő. B. Eötvös József véleménye.

4. Az egyéniség... .. 132

Az egyéniség eredeti erő, nem a belátás terméke. Lehmann, Carlyle, Taine, Tarde, Bourdeau, Odin, Barth a nagy egyének szerepéről. A helyes középút. A lángelmék szerepe a jogtejesztő kultúrában. A Pikler-féle észadta edény szűk.

5. A faji sajátosságok 138

A faji sajátosságok természetes tények és befolyásuk fontos. Comte, Taine, Gobineau, Hellwald, Gumplovitz, Chamberlain a faji különbségekről. Tartózkodni kell a túlzástól mind a két irányban. A faji sajátosságok befolyása a jogalkotásra.

- VIII. *Pikler szociológiai monizmusa* 143
 A szociális cselekvés törvénye nem természettörvény. Concha és Pulszky az egyformulás monizmus ellen. Az ember nem gép. A szociális indukció hiányos volta és Pikler elhamarkodott általánosításai. Giddings álláspontja. Az aprioristák varázsvesszeje. Marx, Macchiavelli, Pikler primitív magyarázatai.
- IX. *A természetjog* 151
 A régi és a XVII. és XVIII. századbeli forradalmi természetjognak összetévesztése Piklernél. A természetjog nem geometriai rendszer. Pikler ellenvetései a természetjog ellen. Azoknak megoldása. Az abszolút jogpozitivizmus képtelen következei. Az ókor és a középkor nagy gondolkodói a természetjogról. Bergbohm és a természetjog. Anarchia a jogbölcséletben. Pikler maga is természetjogász. Az ő természetjoga nem fogadható el.
- X. *Az emberi ősjog* 168
 Piklernek egyetlen hedonikus ősjoga. Ezen felfogás értelme és következetlensége. Az ősi «homo-bestia» eszménye oktalan és beteg eszmény.
- XI. *A lételes jog* 173
 A jog mibenléte. A jog és a kikényszeríthetőség. A fizikai és a szociáletikai kényszer. A jog és az etika elválasztása Piklernél. Erőszak és jog. A jogalkotásnak főelve. A hedonizmus vagy az objektív közjó? Stammler nézete.
- XII. *A jog és az igazságosság* 186
 Helytelen fogalomalkotás az igazságosság mibenlétéről Piklernél. Az igazságosság kiszorítása a jog bizonyos ágai-ból. Ez a kísérlet több félreértésen alapszik. A jog az igazságosságtól elválaszthatatlan. Eszterházy Sándor nézete.
- XIII. *Pikler és a XVII. és XVIII. századbeli észjogászok* 195
 Párhuzam Pikler között és a forradalmi észjogászok között. Közös vonások: az üres racionalizmus, az ember koholt őállapota, a tudománynak politikai eszközzé való lealacsonyítása. A jogbölcséleti apriorizmus káros hatásai.
- XIV. *Történelmi materializmus és piklerizmus* 201
 Párhuzam. Közös vonások: az eszmei tényezők alábecsülése, az elméletek analóg genezise, a végletszerű túlzás, az egyformulás módszer, az indukció elhanyagolása.

- Oldal
- XV. *A belátásos elmélet és a sémiták faji jellege* 207
 A szubjektivizmus, mint a sémiták faji sajátossága. A sémita voluntarizmus, önzés, anyagelviség — és mindennek visszatükröződése Pikler elméletében. A jog iránt való érzéketlenség a sémitáknál. Spinoza és Pikler. Schack, Chamberlain, Grau, Renan, Lassen a sémitákról.
- XVI. *A büntetőjog bölcselete* 213
 Pikler állásfoglalása. Az emberi cselekvés mechanizmusa és a büntetés Pikler elméletében. Az akaratszabadság tanának eltorzítása Piklernél. A cselekvés törvényszerűsége és szabályszerűsége között lényeges különbség van. Pikler szofista példázódásai. Az igazságossági és az utilitárius szempont a büntetésben. A tálió. Pikler büntetőjogi elméletének abszurd következései. Pikler kommentátora. Igazodhatik-e az igazságszolgáltatás Pikler büntetőjogi nézetei szerint?
- XVII. *Cirenei Aristippus és Pikler* 231
 Nil novi sub sole. Párhuzam Aristippus és Pikler között. Az igazság iránt való közöny. A gyönyör, mint életünknek fő célja. Csak kvantitatív különbség a gyönyörök között. Aristippus *φρόνησις*-e és Pikler belátása. Aristippus belátásos jellege. Aristippus és Plato tánca. Közöny a vallás és a nemzet iránt. Epikur erkölcstana emelkedettebb, mint Pikleré. A cinizmus nemesebb, mint a piklerizmus.
- XVIII. *Szofizmusok rendszere* 241
 Tudományos taktikák és cselfogások csokorba kötve. Pikler és az újszövetségi Szentírás. A tudomány technikájával üzőtt csalfa játék. Apponyi Albert gróf véleménye.
- XIX. *A görög szofisták és Pikler* 247
 Párhuzam. A szofisták jellemzése. Közös vonások: a tudomány lealacsonyítása gyakorlati célok érdekében, félpolitika-féltudomány; pozitívizmus-szkepticizmus. Pikler jogbölcséleti elvei Carneadesnél.
- XX. *A «ius» szó eredete. A filológia a politika szolgálatában* 254
 Az etimológiai kutatás irányatos módszere Piklernél. A ius és a iucundum. Filológiai saltomortale. Alopex—Fuchs. A fogalmak összezavarása.

- XXI. *Az emberi alapszükségletek. A belátás es az ideg-folyamatok*... .. 259
 Pikler ingadozása. Az emberi alapszükségletek magukban véve mit sem magyaráznak. Három stádium Pikler tanában a belátás visszavezetéséről. Pikler végleges nézete ma sem ismeretes. Bomlási és összetevődési életfolyamatok s az emberi cselekedetek kiválasztása. Az élmény megmaradása és ellentétessége. Szakácművészet vagy jogbölcsélet? A lelki élet fizikája. Birálat. Hedonizmus és erkölcsi nihilizmus. A magyar nemzet megtérése: érdekből vagy meggyőződésből? A lelki élet szövevényessége és Pikler bárdolatlan materializmusa.
- XXII. *Ellentmondások és homályosságok Pikler tanában*... 280
 A régi Pikler ellentmond a mai Piklernek. Ellentmondások és homályosságok a mai Piklerben.
- XXIII. *Egy nemzet, mely a belátásos elmélet szerint élt* ... 286
 A púnok, mint belátásos nemzet. A púnok kufárcodása. A szellem a töke szolgálatában. A púnok és a kultúra. Az államalkotó érzéknek hiánya a púnoknál. A haza iránt való kötelességek alól való kibúvás. A pún mammonizmus. A pún hűség. A pún demoralizáció. Cato ceterum censeo-ja. Mommsen és Chamberlain nézete.
- XXIV. *Pikler tana destruktív tan* 291
 Destruktív a családra nézve. Destruktív a társadalomra nézve. Pikler elmélete és a nemzeti eszme. A nemzeti kultúra és a piklerizmus. Az emberiség eszméje és a piklerizmus. A belátásos elmélet destruktív az államra és a vallásra nézve. Várnay Sándor és Eszterházy Sándor véleménye.
- XXV. *Pikler jogbölcsélete, mint agitációs eszköz* ... 302
 Pikler és a babéréhség. Pikler gondolkodása és a tudomány mártírjainak a felfogása. A belátásos elmélet kommunista törekvéseknek szolgálatában. Pikler taktikája. Különbség Pikler között és a szorosan vett tudós között. Stein nézete. Összefoglaló ítéletünk. Ex ore tuo te iudico.

ELŐSZÓ.

HAZAI kultúrviszonyaink ismerői tudni fogják, hogy Pikler Gyula neve minálunk egy egész irányt, iskolát jelent. Az ő szava a magyarországi szabadgondolkodók és az úgynevezett természettudományi szociológusok köreiből kétségen kívül nagy súllyal bír. Friss emlékezetünkben van még, hogy a tavalyi pécsi szabadtanítási kongresszuson Pikler köré csoportosultak mindazok, akik a történeti Magyarország helyén egy «új Magyarországot» szeretnének fölépíteni. A modern európai eszméáramlatoknak magyarországi előharcosai között Pikler Gyula nevét első helyen szokták emlegetni. Ez oknál fogva úgy hisszük, hogy nem lesz időszerűtlen és érdekesség nélkül való megvizsgálni azon gondolatáramlatok természetét, amelyeknek Pikler hazai közvéleményünkbe útat törni igyekszik és utána nézni, vajjon helyesen fejt-e meg azon problémákat, amelyekre a fiataloknak és az érdeklődő közönségnek figyelmét fölhívja.

Ami a szorosán vett jogbölcseletet illeti, melyet Pikler szakszerűen művel, ismeretes dolog, hogy ez manapság az általános bölcselet sorsában osztozik.

Amint a bölcseletben általában a legellentétebb nézetek merülnek föl a legelemibb kérdésekről is, épúgy a jogbölcséletnek fő problémáiról is elágazók a modern gondolkodók véleményei. A jogbölcséleti elvek a metafizika fölé épülnek s azzal együtt változnak is. Amilyen kinek-kinek a metafizikája, világnézlete, olyan a jogfilozófiája is. Pikler a saját világnézetének szempontjából fejtegeti a jog alapproblémáit és úgy hisszük, hogy a jogbölcséletnek, mint tudománynak, csakis hasznára lehet, ha kutatni fogjuk, vajjon Piklernek a jog mibenlétéről, keletkezéséről, fejlődéséről, föladatairól stb. alkotott nézetei mily fokban felelnek meg a tudomány mai állásának.

Ezenkívül még egy megfontolás birt bennünket arra, hogy Pikler tanait közelebbről szemügyre vegyük. A jogbölcsélet az a tárgy, amelyből a jogászvilág a maga életfölfogását és világnézetét első sorban meríti. A jogfilozófia ugyanis nemcsak a jog mibenlétéről, alkotásáról és fejlesztéséről ad fölvilágosítást, hanem foglalkozik az emberi cselekvés céljával, az élet értelmével általában; szóvá teszi a valás és az erkölcs mibenlétét és szerepét; fejtegeti a társas élet törvényeit, a nacionalizmus és internacionalizmus kérdéseit; érintenie kell a test és a lélek kölcsönös viszonyát, az akaratszabadság, az emberi boldogság problémáját; ítéletet alkot az emberiség multjáról, jelenéről és jövőjéről: szóval magyarázza az egész élet értelmét, teljes világnézetet nyújt azoknak, akik vele foglalkoznak. Pikler pedig, mint látni fogjuk, a szorosán vett jogbölcséleti és az általános bölcseleti kérdések összeszövésére külön-

sen hajlandó. Már most Pikler ennek a fontos tárgynak a rendes tanára a budapesti tudomány-egyetemen s így alkalma van igen mélyreható befolyást gyakorolni a fiatal jogászvilágnak, sőt a nem-jogász intelligencia széles köreinek gondolkodásmódjára és lelki világára is. És tényleg sikerült is neki a fiatal-ság elég tekintélyes részét megnyernie a maga nézeteinek; akik pedig nem hajlandók az ő pártjára állani, azoknak lelki világa fölött sem vonulnak el nyomtalanul tetszetős formában megtartani szokott előadásai.

Így tehát három szempontból is érdekel bennünket Pikler Gyula: mint magyarországi «européer», mint jogbölcselet és mint az egyetemi ifjúságnak a nevelője.

Pikler Gyula a maga jogbölcseleti elveit és életfölfogását a következő munkáiban fejtette ki: A jog keletkezéséről és fejlődéséről, II. kiadás, Budapest, 1902.; Bevezető a jogbölcseletbe, Budapest, 1892.; Az emberi egyesületek, V. kiadás, Budapest, 1905.; A büntetőjog bölcselete, VI. kiadás, Budapest, 1908. A «ius» szó eredete és fogalmi és nyelvi rokonai, Budapest 1898. A jog keletkezéséről és fejlődéséről szóló főmunkájának negyedik fejezetével összefüggnek a következő önálló értekezései: Das Grundgesetz alles neurophysischen Lebens, Leipzig, 1900.; A lelki élet fizikája, Budapest, 1901. s ennek bővített német kiadása, Physik des Seelenlebens, Leipzig, 1901.; Das Beharren und die Gegensätzlichkeit des Erlebens, Stuttgart, 1908.¹

¹ Legújabb kommentátora is akadt egyik tanítványában. Dr. Demeter János: Pikler Commentár, Budapest, 1908.

Nézeteinket sine ira et studio fogjuk előadni. Minthogy könyvünk tárgya a haza ügyeivel és sorsával törődő intelligenciát, a szorosan vett jogbölcselőket és az ifjúság nevelőit egyaránt érdekli, fejtegetéseinkben mindenekelőtt világosságra törekedtünk. Az anyag felosztása és a tudományos apparátus korlátozása is ezt a célt szolgálja.

Pikler Gyula, aki másoknak nézetei, sőt az emberiségnek közmeggyőződéseai fölött is bátran ítéletet ül, nem veheti rossz néven, hogy egyszer az ő nézetei is a kritika rostájára kerülnek.

Budapesten, 1908. szeptember 1-én.

A szerző.

PIKLER BELÁTÁSOS
ELMÉLETE

Nihil obstat. Dr. Georgius Kramer, Censor.

Nr. 3170. Imprimatur. Strigonii die 6. Julii 1908.

Ludovicus Rajner, Eppus, Vicarius gen.

I.

Pikler elméletének helye a jogbölcseletben.

Állapítsuk meg elsősorban azt, hogy minő helyet foglal el Pikler elmélete a jogbölcselet eddigi történetében, hogyan fogja föl Pikler a maga viszonyát az uralkodó jogbölcseleti iskolákkal szemben általában és a magyar jogbölcselettel szemben különösen.

A XVII. és XVIII. század észjogászai, mint Hobbes, Rousseau, Kant, stb. jogbölcseleti elméleteiket nem a valósághoz mérték, hanem politikai céljaiknak megfelelően önkényesen szerkesztették meg azokat. Tudományuk zsinórmértékéül nem azt tekintették, ami van s ami volt, hanem azt, aminek lennie kell. Amit a jövőben megvalósítani akartak, azt a múltban mint valót írták le. Egyetlen apriorisztikus elvből, a való élet és a történelmi fejlődés elhanyagolásával, egész észjogi rendszereket, joggeometriákat alkottak meg. Nem helyeztek súlyt a természetes, szerves, ösztönszerű fejlődésre, sőt tagadásba vették azt s a szabad kezdeményezésben, a célszerűségi belátásban és az önkényben látták az egyedüli jogalkotó s jogfejlesztő erőt.¹

¹ V. ö. erre nézve Bergbohm, Jurisprudenz u. Rechtsphilosophie, Leipzig, 1892. I. köt, 169. és kk. II. Bergbohm kime í.

Ezzel az iskolával szemben az úgynevezett jogtörténeti iskola méltán hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a jogbölcsélet, elhagyva az absztrakt okoskodás és az önkényes dedukció módszerét, lelkiismeretesen kutassa a jog történeti fejlődését és csak gondos indukció útján törekedjék megállapítani általánosabb tételeket. A jogtörténeti iskola megalapítói, Savigny¹ és Puchta,² véglet ellen küzdvén, maguk is végletbe estek, amennyiben az emberi belátást, a szabad kezdeményezést a jogfejlődés tényezői közül a multa nézve majdnem teljesen kizárták és egyedül a belátástól független ösztönben látták a jog forrását s a jogfejlődés hajtó erejét. Így akarták útját állani a forradalmi jogbölcsélet tisztításainak.

Bizonyos, hogy a jogtörténészek módszere a tudomány követelményeinek sokkal nagyobb mértékben megfelel, mint a XVII. és XVIII. századbeli észjogászok önkényes konstrukciói. Azért a történelmi iskola mai napig is legtekintélyesebb iskolája a jogbölcséletnek, bár általános az érzet, hogy a

tőn összeállította az egész irodalmat; nélküle nehéz e téren mozogni.

¹ Savigny munkái: *Vom Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Heidelberg, 1840.; *System des heutigen römischen Rechts* I., Berlin, 1840.

² Puchta idevágó iratai: *Das Gewohnheitsrecht*, Erlangen, I. 1828., II. 1837.; *Encyklopädie als Einl. zu Institutionen* I., *Vorlesungen*, Leipzig, 1825.; *Kursus der Institutionen* I., Leipzig, 1841.; *Vorlesungen über das heutige römische Recht*, Leipzig, 1847.; *Pandekten*, Leipzig, 1838.; *Lehrbuch für Institutionen-Vorlesungen*, München. 1829.

jogtörténészek a szándéklás és belátás tényezőjének alábecsülésével túloznak.

A jogbölcselet föladata a dolgok ily állása mellett az volna, hogy pontosan megállapíttassék az egyes tényezők szerepe a jogi intézmények fejlődésében és kerestessék a helyes középút a két véglet között. Nem arról van tehát többé szó, hogy melyik igaz a két szóbanforgó tan közül, hiszen ismeretes, hogy mindkettő túlzásba esik, hanem arról, hogy mennyire szerepelt a jogalkotásban a szabad belátás, illetve az ösztön, az anyagi és a szellemi tényező a multban s mily fokban szabad a két tényezőnek szerepelnie a jövő kor jogalkotásában.

Pikler Gyula nem így fogta föl a helyzetet, mert ő az egyik véglethez szegődik, buzgón védvén azt a másik véglettel szemben. Jogbölcselete a történelmi iskolával való vitára épül, amelyet nem minden túlzás nélkül ösztönszerűségi iskolának nevez. Szerinte a jog egyedüli szülőanyja a hedonikus hasznossági belátás, mellyel szemben minden más tényező nullává zsugorodik össze.

Hogy röviden megjelöljük a magyar jogbölcseletben való helyét is: Pikler Pulszkynek volt a tanítványa, annak pozitívizmusából indul ki, de idővel mindjobban távolodik tőle, eklektikusnak, polihisztornak mondván Pulszkyt és olyannak, aki nem törekszik a jogbölcselet egységességére. Pikler idők folytán természettudományi monistává fejlődött ki s mint ilyen «A jog keletkezéséről és fejlődéséről» írt művében így határozza meg Pulszkyhoz való viszonyát: «Hazánkban Pulszky Ágost (a jog és

állambölcészeti című munkájában) itt-ott fölismeri és nagy tudományossággal megvilágítja, hogy az állandó szükségletek kielégítésére vonatkozó ismeretek határozzák meg a jogot és hogy ez azok fejlődésével együtt fejlődik; túlnyomólag azonban Pulszky épen az ellenkező nézeten van, eszményekből származtatja a jogot és azok változásának tulajdonítja fejlődését, az eszmények mellett pedig a (magsabbrendű) érzelmeknek, hagyományoknak és uralkodó elméleteknek döntő befolyást tulajdonít, óriási tanultsággal és sok leleménnyel támogatva e nézetet. Épen Pulszky tanítása idézte elő nagymértékben a jelen könyv szerzőjében az ellentétes visszahatást». ¹

Ma Pikler minálunk az úgynevezett természettudományi szociológiai jogbölcséletnek a képviselője, melynek természetével a jelen munkában részletesen fogunk megismerkedni.

¹ Pikler: A jog keletkezéséről és fejlődéséről, II, kiadás, Budapest, 1902. 246. l.

II.

Pikler jogbölcseletének fő elvei.

1. A fő elvek összefoglalása.

Hogy kritikai vizsgálódásunknak alapot adjunk és anyagot szolgáltatassunk, iktassuk ide Pikler elméletének alapelveit. Természetes, hogy e dióhéjba szorított vázlatos előadásból nem lesz egészen világos annak értelme; azonban a további fejtegetések révén mindjobban kidomborodik az, míg végre egészen tisztán fog állani szemünk előtt.

Minden embernek vannak, mondja Pikler, bizonyos alapszükségletei s ezeknek kielégítésére irányul a cselekvősege. A jogalkotásban is azon hasznossági elv vezeti az embert, hogy szükségleteit minél jobban igyekszik kielégíteni. Az emberek oly intézményeket hoznak létre, amelyekről belátják, hogy az élet örömeinek növelésére célszerűek s azért alapítják azokat, mert belátják hedonista hasznosságukat. Ily utilitárius belátás hozta létre a családot, a törzset, a nemzetet, az államot, épen úgy, amint létrehozta a klubbot, a részvénytársaságot, a kereskedelmi karavánt.¹

A jogot, akár a kizsákmányoló, akár a közérdekű jogot, mondja Pikler, azért létesítik és tartják fenn az emberek, mert belátják, hogy annak segélyével

¹ U. o. 51., 248. II.; Emberi egyesületek, 79. I.

mindenféle örömszükségleteiket jobban elégíthetik ki.¹

A jog az idők folyamán fejlődik. E fejlődésnek oka, hogy az emberek ismeretei arról, hogy szükségleteiket hogyan elégíthetik ki legjobban, bővülnek s ennél fogva másféle összeműködést találnak célszerűnek mint azelőtt.

A család, a nemzet, a haza nem abszolút fogalmak, hanem hasznossági, relativ értékű intézmények, amelyeket nagyobb örömért, változatosabb élvezetekért elhagyunk, fölbontunk.

A jog tehát nem valamely különös lelki tulajdonságból, valamely jogalkotó hajlamból ered, hanem az értelemből, abból az utilitárius értelemből, amely az embereket más hasznos cselekedetekre is viszi. A jog fejlődését nem az eszmék, a világnézletek, nem a vallás, a nemzeti érzés hajtja és igazgatja, hanem a hasznossági belátás.

Az érzelmek és hajlamok ama koronkénti változása, amelyre a történelmi iskola a jog fejlődését visszavezeti, voltakép onnan ered, hogy az emberek ismeretei arról, hogy szükségleteiket hogyan elégíthetik ki, változnak, fejlődnek, gyarapodnak.

Minthogy az ember kezdettől fogva ily célszerűségi belátás értelmében alkotta jogát, intézményeit, szükséges, mondja Pikler, hogy a jövőre nézve is ezen elv szerint igazodjék. Minden más szempont, amit az emberek a hedonikus utilitárizmusnál magasabbnak, nemesebbnek, szentebbnek szoktak tar-

¹ V. ö. Pikler, A jog stb. 239, 1.

tani, tulajdonképen csalódás, másodlagos asszociáció, fattyúhajtság, s visszavezethető az érzéki alapszükségletek kielégítésén fáradozó belátásra.

A jogalkotás elvei nem lehetnek tehát ezek a másodlagos érzelmek, önámítások, hanem a főelv, az örömhözó és fájdalomhárító célszerűségi belátás.

Ezen alapelvek további kifejtése, azok igazi természete és gyakorlati jelentősége ki fog majd tűnni a további ismertetés folyamán. Egyelőre azonban világsítsuk meg egy példával a célszerűségi belátást, mely a Pikler-féle elméletnek központja és éltető lelke. E példának, tárgyi fontosságánál fogva, külön pontot szentelünk.

2. A hasznossági belátás illusztrálása. Nemzeti érzés és internacionalizmus.

Vágyaink, hajlamaink, mondja Pikler, két elem-ből állanak: bizonyos alapszükségletekből és az intellektuális belátásból, mely fölismeri, hogy ezek a szükségletek miképpen elégíthetők ki.¹ Ilyen szükségleteink: hogy jól akarunk táplálkozni, ideg- és izomrendszerünket közepesen, kényelmesen akarjuk foglalkoztatni, nemi ösztönünket igyekszünk kielégíteni, szeretjük a pihenést, életünket minél hosszabbra igyekszünk nyújtani, élvezni óhajtjuk azokat a gyönyöröket, melyeket a kultúra nyújtani képes.² Értelmi belátásunk ezen hajlamok, gyönyöróhajok, szükségletek szolgálatában áll és eszközöket keres azok kielégítésére. Ezen alaptevékenységünk minden cse-

¹ A jog stb. 25. l.

² A jog stb. 175.l.

lekvőségünknek a lelke és a jogfejlődésnek is hajtó ereje.

A szükségletek lényegileg ugyanazok maradnak, de a belátás idővel változik, javul, bővül s megváltoztatja cselekvőségünket s gondolkodásmódunkat is. A szegény ember, mondja Pikler,¹ aki burgonyán és árpakenyéren kívül egyéb táplálékot nem ismer, azt hiszi, hogy ő a legkitünőbbben, eszményileg táplálkozik és csodálkozik, ha hallja, hogy mások más táplálékot többre becsülnek, sőt esetleg le is nézi e sajátságos embereket. Gondolkodásának oka hiányos belátása. Mihelyt jobb belátásra tesz szert, vagyis mihelyt jobb ételekkel ismerkedik meg, ezek után fog vágyódni és régi étlapját utálatosnak fogja találni.

Analóg módon vagyunk Pikler szerint azzal is, amit hazaszeretetnek, a nemzethez való ragaszkodásnak, nemzeti érzésnek nevezünk.² Az emberek azt hiszik, hogy önzetlenül és önmagáért szeretik hazájukat, nemzetüket, pedig ez csalódás és önámítás. Az ember csak azért ragaszkodik nemzetéhez és hazájához, mert a nemzeti kultúra gyönyört szerez neki, csillapítja hedonikus hajlamait, kielégíti szükségleteit; mint a burgonya ama szegény ember étvágját. Lelkesedik nemzetéért, büszke annak sajátságaira, mert fogyatékos, kezdetleges és alacsony a belátása. Mihelyt megismeri más nemzetek magasabb kultúráját, javait, erejét, *vagyis mihelyt jobb belátásra tesz szert*, bizonyos megvetéssel fog tekin-

¹ U. o. 27. l.

² U. o. 39. l.

teni előbbi gondolkodásmódjára és cselekvésére, mint az a szegény ember a burgonyára, mihelyt megismerte a «vadat, halat s mi jó falat.»¹

Nemzeti érzését, a honszeretetet túlhaladott álláspontnak fogja tartani s nacionalistából internacionalistává, patriotából kozmopolitává lesz. Így az alacsonyabb műveltségi fokról jobb belátása folytán magasabb kultúrfokra emelkedik, észreveszi, hogy a nemzet fönntartása, a nemzet sajátosságainak, sajátos nyelvének, kultúrájának megőrzése nem végső cél, hanem csak eszköz, amelyet jobb eszközért époly helyesen elvetünk, mint ahogy elhagyja a leány az önfertőzést, mihelyt megismerte a nemi ösztön kielégítésének jobb, természetesebb módját.² «Egészséges, ép lelkű és haladó emberek — írja Pikler — csak mint nyelvhez és műveltséghez ragaszkodnak saját nyelvükhöz és műveltségükhöz, vagyis azért, mert az jó, és feladják azt jobb kedvéért. Az ellenkező értelemben való ragaszkodás ahhoz *kivételes, beteges és haladásellenes tény.*»³

Pikler elmélete ezek szerint nem törvényes felelőséget lát a nemzeti kultúrában és a hazában, akihez hűnek kell maradni minden viszontagságban, holtomiglan-holtodiglan, hanem közönséges kéjleányt, akit az «egészséges és haladó ember» egy jobbik és szebbik kedvéért bármikor elhagyhat.

Számtalan esetben fogunk még Piklernél hasonló önkényes magyarázatokkal és szimplista általánosí-

¹ A jog stb. 28 l.

² U. o. 32. l.

³ U. o. 251. l. azonkívül 60., 62. ll.

tásokkal találkozni. Szükségesnek tartjuk már e helyütt is rámutatni arra, mily következtetésekre vezet Piklert ama törekvése, hogy egy egyszerű elvre vezessen vissza mindent.

A nemzeti érzés, a hazához való ragaszkodás annyira összetett, sajátos és magasrendű jelenség, hogy azt a burgonyával való táplálkozásról vagy az önfertőzésről szóló példákkal egy kalap alá vonni nem lehet. Az a viszony, amely fönnáll a nemzet között, s annak egyes fiai között, természetére nézve nemcsak fokozatilag, hanem lényegesen különbözik attól a viszonytól, amely az ember és a táplálék, vagy a leány és a nemi ösztön kielégítése között fönnforog.

A nemzet egyes tagjai egyenrangú értelmes lények, akiket nemcsak az utilitárius érdek fűz össze, hanem a kölcsönös jóakarat, szeretet is. A közös származás, nyelv, kultúra, vagy a közös mult oly tények, amelyekből bizonyos természetes erkölcsi köteleességek is származnak. Hiszen kétségtelen, hogy nemzetünk, honfitársaink részéről sok jótéteményben részesülünk, ámde e tényből reánk nézve a hála *kötelezettsége* is származik, melynélfogva nemzetünk javait védeni, gyarapítani, nemzeti kultúránk felvirágzásán dolgozni, hazánk boldogságáért, szabadságáért és dicsőségeért áldozatokat is hozni tartozunk. Aki hűtelen lesz a burgonyához, nem vétkezik, de aki a hazájától pártol el, bűnös. Akiket a természet a vér kötelékével szorosabban egymáshoz fűzött, akiket a sors vagy a Gondviselés mivelünk összehozott, azokat, míg szívük romlatlan, tényleg is jobban szeretjük,

mint más, tőlünk származásra és életmódra távolabb eső nemzetbelieket, s erkölcsi kötelességünknek is tartjuk azokkal együtt élni s őket tettel is jobban szeretni más idegen nemzeteknél.

Az, hogy más nemzeteknek esetleg fejlettebb kultúrájuk, dicsőbb multjuk, nagyobb kincseik vannak, még nem tesz bennünket kozmopolitákká. A gyermek elismeri ugyan, hogy egy más, idegen anya műveltebb, gazdagabb, szebb, előkelőbb, de azért nem hidegül el a saját édesanyja iránt, hanem a maga szegényebb, kevésbé művelt anyját minden másnál jobban fogja szeretni s belátja, hogy ez erkölcsi kötelessége is.

A szeretetben három mozzanatot különböztetünk meg. Akit szeretünk, abban először tetszést találunk, másodsor jót kívánunk neki s harmadszor jót teszünk vele. A tetszés mozzanata a szeretett személy tulajdonságai, tökéletességei szerint igazodik; a jóindulat és a jótett mozzanata azonban a vérségi kapocs, a közelség, az összetartozás törvényének hódol. Így valamely atya kénytelen ugyan elismerni, hogy szomszédjának gyermekei tehetségesebbek, szebbek az ő gyermekeinél s tetszenek is neki ezen magasabb tökéletességek, de azért a jóakarát és a jótett szeretetével mégis csak a maga gyermekeit fogja természetesen is, de meg kötelességszerűen is elhalmazni. Gondolom, hogy ezt Pikler is elismeri és gyakorolja. Ő is jobban szereti rokonait, mint az idegen embereket. S úgy vagyunk a hazával is. Elismerjük ugyan, hogy ez vagy az az ország fejlettebb kultúrájú és gazdagabb a magyar-

nál, s tetszést is keltenek bennünk annak kiválóságai, azonban saját nemzetünket és hazánkat minden más nemzetnél jobban fogjuk szeretni s jóakaratumk és tetteink szeretete mindenekelőtt a mi hazánk felvirágoztatásán és boldogságán fog fáradozni. A haza nem burgonya, amelynél egy csirkepaprikást többre becsülünk, nem is kékjeány, akinek egy szebbikért hátat fordítanak, hanem édesanyánk, akit minden világdámánál jobban kell szeretnünk.

Nézzük csak Széchenyi Istvánt. Ő ugyancsak megismerte más nemzetek magasabb kultúráját: de vajjon kevésbé szerette-e azért a saját nemzetét? Elhidegült-e irányában? Túlhaladott, alantas álláspontnak, beteges dolognak tartotta-e azért a maga nemzeti érzését és honszerelmét? ... Sőt ellenkezőleg: minél világosabban látta más nemzeteknek rohamos haladását a műveltség útján, annál nagyobb szeretetre gyulladt a saját szegényebb és elhagyottabb nemzete iránt, annál szenvedélyesebben fáradzott hazája emelésén, annak szentelte önzetlenül minden erejét, idejét, teljes szerelmét s megmaradt a legnagyobb magyarnak.

A nemesen érző ember nem akar boldogabb lenni a hazájánál.

Pikler elvet minden etikai kötelességet és durván egyszerűsít. Azért aztán azt sem veszi észre, hogy amint az általános felebaráti szeretettel össze lehet egyeztetni a vérbeli hozzátartozóink megkülönböztetett szeretetét, ép úgy a nemzeti érzés sem zárja ki a nemes értelemben vett internacionalizmust. Feledi, hogy a rózsa, mikor önmagát diszíti,

diszíti az egész kertet: mikor hazánk emelésén fáradozunk, fölmagasztaljuk az egész emberiséget. «Egy nemzet,» — mondja helyesen Concha Győző — «azért a mindenekfölötti, azért uralkodik az egyes lelkeken, azért a szeretetnek, ragaszkodásnak, önfeláldozásnak a tárgya a nemzetbeliek, a megbecsülésé, az elismerése más nemzetek előtt, mert egyetlen az emberiség körében, melynek mása nincs, mely az emberinek megvalósításában helyettesíthetetlen munkatárs a maga külön tehetségeivel, értelmi, erkölcsi, esztétikai alkotásainak eredetiségével, sajátosságával».¹

E fontos tárgyra más összefüggésben vissza fogunk még térni.²

¹ Concha Győző, Az egyetemi ifjúság a nemzet életében, beszéd, Budapest, 1901. 19. l.

² V. ö. e könyv «Pikler tana destruktív» című fejezetét.

III.

Pikler tudományos módszere.

A tudományos kutatás eredményei lényegesen függenek attól a módszertől, melyet a kutató használ. Azért a módszer kérdése főbenjáró kérdés.

Pikler módszere a ma már elavult a *priori*, dedukciós módszer, mely egyetlen elvből, egy előre fölállított kategóriából akarja levezetni az emberi nem egész fejlődését, a jogfejlődést is.

Ez a módszer mellőzi a gondos megfigyelést, a visszapillantást, a szorgos osztályozást és az *indukciót*; ahelyett maga szerkeszt, konstruál multat és jelent s terveket sző a jövőre nézve is. Nem vizsgálja meg az almát, amikor annak definícióját akarja adni, hanem első tekintetre, a saját fejéből határozza meg, hogy mi az.

E módszernek megfelelően, Pikler nem kutatási térnek tekinti a történelmet és a jelen tapasztalást, hanem csak példatárnak. E példatárból kiválogatja mindazt, ami kategóriájába beleillik és ami föltevését igazolni látszik; az alkalmatlan elemeket pedig részben mellőzi, részben pedig, mint látni fogjuk, erőszakosan magyarázza, sőt el is ferdíti. E tekintetben hű tanítványa mestereinek, a XVII., XVIII. századbeli észjogászoknak, a kiknek módszeréről Bergbohm ezt írja: «Das Material zwingt man in erkünstelte Kate-

gorien; die Wirklichkeit wird betont, wo sie in das Schema passt, wo sie widersteht aber einfach nicht beachtet.»¹

Pikler maga mondja, hogy a történelmi «anyagnak azon edénybe, melyet az ész ad és cselekvőségünk követel, belegyúrhatónak kell lennie».² Ez lévén az elve, nem számolhat az élet gazdagságával, a tények sokaságával és különféleségével; a jogfejlődésnek csak egy oldalát lesi el és adja elő, azt, amit a maga formulájának hegyes szöge alatt láthat.

Ilyen módszerrel az újabkori kutatásban sűrűn találkozunk; az irányelméletek mind csak ezen módszerhez folyamodnak, mert ez megengedi a valóság azon oldalának tendenziócus kiemelését, amelyre az irányemberek a főszlyt helyezni jónak látják. Így Marx és Engels a termelő és a termékelosztási viszonyokból magyarázzák az egész történelmet. A gazdasági tényező az a szines szemüveg, melyen át az egész történelmet nézik. Az az ő kategóriájuk. Gobineau és Ratzel a fajkülönbségekből magyaráznak mindent. Hobbes csak ragadozó és másoktól féltő lénynek tekinti az embert s ebből az abstrakcióból szerkeszti meg a maga egész jog- és állambölcséletét. Rousseau csak a szabadságszeretetet vette észre az emberben s abból szerkesztette meg egész észjogi geometriáját.

¹ Bergbohm, Jurisprudenz u. Rechtsphilosophie, Leipzig, 1892., I. köt. 231. l. V. ö. még Bierling, Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe I, 164. és kk. II.

² Pikler, Pulszky Ágost emlékezete, 32. l. V. ö. Concha, Emlékbeszéd Pulszky Ágost fölött, 28. l. «*A priori folyik az ember természetéből,*» írja Pikler, «hogy érdekek vezetnek az emberi egyesületek alakulására.» Emb. egyesületek 53. l.

Ami Marxnál a gazdasági tényező, Gobineau-nál a faj, Hobbes-nál az antiszociális félelem, Rousseau-nál a szabadságszeretet: az Piklernél a hasznossági belátás, az üzleti spekuláció. Az ő alapelve, mindent magyarázó kategóriája és észadta formulája, amelybe az egész történelmi anyagot «belegyúrni» kell, abban áll: hogy amint minden emberi cselekvőség, úgy a jogalkotásra és fejlesztésre irányuló cselekvőség is az utilitárius belátásból ered. Más szóval az ő absztrakt embere, akivel operál, nem a Hobbes-féle ragadozó és féltő ember, nem is Rousseau szabadságszerető embere, hanem a gyönyörhajhászó utilitárista, a spekuláns ember, «businessman.»¹

Pikler az emberi életnek és cselekvőségnek csak egyetlen vonását, mégpedig nem a legszebbiket lesi el, t. i. az érdekhajhászást, az utilitárizmust s ezt az egy vonást fölcseréli az egésszel, az egyetemességgel. Pars pro toto. Szerinte az emberek minden jogi intézményüket csak érzéki szükségleteik kielégítésére, hasznossági kalkulációból alakítják meg. A család is érdekszövetség, a törzs is érdekszövetség, az állam is érdekszövetség, a nemzet is érdekszövetség, amint érdekszövetség a részvénytársaság, a klub, a kereskedelmi karaván.² Így járna el az, aki azt mondaná, hogy az alma nem egyéb, mint golyó. Ámde a

¹ Pikler maga mondja: «Mi ez absztrakt embert bizonyos állandó szükségletek összességében találtuk, és abban, hogy szükségleteit ismeretei alapján cselekedetekkel kielégíti.» A jog stb., 130. l.

² V. ö. Pikler, A jog stb. 51.248. ll., továbbá Emberi egyesületek, 6. 79. ll.

narancs is golyó, a biliardgolyó is golyó, az ágyúgolyó is golyó, a föld is golyó, a nap is golyó, az emberi fej is golyó, az indiáner-sütemény is golyó. Már most nincs-e semmi különbség e golyók között? Nem látunk-e más tulajdonságokat is e testeken, csupán csak a gömbölyűséget?

Hogy ez a módszer tudományosnak nem mondható, azzal ma a szociológusok teljesen tisztában vannak. Durkheim, aki a maga nagytekintélyű iskolájával újból visszahelyezte jogaiba a megfigyelést és az indukciót a társadalomtudományokban, erőlyesen tiltakozik az apriorisztikus kategóriák alkalmazása ellen. «Ha szükségesnek látja a szociológus ilyenekhez is nyulni», írja Durkheim, «tegye azt mindig csekély értékű tudatában s ne engedje, hogy oly szerepet játszszanak e formulák a tudományban, amely őket meg nem illeti.»¹ Az ily előzetes elvek szerinte a vágyakból, a határozatlan gyakorlati óhajokból erednek s «ezeknek túlsúlyt tulajdonítani annyit tesz, mint alantasabb szellemi erőknél elsőbbséget adni a fejlettebb erőknél szemben... Az ily tudomány csak olyan szellemeket tud kielégíteni, akik inkább érzelmeikkel gondolkodnak, mint elméjükkel, akik az észrevevés közvetlen és zavart szintézisét többre becsülik az ész türelmes és világos elemzéseinél. Az érzelem azonban *tárgya* a tudománynak, de nem kritériuma az igazságnak.»² Az ilyfajta

¹ Durkheim, Die Methode der Sociologie, Leipzig, 1908., 57. l. Igy fogja föl a dolgot Achille Loria is, A szociológia föladata és iskolái, fordította Pór Ödön, Budapest, 1905., 8. 10. ll.

² Durkheim, u. o. 59. l.

szociológusok, mondja továbbá Durkheim, nem hogy leírnák és összehasonlítnák a dolgokat, hanem ahelyett elemzik és kombinálják a saját eszméjüket. Ez az elemzés ugyan nem zárja ki teljesen a tapasztalást és a megfigyelést; azonban az ilyen dedukciós szociológus csak arra használja a tényeket, hogy velük a maga fölfogását és kívánságait igazolja. Ily körülmények között a tények csak alárendelt szerepet játszanak, mint példák és illusztráló adalékok, nem pedig mint *tárgyai* a tudománynak, mely a gondolatokat kell, hogy a tárgyakhoz mérje, és nem megfordítva. Ezen képzetek, előzetes elvek és formulák nem törvényes képviselői a dolgoknak. A köznapis tapasztalás termékei ezek s arra szolgálnak, hogy cselekedeteinket bizonyos célra irányítsák. A gyakorlatból vannak merítve, a gyakorlat számára. Ha valaki csak ezeknek a földolgozására szorítkozik, mint a mi esetünkben Pikler, Durkheim szerint nem fedezheti föl a valóság törvényeit.

A metodológiában ma eldöntött tételként szerepel, hogy az induktív és a deduktív módszer együtt alkalmazandó s hogy bármelyiknek elhanyagolása véték a tudomány ellen. Ez Mill Logikája (III. kötet), Trendelenburg Logische Untersuchung-jai és Lewis Cornewall munkája (Treatise on the methods of reasoning in politics) óta vita tárgyát nem képezheti.

Ami pedig részszerint a szociológiát illeti, Giddings a maga jeles munkájában, «A szociológia elvei», azt mondja, hogy a szociológia «minden módszert használ; megfigyelést, visszatekintést, osztályozást, általánosítást, indukciót és dedukciót. Bármelyiknek elha-

nyagolása a bizonyosság megcsorbítása, mi *a többinek a legszorgalmasabb alkalmazását is hasztalan erőlködéssé teszi.*»¹ Giddings módszertani elvei a szociológia számára annyira becsesek, hogy náluknál jobb e tárgyról még nem íródott s amit róluk mond, az legföljebb tökéletesíthető, de állandó értékű. Márpedig Pikler, jóllehet a jogbölcséletet ő is a szociológia differenciálódásának tekinti s ez által implicite elismeri, hogy a jog keletkezésének és fejlődésének leírása is a szociológia módszereit kell hogy kövesse, a Giddings által felsorolt módszerek közül *csak az általánosítást és a dedukciót alkalmazza, a megfigyelést pedig, a visszatekintést, az osztályozást és az indukciót mellőzi.*

A deduktív és az induktív módszernek két kombinációját ismeri Giddings; az egyikben túlnyomó a dedukció s a tények inkább az elvek megerősítésére használatnak, a másikban azonban az indukció az uralkodó, melyet aztán egyetlen elvből való dedukcióval és további tapasztalati megerősítéssel igazolunk. Az első az absztrakt tudományokban alkalmazandó (p. o. a matematikában, a fizikában, az etikában); «a szociológiának azonban, mint konkrét tudománynak, hasonlóan a biológiához és a pszichológiához, rendszeren megfigyelő kutatással kell kezdenie s azokból deduktív megerősítéseket és értelmezéseket levonnia.» (62. l.).²

¹ Franklin Henry Giddings, A szociológia elvei, fordította Dr. Dienes Valéria, Budapest, 1908., 61. l. Azonkívül 48. l.

² Hogy mennyire kidolgozatlan és durva Pikler módszere, annak illusztrálásául hadd szolgáljon itt Giddings leírása az

Fejtegetéseink folyamán majd meggyőződünk róla, mily ferde eredményekre vezette Piklert, hogy ezen módszertani elveket szem előtt nem tartotta. Jól mondja Eleutheropulos, hogy «a szociológiai föladat megoldására irányított minden dedukciós kísérlet, még ha tán helyes eredményekre is vezetne, hamis, a helyes eredmények pedig esetlegesek.»¹

Végezetül megemlíjtük még e pontban, hogy már úgynevezett visszatekintésről, amelynek Piklernél nyomára sem akadunk: «A visszatekintés, a történet módszere, összetettebb folyamat, mint a megfigyelés, a leírás módszere. Föltételezi a megfigyelést és szabadabban használja a dedukciót. Úgy írható le, mint eltűnt dolgok kritizált képzelése, mi az előbbi dolgok ama jegyeinek, jeleinek, hatásainak rendszeres megfigyelésén alapszik, melyek mostanig megmaradtak. Három folyamatot foglal magában, melyek egyike sem egyszerű. Először kritikai megfigyelés alá kell venni a meglevő jeleket vagy határokat. Másodszor nagy kiterjedésben kell megfigyelni oly jelenségeket, melyekben hasonló jelek vagy hatások társultak meglevő dolgokkal vagy még működésben levő okokkal. Harmadszor kell lenni egy érvényes következtetésnek, hogy ilyen jelek és ilyen dolgok ilyen hatásokat jelentettek és ily okok pontosan ugyanígy társultak elmúlt időkben is. A történetírók ritkán elemezték módszereiket. Féltő, hogy közülök kevesen látták, hogy a visszatekintés éles és finom módszer. A történeti kritikának még újabb tanulmányozása is alig ment túl a kutatás első fokának vizsgálatán, nevezetesen az előbbi dolgok meglevő jeleinek és hatásainak kritikai megfigyelésén. Kevés figyelmet fordítottak azokra az okoskodó folyamatokra, melyeknek minden ily kezdő munkát kiegészíteniök kell.» (A szociológia elvei, 64. l.) Ezzel szemben Pikler a történelmet bagatellizálja s elegendőnek tartja csupán a jelennek vizsgálatát. Az egyformulás szociológusoknak különben közös betegségük a történelemiszony, a historiophobia.

¹ Eleutheropulos, Sociologie, Jena, 1904., 8. l.

verulami Baco, a modern kutatási módszer úttörője, küzdött az előzetes elvek, a priori kategóriák ellen; bálványoknak (idola) nevezte azokat, előítéleteknek és anticipációknak, amelyek a helyes megismerésnek útjában állanak, elhomályosítják az értelmet és megfontják a tudományt.¹ E tudományos bálványimádók, mondja Baco, nem ismerik a tárgyilagosságot, a tényállást elferdítik és meghamisítják.²

Az ilyen bálványimádók, aprioristák látszólagos tudománya úgy viszonylik az igazi tudományhoz, mint az alchimia a chémiához vagy az asztrológia az asztronómiához.

A következő fejezeteken szemmel látható lesz az épen vázolt egyoldalú módszernek a bélyege.

¹ Baco, *Novum Organum* (Baconis opera omnia, S. J. Arnold-féle kiadás) lib. I. XXXVIII.: «Idola et notiones falsae, quae intellectum humanum iam occuparunt, atque in ea alte haerent non solum mentes hominum obsident, ut veritati aditus difficilis pateat, sed etiam dato et concessio aditu, illa rursus in ipsa instauratione scientiarum occurrent, et molesta erunt: nisi homines praemoniti, adversus eas se, quantum fieri potest, muniant.»

² U. o. XLVI.: *Intellectus humanus in iis quae semel placuerunt, alia etiam omnia trahit ad suffragationem et consensum cum illis: et licet maior sit instantiarum vis et copia, quae occurrunt in contrarium, tamen eas aut non observat, aut contemnit, aut distinguendo summovet et rejicit.*» V. ö. még XLVII, XXXVI, XXVI, XXVIII, XX, XXII.

IV.

Az ember őállapota, vagyis az ős Shylock.

Pikler konstrukcióinak önkényességét és történelmi érzékének hiányos voltát mindjárt azon a tanon szemlélhetjük, melyet ő az ember őállapotáról fölállít.

Szerinte kezdettől fogva több ember keletkezett és létezett egymás mellett. Eredetileg tehát csak egymástól független egyének léteztek, minden társadalmi kapocs nélkül.¹ Az ősember nem volt társas lény, nem volt benne társas ösztön, szociabilitás.² Úgy kell őt tehát képzelnünk, mint egy magában csatangoló barlangi szörnyeteget, mint Nietzschének ragadozó «szőke bestiáját», mely egyedül kószál az ősvadonban, préda után szomjúhozván. Egyáltalán Pikler ősembere és Nietzsche ősbestiája között föltűnő nagy a hasonlatosság. Amaz a társas ösztön szikráját sem érzi szilaj ereiben, és emez «mint szabadjára eresztett ragadozóállat ment minden társadalmi kényszertől; vadállati lelkiismeretének ártatlanságában mint egy örömittas szörnyeteg távozik gyilkosságainak, gyujtogatásainak, fajtalanzkodásainak és kinzásainak színhelyéről, oly büszkeséggel és lelki

¹ Pikler, A jog stb. 49. l.

² U. o. 50. l.

egyensúlyal, mintha csak egy tanulócsinyt követett volna el.»¹

Valamiféle emberi jogokat sem az egyik, sem a másik nem ismert. Pikler ősembere az első jogot úgy csinálta meg, hogy másokat leigázott, rabszolgaságba hajtott s oly törvényeket szabott nekik, melyek a leigázónak hasznára voltak. E pontban nem különbözött Nietzsche «szőke bestiájától», amely fölényrel reátette félelmetes mancsait a gyöngébb, félenkebb népességre s így alkotta meg az államot. «Minthogy természeténél fogva úr volt, minthogy parancsolólag tudott föllépni, mondja Nietzsche, ördögöt törődött holmi szerződésekkel.»²

Már e tekintetben Pikler embere csakhamar eltérően kezdett fejlődni. Ő ugyanis nemcsak ragadozó volt, hanem ravasz is, számító is. Érezte, hogy élvezni akar, örömhajai, szükségletei hevesen jelentkeztek és neki meg is volt csakhamar a kellő *intellektuális belátása* arra nézve, hogyan elégítse ki ezen vágyait. Oly okos volt Pikler szerint ezen barlangi szörnyeteg, hogy ha más ember létezéséről tudomással nem is birt, belátása segítségével kifundálhatta, hogy hasznos volna rá nézve, ha egy másik ember léteznék és vele összeműködnek. (!)³

Hobbes ősembere félelemből állott össze másokkal; Nietzscheé letiport másokat és rabszolgaságra kényszerített; Pikler embere azonban csakhamar *spekulációból* kezdett alapítani emberi egyesületeket.

¹ V. ö. Nietzsche, Zur Geneologie der Moral.

² U. o.

³ Pikler, A jog stb. 49. l.

Ő ugyanis valódi üzletember volt. Nem volt ő ζῶον πολιτικόν, mint Pikler többször hangsúlyozza; nem a természet hangja, nem a társas hajlam ösztökélte őt, hogy másokkal összeálljon, hanem az utilitárius belátás, vagy Pikler kedvelt kifejezése szerint: a bruttó- és a netto- haszon, a rebach. Egoista volt ez az ember, minden altruista ér nélkül: valódi Shylock. A különféle emberi egyesületeket számításból szükségleteinek kielégítésére szervezte, mint a kereskedelmi karavánt szokás. «Az emberek», írja Pikler, «ép úgy szükségleteik kielégítése szempontjából, tudatosan alkotják a családot, a nemzetséget, a törzset, a nemzetet, mint egy részvénytársaságot, egy szórakozási klubbot, vagy egy kereskedelmi karavánt.»¹ «Az embernek nincs más vonzódása», írja tovább, «a társas élet iránt, mint a amelyet benne a társas élet előnyeinek fölismerése fölkelt; az ember csakis azért szereti a társas életet, mert annak előnyeit fölismeri, átérzi.»²

Meg fogjuk majd látni, hogy mire tartotta Pikler jónak ezen szellemes tan megszerkesztését. Hobbes az abszolutizmus elméletét akarta fölépíteni, azért vette alapul a félenk ősszörnyeteget. Nietzsche a «Herrenmoral»-t akarta megalapozni, azért festette meg őrült fantáziája a véresfogú «szőke bestiát». Pikler az utilitárius belátásos elméletet akarja megcsinálni, azért van szüksége a ravasz ős-Shylockra. Man merkt die Absicht, und wird verstimmt. A fantáziának pedig abban a homályos őskorszakban szabad

¹ U. o. 50. l., azonkívül 51. 248. ll.; Emberi egyesületek, Budapest, 1905., 6. 79. ll.

² A jog stb. 50., 51., ll.

tere nyílik. Ott mindenki azt találja meg, amit szíve vágya kíván.

Hogy aztán a fantázia ezen koholmányaihoz mit szól hozzá az ész, az egészen más kérdés.

Sem a történelem, sem az etnológia, sem a régiségtan, de még a mitológia sem tesz halvány említést sem arról, hogy az emberek valaha elkülönítve, csatangoló szörnyetegek módjára éltek volna, minden társadalmi összefüggés nélkül.¹ «Az ember», írja Pulszky Ágost, «sohasem élt, sohasem élhet magányban, egyedül és elszigetelve; sőt nem is képzelhető az emberiségnek oly szaka, bármi távol multban, amelyben az emberek állapota társaságon kívüli lett volna. Ez annyira ellentétben áll az emberi természettel, hogy még akkor is, midőn metafizikai föltételezés gyanánt a társadalmon kívüli állapot szükségesnek lett fölfogva, szerzőinek képzeletileg sem sikerült azt következetesen valósítani.»²

¹ V. ö. Eleutheropulos, Sociologie, 35., 50., 102. ll.; Franklin Henry Giddings, A szociológia elvei, fordította Dienes Valéria, Budapest, 1908., 180. l.

² Pulszky, A jog és állambölcsészet aaptanai, Budapest, 1885., 66. l. és k. «Aller hypothetisch angenommene Urzustand des Menschengeschlechtes,» írja Stammler, «im Sinne einer völligen ungeredelten Isoliertheit der einzelnen ist niemals durch irgend welches Zeugnis dargetan worden. Keine Erinnerung aus späteren Perioden findet je für ihn sich vor, kein Rückschluss aus dem Leben nachmaliger Geschlechter leitet zu einem rohen Einzeldasein von Menschen ausserhalb konventionalen oder rechtlichen Befindens hinüber. Und niemals hat man menschliche Bewohner dieser Erde entdeckt, die in einem Zustande gänzlich ungeredelter Wildheit lebten oder auf einen solchen, als ihrer Vorzeit angehörig, zurückwiesen.» Dr. Rudolf Stammler Wirt-

Ameddig csak vissza tudunk pillantani az emberek multjába, mindenütt fölleljük a csoportos együttélés nyomait. A maradványok, amelyekre a kutatók rájöttek (így a Steentrup által fölfedezett kvaternér-korbelt konyhahulladékok, vagy a Solutré által talált lócsont-tömegek) akkora mennyiségekben fordulnak elő, hogy e körülményből csakis az emberek csoportos együttélésére lehet következtetni. A legrégebb embe-
reknél is fölfedezzük azon ösztönöket, amelyek a társas élet szükséges föltételei: a részvétet, az összetartozandóság érzetét és bizonyos fokú önzetlenséget is. Ezen érzelmek nélkül már a családot sem lehet elgondolni, pedig a család a társas életnek legelső csirája, oly egyesület, amelyet az ember nem spekulációból, brutto- netto- haszonért, rebach kedvéért önkényesen csinál, hanem amelybe szükségszerűen beleszületik. A családot a természet alkotja meg, a gyermekek és a szülők kölcsönös viszonyát a természet határozza meg, mégpedig az emberek utilitárius kalkulussai és brutto-netto-mérlege előtt.

Az önzés sem oly nagy fokú s annyira kizárólagos az emberben, mint Pikler állítja. Az átlagember nem Shylock. A Shylock kivétel, abnormis, beteges jelenség, perverz tünet. Az ilyen korcs jelenséget nem lehet az egész emberiséggel azonosítani. Bejárhadjuk a ma létező összes vad népeket, a Shylock-átlagembert nem fogjuk föllelni sehol. Az egészséges önszeretet mellett megvan a normális emberben

schaft u. Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung II. kiadás, Leipzig, 1906., 294. l.

a köz iránt való azon önzetlen jóindulat is, amelyet a görögök *εὐνοια*-nak szoktak nevezni. Biró Lajosra, mint tekintélyre hivatkozik Pikler, pedig Biró Lajos a pápuákról szóló leírásában ezt mondja: «Az éghajlati s egyéb különbségek nem oly nagyok, hogy kivetkőztetnék a természeti embert minden alapjában véve általános emberi tulajdonságából, s hogy, mint Európában sokan képezlik, a vadember annyira önző, annyira csak a saját érdekét néző volna, hogy a munkára alkalmatlan öregeket az erdőn kikötve, vagy élve eltemetve elpusztítanák. Ellenkezőleg megbecsülik és holtig eltartják gyermekei, vagy legközelebbi rokonai, sőt az egész falu. Vele kegyetlenül bánni már csak az a felfogás sem engedné, hogy ők a tekintélyek arra nézve, hogy nehéz esetekben mit mondtak, miként cselekedtek szépapáik. Még ha saját hozzátartozói el is felednék tartozó kötelességüket, nem éhezne addig, míg valakinek van mit ennie a faluban, mert a pápua-erkölcs megkívánja, hogy bőkezűen adakozzék, akinek van, s hozzá hálálkodást sem várhat, mert ez ideig sem én, sem más nem tudott a nyelvükben kifejezést találni arra a szóra, hogy «köszönöm».¹ «Az ember természetében — írja verulami Baco — titkos hajlandóság és mozgás van mások szeretetére, mit ha ki nem önt egyre vagy kevésre, természetszerűleg sokak felé fordul s az embert humánussá és könyörületessé teszi».²

¹ A Természettudományi Közlöny 1903. dec. száma.

² Giddingsnél, i. m. 44. l. Egyes aberrációk előfordulnak ugyan, de azokból törvényt csinálni nem lehet.

Az intellektuális belátásnak, a hasznossági kalkulációnak sem tulajdoníthatunk a fejlődés kezdetleges fokán oly nagy szerepet, aminőt annak Pikler tulajdonít, mikor még a család eredetét is abban látja meg. Az üzletember, a businessman, későbbi termék. Az élet e «remekművét» az őskorba helyezni át, mérész anachronizmus. Az ősebernél minden valószínűség szerint sokkal nagyobb szerepe volt a természetösztrönek, a még romlatlan emberi természet serkentő szavának, mint az utilitárius mérlegelésnek és számításnak.

Azért Pikler ősegoistája és üzletembere tetőtől talpig fikció, helytelen irányú fantáziának korcsszülötte. «Az ember — írja b. Eötvös József — sohasem találtatott társadalmon kívüli állapotban. Ennélfogva minden elmélet, mely a társasági állapot eredetének fejtegetésével foglalkozik, felesleges, sőt szükségkép *nagy tévedések csiráit hordja magában*, mert hibás alaphézetből indul ki s oly valamit, mi az emberre nézve természeti szükségesség, szabad akaratától függeszt föl».¹

¹ B. Eötvös József, A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra, Budapest, 1902., I. köt. 83. l. V. ö. még Peschel, Völkerkunde, 1885., 252. l.; Cathrein, Moralphilosophie IV. kiad. I. 26. és kk. II.; Schneider, Die Naturvölker, 1886. I. 418. és kk. II.

V.

Pikler belátásos állatai.

Nem ismerek elméletet, amely a vadállatokat és a barmokat oly megtiszteltetésben részesítené, mint Pikler belátásos elmélete. Vannak gondolkodók, akik túláradó szeretetükben az állatokat is teljesen olyan bánásmódban szeretnék részesíteni, mint a minő az embernek kijár; azonban Piklernél másról, többről van szó: ő egy csapással a barmokat is a furfangos spekulánsok és üzletemberek sorába emeli, nekik is tulajdonítván az intellektuális hasznossági belátást, akár csak az embereknek.

Kevesen szokták a fejüket azon törni, hogy miért kerüli az oroszlán, a tigris, a hiéna, a farkas a társaságot s miért barangolnak ezen állatok egyedül az erdők sűrűjében? Ne is törjék rajta a fejüket. Pikler megfejtette a talányt. Ezen vadak — úgymond — a saját eszközkel belátták, hogy ilyen életmód lesz reájuk nézve a legcélszerűbb. A gondolatsor, melyet e célból szőttek, ez volt: mi lesz okosabb reánk nézve, az-e, ha falkákban, csordákban fogunk élni, vagy ha elválunk, szétmegyünk a szélrózsa minden irányában és úgy keressük mindennapi kenyerünket? A falkában, csordában való életnek, így gondolkodtak, nagy hátránya van, az t. i., hogy a falatokat meg kell osztani s így kevés jut

egynek-egynek. Meg aztán össze is veszünk a préda fölött, aminek folytonos ellenségeskedés, marakodás volna a vége. Ebből a szempotból tehát jobb lenne, ha kiki maga gondoskodnék a megélhetéséről. De meg aztán minek is kellene együtt maradnunk? Talán azért, hogy jobban tudjunk védekezni? De hiszen vannak karmaink, van erős fogazatunk, megvédjük mi, ha kell, magunk is az életünket. Így gondolkodtak s minthogy belátták, hogy ez okoskodásuk helyes, elhatározták, hogy széjjelmennek, ami meg is történt. Ámde nemcsak ezen előkelő állatvilág van Pikler szerint — megáldva ily magas logikával. Gondolkodtak a bivalyok, az ökrök, a zebrák, a vadbirkák stb. is és gondolkodásuk eredményeképen éppen az ellenkező életmódra szánták el magukat. *Belátták* ugyanis — mondja Pikler — hogy ha csordákban is maradnak, elég táplálékot találnak, másrészt pedig, nem lévén oly fegyverzetük, mint a ragadozóknak, jobb lesz, ha önvédelem szempontjából is együtt maradnak. Dictum factum. S így élnek tényleg egész a mai napig. «A növény- és húsevő állatok között e tekintetben létező különbség — mondja Pikler — a *belátás* következménye».¹ «Az állatok — úgy mond — valósággal *belátták*, hogy ilyen életmód jó reájuk nézve s ezt választották».²

Ekkora becsület még tényleg senki részéről sem jutott ki az állatoknak. Ez valóságos promóció. Lám Darwinnál és Spencernél különb állatbarátokat alig

¹ A jog stb. 53. l.

² Emberi egyesületek 8. l.

lehet képzelni s mégis: sem Darwin, sem Spencer nem hajlandók a barmoknak ily nagy logikai képességeket imputálni. Ők az állatok életmódja között levő különbségeket egyszerűen és érthetően a természetes kiválasztásra vezetik vissza. Szerintük tehát az oroszlánok, tigrisek, azért élnek elszórtan, mert ez az életmód természetüknek legjobban megfelel s mert azok az oroszlánok és tigrisek, amelyek ezen életmódot nem folytatták, egyszerűen kipusztultak és így csak az elszórtan élők hagytak utódokat. Ellenben a vad bivalyok azért élnek csordákban, mert a kőszapéndányok vadállatoknak estek prédául és így kivesztek.¹

Hogy tud tehát Pikler ily merészen szembehelyezkedni a nagy zoológusokkal és a józan közfelfogással? Nos hát a belátásos formula miatt. Abba ugyanis nemcsak az egész emberi történelmet, hanem a zoológiát is bele kell gyúrni. Piklernek a filozófus oroszlánra és a bölcs bivalyra szüksége van. Azért kell vétenie a Newton-féle «hypothesés non fingo» elv ellen.

¹ V. ö. Darwin, *Abstammung des Menschen* I. köt. 161. l.; Spencer, *Pr. of Psychology*, 3. kiad. 505. §., azonkívül lásd Harkányi Ede példáit a fecskéről és az Újzéländba szállított poszméhekről, Babonák ellen, Budapest, 1907. 33. l.

VI.

Az emberi egyesületek keletkezése.

1. A család.

Hallottuk már, hogy Pikler a különféle emberi egyesületek keletkezését kizárólag a célszerűségi belátásra vezeti vissza. Az az egyszerű és szűkkeblű elv, melyet elmélete élére állított, nem engedi, hogy észrevegye és méltányolja a valóság gazdag különféleségét, változatosságát, mert ezt nehéz lenne oly szoros skémába gyúrni. Azért a legkülönbözőbb emberi egyesületeket egy kalap alá vonja s azon lényeges tulajdonságokat, melyek azokat egymástól elválasztják, hallgatással mellőzi vagy eltünteti. A család, a nemzet nála lényegileg nem különbözik a részvénytársaságtól s keletkezésüket is ugyanegy erőre vezeti vissza emezével. «Azt állítom — mondja Pikler — hogy a családok, a községek, nemzetségek, államok, nemzetek, törzsek éppen úgy keletkeznek belátásosan a szükségletek fedezése céljából, mint a szórakozás céljából alakult egyesületek, illetve a részvénytársaságok vagy államkapcsolatok.»¹ «Az emberek oly egyesületeket alkotnak, amilyenek szükségleteiknek megfelelnek, oly összeműködő egyesületeket alkotnak, a melyek mellett szükségleteiket legjobban ki-

¹ Pikler, Emberi egyesületek 6. l.

elégíthetik. Ez az emberi egyesületek alaptörvénye, és ez áll az államokra, a nemzetekre, a törzsekre, a nemzetségre, a családra is; ezek is azért keletkeztek, mert az emberek ily egyesületben legjobban vélték szükségleteiket kielégíthetőknak.»¹ «*Én azt állítom, hogy a legmagasabb rendű emberi egyesületek épp úgy keletkeznek, mint a legközönségesebb kaszinók.*»²

Azt hiszem, hogy ezen állítások első tekintere is azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy túloznak; egyoldalúságuk szembeszökik, merészségük meglepő. Ezen első benyomás határozott tudattá kell, hogy váljék, ha a szóban forgó dolgokat közelebbről vesszük szemügyre.

S itt első sorban minden kétségen fölül áll, hogy a család nem mesterséges alkotás, hanem természetes intézmény, mely a részvénytársaságtól és a klubbtól lényegesen különbözik. Az az erős ösztön, mellyel az anya gyermekét szereti, a gyermek sokáig tartó tehetetlensége, a szülők kölcsönös vonzalma oly világos és erős ujjmutatásai a családalapításra és fenntartására ösztökélő természetnek, amilyeneket egyéb egyesületeknél, a klubbnál, a kereskedelmi egyesületnél, hiába keresnénk. A családot az emberek nem csinálták spekulációból, hanem minden ember bele-születik a családba. Az anya nem pusztán érdekből szereti és szerette a gyermekét, hanem természetszerűen, ösztönszerűleg, az utilitárius belátástól függetlenül. Azért adott a természet — mondja Rousseau — anyatejet az anyának, hogy szoptassa és ápolja a gyer-

¹ U. o.

² U. o.

mekét. Ez a természet intézkedése, nem pedig önkényes emberi találmány. A szülők és a gyermekek kölcsönös viszonya mégis csak más, mint a klub- vagy kaszinótagok viszonya. «A gyermekeknek a szülők iránt való szeretetével is — mondja Pikler — úgy áll a dolog, hogy az összműködést *csak a célszerűségi belátás hozza létre*, nem pedig a közös származás».¹ De vajjon ki fogja ezt elhinni? Hiszen világos dolog, hogy az anya hasznos a gyermeknek és a gyermek is hasznára válhatik egykor szülőjének, azonban ez a kalkuláció csak később jelentkezik és a szimpátiának belőle eredő eleme sohasem egyenrangú a természetes szeretettel, mely kezdettől fogva hatalmas kapocsként fúzi egymáshoz a család tagjait. Ha a clevelandi szülők az emlékezetes tűzkatasztrófánál a leégett iskolában csak részvénytársasági kollégákat veszítettek volna el, aligha örült volna meg csak egy is közülök. Többet veszítettek: gyermekeiket veszítették el.² Pikler a családban csak az utilitárius oldalt veszi észre, ő mindennütt csak a «profitot» szimatolja; a sajátos kötelességeket, az erkölcsi vonatkozásokat, a vérségi kapcsot, a természet objektív intencióját észrevenni nem hajlandó.

Klubbok és kaszinók nélkül éltek az emberek s élnek ma is, azonban a család intézménye nélkül, ha fejletlen is volt az a kezdetleges fokokon, nem éltek soha. A család a természet posztulátuma. Sőt az et-

¹ Pikler, Emberi egyesületek 88. l.

² A gyermekek és szülők kölcsönös viszonyára nézve v. ě. aulsen, System der Ethik, II. 254. l.

nológusok igen tekintélyes része, mint Darwin,¹ Ziegler,² Starcke,³ Westermarck,⁴ Grosse,⁵ a legújabbak közül Giddings, azt tanítják, hogy az emberek kezdettől fogva monogám családokban éltek. «A házastársak kölcsönös szeretete, — írja Ziegler — mindakét nem féltékenysége és a szülőknek a gyermekek iránt való szeretete az ember legerősebb ösztönei; ezek normális embereknél ellenállhatatlan erővel lépnek föl, úgy hogy azoknak ösztönszerű természetét kétségbe vonni nem lehet». ⁶ «Az összes emberi lények — mondja Giddings — a legalsóbb vadaktól a civilizáltakig családi csoportokban élnek». ⁷ Hogy is lehet ez intézmény mibenlétét annyira félreismerni, mint Pikler teszi?

Nem kevésbé figyelemre méltó körülmény az sem, hogy a családnak nemcsak a családtagokra nézve van jelentősége, hanem kifelé is vannak bizonyos jogi hatásai. E hatásokat minden harmadik személynek kötelessége elismerni. A régi időben a család vérboszut állott az ellene vétőkön. Ma a feleség bán-

¹ Darwin, Die Abstammung des Menschen, 20. fej.

² Ziegler, Die Naturwissenschaft u. die socialdemokratische Theorie.

³ Starcke, Die primitive familie in ihrer Entstehung.

⁴ Westermarck, The history of human marriage.

⁵ Grosse, Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft.

⁶ Ziegler, Die Naturwissenschaft stb. 48. l. Hathatós bizonyítékokkal támogatják e tant még: Ratzel, Völkerkunde, bevez. 79. l.; Hellwald, Kulturgeschichte I., 81. l.; Schneider, Die Naturvölker II., 421. l.; Peschel, Völkerkunde 238 l.

⁷ Giddings, A szociológia elvei, 180. l.

talmazója felelni tartozik a férjnek; az asszony neve, rangja, törvényes lakóhelye a férj szerint igazodik. Ámde a család ezen külső jogi vonatkozásai meg nem érthetők, ha Piklerrel föltesszük, hogy a család a szabad hasznossági szerződés terméke. Hiszen sehol a világon nem tűrik, hogy valaki barátjával oly jogi egyezsége lépjen, amely másokra bizonyos terheket, korlátozásokat ró. E tény is mutatja, hogy a család sui generis egyesülete az embereknek, amelyet másokkal összetéveszteni nem szabad.

2. Az állam.

Valamivel könnyebb dolga van Piklernek a nagyobb emberi egyesületekkel, a törzsszel, a nemzettel, névszerint az állammal, melynek keletkezésénél a hasznossági belátásnak már határozottan nagy tere van. Hogy több család egy törzset alkot, hogy a törzsekből nemzetségek, nemzetek és államok lesznek, abban nem csekély mértékben a hasznosság belátása is szerepel, mint serkentő tényező. Már most Pikler nagy igyekezettel ecseteli az együttélés hasznos voltát; példákat hoz fel arra nézve, mily konkrét gyakorlati célokra verődtek kisebb vagy nagyobb csoportokba a családok, csakhogy kimutassa, hogy a nagyobb emberi egyesületek is *kizárólag* csak a célszerűségi belátás mesterséges termékei, melyek nem a közös fészekből való kirajzottságnak, a nyelv, műveltség és szokások hasonlatosságának a termékei, hanem az ember önkényes kezdeményezésének az alkotásai.¹

¹ Pikler, Emberi egyesületek 68. l.

Hogy az utilitárius spekuláció kizárólagos szerepét és atyaságát kimutassa, indukciós eljárást színlelve, példákat keres a történelemben, amelyek föltevését támogathatják. Talált is alkalmas példatárt Spencer «Descriptive Sociology»-jában, amely mű sok etnográfiai adatot tartalmaz. Ebből egyszerűen kiválogatja azon népek leírását, amelyeknél legtöbb, az utilitárius belátáshoz hasonló elemet vél fölfedezni. Így akarja az emberi egyesületeket létrehozó tényezők közül kiszorítani a közös származás, a vérségi kapocs, a közös eszmék, a társas ösztönök együtthatóit s az utilitárius célszerűséget igyekszik föltüntetni ez egyesületek egyedüli és adekvát anyjával.

Ez azonban nyilvánvalóan egyoldalú törekvés, amelynek a valóság ellentmond. Hiszen Pikler sem tagadhatja, hogy a legtöbb népnél, pl. a görögöknél, rómaiaknál, a germánoknál a legrégebb időkre visszanyúló történeti hagyományok szerint, olyan, a családnál nagyobb egyesületek léteznek, amelyeknek tagjai közös leszármazásra vezetik vissza összetartozásukat. Ő is elismeri, hogy a görög genos-ok, a fratriák, a római gens-ek és curiák, a germánoknál Sippék és a Hundertschaftok eredetét a hagyomány a rokonságra vezette vissza.¹ «Die objective, durch gemeinsame Abstammung begründete Gemeinsamkeit einer Vielheit — írja Jellinek — die Rassen oder Stammeseinheit ist so alt, wie die historische Erinnerung zurückreicht, und weit darüber hinaus».² Már a szóbanforgó egyesületek nevei is, mint a natio,

¹ Pikler, Emberi egyesületek 88. l.

² Jellinek, Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1905. 114. l.

gens, fratria, a görög genos, a német Sippe, a magyar törzs, nemzetség, nemzet, a szláv rod, národ, kmen stb. is mutatják, hogy eredeti, elsődleges, nagyon fontos tényező a családnál összetettebb egyesületek alakulásánál a közös származás, a vérségi kapocs. Már pedig a közös származás, a vérrokonság természetes tény, nem pedig szabad belátás műve; s így itt egy oly tényezővel állunk szemben, a melyet a belátásos edénybe belegyúrni nem lehet.

Igaz ugyan, hogy a törzsek, a nemzetségek, különböző célok elérésére s különféle okok behatása alatt fölbomlottak, másokkal egybevegyültek s hogy a történelem folyamán több állam különféle népelemekből tevődött össze; ez azonban nem tekinthető oly szabálynak, a mely mellett az eredeti nagy tény, a közös származás hordereje nullává zsugorodnék össze. Hiszen már az általános emberi rokonságból eredő társas ösztön is oly tényezője az államalakulásnak, mely a Pikler-féle dedukciós geometriának számításait nagyon megbolygatja. «A társas ösztön — mondja helyesen Pulszky — legalább is egyidejű az emberiség származásával és megelőzi hasznosságának értelmi felismerését, ezen tény bekövetkezése pedig újabb megszilárdulására és egyszersmind oly cselekvésre vezet, amely az együttes eljárásnak nagyobb körben való foganatosítását és az egyetemlegesség érzetének hatályosabb érvényesülését előidéz. Ennél fogva az emberek társas viszonyaiban mindig két csoportot különböztethetünk meg: olyat, amelynél együttlétük okvetetlen szükségnek felel meg, és olyat, amelyben az embert társaságra nem közvetlen

haszon, *nem felismert érdek, hanem érzelmei indítják*, annál inkább, mivel minden ösztön és érzelem kielégítése már magában kellemes, tekintet nélkül az előnyre, a célra, amelyre szolgál; és bármennyire halad is az emberiség, bármennyire tökélyesbül társadalmi szervezete, bármennyire ismerik föl az emberek az előnyt, amelyet maguknak közös eljárással biztosíthatnak, bármi világosan derülnek ki mindazon célok, amelyek csak együttes közreműködéssel érhetők el, és bármennyire részletesen domborodnak is ki az emberi együttlét számtalan viszonyai és alakjai: még mindig marad az érintkezések oly köre, amely nem határozott érdeknek felel meg, hanem pusztán határozatlan hajlamnak és kedvtelésnek; és azon mértékben, amelyben az emberek magasabb színvonalra emelkednek, amelyben tudatuk tisztul, ismereteik bővülnek, a természet fölötti uralmuk gyarapszik és amelyben a fegyelmezett munkamegosztásnak és egyesítésnek új meg új céljai tűnnek elé, ezek mindig azon körből merítvék, amelyre az emberek érintkezése merőben társas hajlamuknál fogva terjed, míg ez ismét új, eddigelé ismeretlen találkozási utakat és tért nyit». ¹

A közös származás ezen általános emberi társas hajlamnak magasabb foka, erősebb és hathatósabb formája, róla tehát kétszeresen áll mindaz, amit Pulszky az általános szociabilitásról mond. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ha még oly csekély is lenne ez az eredeti, vérségi, természetes és az utilitárius

¹ Pulszky, A jog és állambölcsészet alaptanai, 68. és k. l.

megfontolástól független erő, a kisebb vagy nagyobb fok a dolog lényegén mit sem változtat, *mert a monista belátásos elmélet megdől, mihelyest az államalakulás vagy a jogfejlődés folyamán különben bármily csekély jelentőségű oly erőt tudunk megállapítani, mely a célszerűégi belátástól független s arra vissza nem vezethető.*

Pedig a közös származás annyira nem elenyésző együththató az emberiség életében, hogy inkább akadtak komoly tudósok, mint Gobineau, Ratzel, Gumplovitz, akik mint látni fogjuk, e tényezőből s a rajta alapuló faji különbségekből igyekeztek megmagyarázni az egész emberi történelmet. Legújabban Giddings a vér azonosságában, a nyelv és a hagyomány egységében az egyesülésnek «raison d'être»-jét látja.¹ Pikler egy kis jóakarattal maga is észrevehette volna álláspontjának jogosulatlanságát mert hiszen ama példakul fölhozott néptörzseknél is, melyeket ő Spencerből a maga elméletének illusztrálására fölso- rakoztat, a fő összetartó erő és megkülönböztető elem szintén csak a vérségi összetartozás. Ő maga írja ki Spencerből,² hogy az ausztráliai népek, az andamánok, az északamerikai csippevák, a délamerikai tűzföldiek, abiponok, a ceyloni veddák, a kamcsatkaiak, az afrikai busmanok, az arab nomádok, az indiai szantalok, ná- gák, a délamerikai guyának, arakának, az indiai bilek, a délbrázíliai benszülöttek egy nyelvet beszélő, rokon- családokból való kisebb-nagyobb csoportok, törzsek,

¹ A szociológia elvei, 337. l.

² V. ö. Pikler, Emberi egyesületek, IV. előadás.

amelyek szükség esetén főnököket választanak s bizonyos célokra összeműködnek. Már ebből is látható, hogy az első, ami az embereket összehozza és összetartja, a közös származás, a rokonsági kapocs. Hogy az ily rokon családok, törzsek sok esetben nagyobb államokat nem alkotnak, annak igen sokféle okai lehetnek: a helyi viszonyok kedvezőtlen volta, babonás nézetek, a fejlettség nagyon alacsony foka, az államalkotó hajlamok és képességek fogyatékos-sága, az antiszociális ösztönök természetellenes túltengése stb.

Látjuk ma is, mily óriási szerepe van a népek életében a nemzeti öntudatnak. Vajjon kialakulhatott volna-e ez a hatalmas érzés, nagy és erős eszme, minden való alap nélkül? Lehet-e komolyan azt állítani, hogy a nemzeti eszme, mely ma világszerte elsőrangú szempont a népek életében, kizárólag mesterségesen fölszított chiméra, vagy öncsalódás sine fundamento in re? Úgy hiszem, hogy ily állítást aligha merne bárki is kockáztatni. De ha egyszer igaz, hogy a nemzeti érzés és eszme egy eredeti tényből, a belátástól független közös származás tényéből ered s túlnyomóan arra épül, akkor nem igen lehet többé tartani a Pikler-féle elméletet, mert itt oly erővel állunk szemben, melyet a célszerűségi belátás egység-Molochja elnyelni nem tud. Minden monista rendszer csak addig számíthat hitelre, amíg ki nem derül, hogy szűk, egyoldalú s hogy a mindenség nagy bőségét felölelni képtelen. Erre a tényre ismételten is rá fogunk mutatni.

Megengedjük s újból elismerjük, hogy a szóban

forgó egyesületek igenis hivatva vannak többi között arra is, hogy az emberek szükségleteit kielégítsék, ámde ebből korántsem következik az, hogy az egyesek szabad belátásának s kezdeményezésének művei volnának. Már az az impozáns tény is, hogy állami élet nélkül nép eddig nem találtatott, s hogy az állam intézménye az emberiség életének összes viharai közepette is mindmainapig fennmaradt, arról beszél nekünk, hogy itt a természet által szándékolt intézménnyel állunk szemben, nem pedig emberi önkény törékeny alkotásával. Nem talált még Spencer sem — akiből Pikler a maga példáit meríti — egyetlen egy népet sem a föld kerekiségén, amely nem élne valami állami egyesületben. Az összes eredeti emberi egyesületeket, melyek a család fölé épülnek, államoknak írja le, szerinte még a legkulturátlanabb, legeldugottabb népek is vagy elsődleges, vagy másodlagos államot képeznek, amelyeknek betetőzése a harmadlagos állam.¹ Helyesen mondja Stahl, hogy ha valamely embernek, aki még az államról mit sem tud, ecsetelnők a népelet folytonos hullámozását, ezereféle viszontagságait, összeütközéseit, egyeseknek és csoportoknak államellenes tendenciáit: nem hinné, hogy olyasvalami, mint az állam, lehetséges volna.

¹ Ezek Spencer terminusai, melyeket Princ. of Sociology-jában használ. V. ö. Pikler, Emberi egyesületek, IV. előadás. Ratzel így ír: «Az összes ismert népek közül egy sincsen olyan, mely minden politikai szervezettséget nélkülözne». Völk Kunde I., bevez. 87. l. Hasonló módon nyilatkozik Schweinfurth, Im Herzen von Afrika II., 131. l.; Stammler, Wirtschaft und Recht 648. l.

«Jóllehet a nemzetek és államok létrehozatalában — mondja Bluntschli — az emberi szellemnek és az emberi tevékenységnek is tekintélyes része van, azért az mégis nagyobb részt öntudatlanul, természeti szükségyszerűség módjára megy végbe». ¹ «A magasabb társadalmi alakulatok — írja Jellinek — sohasem köszönik létüket tudatos, világos, célokra irányított megfontolásnak, mint ahogy azt a racionalizmus gondolta». ²

Ebből Piklerrel szemben egy fontos gyakorlati tanulság folyik, amit Burke nagy nyomatékmal így fejt ki: «Az államot nem szabad úgy tekinteni, mint amely nem volna különb egy társasági egyességnél bors- vagy kávé, gyapot- vagy dohánykereskedésre, vagy más ily alacsony üzletre, amelyet egy csekély ideiglenes érdek szempontjából lehet fölkapni és a felek kénye-kedve szerint felosztani; az államra mély tisztelettel kell tekinteni, *mert az nemcsak ideiglenes és muló természetű, a durva állati létnek szolgáló ügyekben való társaság.* Társaság minden ügyekben, társaság minden művészetben, társaság minden erényben és minden tökélyben; minthogy pedig az ily társaság céljai számos nemzedék kihalta után sem érhetők el, társasággá válik nemcsak azok között, akik élnek, hanem azok közt, akik élnek, és azok közt, akik meghaltak és azok közt, akik születni fognak. Minden külön államnak minden külön szerződése csak egy-egy záradékot képez az örökkévaló társaság nagy őseredeti szerződésében, amely az al-

¹ Bluntschli, Allgemeine Staatslehre 97. l.

² Jellinek i. m. 262. l.

sőbb természeteket a magasabbakkal összekapcsolja, a látható és a láthatatlan világot egybeköti egy megállapított megegyezés szerint, azon sérthetetlen eskü szentesítésével, amely minden erkölcsi természetet egyenként megállapított helyén megtart. E törvény nincs azok akaratának alávetve, akik egy felettük álló és végtelenül magasabbrendű kötelezettség folytán kénytelenek akaratukat azon törvénynek alávetni. Ezen egyetemes birodalom törvényhatósági testületei nem birnak a tetszésszerinti, esetleges javítások kilátásából merített amaz erkölcsi szabadsággal, hogy alárendelt közönségük kötelékeit széjjelszakítsák és hogy azt az elemi elvek társiatlan, polgáriatlan, kapcsolatlan zürzavarában széjjeloszlassák. Csakis az elsődleges és legfőbb szükség, a szükség, amelyet nem választhatni, de amely maga választ, a szükség, mely minden tanácskozás felett áll, amely nem enged vitát és nem igényel bizonyosságot, egyedül igazolhatja az anarchiához való menekülést. E szükség nem kivétel a törvény alól; mivel e szükség maga is a dolgok azon erkölcsi és anyagi elrendezésének része, amelynek az ember engedelmeskedni kénytelen, beleegyezés vagy erőszak folytán; de ha azt, ami csupán a szükségnek való alávetés, az emberek választás tárgyává teszik: megtörik a törvényt, *megtadják a természettől az engedelmeséget*; és e lázadókat kiközösíti, kiveti és száműzi az értelemnek, rendnek, békének, erénynek és gyümölcsöző megbánásnak e világa, az örültségnek, viszálynak, bűnnek, zavarnak és hiábavaló bánkódásnak ellenséges világába». ¹

¹ Idézve Pulszkynál, i. m. 206 és k. l.

3. *Aristoteles tana az emberi egyesületek keletkezéséről, szembeállítva Piklerével.*

Jól jegyzi meg az úgynevezett szerződéses államalakulási elméletekről Jellinek, hogy kimutatása annak, miszerint az individuum maga alkotta az államot szabadon, tulajdonképen nem a múltnak, hanem a jövőnek szól. Az emberi egyesületek keletkezéséről szóló kérdés tehát nem csupán fontos tudományos problema, hanem elsőrangú gyakorlati kérdés is, és látni fogjuk, hogy Piklernél kétszeresen, sőt kizárólag az.

Nagyonis helyénvaló lesz azért, ha behatolunk egészen e kérdés gyökereihez s ha a Pikler-féle tan fölületességét és sivárságát megvilágítjuk egy kissé a legnagyobb filozófusnak, Aristotelesnek, örök időkre szóló, utólérhetetlen tanával.¹

Aristoteles bizonyos alaphajlamokat lát, tendenciákat vesz észre a természetben, melyek a különböző lények létviszonyait megállapítják, azoknak irányt szabnak. A természetben egyenes útmutatásokat fődözhet fel a figyelmes szem, bizonyos természetes célszerűségeknek akadhat a nyomára; az ember azon cselekedetei, melyek ezen útmutatással és irányítással egybehangzók, jók, természetesek, míg ellenben azok, amelyek a természet céljai ellen törnek, természetellenesek, rosszak.

¹ Aristoteles a szóban forgó problémákat, főleg a Politikájában és Etikájában fejtegeti. Áttekintő összefoglalását adja az ő nézeteinek Zeller, Philosophie der Griechen; Stahl, Geschichte der Rechtsphilosophie, Heidelberg, 1854., III. kiad. I. köt. 21. és kk. ll.

Azonban a természet intencióit nem lehet felületes megfigyeléssel ellesni. Sokszor nagyon ellentétes erők, hajlamok törnek elő a természet öléből, az önfeláldozó szeretet és az önzés egyaránt az ő művei s az embernek, ha jól akar cselekedni, sokszor korlátokat kell szabnia bizonyos természetes hajlamoknak. Azonban az elfogulatlan megfigyelő minden változatosság mellett bizonyos egységes alaphangot, egy főirányt fog észrevenni a természet működésében s arra kell törekednie, hogy helyes megkülönböztetéssel, a lényegesnek a lényegteltentől való elválasztásával a természet nemes szándékait világosan megismerje.

Általában meg lehet állapítani a természetben bizonyos tendenciát a lét fentartása, fokozása, kibontakozása felé. A szellemmel fölruházott lényeket a természet bizonyos ösztönökkel a társulásra serkenti, egymásra utalja őket és így különféle egyesületek alakítására vezet. Vajjon a férfi és a nő egyesülését nem a természet készíti-e elő? Nem serkenti-e arra erős ösztönrel az egyes embereket? Lehet-e ezen egyesülést Piklerrel pusztán az emberi okoskodás, belátás művének tekinteni? Nem kell sok jóakaratt annak észrebevéséhez, hogy a természet, mikor erős ösztöneivel a két különböző nemet összehozza, az emberi nem fentartását célozza. Már most mindazon cselekedetek, amelyek a természet ezen célját előmozdítják, helyesek, természetesek és jók; az e cél ellen irányított cselekvés pedig természetellenes és káros.

Hogy a természet az anyába gyermekei iránt kezdettől fogva nagy szeretetet oltott, hogy anyatejjel

látta el őt annak táplálására, hogy a gyermek kezdettől fogva gyámoltalan, hogy az atya a gyermek iránt természetes vonzalommal viseltetik, hogy nagyobb erővel és akarateréllyel van fölruházva mint a nő: mindezek *természetes*, nem belátásos tények, a természet legeredetibb intézkedései. Már most nem világos-e mindezen tényekből a természet azon intenciója, hogy az anya a gyermekét ápolja, nevelje, hogy az atya az anyával a gyermekek nevelése, fejlődése, védelme s tökéletesítése céljából tartósan együtt éljen? A család alapítására maga a természet serkenti az embereket, amit észre nem venni majdnem lehetetlen. Mi alapon is lehet ezt a tényt kétségbevonni? Mi jogon állítja Pikler, hogy a szülő és a gyermek közötti viszony nem a természet, hanem a szabad belátás műve? Elhíheti-e józan ember Piklernek, hogy a családot nem a természet ösztökélésére, hanem merő profitért alapítják az emberek, mint a kaszinót? Az ilyen okoskodás a természetnek erős félreismerése és szemmeláthatólag onnét ered, hogy Pikler nem a létező dolgok megfigyelésére építi a nézeteit, hanem az ésből vezeti le azokat nagy ferdeséggel. Ahhoz az emberhez hasonlít Pikler, aki nem nézi meg az almát, mikor annak meghatározását akarja adni, hanem az ésből szerkeszt róla definíciót a priori.

S amint a természet a család alapítására ösztökéli az embert, ép úgy további nagyobb és összetettebb egyesületek alakítására is vezeti¹ és pedig azáltal,

¹ V. ö. Jellinek, i. m. 262 l.

hogy vágyakat oltott beléje nemcsak nagyobb anyagi jólét, hanem magasabb szellemi fejlődés, tökéletesülés után is s hogy a szükséges önszereteten kívül jóindulatot és szeretetet is plántált beléje mások iránt.

Azt senki sem fogja tagadni, hogy a természet ezen intencióihoz hozzájárul az ember intellektuális belátása is, amennyiben az ember észreveszi ezen a természet által előkészített és szándékolt intézmények hasznát, úgy hogy aztán azt, amire a természet is vezeti, szabad elhatározással is választja s megvalósítja; az is igaz, hogy ezen belátás a fejlődés arányával nő, tökéletesbül: azonban e belátás a természet intencióit ki nem rekeszti, azoknak befolyását főleglegessé nem teszi s nem is ignorálhatja őket nagy önkára nélkül.

Sőt a természet helyesen értelmezett teleológiája zsinórmértéke az ember szabad cselekedeteinek, mely szerint azoknak igazodniok kell. Az élettelen tárgyak, továbbá a növények és az állatok, melyek ésszel fölruházva nincsenek, készségesen szolgálnak a természet céljainak; az ésszel és szabadelhatározással bíró ember azonban követheti, előmozdíthatja, de másrészt akadályozhatja és meg is ronthatja azokat. Mi sem lehet Aristoteles szerint jó és helyes, ami a természet ellen van. Viszont minden olyan cselekedet jó és üdvös, amely a természet céljait előmozdítja.

Az önzés természetes ösztön ugyan, azonban csak egy vonása a természetnek, melynek bele kell illeszkednie az általános rendbe. Ha például valaki annyira nagyranövesztené önmagában az egoizmust, hogy az

a természet által szándékolt társulásnak hátrányára lenne, akkor helyes és szükséges, hogy az önzés a kellő határok közé szoríttassék. A pénzgyűjtés, a fényűzés ösztöne szintén a természetben gyökeredzik, ámde sohasem lehet főcél, mert a vagyonnak természetes rendeltetése, hogy az egyén, a család és az állam fentartásának eszköze legyen.

Mikor tehát Pikler a természet ezen intézkedéseit semmibe se veszi s mindenben, még a két nem egyesülésében, a szülők és gyermekek kölcsönös viszonyában, a családban mesterséges alkotásokat lát, elhamarkodottan, felületesen ítél és nagy hibába esik. Ez a hiba aztán nemcsak a múlt és a jelen tényeinek hamis, egyoldalú leírásában nyilvánul, hanem a jövőre nézve szőtt tervekben is. Azokban sem tartja magát a természethez, sőt nem vonakodik annak a rendjét megbontani. Így például nagyobb élvezetek kedvéért kész fölbontani a családot,¹ ha egyszer az anyagi javak nagyobb tömege függetlenné teszi majd a nőt a férfitől. A gyermekeket is kész elszakítani anyjuktól,² ha az állam azok nevelését átvenné, csakhogy megszabadítsa az anyát a szülői kötelességek terhe alól s több alkalmat és szabadságot biztosítson számára az élvezetekbe való elmerülésre. A nemzet fiait is, kiket a természet akár a közös származás, akár a közös múlt kötelékeivel egybefűzött, kész egymástól elidegeníteni, hogy lehetővé tegye nekik a gazdagabb kultúrájú népek nyújtotta gyönyörök élvezését. Mindez a természet hangos

¹ Pikler, A jog stb. 64. l.

² U. o. 65. l.

szavának semmibe vételét jelenti, a természet helyes rendjének félreismeréséről tesz tanubizonyosságot, arról tudniillik, hogy Pikler egyes alárendelt javakat célnak tekint s a célokat az eszközök szintjára süllyeszti. Amellett mintha nem venné észre, hogy a természet helyes rendje szerint élő ember több, igazibb és boldogítóbb élvezetek részese, mint a természet rendje ellen vétő élvhajhász; feledi, hogy az anya, aki gyermekeit neveli, róluk gondoskodik, nemesebb örömeiket élvez, mint a könnyelmű világdáma, s hogy a hona fölvirágoztatásán fáradozó hazafi százszor boldogabb az élvek után futkosó kozmopolitánál.

A természet által létesített állapotok Aristoteles tana szerint alapját képezik az erkölcsi és jogi cselekvéseknek. Így azon erkölcsi és jogi szabályoknak, melyek a házasságot, az atyai hatalmat rendezik, természetes alapja a fajfentartás ösztöne, a gyermek sokáig tartó tehetetlensége stb. Ezen természetalkotta viszonyok tehát egyrészt törvényt fogadnak el az erkölcsből és a jogtól, de másrészt határokat és szabályokat szabnak a jognak és az erkölcsnek. Az erkölcs és a jog befolyást gyakorol a természetre a maga pozitív akaratával, mint az úr a szolgára, mikor például a férfi és a nő természetes egyesülését a házasság intézményévé avatja. Viszont a természet határokat szab az erkölcsnek és a jognak olyformán, mint a szolga az úrnak, tudniillik a maga reális tulajdonságaival, melyeket az etikai és a jogi intézkedések szem előtt kell tartaniok. Más szóval a jognak és az etikának tekintetbe kell vennie a természet

céljait s nem szabad azok ellen intézkednie. Így például olyan törvény, mely elrendelné, hogy a gyermekek gyakoroljanak hatalmat szüleik fölött, erkölcs-telen, rossz, jogtalan lenne, mert lábbal taposná a természet világos intézkedéseit. Ép ily természetellenes Pikler terve, mely úgy akarja rendezni a jövő viszonyait, hogy fölbontassék azáltal a család, a gyermekeknek a szülőkhöz való természetes viszonya. Ámde a természet minden erőszakoskodásért boszút áll; az ő óriási hatalmával szembehelyezkedni sem tanácsos.

VII.

A hasznossági belátástól független erők a jogalkotásban.

1. A világnézletek.

Eddigi fejtegetéseinkből azt láttuk, hogy Pikler a maga dedukciós módszerével egyoldalúan magyarázza a társadalmi és a jogi élet egyes jelenségeit, általánosít ott, ahol arra alap nincsen és egyszerűsít, ahol a dolgok természete a szimplista magyarázat ellen tiltakozik.

Most azt fogjuk megállapítani, hogy van több, az utilitárius-hedonista belátástól független s arra vissza nem vezethető erő, amely az emberek egész társas-életére s így a jogira is erősen befoly. *Minden ilyen erőnek létezése megdönti Pikler belátásos elméletét, mert egyrészt nyilvánvalóvá lesz általa, hogy a belátásos formula az élet egész realitását felölelni képtelen, másrészt pedig kitűnik, hogy a jövőendő jogalkotásban a hasznossági belátás nem lehet az egyedüli irányadó szempont, hanem hogy tekintetbe kell venni mindama tényezőket, amelyek a jogalkotást mindenkoron irányították s így annak szükségképeni együtthatói.*

S itt mindenekelőtt meg kell védenünk Pikler szimplizmusával szemben a *világnézleteket*, vagyis azon eszméket, melyeket maguknak az emberek a

mindenség okáról, céljáról, lényegéről, az emberi élet értelméről és rendeltetéséről alkottak. Ezek az eszmék tagadhatatlanul irányították az emberek cselekvőségét és a jogalkotásban is érvényesültek.

Pikler azt mondja Grosseval és Feuerbachchal: «Ha tudjuk, hogy egy nép mit eszik (was er isst), azt is tudjuk, milyen (was er ist).¹ Ezen durva anyageelvi egyszerűsítést ma már sehol komolyan nem veszik. Az embernek ugyanis nemcsak gyomra, hanem agyveleje és szive is van. S részszerint, hogy az emberek minő jogot alkotnak, az minden időben és helyen nemcsak attól függ, hogy miképen táplálkoznak, hogyan óhajtják életüket kellemessé, élvezetessé tenni, hanem attól is, hogyan gondolkodnak a mindenségről, az élet értelméről és céljáról. Az pedig, hogy mit hisznek és hogyan gondolkodnak, nem az érzéki vágyaknak, szükségleteknek, hajlamoknak, hanem logikai folyamatoknak, elméleti, érdeknélküli gondolatmunkának az eredménye. Eszerint az eszmék, a világnézletek, a gondolatok a hedonizmustól függetlenül is számottevő tényezők és mint ilyenek szerepelnek a jogalkotásban is.²

«Az eszmék — mondja báró Eötvös József — nemcsak azokra hatnak, akikre nézve kedvezők a belőlük vont következtetések; befolyásuk általános.»¹

¹ Pikler, A jog stb. 128. l.

² V. ö. Somló Bódog, Jogbölcseleti előadások, Kolozsvár, 1906. I. füz. 55. l. Somlóval egyebekben nem értünk egyet, de a szóbanforgó tényt ő is elismeri.

³ Báró Eötvös József, A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra, I. köt. 8. l.

Somló a történelmi materializmussal szemben, amely e pontban Piklerrel egy nézeten van, az előrehaladottabb közfelfogásnak ad kifejezést, mikor így ír: «Minden ember ideológiája ismereteinek egy része. S ha nem szenved kétséget, hogy az ismeretek döntő befolyással vannak a jogalkotásra, akkor ebben már elismertetett az is, hogy mindennemű ideológiának s döntő szerep jut a jogalkotásban».¹

A jogbölcselet története tanuságot tesz arról, hogy minden kor nagy gondolkodói többnyire a jogi életre nézve is alkottak elméleteket, amelyek a gyakorlati politikusokat a törvényalkotásban nagyban irányították. Plato állambölcseleti munkái, Aristoteles Politikája nemcsak hogy a görögöknek szolgáltak mintaképül történelmük legszebb korszakaiban,² hanem mindmainapig is oly források, melyekből az államférfiak okulást és irányító eszméket merítenek. A középkor egész jogi élete, összes állami intézményei azon jogbölcseleti elvek szerint voltak berendezve, melyeket Aquinói szent Tamás, Dante, Occam, Marsilius — Aristotelesből, Platóból, szent Ágostonból s a kereszténységből általában merítve — tanítottak. Hogy azután a modern világnézet kialakulásával új jogbölcseleti elméletek fejlődtek ki és hogy Locke, Hume, Smith, Kant, Fichte, Hegel stb. jogbölcseleti rendszerei a modern állam kialakulásában, főleg a liberális törvényhozásban döntő szerepet játszanak, oly tények, amelyekről minden jogbölcseleti és szociológiai kézikönyv beszámol.

¹ Somló, u. o.

² V. ö. Stahl, Philosophie des Rechts I. köt. 13., 21. ll.

Már pedig mindezen jogbölcselek jogfilozófiai elvei csak következtetések azokból a legfelsőbb elvekből, melyeket ők a lét végső kérdéseiről, az ember és a világ céljáról, a mindenség mibenlétéről fölállítottak.

A metafizikai és etikai elvek zsinórmértékei a politikának, a jogi elveknek és összefornak velük.

Plato állambölcseleti elmélete azon a tanon alapszik, amelyet ő az eszmékről s ezeknek a dolgokhoz való viszonyáról hirdetett. Legfelsőbb bölcseleti elveiből folyik az a tétel, hogy az államnak célja az erény s a polgároknak az erényen alapuló boldogsága, főfeladata pedig az államnak a polgárok erényes nevelése.¹ Socratesszel együtt azt tartja Plato, hogy az embernek elsősorban a maga tökéletesítésén kell fáradoznia és csak másodsorban köteles a közjó előmozdításán dolgozni.² Az állam elsősorban fizikai szükségből ered ugyan, de azért egy oly társaság, amely kizárólag az anyagi szükségletek kielégítését tekintené céljának, az állam nevét meg nem érdemelné.³ *Azonban szerinte minden igazi erénynek alapja a tudományos megismerés, vagyis a filozófia; azért minden jó álladalomnak alapföltétele: a filozófiának, vagyis a filozófusoknak az uralma.*⁴ Ime, így függ össze a bölcselet a joggal. A filozófusok uralma — mondja Plato — legyen abszolút uralom és csak azon kevesekre bizassék, akik arra alkalma-

¹ Gorg. 464. B. és k.; 521. D. és k.; Rep. 500. D.

² Symp. 216. A.

³ Polit. 272. B.; Rep. 372. D.

⁴ Polit. 293. C.; Rep. 473. C.

sak, mert a bölcsélet nem a nagy tömegnek a dolga.¹ Ennek megfelelően Plato államának alkotmánya a szakértőknek, a bölcseneknek abszolút, korlátlan uralma.² Ezen uralkodó rendnek és az egész államnak védelmére szolgáljon a harcosok osztálya (φύλακες, ἐπίκουροι); a néptömeg pedig, tudniillik a földművesek és a mesteremberek, a politikai életből ki legyenek zárva és az élelemszerzők osztályát képezzék.³ E három osztályt az emberi lélek három képessége szerint különbözteti meg, tehát ismét csak elméleti szempont szerint, amihez hozzájárul az a meggyőződés, hogy a magasabb bölcséleti kiképzésre csak kevesen képesek és ezen keveseknek fölnevelésére és fentartására szolgáljanak az alárendelt osztályok.⁴ Ezzel összefügg aztán az egész állami nevelőrendszer is, mert az uralkodóosztály nevelését teljesen az államra kell bízni; az állam maga neveli föl a maga kormányzóit és azonfelül a magántulajdon és a család megszüntetésével teljesen magához láncolja őket, elvágván ezáltal gyökereit az államegység legnagyobb ellenségének, a magánérdeknek. Plato a maga államjogi nézeteit teljesen komolyan vette, nemcsak üdvöseknek tartván azokat, hanem keresztülvihetőeknek is és minden államformát, amely az övével nem egyezett, elhibázottnak minősített.⁵ Az államot abban a formában, amint ő akarta, egyedüli eszköznek tartotta arra, hogy az erény a világban fenntartassék és annak uralma biztosíttassék.⁶

¹ Rep. 428. D.; Polit. 293. A.

⁴ Polit. 291. E.

² Rep. 428. E.; Polit. 294. A. és kk.

⁵ Rep. 449. A.

³ Rep. 373. D. és kk.

⁶ Rep. 490. E. és kk.

Aristoteles is azt tanította, hogy az államnak főfeladata a népnek az erényre való nevelése, de amint általános bölcseleti realizmusával állást foglalt Plato idealizmusa ellen, úgy a politikában is lehetetlennek tartotta a vagyonközösséget, elítélte a család eltörlését, nem helyeselte egyetlen egy államformának egyedül jogosult mintaképül való felállítását stb.: szóval a *világnézet* változása a politikai, jogi fölfogások változását is maga után vonta, mert a kettő épen úgy összefügg, amint összefügg az emberi gondolkodás az emberi cselekvéssel.

Igaz ugyan, hogy Plato állama, amint azt ő elméletben megszerkesztette, a valóságba nem ment át, azonban ismeretes dolog, hogy Plato és Aristoteles állambölcseleti elveit már a görög államférfiak, jogalkotó közegek is szem előtt tartották és mindmáig is gazdag forrásai az államtudomány irányelveinek.

Ámde nemcsak a nagy állambölcselek *fejében* függött össze oly szorosán a jogbölcselet a metafizikával, nemcsak az elméletben épült a jogbölcselet az általános világnézet fölé, hanem a valóságban is. Az egész ókor egy hatalmas bizonyíték azon igazság mellett, amelyet itt Piklerrel szemben konstatálunk.

Az ókori klasszikus népeknek egész állami élete, egész joga azon gondolatok szerint igazodott, amelyeket ők a mindenségnek és az embernek mibenlétéről és rendeltetéséről formáltak. A Krisztus előtti pogány népek nem ismerték az emberi személy magas értékét és célját, azért nem is tekintették az embert az állam céljának és zsinórmértékének, hanem meg-

fordítva: a pogány világnézet szerint a legfőbb, a legmagasztosabb az állam, a *respublica* volt, az ember pedig az államnak merő eszköze, melynek csak annyiban volt értéke, amennyiben hasznára lehetett az államnak, mint egésznek. Ezen népek gondolkodása nem tudta magát beleélni abba, hogy az emberi személynek, mint olyannak, az állammal szemben bizonyos önállósága és jogai lehetnek. Amint ők a világot és annak célját értelmezték, úgy tűnt föl nekik, hogy az ember az államért létezik, nem pedig megfordítva. Az állam, úgy gondolták, az egész, az ember pedig csak rész; a résznek csak annyiban van becsé, amennyiben része az egésznek.

Ebből a gondolkodásmódból az következett, hogy az egész állami életnek és jogalkotásnak távolról sem volt irányító elve az egyes emberek gyönyörzsük-ségelete, az élvezetek maximuma: hanem a mindenható és mindenekfölött álló államnak, mint egésznek a java, ereje, dicsősége. Azért az állam kompetenciája mindenre kiterjeszkedett, mindenben parancsolt és megkövetelte a polgároktól, hogy neki mindenben engedelmesskedjenek. Az egyeseknek érdekei teljesen alá voltak rendelve az államegész érdekeinek, még pedig nemcsak a gyönyörérdekek, hanem egyáltalán minden racionális, a természetnek megfelelő objektív érdek is. Nem az egyesek hedonizmusa, hanem az államerdek volt mértéke annak, hogy mi a jó és mi a rossz: csak az volt jó, helyes és jogosult, ami az államegész érdekeinek megfelel, ami pedig azokkal ellenkezett, az rossznak, helytelennek és jogszerűtlennek tekintett. Még az erény, az erkölcs

is alá volt rendelve az államnak; kívánatosnak látszott, amennyiben hasznára volt az államnak, egyebekben pedig nem jött számba. Az antik nemzetek csak egy erényt ismertek, a polgári erényt.

Ezen alapfelfogásnak megfelelően voltak szervezve az összes közintézmények, így p. o. a közoktatás- és nevelésügy is. Az antik nevelésnek és oktatásnak nem az volt a vezérelve, hogy a gyermekek és ifjak arra képesíttessenek, miszerint annak idején minél több élvezetet szerezzenek maguknak, hanem az, hogy a maga idejében minden egyes gyermek hasznos tagja, önfeláldozó polgára legyen az államnak. Ha a cireneikusok hedonikus világfölfogása gyökeret vert volna ezen nemzetekben, mint egészekben, akkor bizonyára az ügyes élvhajhász, a «Lebemann» lett volna a nevelés eszménye; ha e nemzetek ismerték volna a kereszténységet, akkor a jó honpolgár mellett jó keresztényt, az örök boldogság örökösét is akarták volna nevelni gyermekeikből: minthogy azonban az ő fölfogásuk szerint az embernek legmagasabb rendeltetése az, hogy állampolgár legyen, azért a nevelés eszményének és céljának csakis a derék állampolgárt tekintették. Ehhez képest a nevelés és oktatás főtárgya mindig aszerint igazodott, hogy miben látta az állam a maga legfőbb javát. Spárta, mint harcias állam, a hadviselés művészetére oktatta és edzette a maga fiatalságát. A testi ügyességek és az edzettség elsajátítására helyeztetett a fősúly, holott a szellem kiképzése háttérbe szorult. Athén a maga anyagi és szellemi kultúrájával akart tündökölni a többi államok között, azért ott a nevelés főcélja a

szellemi képességeknek és ügyességeknek kiművelése volt, hogy majdan minden egyes athénei hasznos munkása legyen a nemzet anyagi és szellemi kultúrájának.

Ugyanez a gondolkodásmód határozta meg az állam és a vallás viszonyát is az antik nemzeteknél. A vallás tudniillik állami intézménnyé fokozódott le; a papság mint az állam szerve fejtette ki tevékenységét és csak olyan tekintélyt élvezett, aminőt az állam juttatott neki. Az államhatalom hordozói föltétlen hatalommal rendelkeztek az istentisztelet, a vallási szervezet, sőt még a vallási tan ügyeiben is; az augurok és papok föladata volt a politikai hatalom vállalkozásait, ügyeit előmozdítani, szentesíteni és érdekükben a népet föllelkesíteni; a római császárok pedig maguk határozták meg, hogy micsoda isteneket szabad tisztelni és a tisztelet mily módja jár ki az egyes isteneknek. Tehát itt is az állam érdeke volt a főszempont, amely előtt minden más, még oly nemes és magasztos érdek is háttérbe szorult. Hogy mennyire meggyökeresedett ez a világnézet az antik nemzetekben, annak legjobb bizonyítéka a keresztényeknek véres üldözése, azon keresztényeké, akik az állami abszolutizmussal szemben hirdetni merték a vallásszabadság nagy eszméjét.

Az államabszolutizmus gondolatából és általában ezen pogány népek világfölfogásából folyt továbbá a *rabszolgáság intézménye*. Az állam nem tekintette céljának a polgárok gyönyörmaximumát, mert különben nem tűrhette volna a rabszolgák millióinak sanyarú, vérlázító helyzetét. Az állam fenn akarta tartani a maga hatalmát, nagyságát, dicsőségét, azért a

rabszolgaság intézményére egyenesen szüksége volt. Akik az államkormányzat körül közelebbi, előkelőbb és fontosabb tevékenységet fejtettek ki, csak azok voltak a szó szoros értelmében vett polgárok; az alantas anyagi munkát végző nép pedig rabszolgaságban sinylődött és teljesen ki volt szolgáltatva az urak önkényének. Még Aristoteles is, a bölcsék legnagyobbika, természetesnek találta a rabszolgaság intézményét, mert ő is azt gondolta, hogy egyes emberek természetüknél fogva arra valók, hogy uralkodjanak, mások pedig, hogy szolgáljanak.

Az antik népek ezen államélete, joga, intézményei mind azon a világnézleten alapultak, amelyet maguknak e népek kialakítottak, mikor tehát ezen világnézletet a keresztény világfölfogás kezdte kiszorítani, ezen intézmények lába alatt is megingott a talaj; az emberek alapszükségletei, gyönyöróhajai ugyanazok maradtak, de a kereszténység új nézeteket hozott az ember mibenlétéről, rendeltetéséről, az állam föladatáról stb., s ezek a nézetek maguk után vonták a jogintézmények gyökeres átalakulását is.

Erre a tényre majd abban a fejezetben fogunk nyomatékkal rámutatni, ahol a vallásnak a befolyását fogjuk tárgyalni a mindenkori jogalkotásra és jogfejlesztésre.

Amit az antik jogbölcselőkről mondtunk, ugyanaz áll természetesen a középkor gondolkodóiról is; valamint azt is látni fogjuk a vallásról szóló fejezetünkben, hogy a középkori népek egész jogi élete is azon világnézlethez volt mérve, amely e népeknél uralkodó volt.

A modern korban pedig, mihelyest számos gondolkodó a XV. században új életre igyekezett ébreszteni az antik népek világnézetét, azonnal jelentkeztek az államélet és a jog terén is mozgalmak, melyeknek célja volt a keresztény alapon álló jogintézmények megdöntése és átalakítása oly szellemben, mely a régi pogány világtölfogást jellemezte. S e mozgalom és küzdelem mindmainapig tart, a világnézetek küzdelme karöltve jár a jogintézmények küzdelmével; a harc szemünk előtt játszódik le és sokkal ismeretesebb, semmint azt részletesen ecsetelnünk kellene. A modern jogbölcselekre nézve pedig rész szerint helyesen írja Stahl:

«A modern filozófiában a rendszer egyes részei szorosán összefüggnek az első s legvégső tételekkel. A bölcelet minden ágának helyessége a legfelsőbb bölceleti nézetek helyességétől függ. Azért aki az újkor jogbölcseletét megérteni akarja, szem előtt kell tartania az egész bölceleti rendszert s a jogbölcseletet annak következtetéseként kell tekintenie».¹

Ha már most igaz, hogy a filozófusnak lehetőleg a dolgok legmélyebb okáig kell hatolnia, akkor Piklernek nemcsak azt kellett volna elismernie, hogy a mindenkori bölcselek jogfilozófiája egyik erős együttthatója volt a jogalkotásnak, hanem vissza kellett volna vezetnie az egyes jogfilozófiákat is azok metafizikai alapjaira, a bölcseknek tisztán elméleti, minden utilitárizmustól ment elmélődésére, kutatásaira. Plato bizony semmiféle hasznossági érdeket

¹ Stahl, u. o. 90. l.

sem tartott szeme előtt, mikor az eszmék természetét s azok viszonyait kutatta; Aristoteles nem akart gyakorlati célokat elérni, mikor örök időkre szóló metafizikáját megírta; Kant sem vezéreltette magát hedonikus szempontok által a «Tiszta ész kritikájá»-ban, amint Hegel sem csinált politikát az abszolút eszméről s a dialektikáról szóló tanának megszerkesztésével. Mindezek *önmagáért* keresték az igazságot, kutatták a lét törvényeit, nem várva attól semmiféle anyagi hasznot, s ezen legmagasabb, minden érdek fölött álló vizsgálódások közvetve a népek jogi életét is átjárták.

Szerencsére Pikler is elismeri egy helyütt,¹ hogy az értelem összes tevékenységét hedonista vágyaink mégsem nyelik el, *hanem hogy szükségleteinktől és vágyainktól függetlenül is vannak meggyőződéseink*, aminthogy voltak és vannak most is emberek, akik az igazságot önmagáért is kutatják, nem nézve azt, vajjon hasznos lesz-e ez az igazság vagy sem. Elfogadja itt azt is, hogy «az igazság érzete, tudata, a meggyőződés nem szükségleteink kizárólagos kormányzása alatt áll, hanem benyomásokból, tapasztalatokból, a világnak idegrendszerünkre gyakorolt hatalmából, mintegy lenyűgöző, ellenséges vagy kívánalmainkkal nem törődő hatalmából áll elő.»²

Ámde ha ez áll, akkor itt egy eredeti, szeplőtelen, minden kufár elemtől ment erővel állunk szemben, mely a belátásos formula karjaiból kibontakozik, attól

¹ Pikler, A jog stb. 113. l.

² U. o. A következő fejezetben látni fogjuk majd, mennyire alábecsüli Pikler az értelem ily működését.

távol áll s minden redukálás és meghamisítás ellen tiltakozik. *Ezzel a ténnyel pedig a Pikler-fele belátásos elmélet megdől.* Az emberek, amint a múltban tették, úgy a jövőben is tekintetbe fogják venni nemcsak azt, hogy minél jobban egyenek, igyanak, minél szebben ruházkodjanak s minél kényelmesebben lakjanak, hanem azt is, hogy mi a végső rendeltetésük, mi az élet értelme és célja, mi az ember viszonya Istenhez és embertársaihoz. Világnézetük szerint fogják értékelni az élet egyes javait; a materialisták Pikler módjára mindenkifölött fogják becsülni az érzéki gyönyört, az eszményibb gondolkodásuak más skáláját fogják fölállítani a földi javaknak s ezt fogják zsinórmértékül használni a jogalkotásban is. A világnézetek változásával új célokat tűznek ki maguknak az emberek s Pulszky szerint «az emberi törekvések, a célok története a legfontosabb a jog és a társadalom megértésére; a történeti érzék a változások iránt, amelyek e célok tekintetében következtek, hasonlíthatlanul fontosabb, mint bármiféle akár fizikai, akár lélektani monizmus, vagy bármily deduktív elv, *melyekkel az emberi történet gazdagságát kimagyarázni nem lehet.*»¹

Még egy sokkal egyszerűbb és Pikler gondolkodásmódjához igen közelálló úton is eljuthatunk ugyanehhez az eredményhez.²

Fő elve Pikler belátásos elméletének, hogy a jog fejlődését és átalakulását hasznos ismereteink bővü-

¹ V. ö. Concha Győző, Emlékbeszéd Pulszky Ág. fölött 21. l.

² Pikler, A jog stb. 13. l.

lése, tökéletesbülése idézi elő. Az ismeretek szaporodásával mindig új és új eszközöket és módokat találnak az emberek szükségleteik kielégítésére és gyönyörvágyaik csillapítására; az anyagi kultúra haladása, a nemzetgazdaságtan, a természettudomány, a technika, az orvostudomány stb. mindig új meg új találmányokkal lep meg bennünket s ezek a találmányok és fölfedezések arra birnak, hogy életmódunkat megváltoztassuk, hogy életünk szépítése, élvezeteink finomítása, gyönyöreink szaporítása céljából mindig alkalmasabb és célravezetőbb jogi intézményeket létesítsünk. «A belátásos elméletből — mondja Pikler — az a következmény folyik, hogy folyton vizsgálunk kell, nem találunk-e oly jogot, amely szükségleteinket a létezőnél jobban kielégíteni képes.» «A jog nagy átalakulásai — mondja ismét — az ismeretek gyarapodásának következményei, amelynek folytán az emberek szükségleteik kielégítésére új intézményeket a régebbieknél célszerűbbeknek találnak.»¹

Ámde ezen a réven is a helyes belátásra juthatott volna, ha nem marad a dolgok felszínén, hanem ha filozófushoz illő módon mélyebbre tekint. Végeredményben ugyanis összes gyakorlati ismereteinket, egész anyagi kultúránkat, melynek Pikler oly kizárólagos szerepet tulajdonít, oly kutatásra kell visszavezetni, amely a hasznossági belátástól távol áll.²

¹ U. o. 66. l.

² Egyetért velünk e tekintetben Giesswein Sándor, aki a dologról így ír: «A történelem azt tanítja, hogy azok a találmányok és fölfedezések, amelyek a gazdasági viszonyok fejlődésében és tökéletesülésében oly nagyfontosságúak voltak, nem

Összes ismereteink, melyek gyakorlati céljainkra értékesíthetők, az elméleten alapulnak, gyümölcsei a tiszta, elvont, önzetlen tudománynak. A tudomány Görögországban született meg, akkor, amikor a szellemek fölszabadultak a keleti népek utilitárius hagyományaitól, amikor Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles önmagukért, isteni szépségükért és önzetlenül kezdték vizsgálni az eszméket, a dolgok lényegét, a természet titkait. S ettől az időtől fogva az elmélődők, a teoretikusok, az önzetlen és önfeláldozó kutatók szellemi munkája az, mely táplálja az egész anyagi kultúrát, a mechanikát, a technikát, az orvostudományokat s kulturális életünk mindazon ágait, amelyek különféle szükségleteink közvetlen kielégítéséről gondoskodnak.

A gőzgép nem látott volna napvilágot teoretikusok nélkül; a mechanika fejlődése az asztronómia történetével függ össze; a fiziológiai kutatás, a növényi és állati sejtek tanulmányozása a terápiát mozgató elő; az élettani vizsgálódások a sebészetnek

a gazdasági spekulációra vezetendők vissza. Amerika fölfedezése és a gőzerő fölhasználása bizonyára azon események közé tartoznak, amelyeknek elsősorban kell tulajdonítanunk Európa gazdasági viszonyainak teljes átalakulását; már pedig ezen eseményeket nem a gazdasági érdek idézte elő, ugyanis bajjal állítható, hogy Columbus és James Watt hasznossági belátás által vezéreltették volna magukat. Többnyire eszményi törekvések azok, amelyek az anyagi kultura föllendülését megelőzik és lehetővé teszik. Az ember tudásvágya behatolt a természet titkaiba, létrehozta a természettudományokat és csak ezek okozták aztán a technika fölvirágzását. V. ö. *Deterministische und metaphysische Geschichtsauffassung*, Wien, 1905. 38. l.

adtak új lendületet; az erjedés tüneteinek tanulmányozása a mai bakteriológiát tette lehetővé stb. Ha a teoretikusok a megismerés szent tűzét nem ápolnák, egész kultúránk pusztulásnak indulna. Nemcsak hogy a gépek tökéletesbítése megakadna, nemcsak hogy felszabadulnának az ember uralma alól azok a természeti erők, melyeket előrehaladott tudásunk engedelmes szolgálkává tett: hanem a tudomány lángelméinek régi művei is holt betüvé válnának, feledésbe menne az a hatalmas gondolatmunka, amely muzeumainkban és könyvtárainkban fölhalmozva van.

Már pedig ismételten kiemeljük, az elmélődők nem anyagi jutalomért, nem az elismerésért, a dicsőségért szeretik az igazságot, hanem önmagáért szeretik azt lelkük egész hevével. Hasonlók ők ahhoz az emberhez, aki gyümölcsfát ültet, bár tudja, hogy nem fogja élvezni annak gyümölcseit: hasonlók a halászhoz, aki kivetí hálóját, nem tudván, fog-e valami hasznavehetőt kihalászni, de tudja, hogy eljön az idő, mely meghozza fáradságának jutalmát. Az ő buzgóságát az igazság szenvedélye élteti, mely tiszta és ment minden érdektől; ő arra törekszik, hogy több világosságot teremtsen, kitérítse szellemi látókörünket. Az eredménnyel nem sokat törődik: fölfedezését átengedi a mesterembereknek és a mérnököknek s halad tovább a maga útján az igazság felé. A tömeg, mely csak a szembezőköen hasznosat tudja becsülni, sokszor félreérti őt és a nagy praktikusokat halmozza el dicséreteivel. Azonban, aki ismereteivel a tömeg fölött áll, aki filozófus létére az okozatoktól az okokhoz igyekszik

hatolni, annak tudnia kell, hogy a kultúra igazi megteremtői, éltetői és mozgatói mégis csak a teoretikusok, akik az igazságot önmagáért keresik.

Vannak tehát a hasznossági spekuláción kívül egyéb erők is, amelyek a társadalmi intézmények fejlődését előbbre viszik; a világnézletek pedig, amint egész cselekvőségünket irányítják, úgy a jogalkotásban is elsőrangú szempontok voltak és lesznek. Ezekkel a tényekkel azonban a belátásos elméletet összeegyeztetni nem lehet, a miért is Pikler tanát tarthatatlan álláspontnak kell minősítenünk.

A jelen fejezetben kifejtett azon igazságot, hogy a világnézet minőségétől a jogi gondolkodás és cselekvőség is függ, a következő fejezetbe magának Piklernek esetén fogjuk még jobban megvilágítani. A tárgy fontosságánál fogva külön fejezetbe kezdünk, jóllehet szorosan véve nem kellene. A második következő fejezetben folytatjuk majd az utilitárius-hedonista belátástól független jogfejlesztő erők tárgyalását. A most következő pontra nagy súlyt helyezünk.

2. Pikler világnézlete. Hedonikus utilitárizmus, cinikus színezettel.

Pikleren magán is igen tanulságosan lehet vizsgálni, mennyire igaz, hogy a jogalkotás terén a világnézleteknek elsődleges szerepök van. Neki is van saját világnézlete s mi e fejezetben rá fogunk mutatni arra, hogy az általános világnézet azon forrás, amelyből a Pikler-féle jogbölcseleti elvek fakadnak. Bizonyos, hogy ha Piklernek hatalom adatnék a jogintézmények tényleges alakítására, az ő gyakorlati

jogalkotó cselekvése is végső sorban a szerint igazodnék, hogy mit tart ő a mindenségről, az embernek rendeltetéséről, a lét céljáról stb.

Midőn e fejezetben feltárjuk és beható kritika tárgyává tesszük Pikler általános világnézetét, egyrészt új érveléssel támogatjuk mindazt, amit előbb az eszméknek a jogalkotáshoz való viszonyáról mondtunk, másrészt lehatolunk a belátásos elmélet megértésének legmélyebb forrásához, s ez egy nagy lépés e könyv célja felé.

Pikler a maga életfilozófiájának főelvét így foglalja össze: «Az igazság nem egy mindenek fölött való végső célja az embereknek, és nem is lehet az és nem is kell hogy az legyen, hanem csak egy eszköz, amelyet az emberek csak akkor becsülnek, ha az igazság maga kellemes, avagy célszerű cselekvésnek alapul szolgál; és az embereknek ezen ítélete helyes».¹

«Néha az igazság felismerése is öröm, de mint ilyen, az életnek csak egyik öröme, szépsége, számos más között, amelyet *fontosabb szükségleteknek gyakran alá kell rendelni*».²

Ismeretelméletileg pozitivista Pikler, de pozitívizmusa nem érdemleges bölcséleti fejtegetésekben nyilatkozik meg, hanem bizonyos cinikus, hedonista megvetésben és kufár alábecsülésben, amellyel az igazsággal szemben viseltetik. «Az igazság szenvedélyes kutatójának is», úgymond, «el kell ismernie, hogy vannak igazságok, amelyek az élet örömét

¹ Pikler, A jog stb. 116. l. ² U. o.

megrontják, és hazugságok, amelyek az életet szépitik, és igazságokról, amelyek szem előtt tartása némely esetben célszerű, el kell ismernie, hogy más esetben azok elfeledése is *hazugságokkal való helyettesítése célszerű*.¹

A legfőbb jó, a főcél, az élet alapelve a gyönyör érzete. Mindaz, ami a gyönyör, az öröm, az élvezet fentartására és szaporítására alkalmas, hasznos és célszerű; ami a gyönyört zavarja vagy csökkenti, haszontalan, célszerűtlen, rossz. Pikler a hedonista-utilitárius iskolához tartozik, amely az ember legfőbb javát és boldogságát a gyönyörélevezetben keresi. Voltaképen, mondja Pikler, mindig csak az adott perc létezik és *csak az a célunk, hogy e percben éljünk*, boldogok legyünk, és a *jelen perc* örömet vagy hasznos cselekedetét zavaró igazság tudata akkorra halasztható, amikor hasznos.² Edite, bibite, fratres collegiales, post multa saecula pocula nulla.

Azért a bölcs ember az igazságok között válogat; némelyekre figyel, másokat elnyom, ha célszerűnek találja, elferdíti az igazságot, önmagát ámitja vagy hazudik.³ S ebben, mondja Pikler, igaza van az embernek «az élet és a cselekvés legmélyebb alapelvei szempontjából, mert jobb, mint az öröm, nincsen, a lendület, a szépség tiszta haszon, élvezete legvégső cél, az igazság azonban kellemetlen és szomorító lehet.⁴

¹ U. o. és 117. l. Azonkívül v. ö. Pikler, A lelki élet fizikája, 17. l.

² U. o. 115. l. ³ U. o. 115. l. ⁴ U. o. 116. l.

Az igazság nem föltétlen jó, nem is érhető el; a tévedésnek magvan a maga jogosultsága az emberi értékelés legmagasabb mértéke, a boldogság szerint.¹ Az igazság utáni vágy sokszor káros;² azok pedig, akik bizonyos esetekben az igazságot az élet és a boldogság fölé helyezik, beteges, abnormis lények, a «dégénére superieur»-nek egy bizonyos fajtája.³

Eszerint az ember nem más, mint fejlett és raffinált állat, akinek egyedüli törekvése és célja, hogy pillanatnyi⁴ gyönyörvágait kielégítse. Valóságos pókká változik át ezen elmélet világánál az ember, amelynél a has minden más szervet fölülmul. Mint számtalan helyből kitűnik, Pikler a boldogság lényegét az érzéki gyönyörben látja,⁵ amelyet azonban finomabb élvezetekkel is akar fűszerezni.

Mármost Pikler egész jogbölcselete erre a világnézletre és életfelfogásra vezethető vissza, mint kútforrásra.

Minthogy az igazságot el nem érhetjük s nem is tartjuk szükséges dolognak az ember boldogságára, a jogfilozófusnak nem lehet megismernie, de nem is kell kutatnia, mi az igazságos és mi az igazságtalan, mi a jogos, és mi jogtalan, mi az erkölcsös és mi az erkölcstelen. Hiszen a cselekedetek helyességét csak a célhoz viszonyítva lehet megismerni, a cél pedig nem az igazság, hanem az örömelvezet. Csak egyet tudunk biztosan, azt, hogy vannak bizo-

¹ U. o. 119. l.

² U. o.

³ U. o. 120. l.

⁴ U. o. 115. l.

⁵ A jog stb. 7., 16., 22., 38., 46., 71., 74., 93., 105., 127., 178., 180., 185., 196. ll.; Emb. egyesületek 68., 81. ll.

nyos szükségleteink, vágyaink, hajlamaink p. o. hogy izletesen akarunk táplálkozni, kényelmesen pihenni, jól ruházkodni, kellemesen társalogni, s tudjuk, hogy főtörekvésünk e szükségleteknek minél jobb kielégítésére irányul. Ez a főigazság, ez végcélja és mértéke egész cselekvőségünknek, tehát a joginak is.

Az élvezet lévén az emberi létnek legfelső és végső célja, a társas életnek nincs más feladata, mint az, hogy az embernek a lehető legnagyobb élvezetmennyiséget biztosítsa. A legtöbb élvezeti tárgyat a kommunista társadalom képes produkálni azért a mai társadalmi berendezkedést lassanként a kommunizmussal kell fölcserélni. «Pikler és számos barátja», mondja Bodnár Zsigmond, «nagyon messze megy a szociális felfogásban. Felebaráti szeretetök nem ábrándozik embertársaik szabadságáról, hanem anyagi és érzéki jólétéről. Ha szertelenkedni és gúnyolódni akarnék, azt mondanám, hogy ideáljok egy emberi hizlalda, melyben a kiszabott robotmunka után mindenki megkapja elégséges ételmi adagját és a nemi meg más gyönyörökből megillető részét.»¹

Másrészt mindaz, ami az élvezeteket bármiképen is zavarná, vagy csökkenthetné, a jogalkotás szempontjai közül következetesen kiküszöböltetik. Embertársainkkal, hazánkkal szemben kötelességeink nincsenek; a nemzet és a család csak részvénytársaságok, amelyeket nagyobb osztalék kedvéért bármikor

¹ Bodnár Zsigmond, A jog keletkezése és fejlődése, Budapest, 1898. 42. l.

elhagyhatunk; ubi bene, ibi patria; minthogy az igazságok közül válogatni lehet, a kellemetlen történeti igazságokat célszerű elhallgatni vagy elferdíteni, a törvényhozásban figyelmen kívül hagyni; a honszeretet, a szülőkhöz való önzetlen ragaszkodás, a társas altruizmus csak önámítás, silány étel, mint a burgonya, természetellenes önkielégítés, mint az önfertőzés.

Ime látjuk, hogy annak a pataknak, amelynek Pikler-féle jogbölcselet a neve, az imént vázolt hedonista világnézet a kútforrása. *Azért szükségesnek tartjuk alaposan megvizsgálni ezen forrás mélységét és természetét.*

A görög bölcseletők legnagyobbjai azt tartják, hogy az embernek boldogsága nem kereshető abban, ami az állatokat boldogítja. Ha az érzéki gyönyörök, mondja Boethius is, boldoggá tehetnék az embert, nincs ok, miért ne mondhatnók boldogoknak a *bar-mokat* is.¹ Bizonyos, hogy a Pikler-féle életfelfogás igen alantas és emberhez nem méltó. Azonban e pontnál nem akarunk hosszabb ideig időzni, mivel jól tudjuk, hogy nem ez a szempont a perdöntő a mi kérdésünkben, hanem az, vajjon Pikler életfelfogása igaz-e, vagy sem.

Arra nézve könnyen fogunk megegyezni valamennyien, hogy az érzéki gyönyörök nem képezhetik az ember legnagyobb javát és boldogságát. Valódi boldogság t. i. el sem képzelhető a szellemnek és a kedélynek azon nyugalma, édes békéje és megelégedettsége nélkül, melyet az élet ezerféle

¹ Boethius, De consolatione philosophiae.

esendőségei nem érintenek s meg nem zavarnak. Már pedig a lélek ezen függetlensége, békéje a hedonizmussal meg nem fér. Lelkünk szabadságát és csendjét csak úgy biztosíthatjuk, ha fölülemelkedünk az érzéki élvezeken és az egyes különös állapotokon, melyektől boldogságunkat függővé nem tehetjük. Aki a pillanat gyönyörét tartja a legnagyobb jónak, mint Pikler, az csak annyiban és addig lehet boldog, amennyiben és ameddig örömhözó viszonyok között él. Minden kellemetlen benyomás zavarja a boldogságát, az élet ezerféle viszontagságai elkieserítik s a mulandóság és a halál gondolata magábanvéve is elegendő, hogy elrabolja lelke békéjét. Micsoda boldogság az, amelyet egy lehulló falevélnek, egy gyászmenetnek a szemlélete elvehet? De még az élvezet pillanatában sém lehet teljesen boldog a hedonista, mert az érzéki gyönyört mindig megzavarja az a kellemetlen elem, amelyet annak tárgya a jó mellett magában rejt.

A tapasztalás pedig számtalan esettel bizonyítja, hogy a huzamosabban folytatott hedonikus életnek elgyöngülés, kimerültség, neuraszténia, életundor (taedium vitae) szokott a vége lenni s a nagy örömelet, a vidám, mosolygó életfelfogás a legsötétebb pesszimizmusba csap át. Nem érdekes-e, hogy maga Pikler is, aki valódi apostola a hedonizmusnak, a magyar költők közül Vajda Jánosban találja a legnagyobb élvezetét, s még a Jog keletkezéséről stb. írt könyvében is, ahol költeményeknek csakugyan helyük nincsen, bizonyos éldelgéssel idézi Vajda következő költeményét:

«Minden elmúl, elmúlt Napóleon...
 És elmúlnak mind innen egykoron...
 Megfeszítették az Isten fiát!
 El van hibázva az egész világ!»¹

Azonban egyéb megfontolások is meggyőznek bennünket a hedonizmus hamis voltáról.

Azon tételt, mely szerint a gyönyör a legfőbb jó, csak úgy lehetne bebizonyítani, ha sikerülne kimutatni, hogy az emberi természet a gyönyörélményt tényleg mindennél többre becsüli s abban a maga célját látja. Pikler sem tud egyéb erősséget felhozni a maga álláspontja mellett, mint azt az állítást, hogy az örömelemzést mindenki keresi, a fájdalom elől pedig minden lény menekül.² A hedonistáknak megszokott állításuk, hogy minden lény önmagáért keresi a gyönyört s minden más után csak azért törekszik, hogy ez által élvezetet szerezzen magának, a fájdalmat pedig távoldartsa.

«Amire az embernek tulajdonképen szüksége van, mondja Pikler, az csak egy kielégítettségi érzés, egy idegfolyamat: valamely cselekvésre csak azért vágyik, mert az amaz érzést, amaz idegfolyamatot előidézni képes».³

Ebből a téves alap gondolatból indulnak ki Piklernek lélektani dolgozatai is: «A lelki élet fizikája»,⁴ «Das Grundgesetz alles neurophysischen Lebens»,⁵ és a legújabbik is: «Das Beharren und die Gegensätzlichkeit des Erlebens».⁶

¹ V. ö. A jog stb., 119. l.

⁴ Budapest, 1901.

² V. ö. p. o. A jog stb., 165. l.

⁵ Leipzig, 1900.

³ A jog stb. 174. l.

⁶ Stuttgart, 1908.

Mi azonban tévesnek tartjuk ezen állítást, mert a lélektan és a biológia kétségbevonhatatlan tényei ellentmondának neki.

A lélektan nem ismeri el, hogy az emberi cselekvőségnek általában véve a gyönyör (idea of pleasure) az indítóoka. Világítsuk meg a dolgot egy kissé. Vegyük, hogy bizonyos ember nehezen viseli a hőséget. Vágyat érez, hogy lehűtse magát. Ezt a célt többféleképpen érheti el. Vagy leül valamely árnyékos helyre és iszik egy pohár sört, vagy kimegy sétálni a hűvösbe, vagy pedig megfürdik. Itt egy eset forog fenn, amikor bizonyos gyönyör tényleg mint cél szerepel, a cselekvés pedig mint annak az eszköze. A kérdés most már az, vajjon minden cselekedetünknel ilyen-e a viszony a gyönyör és a cselekvés között? Mondható e p. o., hogy az anya azért ápolja a gyermekét, a költő azért ír költeményeket, a munkás azért eszik, a tudós azért kutat, hogy gyönyörélezeteket szerezzen magának? Mondható-e, hogy Kant eszközül használta a Tiszta ész kritikáját örömeinek a gyarapítására? Azt hiszem, hogy erre a kérdésre józan ember igenlőleg nem válaszolhat. Az anya, a költő, a munkás, Kant egytől-egyig természetüknek, állásuknak, tehetségeiknek megfelelően cselekesznek és azon cselekedeteket tekintik céljoknak, amelyeket épen véghez visznek. Az igaz, hogy a természetnek, a hajlamnak megfelelő sikeres cselekedettel rendszeren a gyönyörnek bizonyos neme jár, azonban csak a posteriori, mint kísérő jelenség. Az első és a fő, ami a normális cselekvőnek szeme előtt mint cél lebeg, maga a cse-

lekvésnek a tárgya, tehát a fenti esetekben: a gyermek ellátása, a költemény szerzése, az igazság kutatása, a szervezetnek a táplálék által való megerősítése, a bölceleti probléma megoldása. Ez az elsődleges; a gyönyör, ha ezzel kapcsolatban jelentkezik, csak másodlagos. Csupán beteges, perverz, degenerált emberekről, erotomanikusokról és dipsomanikusokról konstatálja az orvostudomány és a lélektan, hogy előbb bizonyos határozatlan gyönyörhaj nyugtalanítja az idegzetüket és csak azután keresnek valami eszközt, amely élvezetszomjukat csillapíthatná. Pikler szerint a hazafi, mikor állítólag hazája emelésén fáradozik, tulajdonképen a maga élvezeteit akarja gyarapítani, mint egy kéjenc; James Mill pedig azt mondja, hogy a szomjas ember, mikor vizet iszik, tulajdonképen nem a vizet akarja, nem is az ivást, hanem a gyönyört. Pikler és Mill ezen emberei hasonlók az egyszeri vadászhoz, aki, mikor figyelmeztették, hogy az erdőben vad nincsen, azt felelte, hogy ő nem a vad kedvéért áll lesben, hanem csupa kedvtelésből teszi.

Az emberiség egészséges részénél a cselekvőség így bonyolódik le. Az értelem lát bizonyos cselekedetet, amely az ember természetének annak különféle vonatkozásai szerint megfelel, s az akarat hozzálát ezen cselekedet véghezviteléhez. Az akarat tehát nem valami szubjektív érzésre irányul, hanem bizonyos objektív dologra, ami a cselekedet tárgyát képezi. A sikerült cselekedet rendesen bizonyos örömmel, megnyugvással jár, amely azonban csak mint másodrangú velejáró jelentkezik. Az abnormis,

elfajult ember, mint mondtuk, megfordítva teszi; ő p. o. azért eszik, hogy élvezzen, nem pedig azért, hogy egy, a természetének megfelelő, bár gyönyörérzetek által kísért, de azért különben objektive szükséges, a test fentartására hasznos cselekedetet végezzen. Ez azonban beteges anomália, anomáliából pedig nem lehet törvényt csinálni. Lehetetlennek is látszik föltenni, hogy az ember alaptevékenységei és az azok szolgálatában álló erők és hajlamok a különféle gyönyöróhajoknak lennének véletlen termékei. Épen ellenkezőleg, ezen alaptevékenységek az elsők és lényegesen hozzátartoznak az emberi természet berendezkedéséhez. A gyönyörérzeteknek is van bizonyos, bár alárendelt, de elég fontos szerepük az ember életében, s ez az, ami a hedonistákat megtéveszti.

A természet ugyanis egyes cselekedeteket, amelyek az egyén és a faj fentartása szempontjából fontosak, bizonyos örömmérzetekkel kapcsolta egybe, hogy így mintegy megvédje és biztosítsa a maga jogait az értelem és az akarat esetleges romlottsága ellen. Amit a romlott ész és akarat elhanyagolna, elkerülne, annak megtévesztésére a gyönyör érzete serkenti az embert. Ami a hedonistát megtéveszti, az a gyönyörnek és az a objektív cselekedetnek természetakarta szoros összeköttetése. Azonban már Aristoteles helyesen figyelmeztet arra, hogy ilyenkor a gyönyör nem cél, mely az akaratot tette serkenti, hanem rendes kísérőjelenség, amely akkor jelentkezik az öntudatban, ha az akarat a maga valódi célját elérte, vagy feléje sikerrel közeledik. Ha azonban önmagá-

ban tekintjük a gyönyört, elválasztva azon objektív cselekedettől, amelyet kísérni szokott, nem mondhatjuk azt az akarat tárgyának. Egy ember sem vállalkoznék arra, mondja Aristoteles, hogy egész életén át gyermek maradjon, bár arról biztosítaná őt valaki, hogy a gyermekkor örömeit állandóan élvezni fogja. Valami megvetett és megalázó foglalkozásra se szánná el magát az ember, bár biztosítaná, hogy örömeiben gazdag lesz az élete és ment lesz a fájdalomtól. Ugyanúgy mondja Mill is, hogy egy lénynek, melynek magasabb tehetségei vannak, többre van szüksége, hogy boldog legyen. Kevés ember egyeznék bele, úgymond, abba, hogy valamely alsórendű állattá változzék, még ha ezen úton az állati gyönyörök teljes mértékét is élvezné. Egyetlen értelmes ember sem egyeznék bele abba, hogy bolond legyen, egyetlen tanult ember sem akarna tudatlan lenni, egyetlen érző és lelkiismeretes ember sem akarna önző és alacsony érzékű lenni, még ha meg is volna győződve, hogy a buta vagy gaz jobban van megelégedve a maga sorsával, mint ő az övével.

Nem mondanának le arról, amivel nekik többjük van, mint amazoknak, azon vágyaknak legteljesebb kielégítéséért sem, amelyek bennök és azokban közösek. Látszik tehát, hogy a gyönyör nem a főcél s nem is a legnagyobb boldogság. Ellenben, mondja Aristoteles, sok dolgot fáradsággal keresnénk, ha nem is járnának örömmérettel, így p. o. mindig szeretnénk szemlélni, emlékezni, megismerni, képességekkel rendelkezni.

Az, hogy ezek a dolgok tényleg gyönyört okoznak, mellékes.¹

Minderre Pikler megfordíthatná a dolgot s azt mondhatná, hogy nem is a pozitív gyönyör képzete az, ami a cselekvésre indít, hanem az a vágy, hogy a fájdalomtól, a kellemetlen érzéstől szabaduljunk. S tényleg ő minduntalan gyönyöróhajokról, örömszükségletekről beszél s így azt a látszatot kelti, mintha a fájdalomtól való szabadulás vágyát tekintené, Schopenhauerhez hasonlóan, cselekvésünk indító okának. Szemügyre kell tehát vennünk a hedonizmust erről az oldalról is.

Vajjon ki fogja tagadni, hogy a fejfájós ember, aki orvosságot keres, a szomjas vándor, aki a friss forráshoz siet, a vasuti állomáson unatkozó utas, aki szokása ellenére könyvet vesz elő és olvas: mondom, ki fogja tagadni, hogy ezek tényleg a kellemetlen érzésnek, a fájdalomnak elhárítása céljából cselekszenek? A kérdés azonban az, vajjon az emberek cselekedeteinek oka általában véve a fájdalomhárítás-e? Azt hisszük, hogy e kérdésre nyugodtan tagadólag válaszolhatunk. Petőfi bizonyára nem azért írta a költeményeit, mert rosszul érezte magát; a földműves nem fájdalomhárítás kedvéért lát a munkához, az anya nem unalomból ápolja a gyermekét. Az ily normális emberek egészséges munkakedvből, örömmel, benső erőteljes hajlamuktól indítatva cselekszenek és nem várnak a munkával addig, amíg az unalom, a kedvetlenség, a fájdalom, a me-

¹ Ethic. Nic. X. 2.

lanchólia jelentkezik. Ha a dolog tényleg úgy állana, amint a hedonisták mondják, akkor annál erőteljesebb, kitartóbb s így eredményesebb is lenne a munka, minél nagyobb volna a fájdalom és a keserűség. Már pedig ismeretes dolog, hogy a rosszul-lét, a melanchólia nagyobb foka elveszi az ember munkakedvét.

Pikler a többi hedonistákkal együtt egy abszurd következtetést kénytelen vallani a magáénak. Ha t. i., mint ő mondja, a gyönyörölvezet az abszolút jó, az abszolút célszerű, akkor a fájdalomnak, a gyönyör hiányának abszolút rossznak és abszolút céltalannak kell lennie. Ezt Pikler világosan ki is fejezi.¹

Nekünk azonban ez a következtetés képtelenségnek tűnik fel.

Van a fájdalomnak is fontos és szép szerepe az emberek életében és boldogságában. Tegyük fel, hogy valami csodás beavatkozás folytán megszűn-nék a földön minden fájdalom, minden hiány, baj, veszedelem, s mi birnók minden szükséges dolognak bőségét a nélkül, hogy azt fáradsággal, igyekvéssel kellene megszerezni. Más szóval képzeljük magunkat a tejfel-mézzel folyó eldorádóba, ahol sült galambok repülnek az ember szájába, a kerítések kalbászból vannak fonva stb. E nagy változás mindenestre kellemesen lepné meg a szűkölködőket, a szegényeket, az éhezőket, s az emberek első pillanatra általában örömmel üdvöznének a dolgok ezen új rendjét. Ámde meddig tartana ez az öröm? Úgy

¹ V. ö. p. o. A jog stb., 165. l.

hisszük, hogy nem sokáig. Az emberek, ha nem alakulnának át más lényekké, csakhamar megünnák ezt az életet. Hiányoznék nekik a munka, a fáradtság, a küzdelem, a győzelmes előnyomulás, az akadály, az erőmegfeszítés s mindaz, ami az életet érdekessé és széppé teszi. Hasonlók lennének egy szép kertbe zárt oroszlánhoz, amely körül volna véve juhokkal, tehennel, amelyekből bármikor fáradtság nélkül lakmározhatnék. Gondolom, hogy az ily oroszlán csakhamar unalmasnak találná ezt a nagyuri létet s bármikor otthagyná a dús kertet, mert hiányoznék neki a puszta, az éhezés, a vadászat a maga veszedelmeivel és izgalmaival, a küzdelem és a győzelem. A természetnek megfelelő élet az, ami az embert boldogítja, nem pedig a gyönyörmaximum. A természetnek nem jelszava az élvezet maximizációja. Ha olyan italt találna ki valaki, amely az embert egész életére gyönyörrelteljes álmokba ringatná s amellet semmiféle kárral egybekötve nem lenne: vajjon lehetne-e rábírni az emberek többségét arra, hogy ez itallal éljenek s hogy valódi életüket egy ily mohamedán álomélettel cseréljék föl? Úgy hisszük, hogy az emberiség egészséges része megmaradna a maga rendes életénél, tevékenységénél, s boldogságát hivatásának betöltésében, természetének megfelelő cselekvésben keresné, nem pedig ily természetellenes, álomittas, nem emberi állapotban.

Amellet nem szabad megfeledkeznünk a dolognak még egy másik oldaláról sem. A gyönyörthozó javak nagy bősége, a kényelem, a gazdagság, a

gondatlan élet s mindaz, amit Pikler törekvéseink főcéljának tart, már a legrégebb bölcsek szerint is nemcsak hogy nem képes az embert igazán nemessé és boldoggá tenni, hanem épen ellenkezőleg, megrontja a jellemét s elveszi az igazi boldogságát. A bőség jóllakott kedélyt eredményez, ez önteltséghez vezet, az önteltség gonosztetre serkent, amely felhívja az istenek boszúját. Így fogták fel a dolgot a görög bölcsek, és helyesen. Rendkívül egészséges érzék kell szerintök ahhoz, hogy valaki a jólétet elviselhesse.¹ A jólétben úszó ember gögössé lesz, mások szemében meglátja a szálkát, magáéban a gerendát nem; saját sikereit érdemének tudja be, mások igyekvését pedig nem tudja méltányolni. Az ilyen ember másokkal szemben kegyetlen szokott lenni, önmagában könnyen elbizakodik, az elbizakodottság pedig romlásba vezet. Senki sem látja szivesen a kövér, gazdagon ruházott, jóléttől duzzadó embert; a buján lakmározó társaság nem valami lélekemelő látvány s Paulsen jól jegyzi meg Goethéról, hogy jónak látta önéletrajzát csak addig folytatni, amíg a munka, a győzelmes előnyomulás tartott s félbeszakítani ott, ahol a nyugalom és zavartalan élvezet korszaka kezdődött.

S ellenkezőleg: mit tartanak minden kor józan bölcselői a fájdalomról és a szenvedésről? Tartják-e azt a legnagyobb rossznak? Átkozzák-e azt, mint abszolút céltalan dolgot? Általánosan elismert tény, hogy a szenvedés nevel és tisztít.² A szenvedés

¹ V. ö. Paulsen, System der Ethik, Stuttgart, 1906. I. 411. l.

² V. ö. L. Schmidt, Ethik der alten Griechen, 76. és k. l.

megacélozza az ember akaratát, harcra serkenti őt az akadályok ellen s türelmessé teszi a kikerülhetetlen bajok elviselésére. A szenvedés szerénnyé és másokkal szemben irgalmassá teszi az embert. Akárhányszor tapasztaljuk, mondja Paulsen, hogy a megpróbáltatás összehozza a legkülönbélebb embereket, ledönti az előítéletek s a társadalmi különbségek válaszfalait és kifejleszti az emberi jellem nemes tulajdonságait. A meg nem érdemlett és helyesen elviselt szenvedés nem hoz szégyent az emberre, hanem dicsőséget. Sokrates halála bámulatra ragad s a felfeszített Megváltó előtt térdet hajt az emberiség.

A lélektan felhozott tényein kívül az *élettan* tényei is ellentmondanak Pikler világnézetének. A biológusok ma már teljesen tisztában vannak azzal, mi a fájdalomnak és a gyönyörnek rendeltetése az élet háztartásában. A fájdalom az állati életben akkor jelentkezik, amikor a test bomlása kezdetét veszi. A fájdalom tehát mintegy biztos jelzője annak, hogy a testben zavarok állottak be, amelyek a szervezet fennállását veszélyeztetik. Hivatása tehát figyelmeztetni az élő lényt, hogy a veszély elől meneküljön vagy pedig védekezzék a támadás ellen. Hasznos szolga a fájdalom, szolgálja az életfentartásnak. Ha az állatok a kezdődő dezorganizáció vagy a külső támadás idején semmiféle fájdalmat nem éreznének, akkor az életök sok veszélynek lenne kitéve: az enyészet bármikor meglephetné őket. A fájdalom megment az ilyen meglepetésektől, arra intvén, hogy idejekorán tétessenek meg a kellő óvóintézkedések.

Másrészt a gyönyörrel azt észlelik a biológusok, hogy az főleg két állati funkcionál szokott kísérő jelenségeként föllépni: a táplálkozás és a fajfentartás funkcionál. A táplálkozásnak könnyen felismerhető célja az egyed fentartása, a testből távozó anyagoknak új anyagokkal való pótlása által. Ha ez a pótlás idejekorán és a kellő mértékben nem történik, akkor az egyed elpusztul. Ezzel analóg a faj fentartása is. Az egyedek elhalásával kipusztulna az egész faj. Ennek megakadályozására szolgál a nemzés, mely az elpusztult egyedek helyébe újakat állít. Már most a gyönyörnek, mely a táplálkozást és a nemzést kíséri, nyilvánvalóan az a hivatása, hogy az állatokat ezen egyed- és fajfentartó ténykedésekben segítse, őket azoknak megfelelő és egészséges véghezvitelére mintegy serkentse és ösztökélje. Amíg tehát a fájdalom óvó tényezőként szerepel az élet fentartásában, a gyönyörnek a serkentő, a segítő szerep jutott ki. A biológusok azt tartják, hogy az állati élet legalsóbb fokain az említett funkciók gyönyörrelvezet nélkül mennek végbe; a fejlődés magasabb fokaiival a gyönyör is fokozatosan nő. Az első és a fő eszerint maga az életfunkció, míg a fájdalom, és a gyönyörérzetek csak kísérő másodrangú velejárók. Az értelemmel fel nem ruházott lényeknél a nevezett érzetek tanítókként szerepelnek, akik megmondják, hogy a szervezetre nézve mi a hasznos és mi a káros. Az embernél ezen tényezőkhöz az értelem is csatlakozik, amelynek ténykedései mentek mindennemű érzéki gyönyöröktől. Megmarad benne is a kellemesnek és a kellemetlennek az érzete,

azonban ezeknek fontossága már korántsem akkora, mint az állati életben.

E szerint teljesen elhibázott dolog felcserélni a természet rendjét s azt mondani, hogy a gyönyör a legfőbb jó és a cselekvésnek főcélja. Darwin, aki mindenestre nagy tekintély a biológusok között, a hedonizmust bírálva azt mondja, hogy a gyönyör és a fájdalom nem képezik az összes cselekvés motívumát vagy célját. «Ami az alacsonyabb rendű állatokat illeti, írja Darwin, megállapítható, hogy azoknak társas ösztönei a faj általános java irányában fejlődtek, nem pedig a faj általános boldogságának vagy gyönyörérzetének az irányában. Az általános jó alatt értendő: az egyedek lehető legnagyobb száma, azoknak teljes ereje és egészsége, összes képességeiknek tökéletes kifejlődése (tehát nem a gyönyörmaximum), még pedig azon életföltételek között, amelyek között épen élniök kell. Kétséggkívül az ember szociális ösztönei is hasonló irányban fejlődtek, azért kívánatos, hogy az emberi közjó meghatározása is az előbbinek megfelelő legyen, s hogy az erkölcs zsinórmértékének az ily objektív értelemben vett közjó tekintessék, nem pedig a közboldogság (a hedonizmus értelmében tehát: a közgyönyör)».¹ J. Stuart Mill is feladja a hedonizmust, mikor azt mondja, hogy jobb egy ki nem elégített ember, mint egy kielégített sertés. Vagyis: a gyönyörélvézetet abszolút becses dolognak tartani nem lehet. Maga a természet tiltakozik ez ellen, mely a táp-

¹ Darwin, *Abstammung des Menschen*, 4. fejt.

lálkozás és a fajfentartás szerveit nem a gyönyör-élvezetre, hanem az életfentartás céljaira rendelte. A kellő táplálék felvétele után s a fajfentartásra irányuló ténykedés befejeztével vége szakad a gyönyörélvezetnek. Ha valaki mégis csak a gyönyör céljaira használja e szerveket, a természet betegségekkel sújtja e visszaélést, sőt, ha a természet intő szava makacsul megvettetik, a könnyelmű hedonista életével is bűnhődik.

Ha tehát az egyesek Pikler világnézetét komolyan vennék és a szerint rendeznék be életüket, okvetlenül el kellene zülleniök és elpusztulniok. Aki az érzéki vágyait minden féktől megszabadítja és mindig csak azt teszi, ami több gyönyört szerez, lassanként egyes alkatelemei teljes diszharmóniájának és anarchiájának szolgáltatja ki magát, idegrendszere megbomlik, szervei képtelenné válnak a normális tevékenységre s mi más lehet a vége, mint az enyészet. Mindenekelőtt egy fontos lelki szerve cse-nevészednék el, ez pedig a lelkiismeret. A hedonista nem ösmer erkölcsi kötelességet, lelkiismeretről nem tud, mert nála a cselekvés mértéke a gyönyör. Így csakhamar egy betegségbe esnek, amelynek «erkölcsi hülyeség» (moral insanity) a neve s mely a pszichiatria és a tapasztalás tanúsága szerint gazzettekkel, börtönnel, életundorral és öngyilkossággal szokott végződni. Krafft-Ebing így jellemzi ezen szerencsétlen elkorcsosodott lényeket: «Es fehlt jede Empfänglichkeit für sittliche Wertschätzung oder Missbilligung seitens anderer, jegliche Gewissensregung und Reue. Die Sitte ver-

stehen sie nicht, das Gesetz hat für sie nur die Bedeutung einer polizeilichen Vorschrift, und das schwerste Verbrechen erscheint ihnen nicht anders als einem ethisch vollsinnigen Menschen die Übertretung einer polizeilichen Verordnung. Dieser Defekt macht solche inferior Organisierte unfähig, auf die Dauer in der Gesellschaft sich zu halten und zu Kandidaten des Arbeits-, Zucht- oder Irrenhauses. Neben dem Mangel ethischer, altruistischer Gefühle findet sich als formelle affektive Störung eine grosse Gemütsreizbarkeit, die in Verbindung mit dem Mangel sittlicher Gefühle zu den grössten Brutalitäten und Grausamkeiten hinreisst».¹

Eddig az *egyed* emberről szólottunk s kimutattuk, hogy annak legfőbb boldogsága és főcélja nem keresendő a gyönyörben. Ugyanez áll természetesen az egyedek összességéről, a nemzetről is. Mindamellet szükséges, hogy Pikler nézetével szemben ezt a pontot is külön kifejtsük.

Pikler a maga alap gondolatához képest azt a nemzetet tartja legboldogabbnak, amelynek legtöbb a gyönyöre, öröme, bősége, amely legjobban táplálkozik, jól ruházkodik, kényelmesen alszik, keveset dolgozik, sokat szórakozik, mulat, szóval: élvez. Ha ez igaz lenne, akkor azt kellene tartanunk, hogy Homeros Circeje, aki a hatalma alatt álló sziget vendégeit jól táplált és teljesen megelégedett seretékké változtatta, valódi jótevője volt az emberiségnek s óhajtanunk kellene, hogy Circe bennün-

¹ Krafft-Ebing, Lehrbuch der Psychiatrie, II. 65. l.

ket is, ahányan csak vagyunk, ily jól táplált és boldog sertéseké változtasson át. Mert ha tényleg az élvezet és az elégedett öntudat a főcél és a boldogság netovábbja, akkor igazán legjobb lenne, ha egy szép napon egész Magyarország Circe szigetévé varázsolódnék át. Pikler ezen következtetésünket kénytelen elfogadni. Ha nem fogadja el, akkor föl kell adnia a maga főtételét, mely szerint csak az a célunk, hogy az adott perc örömeit élvezzük.

Am Pikler szeme előtt nem Circe szigete lebeg, hanem a kommunista eldorádó, vagy mint Bodnár Zsigmond mondja, «egy emberi hizlalda, melyben a kiszabott robotmunka után mindenki megkapja elégséges ételmi adagját és a nemi meg más gyönyörökből megillető részét». A kommunista állapotoktól várja Pikler az öröm maximizációját és a fájdalom minimizációját. A célszerűségi belátásnak tehát azon kell lennie, hogy a kommunista társadalmat mielőbb megvalósítsa.

Azonban itt két dolgot hagy Pikler — a többi kommunistával együtt — figyelmen kívül. Mindakettő olyan természetű, hogy józan embert azonnal képes kiábrándítani a kommunisták rózsás álmodásaiból.

Azon kezdjük, hogy az anyagi javak bősége, ha fel is volna benne lelhető a nemzet boldogsága, nem fog állani a kommunista társadalom rendelkezésére. Már Aristoteles figyelmeztet Plato kommunista nézeteivel szemben arra, hogy ami közös, azt legjobban szokták elhanyagolni az emberek. Aristoteles e helyét magyarázva mondja Aqu. szent Tamás:

«Dictum Platonis non solum non est utile civitati, sed etiam infert maximum nocumentum. Videmus nempe, quod de eo quod est commune multorum, valde parum curatur, quia omnes maxime curant de propriis. Ced de communibus minus etiam curant homines quam quantum pertinet ad unumquemque, sicut accidit in servitio ministrorum, quod multi servientes quandoque minus serviunt, dum unus exspectat, quod alius faciat».1

Helyesen jegyzi meg Roscher, hogy, ha a szocialista társadalom p. o. egy millió tagból állana, akkor a saját munkájának, vagy takarékoságának eredményében kiki csak $\frac{1}{1000000}$ -od részben volna érdekelve, ami annyi, mint semmi.² Nem azért versenyeznének az emberek, hogy ki dolgozzék többet és jobban, hanem mindenki azon lenne, hogy minél kevesebbet dolgozzék s minél nagyobb részt kapjon a termelt javakból. A közös levesből, Aristophanes ismeretes szavai szerint, mindenki akarna kanalazni, a munkától pedig mindenki huzódoznék. Hiszen mindenkinek a belátása is csak ezt diktálná. Az osztozkodásnál, mondja tréfásan Aristophanes, mindenki ott teremne, mert «erejéhez képest minden jól érző polgárnak részt kell vennie a közös hazában,»³ a munkáról azonban senki sem akarna hallani, mert most «enni és újból csak enni, ez a jelszó.»

¹ Lib. II. lect II.

² Roscher, Grundlagen der Nationalökonomie, I. köt. 228. l.

³ Pöhlmann, Geschichte des antiken Kommunismus etc., München, 1893., II. 290. l.

Családjáról senkinek gondoskoni nem kellene, mert a gyermekeket az állam tartaná el; így aztán elmaradna a legerősebb indító ok, mely az embereket munkára és takarékosagra serkenti. A tömeglustaság valódi orgiákat ülne. Mikor az első virgíniai telepések — mondja Roscher¹ — 1611-ben a közös munkát abbahagyták és kiki a saját kezére kezdett dolgozni, egy nap alatt annyit termeltek, amennyit azelőtt egy hét alatt, vagyis három ember annyit produkált, amennyit azelőtt harminc. Hiábavaló hivatkozni L. Blancra, aki azt mondta, hogy majd a tisztesség érzete, a «point d'honneur» fogja pótolni a magánérdeket, «az intéret personnel»-t, serkentvén az embereket a szorgalmas termelésre és visszatartván őket a túlfogyasztástól, amint azt p. o. a katonaságnál látjuk. Hiszen nem szabad feledni, hogy a katonákat nem a tisztesség érzete serkenti elsősorban a közös kötelességek pontos teljesítésére, hanem a szigorú kényszer; s Roscher helyesen figyelmeztet arra, hogy a Code militaire harminc kihágást volt kénytelen halálbüntetéssel sújtani, annyira gyöngének tartotta a «point d'honneur» motivumát.

S ez annyira áll, hogy még oly kommunista társadalmakban is, amelyekben magasabb, p. o. vallási mozgóerők uralkodnak, szintén csak a legszigorúbb szabályokkal lehet biztosítani, azt is csak ideig-óráig, az együttélés alaptörvényeinek megtartását. A történet tanúsága szerint a münsteri anabaptisták

¹ Roscher, Grundlagen etc. I. 228. l.

minden kommunista szabályukat halálbüntetéssel szankcionálták. Ily szigorú törvények nélkül azonnal beáll a tömegtéltenség, melynek legelső következménye a hiány, a pauperizmus.

Vajjon nem érdekes-e, hogy a kommunizmus azon legnemesebb formája is, amelyet a jeruzsálemi keresztények létesítettek maguk között, krónikus éhínséget eredményezett? Tudjuk, hogy szent Pál apostol kénytelen volt számukra gyűjtést rendezni s nem is alapított egy községben sem hasonló intézményt.¹

Mindehhez hozzá kell fűznünk, hogy a fogyasztók száma rohamosan gyarapodnék, mert a gyermekek eltartásáról senkinek gondoskodnia nem kellene, úgy, hogy az emberek minden tartózkodás nélkül élhetnének legerősebb ösztönüknek, a nemi ösztönnek. Ily körülmények között csakhamar általános nyomor állana be. A «hizlaldából» «koplalda» lenne, az eldorádóból pokol.

Erre Pikler azt mondhatná, hogy a kommunista összeműködést, ha hell, a legdrágóbb szigorral is kellene biztosítani. Ő a közért való lelkesedésre, az altruizmusra, a vallási motivumokra úgyse ad semmit, hanem a kényszertől vár mindent. Az embereknek, úgymond, nem szabadság kell, hanem jólét. Nem riadna tehát vissza a legkeményebb rendszabályoktól sem, csakhogy biztosítsa az élvezeti javak kellő mennyiségének a termelését. A jog szerinte úgy sem egyéb, mint kényszerrel biztosított össze-

¹ V. ö. I. Cor. 16, 1.; Rom. 15, 26. 1.

működés. Nem bánna tehát, ha korbáccsal, puska-tussal kergetnék munkára az embereket. Minden mulasztást, renyheséget halállal büntetne. Aztán dolgoznának is az emberek, amint a fegyházban szokás. Aki ezen rabság ellen feljajdulna, vagy föl-szólalna, annak azt mondanák: hallgass, kutya, nem szabadság kell neked, hanem jó falat.

De mindez még nem volna elég. A kommunista társadalmat csak úgy lehetne ideig-óráig fentartani, ha a despotizmus egész rendszerré fejlesztetnék. A kollektív társadalom vezetősége nemcsak a politikai ügyeket intézné, hanem a gazdasági élet, a termelő és csereviszonyok rendezését is kezébe venné, ami nemcsak állami gyámkodást jelentene, hanem valóságos atyáskodást is. A hivatásválasztás szabadsága eltöröltetnék. Kinek-kinek oly munkát kellene végeznie, aminőt számára a vezetőség elő-írna. Hiszen a vezetőségnek kellene gondoskodnia arról, hogy lehetőleg legtöbb élvezeti tárgy produ-káltassék. Egyéni hajlamok, különös kívánságok fi-gyelembe nem jöhetnének, mert ez a legnagyobb anarchiát vonná maga után. Mindenkinek fatalista módon bele kellene törődnie a központ intézkedé-sébe. A szabad mozgás, a magánélet tetszésszerű berendezése, a gyermekek szabad neveltetése, a pályaválasztás szabadsága: mindez véget érne. A társadalom egy nagy gyárrá alakulna át, ahol a központ kérlelhetetlen akarata jelölné ki kinek-kinek a helyét. Az embereknek ugyanis jólét kell, nem pedig szabadság.

Az elégedetlenséget, a kritikát csirájában el kel-

lene fojtani. A véleménynyilvánításnak szabadságáról, legyen az akár a sajtó útján, akár élőszóval, le kellene mondani. A nyomdák, az ujságok, a szocialista-hedonista állam birtokát képeznék, mely éber szemmel őrködnék a fölött, hogy ellenzéki vélemények föl ne merüljenek s kegyetlen kézzel elfojtana minden pártalakítási hajlamot. Az emberek ily együttléte nem volna szabad polgárok szabad társadalma, hanem Bismarck szavai szerint: «Ein von inappellablen Demagogen regiertes Zuchthaus.»¹

Mármost kívánatosnak tartaná-e az emberiség egészséges része az ilyen állapotokat? Képzeltető-e, hogy az emberek, akik oly nagy kincsnek tekintik a szabadságot, hogy érte nemcsak anyagi javaikat, hanem életüket is föláldozni készek, egyszerre oly szolgalelkű, gyáva haddá, értelmetlen emésztőcsövekké válnának?

A liberalizmus, a manchesterizmus hamis és gyilkos szabadságai ellen, az állam be nem avatkozásáról szóló elmélet ellen joggal emelik föl szavukat a szociáldemokrácia hivei; azt is megengedjük, hogy az államnak fontos feladatai vannak a nemzetgazdasági élet visszásságainak megszüntetése körül: ámde mi haszna lenne a liberalizmus ellen szóló küzdelemnek, ha a féktelen szabadságot féktelen rabszolgasággal kellene fölcserélni? Vajjon azért nyomtuk-e el, kérdezte a kommunistáktól Proudhon, véres forradalmakkal az abszolutizmust, hogy azt a kommunizmus útján még elviselhetetlen-

¹ V. ö. Roscher, Grundlagen etc. I. 230. I.

nebb alakban visszaidézzük? «Szabadság, tenélküled kín a munka, az élet pedig lassú halál. Teéretted küzdött az emberiség kezdettől fogva». «Nyomjátok el a szabadságot s az emberből nyomorult gályarab lesz, aki hiú reményeinek rabláncait egész a sírig viselni kénytelen».¹

Aristoteles, aki Plato kommunizmusával szemben az egyén jogaiért örökérvényű érvekkel síkra száll, azt mondja, hogy az egyéni szabadságot fölázdozó kommunista állam annyi magasztos jótól fosztaná meg az embert, hogy az élet egyáltalán elviselhetetlen lenne: *ἔτι δὲ δίκαιον μὴ μόνον λέγειν ὅσων στερήσονται κακῶν κοινωνήσαντες, ἀλλὰ καὶ ὅσων ἀγαθῶν φαίνεται δεῖναι πάνταν ἀδύνατος ὁ βίος*.²

Az élvezeti javak bősége tehát, ha lehetne is azt a kommunista társadalomban előteremteni, csak az állatot elégítené ki az emberben, de az embert nem. Ahhoz sokkal több kell.

Nem lesz fölösleges megemlíteni, hogy a hedonizmus, az anyagi jólét, amint többnyire megrontja az egyeseket, épúgy megtámadja a nemzetek jellemét is. Az ilyen nemzetek ugyanis elveszítik lassanként a szükséges önkritikát és önfegyelmezést, elbizakodnak, erkölcsükben megromlanak és prédájává lesznek a szegényebb, de etikailag egészségesebb szomszédnak. Ezzel természetesen nem azt mondjuk, hogy minél koldusabb a nemzet, annál jobb,

¹ V. ö. Stein, *Sociale Frage*, Stuttgart, 279. 1.

² Pol. II. 2, 9. 1263. b. V. ö. cikksorozatamat: Marx és Engels jövődő kommunizmusának bírálata, *Religio*, 1908. évf.

hanem csak a közhedonizmus elvét vonjuk kétségbe. Ennek megfelelően a szenvedés, a balszerencse sem oly abszolút rossz és céltalan dolog a nemzet életében, mint ahogy az Pikler elveiből következnek. A megróbáltatások megtisztítják, új életre keltik a nemzeteket; megacélozzák azok erejét és nagy áldozatokra, dicső tettekre teszik őket képesekké. Azért van az, hogy a történelem a nemzet életének nem azt a szakát tartja legszebbnek és legdicsőbbnek, amikor annak fiai legtöbbet ettek, ittak, legfényesebben ruházkodtak s legtöbbet aludtak, hanem azon korokat magasztalja és állítja oda mintaképül az utódoknak, amikor a nemzet fiai legtöbbet dolgoztak, legönzletlenebbül küzdöttek és a legnagyobb áldozatokat hozták a szabadságért és nemzeti dicsőségért.

Eddig az egésze, t. i. a nemzetre, a társadalomra nézve azt mutattuk ki a hedonizmusról, hogy az tényleg nem oka és forrása a nemzeti boldogságnak, és nem is lehet az.

Ámde most többet mondunk; azt mondjuk, hogy ha a Pikler-féle világnézetet egyszer komolyan akarnók az életben megvalósítani, a társas együttlét teljesen lehetetlenné volna téve. Ugyanis általános érvényű erkölcsi elvek nélkül társadalmi élet nem képzelhető. Pikler hedonizmusa pedig az erkölcsi rendet az egyeseknek szubjektív és rendkívül változékony érzéseitől, idegingereitől teszi függővé, mert hiszen az egyik ebben, a másik amabban keresi élvezetét, az egyik Venusnál, a másik Minervánál, a harmadik Bacchusnál leli kedvét. Ily zsi-

nórmérték mellett aztán teljes anarchia következne be, aminőből különben egy szemernyit Piklernek is alkalma volt a saját testén megélni.

Egy alkalommal t. i., amint a Budapesti Hírlap egyik 1906-ki száma írta, eltökélték Pikler hallgatói hogy kísérletet tesznek a hedonista célszerűségi belátással és kipróbálják annak haszonvehetőségét.

Egy kellemetlen délutáni órától akartak szabadulni. A cél tehát egy fájdalom elhárítása és egy gyönyörélmény megszerzése volt. Hogy ezt elérhessék, folyamodtak a célszerűségi belátásos elmélethez. Belátták, hogy céljuk elérésére igen célszerű volna, ha sikerülne a tanár urat valamiképpen becsapni. Hallották ugyanis az ő ajkáról, hogy a hazugság, a becsapás sokszor kellemesebb az igazságnál és célszerű azt néha az igazság helyett alkalmazni. Meg is tették. Alig hogy megkezdette az előadását, bejött egy hordár és levelet adott át Piklernek, amelyben az volt írva, hogy tüssént menjen a Népszínházba, mert öccse ott főbelötte magát. A hír persze koholt volt, kitalálta azt a hallgatók célszerűségi belátása. Pikler elsápad, fogja a kalapját, kocsira ül és elhajt a Népszínházba, ahol öccse — mosolygó arccal fogadta.

A hallgatók dörzsölték a kezüket örömben; céljukat elérték és életrevaló találmánynak mondták a belátásos elméletet.

Mikor Pikler a logközelebbi órán embertelenséget, jellemtelenséget és minden más rosszat vetett tanítványainak a szemére, egyszerre az egyik padból fölhangzott: «Célszerűségi belátás volt az, tanár úr!»

Van azonban a dolognak sokkal komolyabb oldala is. Ha tényleg abszolút cél a gyönyör, amelynek elérésére minden eszköz megengedett, ha tényleg túl vagyunk már a jó és a rossz birodalmán (jenseits von Gut und Böse), akkor a gonosztett, a lopás, rablás, csalás, sikkasztás sokszor kitűnő eszköznek bizonyul az élvezetek megszerzésére és gyarapítására. Hány gazember tett szert csalással, szédeltéssel, sikkasztással nagyszerű vagyokra! Hány bitorló érte el bűnös, véres úton a trónt! Hány jellemtelen fickó került be aljas talpnyalással, cselszövés-sel, mások becsületének megtépzásával s egyéb gazsággal a legjövendelműbb állásokba! És lehet-e Pikler utilitárizmusa szempontjából az ily eljárás ellen kifogást tenni? Semmi módon. De aztán csakhamar latorfészekké, rablók barlangjává változ-nék át a társadalom.

Amellett nem szabad feledni, hogy a társas élet-hez nem elegendő, miszerint az egyesek a gonosz-tettektől és a gazságtól tartózkodjanak, hanem sok esetben szükséges ahhoz az egyesek *áldozatkészsége* is. Hányszor történik meg, hogy az egyesek érde-kei összeütköznek és hogy a köz nehéz terheket ró az egyesek vállaira. Ilyenkor csak a kölcsönös áldozat-készség és a közjőért való önzetlen lelkesedés ké-pes a társadalom létét biztosítani. Már most mily gondolatokkal fogja önzetlenségre, önfeláldo-zásra buzdítani Pikler hedonizmusa a társadalom tagjait? Hogy fogja meggyőzni a katonát, hogy fe-leségét és gyermekeit elhagyva a csatatérre siessen és ott életét a hazáért feláldozza? Mily érvekkel

fogja Pikler a határon visszaküldeni azokat a nagyszámú izraelita szökevényeket, akik a háború kitörése előtt Oroszországból és Lengyelországból rendszeresen mihozzánk menekülnek? «Wer mag behaupten», kérdi Laas, «dass der glücklich desertierende von patriotischen Gefühlen nicht behelligte Feigling sich unglücklicher mache als sein pflichtgetreuer Kamerad, dem ein Granatsplitter langjähriges Siechtum und einen qualvollen Tod bereitet? Die Pflicht fordert unzählige Opfer, die sie nicht von Fall zu Fall durch entsprechende Äquivalente vergüten kann».¹

A hedonista utilitárizmus, amin¹ a dolog lényegéből folyik s mint a történelem is bizonyítja, nem áldása a nemzeteknek, hanem bizton ölő rákfenéje.

Végezetül világítsuk meg e vitás kérdést pozitív oldalról is.

Minden lénynek az a célja is, természetes törekvése is, hogy természetének, képességeinek, alap-hajlamainak megfelelő életet éljen s ezáltal magát is, meg a fajtát is fentartsa. Az ember testből és lélekből álló lény, fölruházva értelemmel és szabad akarral. Értelme az igaznak megismerésére, akarata a jónak keresésére irányul. Van benne vegetatív élet is, mint a növényekben, érzéki élet is, mint az állatokban; azonban eme lények fölé magasan emelik őt szellemi adományai: értelme és akarata. Az ész és akarat olyan erők, amelyek intellektuális és erkölcsi életre is képesítik az embert, amely életre az állatok nem képesek. Már most világos, hogy az

¹ E. Laas, *Idealistische u. positivistische Ethik*, 203. l.

ember rendeltetése és boldogsága nem lehet csak a vegetatív és az érzéki tevékenység kifejtésében, mint azt a hedonisták mondják; hanem éppen ellenkezőleg, azon erők gyakorlásában keresendő legfőbb java és főcélja, amelyek őt a többi lényektől előnyösen megkülönböztetik. Az emberi élet súlypontja tehát az intellektuális és az erkölcsi tevékenységben lesz, nem pedig a táplálkozás és a nemi élet folyamataiban. Az utóbbi kettőnek is megvan a maga helye az ember életében, azonban csak alárendelt helye és olyan szerepe, amely a fensőbb két erőnek, t. i. az észnek és az akaratnak uralma és vezetősége alatt kell, hogy álljon. Így aztán a normális ember természet-szerűleg arra törekszik, hogy az igazságot megismerje, a jót gyakorolja, személyiségét az életben érvényesítse és betöltse minden viszonyaiban azt a helyet, melyet számára a Gondviselés kijelölt. Élni akar tehát mint gyermek, ifjú, férfi; cselekedni akar mint testvér, házastárs, szülő, mint honpolgár, mint az emberiségnek a tagja, mint tagja az egyháznak s mindenek fölött élni akar, mint teremtménye a mindenható Istennek, akiben fölleli a maga eredetét is, célját is. A természetnek megfelelő tevékenység nagy, tiszta és nemes boldogságot biztosít az embernek; az igazság megismerése, az erény, a családi élet különféle kötelékei, a haza felvirágoztatásáért folytatott munka, a társas élet különféle viszonyai, az egyház céljainak az előmozdítása és mindenekfölött az istenes élet minden hedonista gyönyörnél százszorta bensőbb és boldogítóbb örömmel töltik el az emberi keblet.

A nemzet pedig? Az is csak oly életben fogja keresni a boldogságát, mely az ő természetének, sajátos tehetségeinek és helyzetének leginkább megfelel. Nem csupán az anyagi javak felhalmozásában fogja kimeríteni a tevékenységét, hanem küzdeni fog szabadságáért és függetlenségeért, fejleszteni fogja jogát és közintézményeit, gyarapítani anyagi és szellemi kultúráját, nemesíteni és mélyíteni valás-erkölcsi életét s igyekezni fog betölteni azon élethivatást, amelyet neki a Gondviselés kijelölt s melyet természetéből és különös helyzetéből megismerhet. Amint az egyes ember, úgy a nemzetek is koronként bizonyos eszméket, célokat tűznek maguk elé: a szabadság, a dicsőség, a nagyság, a kultúra, az egyenlőség eszméit s dolgoznak ezen eszmék megvalósításán anélkül, hogy azáltal elsősorban gyönyörzsükségleteiket akarnák kielégíteni. A sikeres munka, törekvés, küzdelem, rájuk nézve is sok örömmel jár, de azért egy nemzet sem kérdi, mekkora gyönyörkvantumot fog küzdelme eredményezni, sőt ellenkezőleg, eszméjének megvalósításáért nagy, véres áldozatokat hoz, föláldozza fiainak javait, sőt életét is. Csak elfajult, korcs, degenerálódott nemzedékek ítélnék és cselekesznek a gyönyörmérleg szerint, az egészséges és romlatlan nemzetek sohasem voltak az anyagnak rabjai.

Igy gondolkodtak tárgyunkról minden idők legnagyobb bölcsei is. Plato élesen küzd a hedonisták ellen s az ember céljának a «derék ember» eszméjének a megvalósítását tartja. Minél jobban megvalósítja az ember önmagában a tökéletes ember esz-

méjét, annál jobb és boldogabb is lesz. Aristoteles, akit Comte Ágost «minden igaz gondolkodók örök fejedelmének» nevez, behatóan foglalkozik a legfőbb jó s az emberi boldogság kérdésével. Szerinte az ember legfőbb java az emberi lélek specifikus képességének a működtetésében keresendő. Amint a zenésznek, a szobrásznak s egyáltalán minden lénynak, amely különös rendeltetéssel és működéssel (ἔργον τι καὶ πράξις) bír, abban van a legfőbb java, ha a maga feladatát és működését jól teljesíti, úgy van az az emberrel is. Ami az embert a növényektől és az állatoktól megkülönbözteti, az az ő észbeli tehetsége (τὸ λόγον ἔχον). Az embernek sajátos feladatát tehát eszének működésében kell keresnünk, vagy egyéb cselekedeteiben, amelyek az ész szerint igazodnak (ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἀνευ λόγου). Ebben, ezen legmagasabb képességének a gyakorlásában fog tehát az ember legfőbb java is rejleni.¹

A tárgyilagos valóságnak megfelelő cselekvés, a természet bölcs intézkedése folytán örömmel és megelégedéssel van egybekötve. A szem örül a látásnak, a zenész a játéknak, a szónok a beszédnek, stb., az ember pedig nagy örömet élvez, mikor gondolkodik, vagy észszerűen cselekszik. Különösen az elmélkedést, a gondolkodást magasztalja Aristoteles, mint az emberhez legméltóbb és legnemesebb foglalkozást (nem mint Pikler, aki az észt az érzékiséggel becsapatja s a vágyak inasává degradálja).

¹ Eth. Nic. I. 6.

A gondolkodás a legfüggetlenebb, a legmagasabb és legboldogítóbb tevékenység. Aki ily életet él, az nem mint egyszerű ember teszi azt, hanem mint olyan lény, amelyben isteni szikra rejlik. Ha az ész a többi emberi természettel összehasonlítva valami isteni erő, úgy az olyan élet is, amely teljesen észbeli és ésszerű cselekvéssel telik le, valóban isteni élet. Nem illik azon közmondás értelmében élni, mondja Aristoteles, mely szerint emberileg kell gondolkodnunk, mert emberek vagyunk s halandó módra, mert halandók vagyunk, hanem illő dolog, hogy amennyire csak lehetséges, a halhatatlanok életét éljük (ἀθανατίζειν).

A sztoikusok tekintélyes iskolájának is az volt a főelve és jéligéje: a természetnek megfelelő módon élni (ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν). Bölcséletük kiinduló pontja, hogy minden lénynek alapösztöne az önfentartásra, *nem pedig a gyönyörre* irányul (τὴν πρώτην ὀρμὴν τὸ ζῶον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτὸ).¹ Az élőlénynek természettörvénye tehát az, hogy mindazt, ami természetének használ, keresse, ami pedig árt, azt kerülje. A gyönyör csak mint járulék (ἐπιγέννημα) jelentkezik, ha valamely lény elérte azt, ami a természetének megfelel, annak fentartására, erősítésére, tökéletesítésére alkalmas. Így tapasztaljuk ezt a növényeknél is, bár ezek ösztönnel nem bírnak. Az állatok ösztönnel vannak felruházva, azért az ő természettörvényük úgy szól, hogy ösztönüket kövessék (τὸ κατὰ τὴν ὀρμὴν διοικεῖσθαι).

¹ Diogenes Laertiusnál VII., 84—131. ll.

Az embernek az ösztönön kívül az ész is adatott, azért reá nézve természet szerint élni annyit tesz, mint ész szerint (*κατὰ λόγον*) élni. Ez észszerű életben van az embernek legnagyobb tökéletessége és legfőbb java.

A középkor legnagyobb gondolkodója, Aqu. szent Tamás, Aristoteles tanát elfogadta s azt a keresztény kinyilatkoztatás világával megvilágította és tökéletesítette. De még oly bölcselek is, akiknek rendszerei különben tévesek, távol állanak a hedonizmustól s attól egészen eltérő irányban keresik az emberi boldogság titkát. Így Spinozának elve: *ex ductu rationis vivere*. Leibniz és Shaftesbury a természetes képességek harmónikus kifejtését hangsúlyozzák. Kant szerint nem az élvezet keresésében, hanem a gyakorlati ész parancsának megfelelő életben van az ember igazi java és nyugalma. Hegel és Schleiermacher nem azt mondják az embernek, hogy keresse a gyönyörmaximumot, hanem hogy részt vegyen az emberiség történelmi életében s abban lelje a maga tökéletességét és örömét.

A bölcsélet ezen korifeusai mellett a hedonisták és Piklerek valósággal eltörpülnek.

Nem búcsúzhatunk el e fejezettől anélkül, hogy röviden szóvá ne tegyük még Piklernek azon többször ismételt elvét, mely szerint célszerű olykor az igazságot a hazugsággal felcserélni, az igazságot jó olykor elferdíteni, az igazság csak akkor jó, ha kellemes, sok hazugság az életet szépíti, stb.

Nos, erre már kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy ez nemcsak téves, hanem alávaló egy elv is.

Téves, mert az igazságot, amely tárgyilag nem más, mint maga a valóság, hiába rejtjük el magunk vagy mások szeme elől, hiába dugjuk el előle strucc módjára homokba a fejünket; egyszer mégis csak szembe kell vele nézni s akkor az igazság összemorzsolja azt, aki vele oktalan játékot űzött, vagy épen lábbal taposta. Minthogy a dolgok nem igazodnak a mi nézeteink szerint, nem marad más hátra, mint hogy mi mérjük hozzájuk a gondolatainkat. Nemcsak férfias, hanem bölcs dolog is bátran szemébe nézni az igazságnak és megbarátkozni vele. Az igazságtól csak az fordítja el az arcát, akinek rossz a lelkiismerete. A haszon pedig, amit a hazugság hoz, rendesen csak látszólagos. Már Theognis figyelmeztet arra, hogy a hazugság csak rövid igeig tartó örömmel jár, végtére gyalázatot és kárt hoz az emberre.¹ Sophocles is rövid életű jószágnak mondja a hazugságot.² És ha tényleg elért is valaki valamely előnyt vagy hasznot a hazugság által, vajjon nem kell-e lelkében éreznie a lelkiismeretbeli furdalás fullánkját? Vannak mindenesetre elvetemedett, aljas emberek, akik e fullánkot sem érzik: azonban dicsérjük-e őket sikertelt hazugságaikért? Dicsérjük-e azért, hogy a célszerűségi elmélet értelmében a hazugsághoz folyamodván belátásosan, bölcsen cselekedtek? Hiszen ebben az esetben a dánosi cigányoknál belátásosabb, bölcsőbb embereket képzelni sem lehet. Ha Pikler komolyan veszi elméletét — amiben nincs okunk

¹ L. Schmidtnél, *Ethik der alten Griechen*, Berlin, 1881., II. 405. l.

² U. o. 407. l.

kétkedni — akkor a dánosi pör egész ideje alatt, figyelvén a büntettek makacs hazudozását, nem csekély gyönyörökben lehetett része. Az igazság a dánosi cigányokra nézve akkor igazán célszerűtlen volt s annak hazugsággal való pótlása — Pikler szerint — végtelenül célszerű. A cigányok zseniálisan alkalmazták a belátásos elméletet s egy pikleristának valóságos hősokeket kell bennük látnia. De akkor aztán hős és bölcs tett számba megy minden csalás és minden hamis eskü is, amit célszerűségi belátásból elkövetnek; ellenben az igazság megvallása oktalanság, azok pedig, akik az igazságért vértanúságot szenvedtek, a legnagyobb bolondok.

Aki nem szenved «erkölcsi hülyeségben» (moral insanity), az tudja, hogy a hazugság bensőleg rossz dolog és minden emberre nézve lealacsonyító. A hazugság, mondja Euripides, rabszolgához méltó csúf dolog és nagy önlealacsonyítás.¹ Ellenben az igazmondást már a régi görögök is Istenhez méltó dolognak tartották. Pythagoras egyszer arra a kérdésre, hogy mikor cselekesznek az emberek istenhez hasonlóan, azt felelte, hogy akkor, amikor igazat beszélnek. Solon törvénybe foglalta, hogy hazudni nem szabad.

Ismeretes dolog, hogy a keresztény moralisták annyira tiltják a hazugságot, hogy azt szerintük még akkor sem szabad elkövetni, ha általa az egész világot is megnyerhetnők. A katolikusoknál mindenben, e pontban is enyhébben ítélnék a protestáns és a modern etikusok, azért itt még csak ezekre akarunk

¹ Schmidtnél, 404. l.

hivatkozni. Luther Márton a maga sajátos németségével így szól: «Mich dünkt, dass kein schädliches Laster auf Erden sei, denn Lügen und Untreue beweisen, welches alle Gemeinschaften der Menschen zertrennt. Denn Lügen und Untreue zertrennt erstlich die Herzen; wenn die Herzen zertrennet sind, so gehen die Hände auch voneinander; wenn die Hände voneinander sind, wass kann man da tun oder schaffen? Wir Deutsche haben noch ein Fünkeln (Gott wolle es erhalten und aufblasen) von der alten Tugend, nämlich, dass wir uns dennoch ein wenig schämen und nicht gerne Lügner heissen, nicht dazu lachen, wie die Wahlen und Griechen, oder einen Scherz daraus treiben. Und obwohl die Welsche und Griechische Unart einreisset, so ist dennoch gleichwohl das übrig bei uns, dass kein ernstes gräuliches Scheltwort jemand reden oder hören kann, denn so er Einen Lügner schilt oder gescholten wird.»¹

Paulsen szerint pedig, aki a modern etikusoknak elismert feje, a hazugság megmérgezi a beszédet, széjjelmarja a bizalmat, megrontja a társas életet és így megtárnadja az emberi élet gyökerét. «Azért a becsületes ember minden bűnnél jobban gyűlöli a hazugságot; és ahol ráakad valamely körülroppenő hazugságra, széjjeltapossa azt, mint valami mérges férget.»² S a hazugság eme megítéléséhez, mondja Paulsen, még egy súlyosbító körülmény is hozzá-

¹ Paulsennél, System der Ethik, II. 205.

² Paulsen, u. o. 205. l.

járul, az t. i., hogy a hazugság *gyávaságnak a jele*. A hazugság megkerüli a maga áldozatát, ahelyett, hogy nyílt harcban győzné azt le. «Bátor és becsületes ember nem hazudik. A hazugság vádja mindig a gyávaság vádját is magában foglalja, azért keményebben sujtja a férfit, mint bármely más vád. Ha azt mondják valakinek: hazudsz, mintha azt mondanák: gyáva fickó vagy.»¹

Hogy aztán ez a Pikler-féle jeles keleti fű miképpen illik bele a közmondásos magyar igazmondásnak és egyenességnek szép kertjébe s miképpen illatozik abban: arról ítéljen a nyájas olvasó maga.

3. A vallás.

A társadalom és a jog pragmatikus története a bölcséleti világnézletek mellett a vallást is sorolja az eredeti hatóokok és irányító tényezők közé, *a vallás pedig a hasznossági belátásra vissza nem vezethető*. Hiszen a vallás nem arról beszél, hogyan táplálkozunk, hogy elégítsük ki a legjobban nemi ösztönünket, hogy szerezzünk magunknak minél több kényelmet és élvezetet, hanem meghatározza Istenhez való viszonyunkat, előírja kötelességeinket és sok tekintetben megfékezi érzéki hajlamainkat, kiszabván azoknak a helyes korlátokat. Maga Pikler is kénytelen egy helyütt elismerni, hogy a vallás nem hozatik

¹ U. o. 206. l. Kant azt mondja: «Die Lüge ist ein Verbrechen des Menschen an seiner eigenen Person, und eine Nichtswürdigkeit, die den Menschen in seinen eigenen Augen verächtlich machen muss.» (Tugendlehre, 9. f.)

összhangba a legegyszerűbb táplálkozási, nemi szükségletekkel és gyönyörhajlamokkal s hogy «nem ter-
méke a célszerűségi belátásnak.»¹ E tekintetben tehát
közöttünk nézeteltérés nincsen.

Ámde, ha áll, hogy a vallás eredeti, önálló, az
utilitárius belátástól független erő — amit Pikler
is megenged — s ha igaz továbbá, hogy a vallás a
jogalkotásban is számottevő faktor; *akkor a belátásos
formula szűkkeblősége s ezzel Pikler elméletének tart-
hatatlansága egy új oldalról válik nyilvánvalóvá.*

Márpedig hogy a vallás a népek egész életére és
jelesen a jogira is minden korban jelentékenyen
befolyt, arról a történelmi materializmus csődje óta
a tudósok között nézeteltérés nincsen. Amíg a törté-
nelmi materializmus «in floribus» volt, addig az
anyagelvű szociológusok körében el volt terjedve a
nézet, hogy a vallás is csak jelentéktelen ideológia,
hatástalan velejárója a gazdasági viszonyoknak, mely
az oknyomozó történelemből kirekeszthető. Ma azon-
ban e nézetnek komoly híve nincsen.

Főleg a Durkheim-féle nagytekintélyű szociológiai
iskolának az érdeme, hogy a társadalomtudományban
újból érvényt szerzett a lelkiismeretes indukciónak s
így ez az iskola a többi között egész sereg gondos
kutatással kimutatta, hogy a vallási nézetek, tekintet
nélkül arra, mennyi igazságot tartalmaztak, főleg a
fejlődés kezdetleges fokán *förléptek a gazdasági
erőket és az utilitárius érdekeket.*² Így De Groot

¹ Pikler, A jog stb. 189. és kk. l.

² E tények előtt a mi materialista szociológusaink is kénytele-
nek meghajolni. V. ö. Jászi, Mi a szociológia? Bpest, 1908. 49. l.

Kína túlszaporodását, a korai házasságokat és az ebből származó tömegnyomort, a gyakori dögvészeket a kínaiak egy vallási meggyőződéséből magyarázza meg. A kínaiak hite szerint ugyanis az elhunyt csak akkor élvez boldogságot a túlvilágon, ha gyermekei elvégzik érte az előírt szertartásokat. Ha ez meg nem történik, akkor ő is szenved, de meg az élőket is háborgatja. Azonban az előírt szertartásokat csak fiúgyermek végezhetik el, amiértis a kínai családoknak legfőbb vágyuk, hogy minél több fiúgyermekök legyen, hogy t. i. arra az esetre, ha az egyik meghal, a másik végezhesse az előírt szertartásokat. Ez a hit forrása a túlkorai házasságkötéseknek, a túlszaporodásnak, a tömegnyomornak és a gyakori pestiseknek.

Ilyen tények láttára kénytelenek elismerni a szociológusok is, hogy a vallási meggyőzések nem másodlagos asszociációk, árnyak, fattyúhajtások, hanem, mint Jászi mondja: «félelmetes történeti erők, melyeknek számbavétele nélkül pontatlan és durván egyszerűsítő lesz minden magyarázat.»¹ A primitív népek vallása, szellemhite, mondja Somló, «hatalmat jelent, mely mint minden hatalom, igen jelentékenyen érvényesül a jogalkotásban.»²

¹ Jászi, Mi a szociológia?, 50. l.

² Somló, Jogb. előadások I. f. 54. l. Barth szerint (*Philosophie der Geschichte als Sociologie* 349. l.): A vad kötelességének tartja elhunyt hozzátartozója szellemének táplálékot szerezni s így világnézetének gazdasági áldozatokat hoz. Az a gondoskodás, hogy az ő halála után legyen, aki majd szellemének gondját viseli, visszatartja őt attól, hogy gyermekeit kitegye vagy elpusztítsa. Ezek igen erős motivumok, melyek munkára

Ismeretes, hogy keleten a nagy politikai törvényhozók vallási törvényhozók is voltak egy személyben. Manu, Confutius, Zarathustra, Muhammed vallási és jogi törvényeket alkottak egyaránt.

Ámde állításunk igazságát azon a két valláson tanulmányozhatjuk legjobban, amelyekkel az egész kultúrvilág sorsa legszorosabban összefügg, t. i. az ószövetségi zsidó valláson és a kereszténységen.

A nemzetek nagy tengeréből mint egy különálló szikla emelkedik ki a maga külön vallásával és életmódjával Izrael népe. A vallást, melynek e nép a hordozója és letéteményese, eddigelé még a legnagyobb vallásbölcseleknek sem sikerült természetes módon megmagyarázni.¹ Az összehasonlító vallástudományban ma általánosan el van fogadva az a tétel, hogy a zsidó nép vallása nem a természetes evolúció műve. Izrael, mint Isten választott népe, az egyedüli nép, mely megőrizte az emberi nem egységének eszméjét s amelynél megtaláljuk a világ fejlődésének teleológikus magyarázatát. Ő birja a Világmegváltónak és a béke jövő országának ígéretét. Vallásának egyik alapelve, hogy az isteni

és rendszeres gazdálkodásra serkentik az embert. S így már az ősember nemcsak befolyásoltatja magát a gazdaságtól, de az ő eszmei élete is befolyást gyakorol a gazdaságra.» A gazdasági élet Pikler szerint elsőrangú jogfejlesztő tényező; közvetve tehát a vallás is az: *causa causae est causa causati*. V. ö. még Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 206. l.; Giddings, *A szociológia elvei*, 315. l.

¹ Még Delff is mondja: «Világos dolog, hogy ez az Isteneszmé nem a népjellem terméke.» *Grundzüge der Entwicklungsgeschichte der Religion*, 1883, 248. l.

áldásban való részesedésnek föltétele az Isten iránt való föltétlen engedelmesség. Az isteni akarat pedig, melynek engedelmeskedni kell, kifejezésre jut a tízparancsolatban és egy törvényhozásban, mely a legnagyobb részletességgel kiterjeszkedik a mindennapi élet ténykedéseire is. Nem a hedonikus hasznossági belátás a lelke ennek a törvényhozásnak, hanem az isteni akarat; nem az anyagi jólét annak a vezéreszméje, hanem a vallás.

Szemügyre vesszük röviden ezen törvényhozást, főleg társadalmi vonatkozásaiban, hogy lássuk, miképen hatotta át a vallási eszme e népnek egész életét, névszerint a jogalkotását is.¹

Mindennemű félreértés elkerülése végett két megjegyzést kell itt előrebocsátanunk. Először azt, hogy a zsidók szociális törvényhozásában nem szabad látnunk az Istentől kinyilatkoztatott végleges társadalmi rendet, mert hiszen az izraeliták egész élete előkészítő jelleggel bír az új szövetségre: a törvények elválasztják Izraelt a többi nemzetektől, az emberiségnek, mint egy nagy családnak, eszméjét ideiglenesen csak ezen nép keretei között akarják megvalósítani, amel-

¹ Az idevágó irodalomból megemlíjtjük: Fr. E. Kübel, *Die sociale und volkswirtschaftliche Gesetzgebung des A. T. unter Berücksichtigung moderner Anschauungen*, II. kiadás 1891.; Schall, *Die Staatsverfassung der Juden auf Grund des A. T., mit fortlaufender Beziehung auf die Gegenwart*, 1896.; Stöcker, *Die Bibel und die sociale Frage* (a «Christlichsocial» c. gyűjteményben, II. kiadás 1890.); Düsterdieck, *Sociales aus dem A. T.*, 1893. Szociáldemokrata részről a «Neue Zeit»-hoz M. Beer tollából egy értekezést «Beitrag zur Geschichte des Klassenkampfes im hebräischen Altertum», 1903. évfolyam 444. lap.

lett tekintettel vannak az akkori emberiség műveltségi fokára és sok engedményt tesznek «az izraeliták szívbéli keménysége miatt», amely engedményeknek az új szövetségből ki kellett maradniok. Másodszor megjegyezzük, hogy mivel a zsidók egész gondolkodásmódját és életét a vallási eszme járja át és határozza meg, náluk az erkölcstörvény és a jogszabály között különbség nincsen. Minden erkölcsi vétség az írott törvénybe ütközik s a szorosán vett törvényeket úgy kell megtartani, mint a morális parancsokat.

Isten különös kegyelemből választotta ki Izraelt a többi népek közül, azért kötelességévé tette, hogy szent és papi népe legyen neki. Minden, ami ezen szent hivatással ellenkezik, eltávolítandó a nép kebeléből. Sok dolog szimbolikusan tisztátalannak, nem-szentnek nyilvánítatik, hogy a nép ez által állandóan figyelmeztetve legyen Iste nakaratára, tilalmaira. A törvény a köznapi teendőket is szabályozza. Az izraelitának Isten akarata szerint azzal kell táplálkóznia, amit a föld hoz. Bizonyos ételektől, mint tisztátalanoktól tartózkodnia kell. A zsidó nép az egyedüli, amely ismerte és megőrizte azt az elvet, hogy minden embernek saját keze munkájával kell megszereznie mindennapi kenyerét. A kenyérral való táplálkozásnak föltétele a verejtékezés.¹ A szorgalmas munka dicséretével és a lustaság elítélésével lépten-nyomon találkozunk a Bölcsesség könyvében és a Példabeszédekben.²

¹ 1. Móz. 3., 19.

² Péld. 6, 6; 10, 5; 12, 11, stb.

Isten azt akarja, hogy a zsidó nép uralkodjék a természet fölött, élvezze és használja azt. Legmélyebb szükségleteit nem képes ugyan kielégíteni a természet,¹ de azért foglalkozik vele, mert Isten úgy akarja. A pogány népeknél a munka a megvetés tárgya volt. Míg a római patricius rabszolgáival dolgoztatott, addig Pál apostol éjjel a szövőszék mellett dolgozott, miután a napot az ige hirdetésében töltötte. Ismeretes, hogy Hillel, Akiba és más rabbik esztergályosok, kovácsok, fazekasok stb. voltak. A munka parancsával *Isten vallási alapra fektette a zsidók gazdasági életét.* Nem a hasznossági kalkuláció, nem az önzés volt ezen gazdasági életnek mozgató ereje, hanem Istennek az akarata. A cél pedig nem a gazdagság, a kényelem, a gyönyörmaximum volt, hanem Isten dicsősége. Holmi hatalmi célok vagy törekvések nem irányítják a zsidók politikáját és társadalmi életét. Maga Isten kormányozza az ő népét s nem az a célja vele, hogy gazdaggá, hatalmassá tegye vagy hogy kényelmes és dús életet biztosítson neki, hanem hogy fõntartsa benne a maga országát. A többi népeknek látniuk kell Izrael életét és intézményeit s magasztalniuk kell Izrael istenét. Ebben a szellemben, ebben a légkörben a Pikler-féle utilitárizmusnak helye nincsen.

A törvény megtartásának esetére jólétet és földi áldást is ígér a maga népének Isten, azonban az izraelitának tudnia kell, hogy Istenen kívül önbecssel semmi sem bír, hogy az anyagi jólét nem a főjuttalom,

¹ Coh. 6, 7.

hanem csak külső jele Isten tetszésének és jóindulatának. Azért aztán az izraelitának nem is szabad a természeti tárgyakkal önkényesen bánnia. A gyümölcsfákban háború idején nem szabad kárt tenni,¹ az állatokkal pedig szeliden kell bánni. A hetedik napon embernek is, állatnak is pihennie kell, a hat munkaesztendő után pedig következik a nyugalom éve az ember és a természet számára s e nyugalomév szigorú betartásától függ a gazdasági áldás. Ime, ily erősen szól bele a vallási szempont a gazdasági életbe és a törvényhozásba, még pedig a kufár utilitárius belátás ellenére.

A vallásból folyt továbbá az összes izraeliták egyenlőségének nagy eszméje, mely a törvényhozásban és a közintézményekben mindenütt megnyilvánul. Ezen egyenlőség nem erőművi atomista nivellizáció volt, hanem oly egyenlőség, amely a természetes különbségeket szem elől nem téveszti. A legszembetűnőbb természetes különbség az, amely a férfinemet a női nemtől elválasztja; a megfelelő ruhavisélet fölcserélése gonosztett az Isten szemében;² az asszony a férfinak szive tájékaról vétetett, azért a férfi elsőbbsége mellett a kölcsönös szeretet a házastársak összekötő kapcsa; a házasságtörés halálbüntetéssel sújtatik. Jóllehet a házasság körül is nagy engedmények tételnek a nép gyengeségének és keménynyakúságának, a zsidók házaseletét mégis egészen más szellem hatja át, mint a pogányokét és Isten választott népe oly családi boldogságot élvez, aminőt csak a monogám házaseletben tapasztalunk.

¹ Deut. 20. 19.

² Deut. 22, 5.

Társadalmilag a zsidó nép csak a természetes, törzsekre való fölosztást ismeri. A társadalmi osztályok, a nemesség, az előjogok stb. elvileg ki vannak zárva. Minden izraelita egyenjogú tagja a maga nemzetének. Ezen egyenlőséget a gazdasági törvényhozás különös intézkedései biztosítják és tartják fenn. A vagyon a családnak elidegeníthetetlen birtokát képezi. A földnek tulajdonosa Isten, az izraeliták csak haszonélvezői. A családi birtoknak az a föladata, hogy minél több embernek nyújtson állandó lakást és megélhetést. A törvény úgy intézkedett, hogy az eladott vagy elzálogosított vagyont bármikor vissza lehet venni; a testvér köteles volt nőül venni testvére özvegyét, hogy utódot támasszon neki, aki majd a megboldogultnak a nevét viseli és vagyonát átveszi. Különösen említendő itt az úgynevezett jubileumi év, mely abban állott, hogy minden ötvenedik esztendőben minden családi vagyont ingyen vissza kellett adni az eredeti tulajdonosnak. Ily módon a földbirtok akkumulációja meg volt akadályozva. (Pedig mennyire ellenkezett ez a törvény eme nép természetes hasznossági belátásával és utilitárius hajlamaival!). De még az ingó tőke fölhalmozódása is lehetetlen volt. A pénz nem hozott értéktöbbletet. Tilos volt izraelitától kamatot szedni, bármennyire is ellenkezett ez az intézkedés a hasznossági spekulációval.

Hogy a törvényhozás eme kitűnő intézkedései mellett is kifejlődött némi különbség a gazdagok és a szegények között, azon nem lehet csodálkozni. A családi birtok földarabolódását és egyeseknek a lelkiismeretlenségét végképen lehetetlenné tenni nagyon

bajos volt. Azonban a törvény erélyes védelmére kelt a szegénynek, mely körülmény újból csak azt bizonyítja, mennyire háttérbe szorult a zsidó jogalkotásban az önző célszerűségi kalkuláció. Így a többi között azt rendelte a törvény, hogy a napszám naponként fizettség ki.¹ Az igazságtalan munkabér ellen kikeltek a próféták és büntetést szabott reá a törvény.² A szegények javát célozta az az intézkedés is, hogy a nyugalomévnék a termése közös legyen és osztassék föl. Aratáskor nem volt szabad mindent tisztára learatni, hanem gondolni kellett a szegényeknek kijáró részre is. A rabszolgakérdéssel is foglalkozik a szent törvény és elrendeli, hogy a zsidók rabszolgái minden hetedik évben fölszabadulnak, akik pedig önként továbbra is maradnak uruk szolgálatában, azokat különös intézkedések vették védelembe. Még arról is gondoskodott a törvény, hogy a rabszolgák az ünnepi lakomákon részt vegyenek és mindenütt hangsúlyozva volt; gondold meg, hogy a rabszolga is testvéred.

Nos hát ezek a tények csakugyan nem szorulnak bővebb magyarázatra. Itt nyilvánvaló a vallás ereje, annak befolyása a nemzet életére és jogalkotására. Azért még csak azt emeljük ki, hogy a vallási eszme, mikor a maga hatalmát kimutatni akarta, nem is választhatott volna a zsidó népnél alkalmasabb médiumot. Látni fogjuk ugyanis abban a fejezetben, ahol a Pikler-féle belátásos elméletet összefüggésbe hozzuk a sémiták faji jellegével, hogy a zsidó nép természete

¹ Deut. 24, 15.

² Deut. 24, 14.

minden ízében homlokegyenest ellenkezett ama fensőbb szellemmel, amely az ő szövetségben a maga bélyegét Izrael egész életére és törvényhozására rányomta. Ezen vallási eszme erejének tulajdonítandó első sorban az is, hogy a zsidó nép hiven megőrizte a maga faji egyéniségét, még pedig nemcsak Palesztinában, hanem a babiloni fogságban is, később a római birodalomban Alexandriában és Rómában, és a zsidó állam pusztulása után a diasporában, idegen nemzetek kebelében és idegen államok keretei között.

Az ő szövetséget az új szövetség váltotta föl, a zsidó nép örökét a kereszténység vette át. A keresztény vallás, mint ismeretes, világraszóló átalakulásokat idézett elő a nemzetek kebelében és csak természetesen látszhatik, hogy a jogalkotásra sem maradhatott befolyás nélkül. Ezen befolyást alkalmasan lehet ecsetelni, ha rámutatunk egyes különös jogintézményekre és bizonyos általános tényekre.

Tudjuk, hogy az antik nemzeteknél mindenütt szokásban volt a gyermekkítétel. Az emberi életnek távolról sem volt olyan becse; mint a keresztény világfölfogásban. A pogány szülőnek joga volt a gyermekek között választani és azokat, amelyek tettségét meg nem nyerték, az enyészetnek kitenni. Plato ezt az intézményt a maga eszményi államába is bevette s eszköznek használta azt az állami emberkiválasztásra. Később nagy elnéptelenedést okozott ez a jogintézmény és sok bajt idézett elő a római birodalomban. És egyszerre mi történik? Judeából terjedni kezd az a meggyőződés, hogy minden embernek, tehát a gyermeknek is halhatatlan lelke van,

amely őt az egész világnál becsesebbé teszi; minden ember hivatva van a természetfölötti örök életre, amelyet ezen a földön kell kiérdemelni jó cselekedetekkel és Isten törvényeinek megtartásával. Sorra fölemelik szavukat a gyermekkítétel pogány szokása ellen Justinus, Minutius Felix, Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Eusebius stb. Az emberek idegfolyamatai, gyönyörőhajai, alapszükségei ugyanazok maradtak; az embereknek Krisztus után is jól esett volna megszabadulni a beteg, nyomorék gyermekektől; az utilitárius belátásban tehát semmiféle változás nem állott be: de nagy változáson ment át az emberek világnézlete, vallási meggyőződése, s ez okozta előbb a gyermekkítételre vonatkozó társadalmi közvéleménynek az átalakulását, amelynek nyomában a jog átváltozása is járt. Justinianus császár idejében már külön lelenházakat állítanak föl a kített gyermekek számára; Trajanus a szabad szülők lelt gyermekének visszaadta a szabadságot; Konstantin császár már törvényeket hozott a gyermekkítétel ellen. I. Valentinianus és Gratianus halállal büntetik a gyermekölést és a gyermekkítételt is szigorú büntetésekkel sújtják, kötelezván egyszersmind minden atyát, hogy gyermekeinek eltartásáról gondoskodjék. I. Justinianus szabadságot adott az összes kített gyermekeknek és azokat a császárok, püspökök, prefektusok különös oltalma alá helyezte. Kimondotta, hogy egy csecsemőnek a kítése nagyobb büntett, mint a gyilkosság.¹

¹ V. ö. Hägel, Die Findelhäuser und das Findelwesen Europas, ihre Geschichte, Gesetzgebung, Verwaltung, Statistik u. Reform, Wien, 1863.; Brochard, La vérité sur les enfants trou-

Hasonlóképen el volt terjedve a régi pogány népek között a magzatelhajtás bűne is. A görögöknél még Aristoteles is azt a téves nézetet vallotta, hogy a magzatelhajtás magában véve nem bűn¹ és hogy azt szabad gyakorolni, mikor attól lehet tartani, hogy a túlságos gyermekáldás a családot anyagilag gyöngríteni fogja s így az államnak is kárára leend. Hasonlóképen vélekedett Plato is, megengedvén a bábaknak, hogy a magzatelhajtást eszközöljék. «Könynyíthetnek a szülő nőn — írja Plato — vagy eszközölhetik az elvetélést, ha az kívántatik».²

Rómában az előkelő asszonyok is nagyban gyakorolták a magzatelhajtást. Többnyire hiúságból nyultak ezen bűnös eszökhöz, hogy termetük szépségét megörizzék. Seneca dicséretekkel halmozza el a saját édesanyját, hogy sohasem ölte meg a méhmagzatát, mint ahogy azt a többi római hölgyek tenni szokták. Juvenalis szerint alig van gyermekágyas nő Rómában, amióta az asszonyok megtanulták a termékenységet megakadályozni, vagy pedig a gyermeket a saját méhökben megölni.³ Minthogy a már megszületett gyermek életét is kevésre becsülték, nem lehet csodálni, hogy oly csekély értéket tulajdonítottak a fejletlen méhmagzatnak. Ovidius panaszkodik, hogy a leányok vérengző tigriseknél és oroszlánok-

vés, Páris. 1876.; Ratzinger, Geschichte der kirchlichen Armenpflege.

¹ Pol t. Lugd. Batav. 1621. 8. VII. 16.

² Theaetet. V. ö. P. Frank, System der medic. Polizeil, Mannheim, 1804. II. 57.

³ Sat. VI. 594.

nál kegyetlenebb módon megmérgezik a magzatukat, jóllehet sokan belepusztulnak.¹

Ennek a gondolkodásmódnak megfelelő volt a jog álláspontja is ezen nemzeteknél. *A római jog a magzatelhajtásban semmiféle büntetendő cselekményt nem látott* s legföljebb abban az esetben sújtotta azt valami büntetéssel, ha a magzatelhajtás a férfi érdekeit sértette vagy más valami módon jött összeütközésbe valakinek az anyagi igényeivel.

És ime, egyszerre a kereszténység hirdetni kezdi, hogy a magzatelhajtás bűn az emberi és az isteni törvények ellen; az emberi élet becséről szóló tanítás elterjed a nemzetek között és az összes kultúrnépek törvényhozásai emberölésnek bélyegzik és kemény büntetésekkel sújtják ezen hűnt. Már most mi idézte elő a jog eme változását? Tán megváltozott a nők idegrendszere? Más lett az alapéletfolyamatuk? Tán semmibe se vették többé a természet szépségét, az alak üdeségét? Vagy megváltoztak és gyönyörűséggé lettek az anyaság terhei és fájdalmai? Mi változtatta meg a jog állásfoglalását? Miféle utilitárius belátásnak tulajdonítsuk a magyar Bkv. 285., 286., 303., 304., 305., 309. §§-ait, amelyek a magzatelhajtást büntetik, vagy a 284. §-t, amely a gyermekölést tiltja? Napnál világosabb, hogy ezen változtatást a világnézet megváltozása idézte elő, nem pedig a hedonikus célszerűségi belátás. A törvényhozás az egész művelt világban állást foglal ezen bűn ellen; szokásban az csak azon vad népeknél van, ahová a

¹ Amor. II.

kereszténység világossága még el nem hatott¹ és rejtett bűnként van elterjedve főleg a világvárosok azon néprétegei között, amelyek a kereszténységben megfogyatkoztak, a célszerűségi gyönyör-belátásban pedig bővelkednek. «A nyugateurópai népek kiterjedése a közép- és az újkorban, — írja helyesen Barth — az óriási gyarmatosítás lehetetlen lett volna, ha a kereszténység a gyermeknek nagyobb értéket és méltóságot nem kölcsönöz; a történelem egész képe más lenne az egyház ezen intézkedése nélkül».²

A rabszolgaság világgraszoló intézménye, melyet az összes antik kultúrnemzeteknél föllelünk, sokkal ismeretesebb, semhogy annak szomorú történetét leírunk kellene. És vajjon mi ingatta meg ezen hatalmas intézmény alapjait? Tán az emberek hasznossági belátása? De hiszen abban változás nem állott be; az alapszükségletek ugyanazok, az uralom, a hatalom, az idegzetnek mindig jól esik, a szolgák nagy serege gyönyörködtet stb. Honnét tehát a nagy átalakulás? Ismeretes dolog, hogy az emberi egyenlőség nagy eszméjét, bár először csak a vallási téren, a kereszténység hozta meg a nemzeteknek. «Nincs többé zsidó, sem görög — hirdeti szent Pál apostol — *nincs szolga, sem szabad*; mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban». (Gal. 3, 28.) A Megváltó vére minden emberért folyt; azért a rabszolga épp oly közel áll a Megváltóhoz, mint a szabad, mindketten egyenjogú tagjai az ő országának, melyet e

¹ V. ö. Dr. H. H. Ploss, Zur Geschichte, Verbreitung und Methode der Frucht-Abtreibung, Leipzig, 1883.

² Barth, Philosophie der Geschichte als Sociologie, 2/2. l.

földön magalapított. Ő nem ismer személyválogatást szabad és szolga között; mindnyájan egyforma gyermekei Istennek és egyenlő joguk van a megváltás áldásaira. Az emberi egyenlőség ezen vallási proklamációja bensőleg megtörte a rabszolgaságot, illetve azt az egyenlőtlenséget, amely a rabszolgaságban meg volt testesítve. Oly ember, aki a vallás terén a többivel egyrangú, nem volt többé pusztán jogtalan dolognak, tárgynak tekinthető; a személyiség jogát és azon természetes jogokat, amelyek abból folynak, nem lehetett tőle sem megtagadni. Hiszen a megváltás gyümölcseit csakis mint emberi személy élvezhette és tényleg is élvezte, mint bárki más. A keresztény felfogás tehát éles ellentétbe helyezkedett azon pogány nézettel, hogy a rabszolga csak dolog és mint ilyen, teljesen az úr önkényének van kiszolgáltatva. Egyenes negációja volt a kereszténység a rabszolgaság elvének, amely ezzel szíven volt találva. A valóságban nehéz volt azt egyszerre kiküszöbölni, mert a rabszolgaság erősen összeforrott az antik világ egész társadalmi életével és államberendezkedésével, a kereszténység pedig véres revolúció előidézését céltalannak is, meg nem engedettnek is tartotta. De csendben folyt a munka, mely alámosta a rabszolgaság alapjait. Ez először csak tömeges szabadonbocsátásokban nyilvánult (Chromatius, szent Melánia), de csakhamar módosulni kezdett a jogi fölfogás is. Nagy Konstantin már elrendelte, hogy a rabszolgák panaszait és kívánságait a rendes bírók vizsgálják meg; az urak kegyetlenkedéseit szigorúan büntette; megtiltotta a rabszolgák keresztrefeszítését; behozta

a szabadonbocsátás könnyebb módját (manumissio in ecclesia); a zsidóknak megtiltotta a keresztény rabszolgák tartását és nem engedte meg, hogy a szőkevény rabszolgák homlokára rásüssék az F. H. E. betűket (fugitivus hic est). Konstantin e munkáját folytatták az utána következő keresztény szellemű császárok, főleg Justinianus tüntette ki magát az által, hogy sok régi, a rabszolgákra nézve kedvezőtlen törvényt hatályon kívül helyezett. Évszázadok kellettek ahhoz, amíg ezen mélyen meggyökeresedett intézmény a keresztény társadalomból végképen kipusztult, annyi azonban bizonyos, hogy ezen nagyszerű felszabadító munkának oroszánrészét a kereszténység szelleme végezte el.¹

Kétséget nem szenved, hogy a kereszténységnek alaptendenciája: lebontani az embereket egymástól elválasztó falakat és közel hozni egymáshoz az emberi sziveket. A szeretet szelleme hatja át az összes keresztény írásokat és az uralkodott az első keresztények életében is. «Egy új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást».² A pogány világ egoizmusával és szeparatizmusával szemben, mint novum-ot állítja oda Krisztus a szeretet nagy parancsolatát,

¹ E tárgyra vonatkozólag v. ö. Zahn, *Sklaverei u. Christenthum in der alten Welt*, Heidelberg, 1879.; Troplong *L'influence du christianisme sur le droit des Romains*, 3. éd. Par., 1868.; Overbeck, *Ueber das Verhältniss der alten Kirche zur Sklaverei im römischen Reiche* (Studien zur Gesch. der alten Kirche, I. füz., Schloss-Chemnitz, 1875.); Ingram, *Geschichte der Sklaverei u. Hörigkeit*, ném. ford. Kaischer, Dresden, 1875.

² Ján. 15, 17.

amely bámulatot keltett mindenfelé. «Nézzétek csak, hogy szeretik egymást»¹ — kiáltott fel a pogány világ, mikor látta a keresztény testvérek odaadó szeretetét. És ez a szeretet nemcsak bizonyos körökre terjedt ki, hanem a pogányokra, az ellenségekre, az üldözőkre is. Nem volt ez bizonyos meghatározott indító okokból eredő szeretet, hanem oly szeretet, mely az embert, mint embert szerette, minden hátsó gondolat nélkül. Ezzel egy új elv, új erő kapcsolódott be a világtörténelembe, amely az emberek érintkezésére óriási átalakító befolyást gyakorolt. A kereszténység az emberi társadalomnak egészen új organizációjára való tendenciát hozott magával, mert egy oly erőt szabadított föl, amely a régi nemzetek előtt ismeretlen volt. A pogány nemzetek csakis önző érdekekből érintkeztek egymással, amikor t. i. háborút kellett viselni, szerződéseket kötni, vagy kereskedni. A nemzeti egység tudata nem engedte meg, hogy az emberi nem egységének eszméje fölmerüljön, vagy erőre kapjon. Az ó-szövetség is csak a nemzeti egység szűk keretei között mozgott. És ime, ezen a kemény falon rést ütött a kereszténység univerzalizmusa, mely nem ismert különbséget görög és barbár, zsidó és szittyia között. Szent Pál az athéni bölcseknek hirdeti az emberi nem egységes leszármazását. Ez az eszme fölmerült ugyan itt-ott valamely filozofusnak a fejében, azonban gyakorlati elvvé csak a kereszténység által lett az és csakhamar oly erőt képviselt, amely lerombolta a tényleges választófalat.

¹ Tertull. Apolog. c. 39. Min. Felix, Octav. c. 9.

kat. S ezzel a kölcsönös érintkezésnek új neme indult meg a különféle nemzetek között, amelynek indító oka nem az önzés, nem a kufár utilitárius kalkuláció, hanem a kölcsönös segítség gondolata az emberi hivatás teljesítésében.

Amit ma a társadalom elnevezés alatt érteni szoktunk, az szintén csak a kereszténység föllépésével lett lehetségessé. Ha a kereszténység át nem járja az emberiséget, akkor mai napig sem lehetne beszélni igazi «emberi társadalom»-ról. A pogányságban uralkodó egoizmus létrehozott ugyan érdekszövetkezeteket, de egyszersmind, mint valami halálos méreg, előre lehetlenné tette a szó nemes értelmében vett társadalom keletkezését. «Csak Krisztus állította szembe — írja Knies — a joggal a kötelességet, az önzéssel a szeretetet, melynek értelmében felebarátunkat szeretnünk kell, mint önmagunkat. Ezzel az antik világnak teljesen idegen gondolattal egészen új alapot nyert az egyesnek a morálisa, a kereszténység perhorreskálta a népegoizmust és az összes emberek és népek egyenjogúságát hirdette Isten előtt, és ehhez járul mindaz, ami a keresztény igazságosság és méltányosság fogalmával összefügg».¹ S így, bár elsősorban az emberek örök üdvét munkálta Krisztus vallása, mégis óriási módon befolyt a népek egész életére, anyagi és szellemi kultúrájára és intézményeire. «Das Christentum war — írja Kautz — und ist noch gegenwärtig der mächtigste Hebel, wodurch die Vorse-

¹ K. Knies, Die polit. Ökonomie v. geschichtlich. Standpunkte, 1883. 113. l.

hung die *Einigung* und die internationalen Verkehrsbeziehungen der Völker angebahnt, dem grossartigsten Ideen- und Gütertausch der Nationen und Staaten die Wege geebnet und so auch die einstige Konstituierung der Menschheit zu einem grossen einheitlichen Körper und Organismus in Kultur und Wirtschaft vorbereitet hat».¹

Nem szabad alábecsülni a kereszténységnek a *nemzetközi* jog keletkezésére gyakorolt befolyását sem. Egy nemzetközi jog, amely feladatául tűzte ki magának az emberiség hivatásának a megvalósítását, csak akkor keletkezhetett, miután a nemzetek a kereszténység által a szűkkeblű nemzeti szeparatizmus korlátai fölé emelkedtek és tudatára ébredtek az emberiség nagy eszméjének. Nem is volna szabad megengedni, hogy elhomályosuljon a nemzetek lelkében az a nagy eszme, hogy az egyes népek egy nagy egésznek, az emberi nemnek alkatrészei, amelyeknek főadata békés és az igazságosság szabályai által rendezett együttélés és összeműködés által az egész emberi nem fölvirágzásán, fejlesztésén munkálkodni s így az emberiség nagy eszméjét megtestesíteni.² Ezen nagy gondolatnak eredete kétségen kívül a kereszténységben keresendő, nem pedig a hasznossági kalkulációban, amely, mint láttuk, igen szűk látókörűnek bizonyult az antik pogány nemzetek életében. Hogy egy oly nagy eszme, aminő az emberiség egységének az

¹ I. Kautz, Die Nationalökonomik als Wissenschaft, 1858. 76. §.

Trendelenburg, Lücken im Völkerrecht, 1870., 61. l.

Pikler Belátásos elmélete.

eszméje, a nemzetek életére befolyás nélkül nem maradhatott, az igen természetes dolognak látszik.

A gondolkozásmód azon gyökeres megváltozása, melyet a kereszténység minden téren előidézett, az államról való fölfogást sem hagyhatta érintetlenül. A kereszténység tagadásba veszi azt a tételt, mintha az ember merő eszköze volna a mindenható államnak és azt hirdeti, hogy az embernek, mint személynek is megvan a maga külön, az államtól független föladata és munkaköre, amely az államélet mechanizmusába nem olvadhat bele. Vannak az embernek érdekei, amelyeket semmi más érdeknek alárendelni nem szabad. Nem is tartható az állam a legfelsőbb és legmagasztosabb intézménynek a földön, mert természetére nézve fölötte áll az ember örök érdekeit munkáló egyházi szervezet. Ez által egyrészt szűkebb keretek közé szorult az állam illetékessége, de másrészt szilárdabb alapokra helyeztetett annak tekintélye, mert a kereszténység oly intézménynek deklarálta az államot, mint amelyet maga a természet Alkotója akart és rendelt az emberek anyagi jólétének biztosítására és emelésére. Minden hatalom onnan felülről van és arra a célra adatott, hogy a béke és anyagi jólét gondozásával lehetővé tegye a nemzeteknek örök üdvösségük munkálását.

Mindenesetre nagy erőnek kellett annak lenni, amely ily mélyreható és általános változásokat tudott létrehozni. S vajjon honnét eredt ez az erő? Tán az embereknek fejlődő utilitárius belátásából? Az alapszükségletek kielégítésére vonatkozó ismeretek öregedéséből? Nyilvánvalóan nem. A keresztény ember

méltósága abból a tudatból ered, hogy Isten őt szereti. Nem a természetnek, hanem Istennek a megismeréséből ered az embernek magasztosult eszméje. Az emberi személy jogainak és örök hivatásának az öntudata az Istenben való hitből fakad, nem pedig valami földi spekulációból, vag érdekből. Transzcendentális tehát ennek az új gondolkodás- és cselekvésmódnak az indító oka, de transzcendentális a célja is. Az emberi egyenlőség eszméjének az örökkévaló életben vannak a gyökerei és ott lesz majdan annak végső megvalósulása is. Krisztus azért jött, hogy megtalálja, ami elveszett és az embernek legfőbb célja, hogy az örök boldogságot elnyerje. Azért állanak össze a keresztények, hogy egymást támogassák és örök hivatásukat biztosítsák. Minden más cél csak mellékes, nagy célnak egyáltalán nem is tekinthető.

Ime, ilyen volt a világot átalakító kereszténységnek a szelleme. Igaz-e tehát, hogy a világ egyetlen mozgató ereje a célszerűségi belátás? Igaz-e, hogy nincsenek egyéb erők is, amelyek a nemzetek jogalkotásában és jogfejlesztésében mint irányadó szempontok szerepelnek és szerepeltek?... Természetes dolog, hogy teljesen heterogén nevelés mellett az ilyen tények és igazságok iránt való érzék csak igen hiányosan fejlődhetik ki.

«Aki csak polgárisodásunk körében mozog — írja b. Eötvös József — nem vonhatja ki magát azon eszmék uralma alól, melyeket a kereszténység fölállított. Maga a zsidóság is egészen csatlakozott erkölcsstan tekintetében a kereszténység alapelveihez s lemondott azon szoros zárkózottságról, melyet tör-

vényeinek egy része parancsolt, hogy szent könyveiből mindenek fölött azt emelje ki, mi által azok az általános emberszeretet tanainak hirdetésében a kereszténységet megelőzték».

«Nem a kereszténység elvei indítanak-e korunkban egy nagy nemzetet arra, hogy a rabszolgaságot anyagi áldozattal, eltörölje? Nem az emberszeretet tanainak kell-e köszönnünk a gondoskodást, mely a nyomort enyhíti és a részvétet, mellyel most embertársainknak megérdemlett szenvedései iránt is viseltetünk? És ugyan az emberi nem egységének nagy eszméje is, melyet a kereszténység állított föl, nem közelebb áll-e hozzánk a jelenben, mint azelőtt? Ami hajdan csak egyesek sejtelmében élt, most általános meggyőződéssé vált: az emberi nem egységét sokan a legfőbb föladatnak tekintik s mindenki a legszebb eszménynek, mely felé törekednünk kell. S ez eszmének sem maradtak el gyakorlati eredményei. A népek közeledtek egymáshoz, érintkezésök barátságosabbá s még ellenségeskedésök is emberiebbé vált».³

4. Az *egyéni*ség.

A harmadik erő, amely a jog fejlődésére a hasznossági reflexión kívül sajátos módon befolyást gyakorol, az *egyéni*ség. Az egyénnek ugyanis bizonyos sajátos tulajdonságai, képességei és hajlamai vannak; ezekkel sem ő maga nem ruházta föl önmagát hasznossági spekulációból, sem mások nem fejlesztették

¹ B. Eötvös József, i. m. II. köt. 6. l.

ki azokat benne utilitárius megfontolások behatása alatt; hanem a természettől nyerte azokat, olyannak született, tehát már birta azokat, mielőtt a dolgok brutto- és netto-hasznát¹ mérlegelni tudta volna. Emez egyéni sajátságok azon elv alapján, hogy «operari sequitur esse» rányomják bélyegőket az ember egész cselekvőségére s így lesz az egyéniség, különösen a nagy, kiváló egyéniség történelmi tényezővé. Ily nagy egyén vagy közvetlenül érvényesül a jog fejlesztésében, mint államférfi, törvényhozó, hadvezér, nagy tettek végrehajtója, vagy közvetve az által, hogy műveivel gyarapítja, előbbre viszi a kultúrát, amely Pikler szerint is jogfejlesztő hatalom.

Miként a két előbbi, úgy ezen hatótényező is kívül áll a célszerűségi belátáson, attól függetlenül fejtette ki hatását a multban s ki fogja ezt fejteni a jövőben is. A belátásos formula tehát a való élet ezen oldalát sem képes felölelni s így nem tartható helyesnek azon elmélet, mely mindeneket csak belőle akar ki magyarázni.

Hogy azután mily fokú az a hatás, melyet az egyéniség a jogfejlődésre gyakorol, az az épen kifejtett elvi kérdésre nézve csak másodrangú jelentőséggel bír. S tényleg a behatás e fokára nézve eltérők a tudósok nézetei.

Ismeretes Pascal szellemes mondása: «Ha Kleopatra orra kurtább lett volna, ma a földkerekség egész politikai képe más lenne».² Ha már ily cse-

¹ Ez Pikler kifejezése, v. ö. A büntetőjog bölcselete 61. l.

² Pascal, Pensées, Paris, 1846. 105. l.

kélységek is akkora horderővel birhatnak, mennyivel nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a nagy embereknek, akik szellemök 'rendkívüli erejével a többiek fölé emelkednek! Lehmannban¹ és Carlyle-ben a nagy férfiak jelentősége azt a túlzott hitet érlelte meg, hogy a történelem csak a hősök, a nagy emberek műve. Turgot, Condorcet, Comte, Taine és Goethe² a Lehmann-féle nézettel szemben hangsúlyozzák ugyan a nagy egyéneknek a környezettől való függését, de azért nem tagadják, hogy a nagy férfiú fokozatilag fölülmulja kortársait, élesebben gondol, mélyebben érez s a műveltség különböző elemeit erőteljesebben egyesíti magában.

Tarde³ a tömeg imádóival szemben újult erővel hirdeti az egyén kultuszát. Szerinte az alkotó egyén (l'inventeur) a történelem megalkotója. A nagy ember cselekszik, mozgat, irányít, a tömeg szenvedőlegesen viselkedik, utánoz. Az erős, sajátos természetű ember rendíthetetlenül bízik önmagában, ezzel magáva ragadja környezetét és vezérszerepet játszik. Az eszme mely őt mozgatja, nem a környezetből fakad, hanem a természet szemléletéből, vagy az emberi társadalmak vizsgálásából. Az újítás, a fölfedezés, amely új fölfogások és intézmények létesítésére vezet, mindig az egyesek titka marad. Hiába dolgozta ki Rouleaux a maga kinematikáját, mely közönséges emberek szá-

¹ V. ö. Barth összefoglaló előadását, *Philosophie der Geschichte als Sociologie* 203. és kk. ll.

² Ugyancsak Barthnál, u. o.

³ *Les lois de l'imitation*, Paris, 1895.; *La logique sociale*, Paris, 1895.; Tarde könyveinek kivonatát adja Barth 211. l.

mára is lehetővé akarta tenni a fölfedezést; hiába szerkesztette meg J. St. Mill a maga indukciós módszereit: Rouleaux alapján még *egy* új gépet sem találtak föl és Mill módszerei nem vezettek új igazságokhoz. A nagyok lángelméjét mesterséges úton pótolni nem lehet.

Bourdeau¹ és Odin² a tömeggel szemben nagyon alábecsülik ugyan az egyént, de azért Macaulayval ők is elismerik, hogy a nagy emberek kamatostul szokták visszaadni mindazt, amit a társadalomtól kaptak.

Ismételjük, hogy azon sajátos hatás foka, amelyet a nagy egyén a társadalom fejlődésére gyakorol, a mi elvi kérdésükben nem döntő. Fő az, hogy itt egy erővel találkozunk, amely az utilitárius-hedonista elvre vissza nem vezethető.

Ha azzal mentegetődnék Pikler, hogy e hatás csekély, hasonló lenne ahhoz a leányasszonyhoz, aki azt mondta, hogy volt ugyan gyermeke, de «nagyon kicsi».

A nézetek különbözősége mellett is helyesen állapítja meg Barth azt, hogy a nagy ember többet lát, mélyebben érez, mint kortársai, ő a kor eszméinek előharcosa, legerősebb képviselője; a többiek *őt* utánozzák, őt pótolni nem képesek s nélküle a fejlődés lassúbb tempójú volna vagy más irányt venne. Hogy a görögök Nagy Sándor nélkül is megmozgatták volna Ázsiát, hogy Németország Bismarck nélkül is ugyan-

¹ Bourdeau, L'histoire et les historiens, Paris, 1888.

² Odin, Genèse des grands hommes, Paris, 1895.

azon a módon fejlődött volna, hogy a francia forradalom Napoleon nélkül is úgy folyt volna le, amint tényleg lefolyt, vagy hogy a szocializmus Marx és Engels könyvei nélkül is oly alakot s akkora kiterjedést ért volna el, mint azokkal: azt, úgy hiszem, komoly ember állítani nem fogja.

Sugyanígy áll a dolog a tudományos kutatás, a vallás, az erkölcs, a művészet, szóval a szellemi kultúra nagyjaival is. Régi mondás, hogy a tudomány lángelméi az elődök vállain emelkednek a magasba, azonban ők fölülmulják kortársaikat s oly elemekkel gazdagítják az emberiség szellemi kincsestárát, amelyeket a tömegtől várni nem lehetne. Amit Confutius, Laotse, Zoroaster, Buddha, Mohammed és főleg a Megváltó Jézus Krisztus a társadalmi és etikai téren, Socrates, Plato, Aristoteles a bölcséletben, Hesiodus, Aeschylus, Euripides, Sophocles, Aristophanes az irodalom terén, Phidias és Praxiteles, Michelangelo, Raffael, Lionardo da Vinci a művészetben tettek, azt mesterséges úton létrehozni lehetetlen lett volna. A mélyen szántó elme új eszméket fedez fel, a már meglévő eredményeket új rendszerbe foglalja. Bourdeau ugyan azt mondja, hogy az összes emberekben több szellem van, mint volt Voltaireben és hogy mindnyájan együttvéve többet tudunk Aristotelesnél; azonban a sok kis elme még úgy sem tudna e férfiakéhoz fogható eredményeket fölmutatni, ha sikerülne is egy pontra irányítani szellemi tevékenységöket, ami még sokáig marad megvalósíthatlan álmoknak. Nemcsak a fejlettebb utilitárius szimat különbözteti meg a nagy embereket a tömegtől, mint

Pikler hiszi, hanem egész lényök. Az összes königsbergiek nem írták volna meg a Tiszta ész kritikáját; Petőfi költeményeit csakis Petőfi szelleme hozhatta létre s a kereszténység Krisztus nélkül nem keletkezett volna a társadalmi viszonyokból s a rabbik iskoláiból. A kedvező környezet előmozdítja ugyan a nagy egyén fejlődését, de nem magyarázza azt meg. «Igy – mondja Barth, — valódi történelmi tényező a nagy egyén; — a tett, az akarás mezején nemcsak munkatárs ő, hanem gócpont, amely az erők szétforgácsolódását megakadályozza s hatalmukat az egy célra való irányítással fokozza. A gondolat mezején pedig nemcsak hogy új igazságokat vezet le a régi elvből, hanem gyakran új elvet hoz, új dimenziót fedez föl s egyszerre egy egész világgal gazdagítja a kultúrát».¹ A nagy emberek a múltban is adtak, a jövőben is adni fognak impulzusokat és direktívákat a jog fejlődésének.

Piklernél a történelem ezen szép, érdekes mozzanata nem vétetik figyelembe. Ott mindent a hasznossági spekuláció kisebb vagy nagyobb foka teremt, fejleszt és alakít; ő nem ismer erőteljes, vérből és csontból való egyéneket, hanem absztrakciókkal és kategóriákkal mázolja nemünk történetének képét. Az eredmény aztán: nem kép, hanem visszatetsző torzkép.

¹ Barth, i. m. 222. l. Giddings jól fejtegeti, hogy a társadalom és az egyén kölcsönösen befolyásolják egymást. A szociológia elvei, 457. és kk. ll.; Giesswein Sándor megcáfolja azt a tant, melynek elve: Le milieu fait l'homme. Deterministische u. metaphysische Geschichtsauffassung, 15. és kk. ll.

5. A faji sajátosságok.

A nemzetnek, mint egésznek, vannak bizonyos tulajdonságai, amelyek az egyes emberekben, mint olyanokban, föl nem lelhetők. Így az állam szépségére és arányosságára való törekvés, a világalalom után való vágy, a társadalmi osztályok merev elkülönítése, a közszellem nagy vagy kicsiny foka, az államalkotó képességek fogyatékosága, vagy nagyobb fejlettsége: mindezek a nemzetnek, mint egésznek, a tulajdonságai, amelyek az egyesben csak annyiban vannak meg, amennyiben tagja a nemzetnek. Márpedig ezek a sajátosságok *természetes tulajdonságai az egyes nemzeteknek*, nem pedig mesterséges alkotásai az utilitárius hedonista okoskodásnak; s így, amennyiben a jogalkotásban is érvényesülnek, rányomván a nemzeti jogintézményekre a maguk bélyegét, szintén azon erők közé sorolandók, amelyeket a Pikler-féle belátásos formula se megmagyarázni, se felölelni nem képes. «A földkerekség népei», írja Giesswein Sándor, «testi és lelki tulajdonságaikra nézve különböznek, s ezen körülmény nem maradhat befolyás nélkül a népek intézményeire, erkölcsaire és szokásaira». ¹

Arra nézve, hogy mekkora fontossággal bírnak e faji tulajdonságok a nemzetek életére és fejlődésére, eltérők a vélemények; az is igaz, hogy a faji jelleg fogalmát és a faji sajátosságok mibenlétét, amennyiben az sok külbehatásnak alá van vetve, mindeddig nem

¹ Giesswein S., i. m. 21. és kk. II.

sikerült pontosan körvonalozni és meghatározni. Azonban lehet-e tagadásba venni valamely erőnek a létezését pusztán azért, mert sajátosságait végleg meghatározni nem sikerült? A tudósok túlnyomó része elismeri, hogy a fajbéli különbségek természetes *tények*, amelyek a történelmi ható okok között mint «sui generis» faktorok szerepelnek.

Igy a többi között Comte Ágoston jelentékeny súlyt fektet ezen együtthatóra; legtöbbre becsüli a fehér fajt, az emberiség «avantgarde»-jának. mondja azt. Taine Ipoly szerint¹ a nemzeti jelleg a népek életének és fejlődésének egyik legfőbb hatóereje. Gobineau² e tekintetben annyira megy, hogy a faji sajátosságokban a történelem egyedüli mozgását látja. Nem a nemzeti intézmények teremtik meg, mondja Gobineau, a nemzet sajátos jellegét, hanem megfordítva, a nemzeti jellem az a forrás, amelyből az intézmények fakadnak. Sem az éghajlati és a földrajzi viszonyok, sem a jó vagy a rossz kormányok, sem a vallásosság vagy az istentelenség nem döntő a nemzet életére nézve, hanem csak vérenek a tisztasága és nemzeti jellegének a megőrzése.

Gobineau túlzásai szembeszökők, de azért fejtegetéseiben annyi hasznavehető igazság van, hogy Hellwald³ egész komolysággal Gobineau nyomdokaiba

¹ Taine: Histoire de la littérature anglaise, I. Paris, 1863., XXII. 1.

² Le Comte Gobineau: Essais sur l'inégalité des races humaines, Paris, 1884. V. ö. Barth 237. és kk. II.

³ Hellwald: Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung bis zur Gegenwart, III. kiad. Stuttgart, 1884.

lépett, azt hirdetvén, hogy a nemzet gondolkodás-módját és cselekvését annak egyéni jellege határozza meg. Míg azonban Hellwald és utána Gumpowicz is határozottan túllőnek a célon, addig H. Stewart Chamberlain¹ — eltekintve egyes általánosításoktól — igen sok mélyreható megfigyeléssel gazdagította a fajkülönbségekről való ismereteinket s éles szemmel vizsgálta a faj szerepét nemünk életében. Ami különösen a faji sajátságoknak a joghoz való viszonyát illeti, amely itt bennünket elsősorban érdekel, figyelemreméltó a következő gondolatmenete: «Végeredményben főleg két dolog gyakorol legnagyobb befolyást a jogra s e két dolog adja meg annak jellegzetes színezetét: az illető népnek, amelynek jogáról t. i. szó van, erkölcsi jelleme és elemző elmeéle. E két sajátásnak ama szerencsés egyesülése, amely páratlanul áll a történelemben, tette képessé a római nemzetet arra, hogy megalkossa a maga csodálatraméltó jogépületét. A merő önzés, a pénzsomj sohasem lesz elegendő arra, hogy tartós jogrendszert alapítson; sőt ellenkezőleg, a rómaiak példája azt mutatja, hogy egyedül a mások szabadságigényeinek és tulajdonjogainak lelkiismeretes tisztelete képezi azon erkölcsi alapot, amely fölé egy örök időkre szóló épületet fölállítani lehet... Az, hogy önmagán tudott uralkodni, hivatottá tette a rómaid a világ fölött való uralomra s arra, hogy az állam eszméjét erőteljesen kifejtse: az által, hogy

¹ Chamberlain: Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts, IV. kiad. München, 1903.

a maga érdekét a közjónak alárendelni tudta, tanubizonyosságot tett arról a képességéről, hogy a magántulajdont és az egyéni szabadságot érvényes elvekkel szabályozza. Ezen magas erkölcsi tulajdonságokhoz azonban hozzá kellett járulniok a kiváló szellemi képességeknek is. Ugyanaz a római, aki a bölcsületben alkotni nem volt képes, valódi mesternek bizonyult abban, hogy az élet egyes tapasztalataiból általános elveket absztraháljon. E képességet más nemzeteknél nem leljük föl ily magas fokban.»¹ A görögök és a sémiták mint dogmatikusok és ügyvédek nagy érdemeket szereztek maguknak, az olaszok kiváló jogtanítók, a franciák jeles szisztematikusok, a németek alapos jogtörténészek voltak azonban eme népek egyike sem lett volna képes a jog olyan rendszerét megalkotni, mint a rómaiak, — nem volt hozzá a kellő alapjuk. Így pl. a sémitáknál hiányzott az erkölcsi alap, a németeknél az elmeél.»²

A faji sajátságok nagy fontosságát a fősoroltakon kívül Herder, Wake, Ammon, Laponge, Fouillé is hangoztatják. A történelmi materializmus virágzása idején jött szokásba ezen erő lekicsinylése és elterjedt az a fölfogás, hogy a fajbeli különbségek is a gazdasági viszonyok termékei. Ez a nézet azonban nem sokáig tartotta magát, mert kitűnt, hogy ugyanazok a gazdasági viszonyok, mint pl. a polgárság és a proletáriátus ellentéte, nem hozta létre a különböző népeknél ugyanazokat a nemzeti sajátságokat,

¹ Chamberlain: Die Grundlagen etc. 164. l.

² Chamberlain, i. m. 170. l.

sőt ellenkezőleg, a gazdasági és szociális viszonyok a különböző nemzeteknél sajátos színezetet viselnek magukon, rajtuk van a faji jelleg bélyege. Megállapított az is, hogy ha át is vesznek valamit egymástól a nemzetek, az átvett kultúrjavakat a maguk jelleméhez simítják, idomítják, vagyis asszimilálják. Így alakították át a görögök a maguk képére és hasonlatosságára mindazt, amit a púnoktól és egyiptomiaktól átvettek; a rómaiak asszimilálták és át-idomították a görögöktől nyert kultúrelemeket. Igaz, hogy nem olyan kézzelfogható a nemzeti jellem, mint az egyesek egyénisége, de azért mégsem lehet merő képzeletnek, költői alkotásnak mondani azt, amit nemzetnek szoktunk nevezni. Valóság az; s e valóság nevében és érdekében küzdöttek a nemzeti hősök, dolgoztak az önzetlen hazafiak, írtak a költők, — és nem hihetjük, hogy merő fantazmagóriáért annyi áldozatot lettek volna képesek hozni az emberek.

«Az államok keletkezésére és sorsára», írja Jellinek, «nagy befolyással vannak a nemzeti különbségek». ¹ A nemzeti sajátosságok a jog multjának ecsetelésénél nem negligálhatók, a jövő jogalkotásban pedig érvényesülni fognak azok, mert a természet magát üres doktrinák kedvéért megtagadni nem fogja.

¹ Jellinek: Allgemeine Staatslehre 112. l. E kérdésnek különben igen gazdag irodalma van; a legbehatóbban írt róla Fr. J. Neumann: Volk und Nation, 1888.

VIII.

Pikler szociológiai monizmusa.

Miután rámutattunk arra, mily sokfélék és szövevényesek a tényezők, melyek az emberek és társadalmak cselekvését mozgatják és irányítják, helyénvaló lesz föltüntetni Pikler tudományos metodusának ferde egyoldalúságát.

Pikler abból a balhiedelemből indul ki, hogy a szociológia s ennek egyik integrációja: a jogbölcselet is, csak úgy tarthat számot a tudomány nevére, ha az emberi cselekvés természeti szükségességgel történik, vagyis ha természeti törvényeknek van alávetve, amelyek csálhatatlanul működnek és kivételt nem ismernek. Azért ő az ember egész cselekvését az idegfolyamatok játékára vezeti vissza. Ami az ember idegzetére kellemesen hat, ami azokban a megfelelő erejű áramokat létrehozni képes, szubjektíve kifejezve: ami az elmében mint hasznosabb, célszerűbb jelenik meg, az okvetlenül végre is hajtatik, hacsak valami más fizikai tényező meg nem akadályozza. Az eszméket, a világnézleteket s általában az emberi cselekvés azon motivumait, amelyek a szellemen át irányítólag hatnak az emberi szervezet működésére, mondom, ezeket a számítás-

ból hermetikusan kirekeszti, valódi mechanizmussá degradálván így az embert és az egész társadalmat. Pikler, mondja Concha győző is, az emberi élet törvényszerűségét mechanikusan fogja föl és «dogmatikus bizonyossággal eleveníti föl a mult századi francia bölcsélet «homme machine»-ját».¹

Szerencsére ma már a szociológusok túlnyomó és tekintélyesebb része tisztában van azzal, hogy különbséget kell tenni a szorosan vett fizikai törvények között, amelyek csalhatatlanul, vakon működnek s azok között a szabályszerűségek között, amelyeket az emberek cselekvőségében megállapíthatunk,² s melyek alól kivételek igenis léteznek, anélkül azonban, hogy e kivételek a szociológia vagy a jogbölcsélet tudományát lehetetlenné tennék.

Az emberi természet olyan magábanvéve és olyan a helyzete is a mindenségben, hogy a belőle folyó cselekedetekben bizonyos egyöntetűségeket, ritmusokat, egyirányúságokat mindig észrevehetünk, de másrészt sohasem állíthatjuk azt, hogy ezek a ritmusok, egyöntetűségek szükségszerűen mentek végbe s hogy kivételt nem ismernének vagy az emberek szabad elhatározása folytán meg nem változhatná-

¹ Concha : Politika, Budapest, 1895., 22. l.

² V. ö. különösen : Stein : Die sociale Frage im Lichte der Philosophie, Stuttgart, 1903. 46. és kk. ll. ; O. Liebmann : Zur Analysis der Wirklichkeit, 431. l. ; P. Barth : Unrecht u. Recht der organischen Gesellschaftstheorie, Vierteljahrschrift f. w. Philosophie, XXIV., 1900. 85. l. ; Rümelin : Reden u. Aufsätze, III., 263. l. ; továbbá kritikámat Jászai Oszkár könyvéről : «Mi a szociológia?», Kath. Szemle, 1908. 2. sz.

nak. «A természeti», mondja igen helyesen Concha Győző, «úgy, mint az emberi lények kívülről vannak meghatározva, az elsők lényegük és jelenségeikre nézve s attól saját erejükből eltérniök nem lehet. Az emberek csak lényegükre nézve vannak meghatározva, azon belül föltétlen önmeghatározó erejük van, sőt az lényegük ellen is fordulhat. Az ember megszegheti a gondolkodás törvényeit, szembeszállhat a gazdasági élet törvényeivel, megtagadhatja az erkölcs követelményeit, csakhogy ezáltal az ember magát nevetségessé, koldussá teszi, hosszabb vagy rövidebb idő alatt megsemmisíti, természeti színvonalra süllyeszti. Az embervilág tudománya oly exakt nem lehet tehát, mint a természeti világnak, mert az emberi öntudat és akarat ereje oly pontosan meg nem mérhető, mint a természet tényezőié. Minthogy azonban ez öntudatnak is megvan a változatlan lényege, melyet az ember bármily óriási ereje sem változtathat meg, minthogy továbbá az ember fizikai, gazdasági létével a természeti világhoz van láncolva, ennek szükségképsége pedig exakt módon tudható, minthogy végül az ember tiszta szellemi élete is a természeti világgal függ össze lelki életének alantasabb vidékein, minthogy tehát az emberi világ ezen főfontosságú tényezőinek törvényei ismeretesek, ezeknek segítségével oly igazságokig juthatni el, amelyek nagyjában igazak lesznek, mert hatásuk az emberi ész és akarat teremtő, tehát kiszámíthatatlan erejének közrehatása által csak ellensúlyoztatik, de végleg meg nem semmisül».¹

¹ Politika, 16., 17. ll.

Ennek megfelelően a jogbölcselet nem lehet ugyanoly exakt tudomány, mint a minő p. o. a mechanika, a csillagászat, de azért leíró részében beszámolhat azon ritmusokról, egyöntetűségekről, amelyeket egyes ható okok az emberi cselekvőségben létrehoznak, deontologikus részében pedig fölállíthat szabályokat, előírhat normákat, javasolhat reformokat, amint azt minden normatív tudománytól el is várjuk. A tudomány t. i. nemcsak a «hogyan van» kérdéssel foglalkozik, hanem a «hogyan legyen» kérdésével is. Nem kell tehát a cselekvés fatalizmusát hirdetnünk, ha a jogbölcseletnek a tudományok között helyet akarunk biztosítani.

Pikler, a szociális mechanizmus többi hiveinek példájára, egy képletet, formulát állít föl s abba akarja egyrészt beleszorítani az élet egész tartalmát, másrészt abból igyekszik kimagyarázni a múltat, a jelent és a jövőt. Hogy miképpen lehetne ezen eljárást tudományosnak mondani, azt belátni nagyon nehéz. Az ily kísérletek, mondja Pulszky, legfőljebb mint hipotézisek szerepelhetnek. «Ha ellenben mint korlátlan érvényű dogmák szerepelnek, mintegy az igazság birodalmának kulcsai, melyekkel kezében bárki előkészület nélkül bárminő föladat megoldásához foghat, épen oly vakhit eszközeivé aljasodnak, mint akármelyik metafizikai spekuláció, és veszedelmesek.»¹

Egy általános, mindent magában foglaló és min-

¹ Pulszky: Budapesti Szemle, 1876., XI. köt. 182. l., a Beöthy Leó-féle könyv bírálatában.

dent magyarázó formulát, amely a tudományosság követelményeinek megfelelne, csakis tökéletes, mindenre kiterjeszkedő és pontos indukció alapján lehetne fölállítani, amitől azonban ma még igen messze vagyunk. Giddings, aki a szociológia sokkal előrehaladottabb fokát képviseli, mint a Pikler-féle hirtelen-monisták, azzal kezdi közismert szociológiáját, hogy a kellő indukció hiánya miatt «a szociológia kimerítő tárgyalásának még nem jött meg az ideje». ¹ Ezzel a ténnyel a mi monista szociológusaink mit sem törődnek; mindegyiknek megvan a maga varázsvesszeje, formulája, alaptörvénye. «Annál merészebben állítanak föl az emberek törvényeket», mondja találónan Eucken, «minél távolabb állanak a dolgok ismeretétől.» ²

Komoly emberek őrizkednek a tudomány ily prostitúálásától. «Az emberiséget egészen felölelő közülettan, vagyis szociológia», írja Concha Győző, «ma még korai, sőt az emberi élet minden részének ismerete után sem várhatni, hogy azok egységes egészebe olvasztathassanak, mert amint a természeti világ jelenségeinek sorozatait az ásvány-, növény-, állatvilágot, a fizikus, vegyi és biológikus jelenségeket tovább meg nem fejthető tények választják el, ép úgy nem fog lehetséges lenni az emberi világ pszichikus, vallási, művészeti, gazdasági, jogi, erkölcsi jelenségeit, teljesen valamely általános emberi erőre redukálni, bár a kutatásnak ebből a célból kell ki-

¹ Giddings: A szociológia elvei, bevezetés.

² Eucken: Grundbegriffe der Gegenwart, 131. l.

indulnia, bár az emberi élet a maga teljes valóságában mind e működések egésze. A modern szociológia pedig, amint Saint Simon «Reorganisation de la société européenne»-jében először vázolta s tanítványa Comte Ágost «Cours de philosophie positive»-jében keresztül vitte, ennél is messzebb megy, mert az embervilág törvényeit a természeti világelemből célozza levezetni. De, bár csak mint az embervilág tünetényeit egyetlen egy forrásra visszavezető tan is, fantasztikus a szociológia. A embervilágnak nem lehetséges egységes tudománya, e világ tünetényeinek lélektani keletkezését, célját, s ebből folyó értékét, különböző alakjait, egyéneket, nemzeteket, az emberiséget, csak külön kutatások segítségével lehet megérteni mint külön jelenségeket.¹ A tudomány igazi munkásainak nem céljok minden áron sajátos, eredeti rendszereket, elméleteket gyártani, hanem szerényen lépést tartanak a kutatások haladásával. Különös ismertető jelük az ily hasznos munkásoknak az, hogy az okozati viszonyok megállapítása körül nagyon óvatosak és lelkiismeretesek.² Főleg mióta Hume az oksági elvet éles kritika alá vette, kettőzött gonddal szokás kutatni a jelen-

¹ Politika, 3. l.

² «Der Process der socialgeschichtlichen Entwicklung», írja p. o. Stammler, «ist ein überaus complicierter. Es ist nicht für jedes besondere Vorkommnis nur eine einzige Ursache gegeben, nämlich ein wirtschaftlicher Grund; sondern in dem Werden und Vergehen der mannigfachen Erscheinungen im socialen Dasein der Menschen verwebt sich ein wirres Geflecht einander durchkreuzender Einzelursachen und Wirkungen. Bezüglich ihrer mag man ruhig behaupten, dass daselbst an

ségek okait és csak szorgos megfigyelés után szó-
kás konstatálni okozati kapcsolatokat a tünetek között.
Figyelembe veszik az okok szövevényességét és kü-
lönöző nemeit, az oksági hatás intenzitását, időtar-
tamát s egyéb körülményeit. Különösen a történeti
események és társadalmi jelenségek követelnek nagy
elővigyázatot, mert összetett természetűek és rende-
sen sok oknak az okozatai.

Nem így az egyformulás tudósok. Azok nem
ismernek aggályokat. Felcserek és kuruzslók mód-
jára rögtön készen vannak a diagnózissal és egy
kenőcscsel gyógyítanak minden bajt. Így p. o. Marx
Károly az ökonómiai formulával dolgozik. Miért
nem ismert el velünkszületett eszméket az ismeret-
elméletben Locke? — kérdi Marx. A felelet egy-
szerű: mert polgárpárti volt, ellensége volt a feuda-
listáknak, ellensége minden jognak, amelybe az
ember beleszületik. Ellenben: miért fogadott el ily
velünkszületett eszméket Descartes? Nos hát, mert
feudális érzelmű volt. — Miért hagyták el az emberek
a sokistenimádást és miért lettek monoteistákká? —
Mert egy istent tisztelni olcsóbb, mint tisztelni az
egész népes Olimpust. Punktum. — Mi volt a keresz-

ihrem Sonderplatze materielle Momente, physiologisch er-
kannte Kausalität für menschliches Begehren *neben* geistigen
bestimmenden Gründen, die in ihrem physiologisch kausalen
Werden wissenschaftlich nicht erklärt sind, sich befinden; und
dass die Ideen des Guten und Gerechten, sowie religiöse Vor-
stellungen und bestimmte geistige Entwickeltheit überhaupt
von massgeblichem Einflusse auf die Ausgestaltung des Rechtes
und des gesellschaftlichen Lebens der Menchen seien.» —
Wirthschaft und Recht, 66. l.

ténység? Proletármozgalom. — Mi a protestantizmus? Polgári forradalom. Nem nagyszerű ez?

Már Macchiavelli is élt ezzel a pompás módszerrel s megemlíti őt, mert sokban emlékeztet Piklerre. Miért alkottak a római törvényhozók nemzeti jellegű jogot? kérdi Macchiavelli. — Ravaszágból tették. Rókák voltak, nem pedig patrióták. Miért adott Mózes vallási jellegű törvényeket Izraelnek? Tán mert ő maga is vallásos volt? Dehogy is. Róka volt. Politikából tette. Mirét tartotta meg Luther az evangéliumokat? Szintén csak politikából.

S így Pikler is. Az ő formulája a hasznossági belátás. Miért csinálták meg az emberek az államot? kérdi Pikler. Nos hát spekulációból. — Miért állottak össze törzsekké? Szintén csak spekulációból. — Miért alkottak nemzeteket? Nagyobb osztalék kedvéért. — Mi a család? Üzlet. — Miért szeretik a gyermekek a szülőket? Mert kiszámítják annak bruttó- és netto-hasznát. — Miért tértek át a magyarok a keresztény hitre? Utilitárius belátásból. — Mi a jog? Üzlet. — Mi hozza azt létre? A hasznossági mérleg. — Mi fejleszti a jogot? A spekuláció. — Mindent megmagyaráz a spekuláció, a bruttó-, netto-haszon, a rebach, a dividenda, az utilitárius belátás. — Akárcsak egy zsidárust, egy «grájlert» hallanánk beszélni, olyan beszéd ez.

Nos hát mi az ilyen észjárásra csak a lókupeczeknél vagyunk szokva.

IX.

A természetjog.

A természetjog nagy és fontos kérdésében Pikler ugyanazon félreértésnek az áldozata, amellyel a természetjog elleneinek túlnyomó számánál találkozunk: t. i. ő is összetéveszti a régiek által tanított s minden ember lelkében élő igaz természetjogot a XVII. és XVIII. század hamis észjogával és önkényes konstrukcióival. A természetjog alatt Pikler egész és tökéletes rendszert gondol, amely a tiszta észből van a legapróbb részletekig egyszersmindenkorra megszerkesztve és mindenütt egyenlő és változatlan. Az ilyen természetjogot Pikler lehetetlennek tartja,¹ már csak azért is, mert szerinte a jogosságot és az igazságot megismerni nem lehet.

Pedig a természetjog, amint azt Aristoteles, Cicero, Quintilianus, Aqu. szt. Tamás, Hugo Grotius tanították, csak fővázlatát, legelső és legszükségesebb elveit adja meg az emberi társasélet rendjének. Tiltja azon cselekedeteket, amelyek az ember és az emberi társaság lényeges természetével ellenkeznek; parancsolja azokat, amelyeket az ember és az emberi társaság természete megkövetel; megengedi pedig az ember és az emberi társaság természetére nézve

közömbös cselekedeteket.¹ A természetjog az ember és az emberi társaság *általános* természetét tekinti; az esetleges emberi és társadalmi tulajdonságokat szem előtt nem tartja s nem is szabályozhatja.²

A természetjog két főelve: «senkit ne bánts» és «add meg mindenkinek a magáét»; e két főelvből következtetés útján világosan folyik a természetes jogszabályok bizonyos sorozata (ne öl, hamis tanúságot ne szólj, ne lopj, ne légy házasságtörő, vérfertőző stb.). Ezen szabályok jogosságát vagy jogtalanságát ép úgy meg lehet ismerni, amint megismerhetjük az ember természetét, amely emezeknek zsinórmértéke. A szkepticizmus ép úgy föl nem döntheti ezen első gyakorlati igazságokat, amint föl nem döntheti az első elméleti igazságokat sem (p. o. hogy ugyanazon dolog ugyanazon tekintetben egyszerre nem lehet létező és nem létező; minden okozatnak megvan a maga oka stb.).

A tételes jog feladatát képezi azután, hogy ezen általános szabályokból levonja a további következtetéseket és közelebbről meghatározza azokat. Így például a természetjog diktálja, hogy a büntett bűntetendő, ámde a bűnösség megállapításának a módzatait, a büntetés nemét és fokát a *tételes* jog határozza meg. Azonkívül a tételes jog védi, szentesíti a

¹ Pikler: Bevezető stb. 28. l.

² Igen jól értekeznek a természetjogról Cathrein S. J.: *Recht, Naturrecht u. positives Recht*, Freiburg, 1901.; Meyer S. J.: *Institutiones iuris naturalis*, Friburgi, 1906.; Notter: *Természetjog*, Budapest, 1906.; Eszterházy Sándor: *Bölcséleti jogtudomány*, Kassa, 1897. stb.

természetjogot. Eszerint a természetjog azon jogszabályoknak összege, amelyek az ember és az emberi társaság lényegéből következnek. Ezeket aztán a tételes jog kiegészíti az esetleges társadalmi viszonyokat rendező különös jogszabályokkal.

Tévedés tehát azért elvetni a természetjogot, mintha az minden nemzetnél teljesen egyforma s változatlan rendszer, geometria akarna lenni. Amennyiben a tételes jog a természetjog fölé épül s azt a körülményekhez képest kiegészíti, közelebbről meghatározza, annyiban különböző népeknél különböző sajátságokat tüntet föl a jog, amint mindeddig tényleg is föltüntetett. A természetjog, mint mondottuk, nem jelent a legkisebb részletekig terjedő geometriát, hanem bizonyos *alapelveket*. A részletek kidolgozása a tételes jog dolga s e ponton bő tere nyílik a nemzeti sajátságoknak, amelyek az egyes jogrendszereken kiverődnek. Amde a természetjog alaptételei tényleg ugyanazok az egész földön, érvényben is vannak minden népnél, amint minden népnél lényegileg ugyanaz az emberi természet is. A jog nem az ember akaratában, önkényében, vagy hasznossági kalkulációjában gyökeredzik, hanem a természetben, vagyis abban, amit az ember értelme a természet Alkotójának akarataképen megismer és aminek megtartására kötelezettnek érzi magát. Amint nem változik az ember természete és az ész, ép úgy nem változik a természetjog sem.¹ Az emberi természet nem független törvényhozója önmagának, hanem,

¹ Gratian. Decret. d. 6, c. 3. §. 1.; Dig. 4, 5, 8.

mint a római jog mondja, hirdetője azon örök, meg-ingathatatlan törvényeknek, melyeket az isteni gondviselés egyszersmindenkorra cselekvésünk zsinórmértékéül jelölt ki.¹ Azért a természetjog alapjai szilárdan állanak s az idők és intézmények változása átvonul fölöttük anélkül, hogy rajtuk bármit is változtatni tudna. A természettörvény — mondja Cicero — mindenkit érint, mindig egyforma marad és örök. Ezt a törvényt nem lehet eltörölni; nem lehet abból elvenni, sem ellene bármit is fölállítani. Nincs szenátushatározat vagy népszavazás, amely alóla föloldhatna. Amellett rendelkezései oly világosak, hogy senki magyarázóra nem szorul. Egy az Rómában és Athénben, ma is meg holnap is; kiterjed e törvény az összes népekre és korokra, mert általa a természet Alkotója és a legfőbb törvényhozó szól hozzánk. E törvény megszületett, mielőtt törvényt írtak vagy államot alkottak volna. Aki e törvénynek nem engedelmeskedik, az önmagának mond ellent, mert megtagadja az emberi természetet. Azért önmagában fogja majd érezni ezen visszaélés büntetését, még ha sikerülne is neki a külső büntetések alól kibújni.

Pikler maga is elismeri, hogy «bizonyos jogmeggyőződések közösek valamennyi emberrel és ennek folytán bizonyos jogintézmények mindenütt léteznek, hiszen vannak bizonyos föltételek, amelyek betartása nélkül társadalom egyáltalán nem állhat fenn... E közös jogmeggyőződésekben bizonyos általános jogelvek foglaltatnak, amelyekben tehát az egész

¹ Inst. 1, 2. §. 11.

emberiség egyetért.»¹ Ugyanezt mondja Post is, a nagy etnológus: «A népek jogaiban vannak bizonyos, minden helyen és minden időben előforduló főalakzatok, amelyek megszámlálhatatlan helyi változatok mellett is lényegükben egyformán ismétlődnek... Az emberi jog alapelemei egyszerűek, nagyarányúak és világosak, mint a csillagos égboltozat törvényei».²

Amennyiben az emberi természet alaplényege minden népnél egy, annyiban a jog alaptörvényei is mindenütt ugyanazok; az emberi természet esetleges tulajdonságai pedig rendkívül változatosak és gazdagok, azért változatos és gazdag a tételes jog is, amely a változatlan természetjog fölé épül. A természetjog azon szabályait, melyek minden népnél közősek és a tételes jogba is foglalvák, «*ius gentium*»-nak nevezték a régiek.

Igy állván a dolog, csodálkozni lehet azon, miért oly heves ellensége Pikler a természetjognak. Félreértésen alapszik e viselkedése, e félreértés pedig, mint látni fogjuk, nála a csekély történeti érzékből ered, vagyis abból, hogy a régi természetjogászok munkáit figyelembe nem veszi.

Tárgyi ellenvetései, melyekkel a természetjog lehetlenségét bizonyítja,³ nagyon felületeseknek és gyengéknek tűnnek föl. «A természetjog — mondja Pik-

¹ Pikler, Bevezető stb. 52. l.

² Post, Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz, Oldenburg és Lipcse, 1894. I. köt. előszó. V. ö. még Jeremy Taylor, *Ductor dubitantium*, II. k. 1. f.

³ Bevezető a Jogbölcseletbe, 28. és kk. II.

ler — lehetetlen, mert a különböző jogmeggyőződések közt oly eltérések vannak, amelyekben gondolkodás nem dönthet.»¹

Erre azt kérdehetnők Stammlerrel,² mi jogon lehet ama körülményből, hogy bizonyos kérdés vitás, ezen kérdésnek eldönthetlen voltára semper et pro semper következtetni? A tudományok története bizonyítja, hogy bizonyos kérdések évszázadokon át vita tárgyát képezték, de végre mégis tisztázódtak a nézetek és a probléma megoldódott. Hogy lehet hát ily apriorikus módon kimondani az ignorabimust? Ámde nem akarunk ezen általános megjegyzésnél tovább időzni, mert ha szemügyre vesszük azon konkrét eltéréseket, amelyeket Pikler fölhoz, azonnal észrevehetjük, hogy a dolog nem oly megoldhatatlan, nem oly kétségbeejtő.

Pikler elsősorban a végső célokra vonatkozó meggyőződések különféleségére hivatkozik.³ Szerinte a nemzetek különféle végső célokat tűznek ki maguk elé és a gondolkodás nem tudja eldönteni, hogy ezen célok közül melyik a helyes, melyik a helytelen, melyik a jogos, melyik a jogtalan. Így az egyik nemzet — úgymond — a maga nemzeti létét tartja fődolognak, a másik a gazdagságot, a harmadik a mások fölött való uralmat; a büntett elkövetése valamely népben inkább a sértett érzékenység lelkiállapotát, a boszú vágyát kelti föl, a másokban csupán a veszély elhárításának a vágyát stb. Már pedig —

¹ U. o. 28. l.

² Stammler, *Wirtschaft und Recht*, 167. l.

³ Bevezető stb. 30. l.

úgymond — ezek között a jog természetére nézve fontos meggyőződések között az ész dönteni nem képes.

Nos hát megengedjük, hogy a népek különös vágyai, törekvései és eszményei között eltérések fölmerültek és fölmerülnek a jövőben is. Van azonban valami, ami minden emberben és minden nemzetben közös, ez pedig az emberi természet a maga *lényeges* alkotórészeivel. Ezen emberi természetnek az összes nemzeteknél megfelel az az alaptörekvés, alap-eszmény és lényeges cél, hogy az emberi természetnek megfelelő életet éljenek és önmagukban a humanitás eszméjét kifejlesszék és megvalósítsák. Az azután, hogy egyik nemzet életének bizonyos szakában elsősorban a maga nemzeti mivoltát akarja kifejleszteni, a másik kincseket halmoz föl, a harmadik hódítani akar: mindezek nem-lényeges sajátosságok és eltérések, amelyek az egy közös és egyforma természet fölé épülnek, annak mintegy járulékait, konkrét színeit képezik. Már pedig a természetjognak alapját nem a lényegtelen és változékony nemzeti sajátosságok képezik, hanem az egy, közös és lényegében változhatatlan emberi alaptermészet. A természetjog csak azon alapintézkedésekről gondoskodik, amelyek az emberi természet lényegének a posztulátumai és így szükségképen minden nemzetnél egyformák (*ius gentium*). A nemzetek sajátos céljai, tendenciái, törekvései aztán a *tételes* jogban fognak visszatükröződni, amely a természetjog fölé épül és annak közelebbi meghatározását, részletezését képezi. Így, hogy Pikler példázódására hivatkozzunk, minden nemzetnél kivétel nélkül és egyformán elfoga-

dott természetjogi tétel, hogy büntetést büntetni kell. De már most, hogy mily büntetéssel és mekkorával kell sújtani az egyes bűncselekményeket, milyen legyen a perrendtartás a maga konkrét formájában: arról már minden nemzetnek saját *tételes* joga intézkedik, s e téren természetes, hogy eltérések, árnyalatok voltak és lesznek az egyes jogrendszerek között. Amely nemzetben — mint Pikler mondja — a büntett inkább a boszú vágyát kelti föl, ott valószínűleg szigorúbb lesz a büntetés, gyakoribb a halálbüntetés stb., oly népnél ellenben, amelyben a büntett inkább csak a veszély elhárításának a vágyát ébreszti föl, a büntetés inkább az ártalmatlanná tétel, a preventív intézkedések jellegét fogja magán viselni. Az ilyen eltérések és bizonyos különös jogmeggyőződések¹ tehát dehogy is teszik a természetjogot lehetetlenné.

A természetjogot Pikler szerint lehetlenné tevő eltérések második csoportja a jogigények elismerésére vonatkozik. Különféle emberek és államok különféle igényeket támasztanak a boldogságra. Egyes népek azt tartják, hogy az idegenekkel úgy bánhatnak, mint a barmokkal; vannak emberek, akik azt hiszik, hogy addig terjed a joguk, ameddig a hatalmuk; az előnyösített egyének leszármazottai nagyobb jogokra tartanak számot; a kommunisták valamennyi ember egyenjogúságáért küzdenek; a szociálisták a kevésbé képes egyéneknek kisebb bért akarnak adni; a szellemileg kiválók előjogokat vindikálnak maguknak; az inferiorok összeállnak és nem akar-

¹ Bevezető stb. 39. l.

nak kevesebbel beérni az élet javaiból, mint mások stb. «Ámde lehetetlen bizonyítani — mondja Pikler — hogy valakinek joga van a boldogságra, vagy annak valamilyen mértékére, vagy helyesebben, hogy egyik embernek kötelessége úgy viselkedni, hogy a másinak a boldogságnak bizonyos mértéke jusson.»¹

Nos hát mi itt különbséget teszünk. A teljes erkölcsi nihilizmus mellett, aminőt Pikler vall, természetes, hogy nem lehet itélni az egyes igények jogos vagy jogtalan volta felett. Ha a társadalom nem más, mint raffinált bestiáknak a sereglete, amelyeknek mindenre van joguk, ami az idegzetüket kellemesen izgatja: akkor csakugyan senki sem képes bizonyítani, hogy joga van a boldogság bizonyos mértékére és hogy másoknak kötelessége úgy viselkedni, hogy az a boldogság lehetetlenné ne váljék. Akkor ugyanis minden jogos és semmi sem jogos, minden szabad és semmi sem szabad; az erősebbnek mindenre van joga, a gyöngébbnek semmire; — akkor az az elv uralkodik, hogy aki bírja marja. *Szerencsére azonban képesek vagyunk bizonyítani, hogy emberek vagyunk.* Ebben nemünk józanabbik része nem fog kételkedni. Ámde ha egyszer áll, hogy emberek vagyunk, akkor áll az is, hogy minden embernek joga van arra, hogy emberhez méltó módon éljen és be lehet bizonyítani azt, hogy mindenkinek kötelessége úgy viselkedni, hogy embertársának emberhez méltó élete és az ezzel járó alpboldogság lehetséges legyen. Konkrétebben szólva, be lehet

¹ U. o. 35. l.

bizonyítani, hogy mindenkinek joga van megkövetelni, miszerint mások vele barom módjára ne bánjanak. Az, hogy emberek vagyunk, ontológiai igazság, vagyis olyan igazság, amely a «hogy van»-ra vonatkozik. Ezen ontológiai igazságnak a deontológikus rendben az az igazság felel meg, hogy egyrészt nekünk is kötelességünk *emberi* módon élni, másokkal is mint emberekkel bánni, másrészt hogy embertársainknak is kötelességük úgy viselkedni, hogy emberi mivoltunkban és életünkben kárt ne szenvedjünk, illetve ne akadályoztassunk. A deontológikus rend a «hogy legyen»-ről szól és az ontológikus rend fölé épül. Ami a deontológikus rend ellen van, az nemcsak erkölcstelen, hanem implicite logikailag is helytelen. Aki embertársát barom módjára lealacsonyítja vagy kínozza, az nemcsak az etika ellen vétkezik, hanem közvetve az ész ellen is (embertársad ember, nem pedig barom — mondja itt a logika), amely fölé az erkölcsi rend épül. Itt tehát a szó szoros értelmében vett bizonyításnak igenis helye van.

Az aztán egészen más kérdés, hogy idők folyamán az emberi alapjogokon kívül különféle szerzett jogok fejlődnek ki; — ezeket a tételes jog tárgyalja, holott a természetjog csak az emberi alapjogokkal foglalkozik. A történeti, a szerzett stb. jogok között eltérések voltak, vannak és lesznek is, de ez a természetjogot lehetetlenné nem teszi. Sőt a természetjog mindig kritériuma és zsinórmértéke lesz a tételes jognak is és mint eszmény, mindig fogja követelni, hogy azon jogi és társadalmi különbségek, amelyek nem az emberek természetes egyenlőtlenségének a

folyományai, hanem inkább mesterséges termékek, az egyforma emberi természethez képestf okozatosan, természetes és emberekhez méltó módon elsimíttassanak.

Végre azzal az ellenvetéssel él Pikler a természetjog ellen, hogy azt gyakorlatilag minden helyen és időben nem lehet keresztülvinni. «Hogy ugyanegy jogot — úgymond — minden államban keresztülvinni nem lehet, hogy az intézményekben létező eltérések közül némelyek meg nem szüntethetők, azt ma már aligha vonja valaki kétségbe.»¹ Ez az ellenvetés azonban csak a XVII. és XVIII. századbeli észjogászokat érinti, akik a priori, csupán az észből, a tapasztalás megkérdése nélkül, egész joggeometriákat szerkesztettek meg, részletes jogrendszereket dolgoztak ki minden népek és minden idők számára. Világos dolog, hogy egy ilyen absztrakt, a népek sajátosságait, különös helyzetét, céljait stb. tekintetbe nem vevő jogrendszer meg nem valósítható, vagy hogy legalább is nagyon messze van még az az idő, amely az ily általános jogrendszer életbeléptetésének föltételeit megteremti. Azonban az igazi természetjog a részletekre nem terjeszkedik ki, a maga általános alapelveivel pedig, melyek az emberi természet lényeges alkatrészeit tartják szem előtt, igen is minden nemzetnél és minden időben megvalósítható. Tételes joga minden nemzetnek külön van, de a természetjog a nemzeti különbségek fölött áll s a humanitás általános eszméjén alapszik.

Akit az abszolút jogpozitivismus benső ellentmon-

¹ Bevezető stb. 44.

dásai nem indítanak arra, hogy a helyes természetjog álláspontjára helyezkedjék, annak szemét a természetjog tagadásának logikai konzekvenciái kell, hogy megnyissák. Mert aki a természetjog létezését Piklerrel együtt tagadja, annak sok abszurd dolgot kell elfogadnia. Elsősorban meg kell engednie, hogy ha természetjog nincsen, akkor egy és ugyanazon dolog jogos is, meg jogtalan is lehet. Mert ha a jog egyedüli forrása az állam, ha csakis az jog, amit az állam akar, akkor jognak kellene minősítenünk a lopást, a gyilkosságot, az erőszakos nemi közösülést is, ha az állam úgy akarná. S tényleg, Bergbohm, a természetjog esküdt ellensége, nyíltan vallja, hogy a jogpozitivizmus szempontjából *«a legaljasabb tételes jogot is kötelezőnek kell elismerni, ha csak alakilag kifogástalanul hozatott létre.»*¹

Ezzel összefüggésben el kell fogadnia Piklernek, hogy az állam hatalma teljesen korlátlan hatalom, korlátlanabb még Isten hatalmánál is, aki esztelen-séget nem tehet. Az állam a jogpozitivizmus szerint mindent tehet, cselekvése korlátot nem ismer; ha alattvalóit készakarva az anyagi és erkölcsi tönk felé akarná vezetni, azt is ép oly jogosnak kellene tekintenünk, mint hogyha a polgárok javát mozdítaná-elő.

A természetjog tagadásából továbbá az következik, hogy a nemzetközi jog lehetetlen, mert jogalkotó csak az egyes állam, amely a nemzetközi szerződéseket csak addig köteles megtartani, amíg neki tetszik; továbbá, hogy az államnak észszerű

¹ Bergbohm, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie I., 144. l.

alapja nincs, mert minden jog kizárólagos forrása az állam akarata, vagyis önkénye; végre a természetjog tagadása teljesen elveszi a jog erkölcsi jellegét, az állami törvényeket pedig megfosztja legfőbb erejüktől és tekintélyüktől.

Ilyen következtetésektől visszariad minden ember. Öntudatunk arról tesz tanuságot, hogy a tételes jogszabályok előtt és fölött valamennyien más törvényeket is ismerünk; a fennálló állami törvényeket mindnyájan a bennünk élő magasabb rendű szabályokhoz mérjük, azok szerint ítéljük meg helyességüket vagy tarthatatlanságukat s normális viszonyok között nem akad egy ember sem, aki minden állami törvényt jogosnak, helyesnek és igazságosnak tartana csak azért, mert az az állam akarata.

Amiről öntudatunk ily félreérthetetlen tanubizonyítást tesz, az az emberiség józan és túlnyomó részének örökös meggyőződése. Heraklit a görög nép ősi meggyőződésének ad kifejezést, mikor azt mondja, hogy az összes emberi törvények az egy isteni törvényből táplálkoznak.¹ Archytas és Socrates az emberek írott és az istenek nem írott törvényei között tesznek különbséget és sürgetik az isteni törvények megtartását.² Aristoteles már minden időkre szóló éles fejtegetéseket ír a természetjogról; ő használja először a *δίκαιον φυσικόν* kifejezést a természetjogról,

¹ Stob., Floril. III., 84: Τρέφονται γὰρ πάντας οἱ ἀνθρώπειοι νομοὶ ὑπὸ ἐνὸς τοῦ θεοῦ.

² Stob., Serm. 43, 129.; Xenoph., Memorab. IV. 19. 21. Aristotelesnél történeti nevezetességű az Ethic. Nic. V, c. 10. 11346 18.

amely szerinte mindenütt érvényes és nem függ az állam tételes jogától.

A rómaiaknál különösen Cicero¹ hathatós szószólója a természetjognak, vele egyetért Quintilianus² és Gaius. A keresztény Szentatyák Aristoteles nyomdo-kaiban haladnak, akinek elméletét azonban főleg Aquinói szent Tamás³ tökéletesítette a középkorban. A középkor végével a természetjog alapján állanak a katolikusok közül Alb. Bolognetti,⁴ L. Molina,⁵ D. Soto,⁶ Bannez,⁷ Suarez,⁸ De Lugo;⁹ a protes-tánsok közül Melanchthon,¹⁰ H. Grotius,¹¹ Pufendorf.¹² Ugyancsak a természetjogászok közé sorolandó Leib-niz,¹³ Thomasius,¹⁴ Wolf.¹⁵

Ismeretes, hogy a természetjogot Hobbes, Rousseau, Kant túlozva egész rendszerekké, valódi joggeome-

¹ Cicero főleg *De Leg.* és *De Off.* című műveiben; bő idé-zeteket közöl Cathrein, *Recht, Naturrecht und positives Recht*, Freiburg, 1901. 105. és kk. ll. Ugyanitt az egész régi termé-szetjog bővebb ecsetelése található.

² Quintilian, *Instit. Orat.* XII. 2, 3.

³ V. ö. S. theol. 1, 2, q. 95. a. 4.

⁴ *De legè, iure et aequitate*, 1854.

⁵ *Tractatus de iustitia et iure* I.

⁶ *De iustitia et iure libri VII.*

⁷ *Decisiones de iure et iustitia.*

⁸ *Tractatus de legibus et de Deo legislatore.*

⁹ *De iustitia et iure.*

¹⁰ *Philosophia moralis.*

¹¹ *De iure belli et pacis.*

¹² *De iure naturae et gentium.*

¹³ *Nova methodus discendae docendaeque iurisprudentiae.*

¹⁴ *Fundamenta iuris naturae et gentium.*

¹⁵ *Ius naturae methodo scientifica pertractatum.*

triává fejlesztették s főleg Franciaországban a forradalmi célok szolgálatába szegődötték. Azóta a Puchta és Savigny által képviselt úgynevezett történelmi iskola hadat üzent a természetjognak s a küzdelem hevében a hamissal elvetette az egészséges természetjogot is. Ámde Bergbohm kimutatta, hogy minden ellenszenvük mellett ők is a természetjog talaján állanak. Ugyancsak Bergbohm, aki feladatául tűzte ki a természetjog kiirtását, nagy szorgalommal megírt f. i. könyvében megállapítja, hogy a természetjog az egész világon nagyon el van terjedve, majdnem minden jogi műben föllelhető. «Az a hit — írja Bergbohm — hogy a tételes jogon kívül még más jog is van, nem halt ki, hanem teljes virágzásban van ma is. Nemcsak a bölcselők, az etikusok, a nemzetgazdászok és államférfiak ragaszkodnak hozzá, hanem a jogbölcséleti könyvekben túlnyomóan uralkodik, a jogtudomány többi ágaiban gazdagon képviselve van, a polgárosult világ egész irodalmát átjárja.»¹

Más ember ezen impozáns tényben a természetjog hatalmas bizonyítékát látná, hiszen ami ennyire általános és kiirthatatlan, az aligha lehet mesterséges alkotás. Bergbohm mindamellett arra a herkulési munkára vállalkozott, hogy a természetjogot a jogtudományokból kipszttítsa. Ám a sors, amely a tréfát nem szokta megvetni, úgy akarta, hogy még Bergbohm könyvében is fölfedezzék az átkozott termé-

¹ Bergbohm, Jurisprudenz etc. I. 233. l. Azonkívül 340. 531. ll.

szetjogot. Neukamp¹ azt állítja, hogy Bergbohm is természetjogi ösvényeken jár.

Szakasztott úgy vagyunk a természetjoggal, mint a metafizikával. A metafizikát ép úgy diszkreditálták Fichte, Schelling és Hegel önkényes konstrukciói, mint ahogy a természetjogot Hobbes, Rousseau és Kant rendszerei. A metafizika ellen is nagy reakció s valóságos irtóháború támadt, de azért a filozófusok és minden szakmabeli tudósok vigan használják a metafizika fogalmait és alaptételeit. Ámde ami nélkül az emberek gondolkodni, mozogni, létezni nem tudnak, az nem lehet a fantázia szüleménye, hanem természetes valóság és igazság.²

Igy állván a dolog, nem lepődhetik meg a tisztelt olvasó, ha azt állítjuk, hogy Pikler is természetjogász. Bármennyire is küzd a természetjog ellen, ő maga is hisz egy jogban, amely az állam előtt és fölött létezik, ez pedig szerinte az embernek ősjoga, hogy szükségleteit minél jobban kielégíthesse. Erre a természetjogra építi Pikler az egész tételes jogot; ebben látja a tételes jog helyességének vagy helytelenségének a kritériumát. Nem szűnik meg ezen ősjog zsinórmértéke szerint bírálni a tételes jogot, már pedig maga Bergbohm, a természetjog legnagyobb ellensége is mondja, hogy mindazokat a jogtudósokat, akik műveikben oly jogeszmére, jogra vagy jogelvre hivatkoznak, amely nem tételes, természetjogásznak kell

¹ Neukamp, Einleitung in eine Entwicklungsgeschichte des Rechts, 29. l.

² Notter a természetjog eme kiirthatatlanságában annak főerősségét látja. Természetjog 15. l.

tekinteni;¹ Eszterházy szerint pedig mindaz, aki a fennálló tételes jogot bírálja, természetjogász.²

Pikler is szerkesztett egy államelőtti őállapotot, mint a XVII. és a XVIII. század természetjogászai; ő is az egyetlen ősjogból vezeti le a jog egész fejlődését; az egyetlen hedonista ősjog nála is próbaköve a jogintézményeknek. A jogszabályok és intézmények szerinte csak annyiban helyesek és jogosak, amennyiben érzéki szükségleteinket kielégítik; létjogosultságuk csak addig van, míg ismereteink haladása alapszükségleteink kielégítésének jobb módját nem találja ki; a tételes jog bármikor feldönthető és szabad belátásunk szerint módosítható.

Ennél világosabb természetjogászai okoskodás nem is kívánható s így az észjog nagy ellensége végeredményben maga is észjogász, még pedig ép oly ferde, mint a XVII. és XVIII. századbeli természetjogászok. A különbség amazok között és ő között csak az, hogy amazok az ember ősjogát a szabadságban látták, ő pedig a hedonista vágyak korlátlan kielégítésében. Van tehát természetjog, de e természetjog nem Pikler természetjoga.

¹ Bergbohm, i. m. 357. l.

² Eszterházy Sándor, Bölceleti jogtudomány, 316. l.

X.

Az emberi ősjog.

Pikler csak egy ősjogot ismer: «Egy egyetlen ősjogot ismerünk el, a boldogsághoz, az emberi szükségletek lehető legjobb fedezéséhez való jogot».¹

Ezen ősjognak bővebb magyarázatát Pikler nem adja, nyilvánvalóan azért, mert kényelmetlen volt levonni annak szükségképeni következéseit. Az ő meghatározásának világos értelme az, hogy az embernek vele született joga van mindarra, ami őt a saját felfogása szerint boldoggá teheti. *Ős kötelességekről* Pikler sehol nem beszél. Az eszközök között sem tesz különbséget, amelyekkel az emberek szükségleteiket kielégíteni szokták. Ebből aztán az következne, hogy pl. Husz Ábrahám jogosan cselekedett, mikor saját boldogságának növelésére rablógylilkosságot követett el, mert hiszen vágyainak kielégítésére Pikler szerint ősjoga volt.

Bármiképen is igyekeznék Pikler ezen következtetések elől kitérni, elvét okvetlenül föl kell adnia. Mert ha azt mondja, hogy Husz Ábrahámnak nem lett volna szabad ölnie, mert az áldozatoknak joguk

¹ Pikler, A jog stb. 149. l.

volt az életre, akkor nemcsak hogy megszorította a maga főelvét, korlátot szabván vágyaink kielégítésének mások életében, hanem egy új ősjogot fogad el, minden embernek az élethez való jogát. Ez aztán minden más ember számára kötelességet jelent, minden olyasmitől tartózkodni, ami mások életét veszélyeztetné. Ha pedig azt mondja Pikler, hogy Husznak nem lett volna szabad lopnia, akkor elismeri az őstulajdonjogot. Ha ezen további ősjogokat elfogadni vonakodnék, akkor tényleg azt kell vallania, hogy Husz Ábrahámnak mindenre joga volt.

Nem találunk Pikler könyveiben helyet, amelyben a maga egyetlen ősjogának oly értelmet adna, miszerint az embernek veleszületett joga van az emberi természettel megegyező létre és haladásra s az akként való boldogulásra. Ha Pikler így értelmezné a maga ősjogát, akkor emberhez méltó módon gondolkodnék, de egyszersmind ellentétbe keverednék a maga egész szubjektivizmusával s kénytelen volna az ősjogok nagyobb sorozatát elfogadni.

Mert ha úgy értelmezzük az ősjogot, hogy az ember jogosítva van emberi természetének megfelelő módon élni és fejlődni, akkor az egész emberi természet, a maga testi és lelki alaptulajdonságaival, a maga objektív valóságában lesz a boldogsághoz való jog alapjává és mértékévé. Abban az esetben boldogítónak és jogosnak azt tartjuk, ami az emberi természettel megegyezik, ami észszerű, ami az embert anyagilag, erkölcsileg és értelmileg tökéletesíti. Mihelyt azonban e pontig értünk, egynél több ősjogot kell elfogadnunk. Így ősjoga az embernek, a

személyiség joga, melynek értelmében megkövetelheti mindazt, amire személyiségének a védelméhez, szabad működéséhez és tökéletesüléséhez a külvilágban nélkülözhetetlen szüksége van. Bármennyire is elítéli a köztudat a francia forradalmárok által hirdetett jogfantáziákat, annyit az egész művelt világ vall, hogy az embernek már természeténél fogva vannak bizonyos elidegeníthetetlen jogai, amelyeket nem az állam kegyének köszönhet. Ilyen ősjogok továbbá: az élethez, a testi és lelki épséghez való jog; a becsület joga; a szabadság azon joga, melynek értelmében az ember mások jogainak tiszteletben tartása mellett észszerű elhatározásait a külvilágban érvényesítheti; az önvédelem joga s bizonyos korlátok közé szorított tulajdonjog. Mindezen ősjogoknak őskötelességek felelnek meg, amennyiben mások a természet rendelkezésénél fogva kötelezve vannak az ember személyiségét, életét, becsületét, szabadságát, tulajdonját tiszteletben tartani s mindazon külső cselekedetektől tartózkodni, amelyek e jogokat sérthetnék.

Mármost Pikler vagy elismeri ezen jogokat, vagy nem. Ha igen, akkor föl kell adnia elvét, mely csak egyetlen egy ősjogról tud; ha nem, akkor alanyi értelemben fogja föl a boldogságot, föltétlen jogot tulajdonítván mindenkinek mindahhoz, ami idegzetét kellemesen izgatja. És Piklernél tényleg ez az utóbbi eset forog fenn. Az ember, akinek eszménye Nietzsche-nél a «nevető oroszlán», a «pompás ragadozó állat», Piklernél élvhajhászó raffinált bestia, mely csak azt nézi, hol és miképen élvezhetne töb-

bet s melynek egy törvénye van csak: cselekedni a pillanatnyi gyönyörőhaj kívánalma szerint. Ez a ravasz ember-bestia egyébiránt «erkölcsi hülyeségben» (moral insanity) szenved, az erkölcs követelményei iránt semmiféle érzéke nincsen és csak azon korlátok által akadályoztatja magát, amelyeket gyönyörvágynak nagyobb kielégítésére másokkal egyetemben ő maga szabott magának. Nem ok nélkül említtem itt Nietzschét; Pikler Shylock-bestiója között és Nietzsche «szőke bestiája» között csak árnyalati különbség van. Lényegileg egy mindakettő; Nietzsche eszményi embere is azt tartja, hogy vágyait a jóra és a rosra való minden tekintet nélkül kielégítheti.

Mármost mit tartsunk erről? Lehet-e eszményünk egy ilyen ember és lehet-e elvünk egy ilyen elv? Helyesen mondja erre nézve a szellemes M. Nordau: «Die Beobachtung lehrt, dass diese Aufstellung ein Blödsinn ist. Alle die geschichtlich bekannten Uebermenschen, die ihren Trieben die Zügel schiessen liessen, waren entweder von vornherein Kranke oder sie wurden krank. Die berühmten Verbrecher — und Nietzsche rechnet diese ja ausdrücklich unter die Uebermenschen¹ — zeigten fast ohne Ausnahme die körperlichen oder geistigen Stigmate, die sie als Entartete kennzeichneten, also als Krüppel oder Rückschlag-Erscheinungen, nicht als höchste Entwicklungen und Blüthen, und die Cäsaren, deren ungeheuerliche Selbstsucht sich an der ganzen Menschheit mästen konnte, verfielen dem Wahnsinn,

¹ Jenseits von Gut und Böse, 91 l.

den man doch auch schwerlich als einen Idealzustand der Gattung wird bezeichnen wollen».¹ A biológiai igazság, mondja Nordau, az, hogy állandó önfegyelmzés nélkül sem a legerősebb, sem a leggyöngébb egyének élni nem képesek. Ez az önfegyelmzés a legmagasabbrendű agyközpontoknak a tevékenysége. Ha ezek nem hozatnak működésbe, akkor elcsenevészednek, vagyis az ember megszűnik embernek lenni; az «emberfölötti lény»-ből emberalatti lény, más szóval barom lesz; a fékezőténykedéseknek az agyvelőben való gyöngítése vagy megszüntetése az egyes alkatrészek anarchiájának szolgáltatja ki a szervezetet, aminek csalhatatlanul enyészet, betegség, őrület és halál a vége, még abban az esetben is, ha az ily ember önző túlkapásai a külvilág részéről ellenállással nem találkoznának, ami azonban kizártnak látszik.²

¹ M. Nordau, Entartung, Berlin, II. 326. l. és k.

² U. o. 328. l.

A tételes jog.

«A jog alkotása és fentartása», mondja Pikler, «abból áll, hogy emberek más embereket oly viselkedésre kényszerítenek, amely a kényszerítőnek érdekében áll». ¹ Ezenkívül a kényszerítők az elnyomottakkal egyetértve is alkotnak bizonyos szabályokat s ezeket kényszerrel biztosítják. E szerint röviden kifejezve: a jog kényszerrel biztosított összműködés másokkal. Ez Piklernek a meghatározása.

Azonnal szembeszökik, hogy e meghatározás a jog erkölcsi oldalát, etikai jelentőségét nem is érinti, csupán csak a kényszert hangsúlyozza. Ma azonban majdnem általánosan van elfogadva az a tétel, hogy a kényszer nemcsak hogy a jog lényegét nem képezheti, de még lényeges alkatelemének sem tekinthető, legföljebb fontos járuléknak.

Minden tételes jogszabálynál különbséget kell tenni a szabály vagyis törvény között egyrészt és a kényszer között másrészt. A kényszer abban áll, hogy a törvényhozó hatóságnak joga és kötelessége büntetést kiszabni a törvény áthágóira s azt az át-

¹ Pikler, A jog stb. 48. l.

hágás esetén alkalmazni is. Más tehát a törvény, *melynek lényege a hatóságnak szabályszerűen nyilvánított akarata*, s más a kényszer, mely a törvénynek szükséges *júmuléka*. A kényszernek feladata az, hogy a könnyelmű vagy rosszakaratú polgárokat, akik a törvény rendelkezéseinek eleget tenni nem akarnak, a törvény megtartására rászorítsa. A visszaélés esetén tényleg alkalmazott kényszer helyreállítja a megsértett jogrendet, lehetetlenné teszi a rossz példát, ártalmatlanná teszi s esetleg magjavítja a bűnöst.

E szerint a kényszer *föltételezi* a törvényt, vagyis a hatóság által előirt cselekvési szabályt s csupán annak megerősítésére, támogatására szolgál. A jog lényege maga a törvény, az előjáróság akarata, melynek az alattvalók részéről az engedelmesség kötelessége felel meg, mégpedig eltekintve a kényszertől. Ezen törvénynek természetéről, mibenlétéről, etikai jellegéről azonban Pikler semmiféle felvilágosítást nem ad, amint nem is adhat, ha bölcselete a haszonon és az érdeken kívül egyéb hatalmat nem ismer.

Bizonyos, hogy az államban minden tárgyi jogszabálynak kikényszeríthetőnek kell lennie. Az erkölcsi szabályok a maguk általánosságában nem szorulnak ily földi kényszerre, mert azok érvényéről másfajta szankció gondoskodik; azonban az erkölcsi törvények azon részét, amelyek a jogot képezik, kényszerrel biztosítani igen is szükséges. Szükséges pedig azért, mert az emberek kölcsönös viszonyait már itt a földön kell hathatósan rendezni s a társadalmi békét és rendet már most és itt kell

megvalósítani, hogy az állam a maga célját elérhesse. Tekintve az emberek rosszra hajló természetét, valószínű, hogy mindig lesznek emberek, akik magukat a törvény kötelékei alól kivonni szeretik s rossz hajlamaiknak engedve, a jog szabályait áthágni készek. Ilyenek ellen már *itt* és *most* kell megóvni a polgárok békéjét és a köz javát. Ámde ezen körülmény a helyesen gondolkodót nem fogja annyira megtéveszteni, hogy e kényszert a jog lényegétől megkülönbözteteni ne tudja. Annál is inkább, mert a dolgok Pikler-féle összetévesztése nézetünk szerint abszurd következtetésekhez vezet. Találón írja erre nézve Eszterházy Sándor: «Ha a jog minden ereje az állami védelemben volna, akkor a jog tulajdonképpen nem is lenne egyéb, mint *fizikai nyersereő*. A tárgyi jog: állami fizikai nyersereő; az alanyi jog pedig: a jogalany saját fizikai nyersereje, a szükséghez mérten kiegészítve az állam fizikai nyerserejével».

«Ha jog csak akkor van és addig van, amikor és ameddig az állami fizikai kényszer rendelkezésre áll, akkor, ha az állam a maga törvényét fizikai védelemben részesítheti: az jog; ha nem részesítheti: nem jog. A törvény meghozatalakor e szerint még nem lehetne tudni, hogy az jog-e vagy sem. Minden attól függ, hogy lesz-e az államnak elég fizikai ereje a törvény rendelkezéseit kikényszeríteni vagy sem. A már fennálló törvény pedig tüstént megszűnnék jognak lenni, amint az államnak a törvény rendelkezéseinek a kikényszerítésére elegendő fizikai ereje nincs».

«Az alanyi jogot illetően pedig, ha az állam tényleg

segíthet a jogalanyak jogát érvényesíteni, csak akkor volna joga, ha nem segíthet, nem volna joga. Ha a tolvaj a lopott dologgal Amerikába megy és az ottani hatóságok kiadását valamelyes okból megtagadják, tényleges állami segítség, védelem híján: nincs jog. Ám ha a tolvaj a lopott dologgal visszatér Magyarországra és a kir. ügyész kezébe kerül: van jog. Ha a bíróságot megvesztegetik és az jogellenesen ítélt, tényleges oltalom híján: nincs jog. Ha a megvesztegetés kiderül és az állam a perújítás, újrafelvétel alkalmával tényleges védelmet nyújt: van jog. Ha az állam nem képes végrehajtani a bíróság jogerős ítéletét: nincs jog; ha végre tudja hajtani: van jog. Végelemzésben a szerint a vélemény szerint, hogy az állami tényleges védelem lényeges alkateleme a jognak, tisztán a végrehajtás lehetőségén és nem a bíró ítéletén fordul meg az, hogy van-e joga valakinek vagy sem. Amidőn a bíró ítélt, a kérdés még eldöntetlen».

«Már pedig, hogy mindez az egész emberiség évezredes jogi meggyőződésével és minden tételes jogrendszerrel homlokegyenest ellenkezik, azt bizonyítani is fölösleges. Könnyen meggyőződhetik bárki arról, hogy nincs és sohase is volt olyan jogrendszer, mely a végrehajtás lehetőségétől tette volna függővé a jog létét».¹

¹ Eszterházy S., i. m. 286. és kk. II. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, I. 326. I. azt mondja: «Az a tan, hogy a kikényszeríthetőség a jog lényegéhez tartozik, ma már alig tartható álláspont. V. ö. még Merkel, Jur. Encyclopädie 34. I., Binding, men u. ihre Übertretung, II. kiad. I. 484. I.

Az állam által igénybe vett fizikai kényszeren kívül ma nagyon szokás hangsúlyozni az erkölcsi természetű társadalmi kényszert, a fizikai erőn kívül a szellemi, erkölcsi, intellektuális túlsúlyt.¹

Pikler ily megkülönböztetéseket nem tesz s egész műve azt a benyomást teszi, hogy ő mindig csak a fizikai állami kényszerre gondol. Ámde, ha előzékenységből föl is tennők, hogy Pikler nem a merően fizikai kényszert hirdeti, akkor sem tarthatjuk az ő jogmeghatározását megfelelőnek és helyesnek. Mert hisz vannak társadalmi vagy erkölcsi kényszerrel biztosított összeműködések, amelyeket senki sem fog jogszabályoknak mondani: Így a sportjátékokat űző emberek összeműködnek s a sport szabályai kényszerrel vannak biztosítva, de azért e szabályokat nem lehet jogszabályoknak tekinteni. Pikler definíciója oly határozatlan és tág, hogy a jogról a maga szoros értelmében felvilágosítást nem ad és mindenre ráhúzható. A kártyajáték szabályainak megtartása fölött is ott őrködik a társadalmi kényszer, de azért ki fogja a ferbli szabályait törvényeknek nevezni?²

Ha pedig szorosan ragaszkodunk az állami kényszerhez, akkor sem érünk el semmiféle eredményt a Pikler-féle definícióval. Hiszen látjuk, hogy az állam merőben erkölcsi szabályokat is biztosít a maga kényszerével, mikor p. o. a köztisztviselő erkölcstelen életét elmozdítással vagy egyéb fenytékkel sújtja, de azért ezek az erkölcsi szabályok nem vál-

¹ Így p. o. Jellinek, i. m. 325. és kk. II.

² V. ö. Eszterházy S., i. m. 253. I.

toznak át jogiakká. Mi tehát valójában a jogszabály? Mi annak sajátos természete? Mi által különbözik az az erkölcsparancstól és a sportszabályoktól? E kérdésekre Pikler fölvilágosítást nem ad s a jog sajátos területét meghatározni képtelen. Ide vezet a valóság figyelmen kívül hagyása s a tudománytalan apriorizmus.

Végül a Pikler-féle felfogás kizárja a jogból a szabadság fogalmát s annak helyébe a mechanikus rendet teszi. Ő csak államilag szabályozott összeműködést lát a jogban s a célszerűbb, több anyagi hasznot hozó összeműködésért szívesen feláldozza a szabadságokat. Determinista létére nem is tehet másképen. Így aztán emberi összeműködési szabályok és a hangyák összeműködési szabályai között különbség nincs, sőt a hangyák életszabályai jobb jogszabályok, mert az ösztön jobban biztosítja azokat, mint az emberieket az állami kényszer. Hogy ily körülmények között mire való a jog és miképen lehetséges, azt csak a jó ég tudja. Helyesen mondja Cathrein: «Ha föladjuk az emberi szabadságot, akkor a jogot megfosztottuk szükséges alapföltételétől, alapjától, és létjogosultságától. Amint nem írhatunk elő kötelező szabályokat a kőnek, vagy a lónak, úgy az ember cselekvését sem szabályozhatjuk, ha az változatlan törvények szerint megy végbe».¹

Piklernél a jog és az erőszak között különbség nincs. Az ököl és a jog fedik egymást. A jog szabály alakjában kifejezett hatalom, melynek semmiféle

¹ Cathrein, i. m. 58. l.

erkölcsi jelentősége nincsen, úgyhogy az, aki magát a jogszabályok alól ügyesen kivonja, nem követ el vétséget, s aki a fennálló jogszabályokat feldönti, nem tesz mást, mint hogy megtöri a kényszert, az erősebbek hatalmát. A jog az, amit a kufárok megkerülnek, a zsarnokok fölírúgnak. Pikler épen ezért nem is elemzi tovább a jog fogalmát, hogy mi a jog objektív értelemben és mi szubjektív értelemben, arról sehol sem szól. Van-e az államnak, mint egésznek, a szó etikai értelmében vett valami joga az egyesekkel szemben, vannak-e az egyeseknek jogigényeik az állammal és egymással szemben, arról szintén nem találunk fölvilágosítást. Minden, még a legabszurdabb intézkedést is jognak kell tekinteni, ha azt az állami kényszer támogatja. Ezen következtetést nem lehet elkerülni, ha semmiféle magasabb elvet el nem ismerünk, mely a tételes jog helyességéről vagy helytelenségéről fölvilágosítana; de Pikler nem is fog tiltakozni e következtetés ellen, mert hiszen nála a jog csak üres név, amely tulajdonképpen egy hatalmi tényt fejez ki, mely tény csak addig áll fenn, amíg egy más hatalmi tény föl nem dönti.

A jog ily felfogása nem magyarázza meg az általános jogérzetet, sőt azzal homlokegyenest ellenkezik; nélkülözvén minden etikai alapot, nem tudja megmondani, mi különbség van egy állam s egy rablóbanda összeműködési szabályai között;¹ a jog természetét félreismeri; nézeteit nem a történeti ta-

¹ V. ö. Cathrein, Recht etc. 70. l.

pasztalásból vonja le, hanem pók módjára önmagából szövi s végül állandósított forradalomhoz vezet.

Ezen ítéletünkben még jobban megerősödünk, ha szemügyre vesszük azt a szempontot, amelyet Pikler a pozitív jogalkotás irányelvéül állít fel.

Pikler szerint ugyanis a polgárok örömelevellete, gyönyörmaximuma az állam célja, azért ugyanaz a jogalkotásnak is a vezéreszméje és zsinórmértéke. A törvényhozásnak tehát mindig azt kell szem előtt tartania, hogy a polgárok örömhajait tőle lehetőleg kielégítse, a kellemes idegfolyamatokat ne csak megtartsa, ellenáramlatokkal ne zavarja, hanem lehetőleg gyarapítsa, erősítse is s ez által a gyönyörkvantumot növelje. Őrizkednie kell olyan törvények hozatalától, amelyek a polgárookban a bomlási és összetevődési életalapfolyamatokkal ellentétes irányuak lehetnének, illetve élményállományukra kedvezőtlen behatást gyakorolhatnának.¹

A legelső gondolat, amelyet ezen posztulátumok elménkben kiváltak, az, hogy az kivihetetlen és abszurd követelmény. Vajjon melyik törvényhozó lesz valaha képes a polgárok millióinak gyönyörhajait kielégíteni? De ne is szóljunk a kielégítésről, hiszen már megállapítása is annak, hogy a polgárok miben lelik gyönyörúségüket, hogy mi egyirányú az ő bomlási és összetevődési életalapfolyamatukkal és élményeikkel és mi azokkal ellentétes irányú, mondom, már annak a megállapítása is lehe-

¹ Ezen meghatározásokkal majd közelebbről megismerkedünk, amikor a belátásos elméletnek az idegfolyamatokra való visszavezetését fogjuk tárgyalni.

tetlenség számba megy. Az állami törvényhozás a gyönyörnek szubjektív érzetét nem idézheti elő a polgárok idegrendszerében, legföljebb teremthet bizonyos föltételeket, amelyek mellett a kellemes idegfolyamatok és gyönyörérzetek nagyobb mennyiségben jelentkezhetnek. Azonban ki fogja a törvényhozókat arra kötelezni, hogy minden esetben puhatólják ki a polgárok hedonikus vágyait, bomlási és összetevődési folyamatait és elmúlt élményeit? Vajjon a törvényhozásnak miféle *egységes* elvében állapodhatnak meg az állam a hedonikus óhajok óriási sokfélesége mellett?

Ámde a dolognak más oldala is van. Mi más helyütt kimutattuk már, hogy az egyes embernek a cselekedetei sem igazodhatnak a szubjektív hedonizmus elve szerint és hogy az emberiség egészséges része tényleg sem igazodik szerinte a maga cselekvőségében. Az emberek túlnyomólag nem ahhoz mérik a cselekedeteiket, vajjon mennyire képesek azok szubjektív élvezetvágyaikat kielégíteni. Amennyiben pedig hedonikus vágyaik *tényleg* jelentkeznek és kielégítést követelnek, mindig előáll a kérdés, vajjon ezen épen jelentkező gyönyöróhaj kielégítése megengedett-e vagy sem, jogos-e vagy sem. Hiszen abban tán csak valamennyien megegyezünk, hogy minden lehető hedonikus vágy eo ipso nem elégíthető ki. A jelentkezés ténye nem jelenti még a kielégítés jogos voltát; különben azt kellene valani Nietzschével, hogy semmi sem igaz, és minden meg van engedve. Stammler is hangsúlyozza a maga kantianus szempontjából, hogy az egyes

embernek nem szabad követnie a maga szubjektív maximáját, hanem azt az általános szempontnak alá kell vetnie és mindig azt kell vizsgálnia, vajjon a maga alanyi maximája alkalmas volna-e arra, hogy általános törvényként szerepelhessen: «Wenn die Beförderung des subjektiven Glückes der Rechtsgenossen», úgymond, «das unbedingte Ziel der sozialen Ordnung sein sollte, so müsste doch vor allem es für den einzelnen selbst das absolute Gesetz seines Wollens darstellen. Man müsste sagen, dass die möglichst vollkommene Befriedigung empirisch sich *irgendwie* einstellender Bedürfnisse das letzte Gesetz für die Zweckverfolgung des Menschen wäre; und dass die besten Mittel für das konkrete *subjektive* Heil des Individuums schon in sich eine *objektiv gerechtfertigte* Zielsetzung bedeuteten. Dem ist nun aber nicht so».¹

A gyönyöróhaj az egyes embernél sem lehet a cselekvésnek a fő irányelve; a törvényhozás sem tekintheti céljának kielégíteni a polgárok jelentkező hedonikus vágyait minden tekintet nélkül. Az egyénnek is az objektív jót kell keresnie, mikor cselekszik, ennek megfelelően a törvényhozónak is el kell tekintenie a szubjektív óhajoktól és arra kell törekednie, hogy tőle telhetőleg előmozdítsa az állampolgárok összességének, mint olyannak, objektív javát. Az általános hadkötelezettség mindenesetre olyan dolog, mely nem igen alkalmas kellemes idegfolyamatoknak a megindítására a polgárok szer-

¹ Stammler, Wirtschaft, u. Recht, 568. l.

vezetében. De vajjon lehet-e a törvényhozó tekintettel arra, hogy az erre vonatkozó törvény a polgárok millióinak bomlási és összetevődési alapfolyamataival nem egyirányú? Az ő kötelessége a köz *javát* előmozdítani még azon az áron is, hogy a donikus vágyak kielégítése elmarad, sőt kellemetlen folyamatok indíthatnak még a polgárok idegrendszerében.

Mikor a haza veszélyben forog, vajjon akkor szabad-e és lehet-e latolgatni, hogy a háború eshetőségei milyen irányú és természetű áramokat fognak megindítani a polgárság testében? Lehet-e figyelembe venni az egyesek javát? Szokás-e akkor mérlegelni, hogy a haza megmentése mekkora szenvedésbe fog kerülni? Mennyi hedonikus óhaj marad kielégítetlenül? Lehet-e akkor bölcselkedni az élmény megmaradásáról és ellentétességéről? Vajjon nem érzi és nem tudja-e akkor mindenki, hogy a haza java, a közjó a legfőbb szempont, amelynek minden egyéni hajlamot, kényelmet, velleitást föl kell áldozni?... Vagy, hogy egy másik példát hozunk fel, vajjon jogtalaná, törvénytelené válik-e az *adó* az által, hogy az adókötelesekben esetleg kellemetlen érzelmeket ébreszt, hogy alapélett folyamataikkal ellenkező irányú folyamatokat indít meg bennük? Azt sem kutatja ilyenkor a törvényhozó, hogy hányan vannak azok, akiket az adófizetés kellemesen érint, és hányan azok, akiknek idegzetét kellemetlenül izgatja. Ha esetleg a polgárok túlnyomó száma is kelletlenül fizeti az adókat és ha a háború esetén a polgárok nagyobb fele is kénytelen

vérezni és szenvedni, a törvényhozó ily szubjektív szempontok által nem vezérelteti magát.

A törvényhozás az állami alattvalóknak csak azon kívánságait veheti figyelembe a jogalkotásnál, amelyek az objektív értelemben vett közjóval összhangban vannak. «Daraus ergibt sich», írja helyesen Stammler, «dass nur diejenigen Interessen der einzelnen Genossen durch die Rechtsordnung gesetzmässigerweise zu befriedigen sind, welche sich vor dem Forum der Idee des Guten für jeden als objektiv gerechtfertigt ausweisen.»¹ «Die Maxime einer subjektiven Wohlfart», írja jellegzetes kanti stílusban Stammler, «ist untauglich zu einer *allgemeingültigen* Anleitung für Verfolgung von Zwecken. Verweist man den Gesetzgeber darauf, die Lust der einzelnen zu pflegen, wie sie nur gerade vorhanden ist, so hat man ihn nicht auf ein Ziel von objektiver Gesetzmässigkeit geleitet. Die soziale Ordnung ist ein Mittel im Dienste menschlicher Zwecke; für dieses Mittel kann nicht ein anderes ideales Ziel bestehen, als für menschliche Zwecksetzung überhaupt. Und da für die letztere der oberste einheitliche Gesichtspunkt als Grundgesetz des Wollens darin besteht, von bloss subjektiver Maxime Abstand zu nehmen, so kann auch die Rechtsordnung in dem blossen Abzielen auf Befriedigung *nur subjektiver* Begierden der Unterworfenen ihre letzte Gesetzmässigkeit nicht finden.»²

Az alanyi érdekek között tehát, amennyiben azok

¹ I. m. 570. l.

² U. o. 571. l.

figyelembe veendők, válogatni kell az általános érdek maximája szerint. Sőt a törvényhozás, amennyiben az bizonyos közcélok érdekében szükséges, nemcsak hogy nem várja be, amíg az alanyi óhajok, törekvések megnyilatkoznak, hanem azokat alkalmas eszközökkel felébreszteni is igyekszik. A közjót sem keresi magáért az absztrakt közjóért, hanem azért, hogy annak kebelében az egyesek anyagi érdekei a lehető legjobban előmozdítottassanak. A közjó alatt azonban nem az alanyi gyönyörmaximumot fogja érteni a józan törvényhozás, hanem azt, hogy a polgárok igazi testi és lelki javai gyarapodjanak, képességeik harmónikus kifejlesztése lehetőségessé tétessék, hogy felviruljon anyagi és szellemi kultúrájuk a maga összes ágaiban és biztosítottassék az a rend és béke, amely az eredményes kultúrtevékenységnek nélkülözhetetlen feltétele.

Pikler elve a legnagyobb szubjektivizmust vinné be a jogalkotásba s a társadalmat valóságos anarchiának szolgáltató ki.

VII.

A jog és az igazságosság.

Pikler bölcséletének etikátlan természetéből folyik, hogy a jogot az igazságosságtól elválasztani igyekszik. Az igazságosságot ugyanis az összes nemzetek szorosan egybekötik a joggal s a jog csak abban az összefüggésben őrizheti meg a maga etikai, magasabb jellegét. E fontos kérdést közelebbről kell megvilágítanunk.

Pikler azzal kezdi, hogy az igazságosságot a jognak csupán egyik ágára szorítja, t. i. az igazságszolgáltatásra, azt állítván, hogy az igazságosság az emberek összeütköző szükségletei között való döntés. Azonban e szűk korlátok között sem hagyja érvényben azt az igazságosságot, amely az összes emberek közmeggyőződésében él, hanem egészen új, szubjektív értelmet tulajdonít e szónak, azt mondván, hogy: az igazságosság törekvés a lehető legnagyobb boldogság elérésére, amely az emberi szükségletek okvetlenül fájdalmas összeütközése mellett még elérhető.

Ezen hedonista, önkényes, teljesen új és merész meghatározásáról az igazságosságnak majd más összefüggésben szólunk bővebben. Itt elsősorban

Piklernek azon nézete foglalkoztasson bennünket, hogy a jog úgynevezett összeműködési szabályai, melyek pl. a közoktatásügyet, a közlekedés-, a közbiztonság-, a közegészségügyet rendezik, nem igazságossági szabályok s nincs is közük az igazságossághoz.» Az igazság¹ megállapítása, szolgáltatása és fentartása», írja Pikler, «a jognak csak *egyik* feladata, célja, a jogszabályok csak egyik részének feladata. Ez nyilvánvaló. Egészen nevetséges volna azt állítani, hogy a közlekedési, a közművelődési, az egészségügyi intézmények célja az igazságosság, az igazságszolgáltatás, és époly helytelen volna azt állítani, hogy az összes vagyoni jogi intézményeknek, például a váltótörvény, kereskedelmi törvény minden határozmányának célja az igazságszolgáltatás volna és nem a közgazdaság előmozdítása, a hitel, a forgalom megkönnyítése. Ezen intézmények célja: az egészség, a közlekedés, a műveltség, a gazdaság. Épen így vannak jogszabályok, amelyeknek célja: az igazság. Amazoknak célja, hogy az emberek egy sokaságát megvédje közös bajok ellen, amelyeknek valamennyien kitéve vannak; az utóbbiaké, hogy az egyik embert megvédjék a másik ellen. E párhuzamból kitetszik, hogy minő viszonyban vannak jog és igazság egymással. Az igazság *egy* cél és *egy* szükséglet mások mellett, amelyet kényszer útján jobban lehet elérni, és azért vannak kényszerrel biztosított

¹ Pikler filozófiai mélységére nézve jellemző, hogy az igazság és az igazságosság között különbséget nem tesz. A két kifejezést fölváltva használja.

jogszabályok, amelyeknek célja az igazság. De lehetséges oly jog, mely ilyen szabályokat nem tartalmaz, vagyis jog igazság nélkül. El lehet ugyanis képzelni, hogy emberek közös célok elérésére, például közös védelem, útépités, vallási tisztelet, egészség, állategészség céljából szervezkednek, közös egyetértéssel szabályokat állítanak fel, közös intézményeket létesítenek és ezen szabályok be s ezen intézmények fentartása céljából kényszerrel is gyakorolnak, anélkül, hogy oly szabályokat is alkotnának s közös kényszerrel fentartanának, amelyek szerint a másra, mint e szervezet fentartására vonatkozó összeütközéseiket elbirálják. Viszont lehetséges igazság jog nélkül. Az emberek ugyanis igazsági szabályokat követhetnek, igazságosan cselekedhetnek, általuk elkövetett sértés esetén igazságot szolgáltatnak a nélkül, hogy e célra kényszerítő szabályok tartatnának fenn mások által, vagy hogy épen több ember közegyetértéssel szabályokat állapítana meg és tartana fenn kényszerrel.¹ «Lehetséges tehát jog, amelynek céljai között nincs az igazság, és lehet igazságszolgáltatás, amelyet nem tart fenn jog».² «Ha a jog és az igazság között valóban olyan a viszony, amilyenek azt az előzőkben előadtuk; ha a jog célja az összeműködés, az igazságosságé az emberi édekek összeütközése esetén való döntés; ha a jognak az igazságosságon kívül számos más célja van, az igazságosság meg nemcsak jog által érhető el; akkor méltán azt lehetne kérdezni, miért

¹ Pikler, A jog stb. 211. l.

² U. o. 213. l.

szükséges a kettő közötti ezen viszonynak kifejezett előadása, a kettő egybevetése, összehasonlítása».

Igy határozza meg Pikler a fogalmak nagy össze-zavarásával, a jog és az igazságosság viszonyát.

Mindenesetre, ha az igazságosság fogalmát önkényesen és a priori megszerkesztjük, ha azt az érdekösszeütközések eseteire korlátozzuk, akkor könnyű azt kiszorítani a jogi élet azon intézkedéseiből, amelyek nem az érdekösszeütközések eseteit rendezik, hanem bizonyos pozitív célra való összeműködést szabályoznak. Ámde az igazságosság fogalma nem az, amit róla Pikler tart, nem szorítható az csupán az összeütközés eseteire. Ha mint tulajdonságot tekintjük, az igazságosság azon tulajdonság, amely megadja kinek-kinek a magáét, dat cuique suum. A tanárt, aki érdem szerint, részrehajlatlanul osztályoz, igazságosnak mondjuk, pedig ez esetben érdekösszeütközés nem forog fenn. A minisztert, aki hivatalnokait érdemeik szerint lépteti elő, igazságosnak mondja mindenki, jóllehet nem dönt összeütköző érdekek között, mint a bíró. Ezek az esetek és sok más nem vonhatók Pikler definíciója alá s azért szűknek és hamisnak kell azt mondanunk. Másrészt a tanár, mikor igazságosan osztályoz, nem gondol arra, hogy megvalósítsa a lehető legnagyobb boldogságot, amely adott körülmények között elérhető, hanem boldogsági latolgatás nélkül mérlegeli az érdemeket s a szerint adja az osztályzatokat. A bíró sem töri a fejét azon, hogy az érdekösszeütközés esetén lehetőleg legtöbb örömet s legkevesebb fájdalmat okozzon, hanem meg-

adja kinek-kinek a magáét, vagy büntet a megállapított vétség mértéke szerint.

Másrészt, mikor az állam az összeműködéseket törvényileg szabályozza, mikor pl. a közoktatásügyet vagy az egészségügyet rendezi, akkor is az úgynevezett osztó igazságosság elvét valósítja meg, amennyiben a jogokat és a köteleességeket, az előnyösítést és a hátrányosítást a képesség, az érdem, illetve a vétség arányában osztja ki. Hiszen Pikler sem hiheti, hogy az összeműködésre vonatkozó jogszabályok célja akármilyen összeműködés, hanem csakis a rendezett, a köz és az egyesek érdekeit kiegyenlítő, igazságos összeműködés. A jogszabályok nem adják az összeműködés anyagát, hanem annak a jogi formáját, vagyis igazságos módon szervezik a közlekedést, a közművelődést, a közegészségügyet, mert nem nézhetik, hogy akármilyen közlekedés, közművelődés vagy egészségügy uralkodjék az államban. Igazságos összeműködés az egyes működési körök mezején, ez a jog sajátos célja. A jogszabály mindig több ember viszonyát rendezi vagy az osztó, vagy a csere-, vagy a törvényes igazságosság szerint s így nem létezhetik jogszabály, mely igazságosságot nem tartalmazna. Az igazságosságot a jogszabályok bármely köréből csak úgy lehet kiszorítani, ha annak fogalmát önkényesen szerkesztjük, ha nem tartjuk szem előtt se a bölcsek kipróbált meghatározását,¹ se a köztudatot,

¹ Különösen nevezetes a Aristoteles meghatározása, *Ethic. Nic. V. fej.*

hanem hamisított álfogalmakat csinálunk a pillanatnyi szükség szerint.

Nem szabad itt összetévesztenünk két dolgot. Először is különbséget kell tenni az államhatalom, mint olyan, s az államhatalom között, amennyiben törvényeket hoz. Az államhatalomnak a szorosán vett törvényhozástól eltekintve, kötelessége és hivatása a közjót előmozdítani. Mikor tehát valami hasznos összeműködést valósít meg, teszi ezt nem különös törvényhozói, hanem általános hivatásánál fogva. Mikor pedig törvényt hoz, mikor jogi formába öltözteti az intézményeket, akkor a főszempont, mely után kell hogy induljon, az osztó igazságosság.

Piklert egy balhit téveszti meg, az t. i., mintha kizárólag a jog csinálna minden intézményt.¹ Pedig ez nem felel meg a valóságnak. Az összeműködések anyagát nem a jog szolgáltatja. A közoktatás, a közegészségügy, a közgazdaság egyes intézményeit a kultúrélet megfelelő szakai, az orvostudomány, a nemzetgazdaságtan, az elméleti és gyakorlati tudományok általában készítik elő. Az ezen kultúrtényezők által előkészített, hasznosnak nyilvánított intézményeket az állam életbe lépteti; rendezi, szabályozza, jogilag meghatározza a *törvényhozás*, még pedig az igazságosság elvei szerint. Igen sok dologról intézkedik a jog, amelyek létüket nem neki köszönik. Hogy csak egy triviális példát mondjunk: a váltót, az automobilt, a puskát, a mérget nem a

¹ Ez a balhit aztán tanítványaira is átplántálódik; v. ö. dr. Demeter, Pikler Commentar, 13. l.

jog találta föl; a jog csak szabályokat állít föl, még pedig igazságossági szabályokat abból a célból, hogy ezen dolgok használata senkinek jogos érdekeit ne sértse. A célszerűségi szempontokat, a hasznosságot mások vitatják meg, mások mutatják ki: a törvényhozás az igazságosság elvét kell, hogy szem előtt tartsa elsősorban. Természetes, hogy a hasznosságot a törvényhozás is mérlegeli, néha a törvény szövegében, az indokolásnál ki is fejtí azt, ámde ez nem képezi sajátos feladatát. Egy igen alkalmas példát találunk ennek megvilágítására Eszterházy Sándornál. «Azok a jogszabályok például, írja ő, «amelyek a phylloxera ellen való védekezésről szólnak, vagy igazságosak, vagy igazságtalanok. Ha a törvény esetleg fölvilágosítást, oktatást tartalmaz, hogy miképpen lehet a phylloxera ellen célszerűen védekezni, ez éppen olyan elméleti fejtegetés, mint amelyet az ember az idevágó könyvekben talál, a törvény szakaszaiba fölvevtt oktatás, *de nem jogszabály*. Jogszabály a parancs, a tilalom vagy a megengedés és ez a parancs, tilalom vagy megengedés mindig vagy igazságos, vagy igazságtalan. Ha a phylloxera ellen való védekezésről szóló törvény netalán úgy rendelkeznék, hogy minden állami bevétel kizárólag a phylloxera ellen való védekezésre fordítandó, igazságtalan volna a közzel szemben. Ha úgy rendelkeznék, hogy a szőlőbirtokos minden jövedelmét a phylloxera ellen való védekezésre kell hogy költse, igazságtalan volna az egyessel szemben. Ha ellenben a költségek megállapítása a többi közszükségletekhez viszonyítva észszerűen, a

terhek megosztása arányosan történik, a jogszabály igazságos. Vagy más példával élve, a rendőrségnek kötelessége bármily véletlenségből eredhető veszélyt és kárt megakadályozni. Ez a jogszabály nem a rendőrség kötelességét szabályozza a véletlennel szemben, hiszen a véletlennel szemben jogi kötelesség lehetetlen, hanem a rendőrség kötelességét más emberekkel szemben, *véletlen veszély vagy kár esetén.*¹

E fogalomzavar miatt a jog határai is elmosódnak Pikler szemében. Erről ő maga tesz tanúságot, mikor így ír: «Amazoknak a jogszabályoknak célja, hogy az emberek egy sokaságát megvédjék közös bajok ellen, amelyeknek valamennyien kitéve vagyunk; az utóbbiaké, hogy az egyik embert megvédjék a másik ellen».² E szerint tehát a jog nemcsak az embereknek egymáshoz való viszonyait rendezi, hanem az emberek viszonyait az elemi csapásokhoz, a különböző természeti erőkhöz is. A jégeső ellen való biztosítást rendező jogszabályok, ahol vannak ilyenek, Pikler felfogása értelmében nemcsak a biztosítók és a biztosítottak kölcsönös viszonyait rendezik a bekövetkezett csapás esetén, hanem a sokaságnak a jégesőhöz való viszonyát is. Ami tehát anyagára nézve merően társadalmi tevékenység, a nemzetgazdaságtan, a technika, az orvostudomány találmánya és terméke, azt Pikler helytelenül a jognak tulajdonítja. Találón írja Eszterházy: «Ekként

¹ Eszterházy S., i. m. 228. és K. I.

² Pikler, A jog stb. 211. l.

a jog fogalmát Pikler szertelenül kiterjeszti, átviszi olyan területre is, ahol tulajdonképen semmi illetékessége sincs. Ezzel a jogot igazi természetéből kiforgatja, fogalmát, a maga egészében meghamisítja. Az igazságot viszont a jog egy részéből száműzi és így e fogalmat meg helytelenül megszorítja. Aminek a végső következménye aztán az, hogy amíg ma már mindenki egyetért abban, hogy az igazság a tágabb és a jog a szűkebb fogalom, addig nála éppen megfordítva, a jog a tágabb és az igazság a szűkebb fogalom».¹

Az igazságosság, amely az enyém és a tied fogalmát élesen kiemeli (*suum cuique*), mindenesetre heterogén és kényelmetlen elem oly jogbölcseletben, amelynek főelve a haszon és a nyereség. Azonban a jog igazságosság nélkül olyan, mint a test lélek nélkül: élettelen oszladozó hulla.

¹ Eszterházy S., i. m. 231. l.

XIII.

Pikler és a XVII. és XVIII. századbeli észjogászok.

Pikler maga vallja, hogy ő a XVII. és XVIII. századbeli természetjogászok vagy észjogászok nyomdokaiban halad.¹ Minthogy Pikler a maga viszonyát ezen jogbölcselelőkhöz összefüggően le nem írja, magunknak kell azt összeállítanunk, s megtesszük ezt annál szivesebben, mert e viszony nagyban elősegíti a piklerizmus megértését.

Az első közös vonás, amely azonnal szembeötlik, a túlzott racionalizmus. Amint a XVII. és XVIII. században mindent a tiszta észből igyekeztek levezetni és semminek sem tulajdonítottak létjogosultságot, ami magát az ész ítélőszéke előtt igazolni nem tudta, úgy Piklernél is az intellektuális belátás, az ész a történelem mindenható mestere. A különbség csak az, hogy amazoknál sasszem az ész, mely bátran néz bele a napba, Piklernél pedig patkányszem a jogalkotó ész, amely fél az igazság napjától és csak konc után leselkedik. Az a körülmény, hogy a mai bölcselet a XVII. és XVIII. század racionalizmusát rég föladata, Piklert nem fészélyezi,

¹ V. ö. Pikler, A jog stb. 10., 11., 22., 62., 101. ll.

mert neki, mint látni fogjuk, bizonyos gyakorlati okai vannak arra, hogy a racionalizmus után sántikáljon.

Rousseaunál e mindenható jogalkotó ész talpalattnyi földet keresett, az Archimedes-féle $\delta\delta\zeta \mu\omicron\lambda \pi\omicron\upsilon \sigma\tau\omega$ -t, ahonnet kifejthesse romboló és alkotó munkáját; ez a talpalattnyi föld pedig az embernek úgynevezett őállapota volt. Minthogy a tudomány az emberek őállapotáról megbízható adatokat nem igen szolgáltat, mindegyik természetjogász a maga különös világnézetéhez és gyakorlati céljaihoz képest megalkotta magának az őseMBER képét s arra építette föl egész elméletét. «Az őállapotot, — mondja Jellinek, úgy konstruálják, hogy abból a saját politikai követeléseik mint premisszákból levezethetők legyenek. Ezen premisszába a következők mesterségesen beletették».

Az élet gazdagságát, az erkölcsök és jogok változatosságát egy absztrakt skémából akarták megmagyarázni, ez az absztrakt skéma pedig az embernek történelemellenesen megszerkesztett természete volt. Az emberi természetet egyoldalúan és hiányosan bizonyos hajlamban látták. Ilyen hajlam a félelem, a szabadságért való rajongás, a boldogság után való vágy, stb. Mármost ez a hajlam vezette ki az embereket az őállapotból s megindította a jogfejlődés folyamatát.

Teljesen erre a módra alkotta meg Pikler is a maga fogalmát az ember őállapotáról. Mint már tudjuk, individuálistának, önző üzletembernek festi le az őseBERT s aztán ez az őszibárus csinálja az

egész történelmet. A «Gescheft»-formula fejt meg mindent, abba gyúratik bele az emberiség életének gazdag tartalma.

Mondtuk már, hogy a XVII. és XVIII. századbeli észjogászok aszerint választották meg a maguk kiindulópontját, hogy mik voltak a gyakorlati céljaik. Ezek a természetjogászok, mint Hobbes, Kant, Rousseau, mondja Somló, az elvontan megszerkesztett emberi természetből «azt olvasták ki, ami nekik tetszett, vagyis amit nekik az ő érzelmeik diktáltak. Hogy pedig mit diktáltak az illető írónak az ő érzelmei, főleg attól függött, hogy mily korban élt, milyenek voltak e kor szükségletei, milyen volt az író pártállása korának küzdelmeiben. Leggyakrabban a kor nagy reformtörekvéseit találjuk meg a természetjogi rendszerekben az emberi természetből dedukálva. Amit az illető kor jogrendszerében megfelelőnek vélték, arra nem helyeztek nagy súlyt, amit azonban ki kellett küzdeni, az a természetjogi rendszerekben öntudatlanul előtérbe került. Úgy, hogy azok túlnyomó részében valóságos szociálpolitikai és jogreformatori programokat láthatunk. Csakhogy e rendszerek nem mint ilyenek lépnek fel, hanem «sub specie aeternitatis,» mint minden időre és korra szóló helyes tanok».¹

Már a «Bevezető»-ben írja Pikler: «Mint minden embernek, úgy megvannak természetesen nekem is egyéni eszményeim, törekvéseim. És mint minden ember, természetesen küzdeni akarok értök én is.

¹ Somló, Jogb. előad. I. f. 17. l.

*Remélem, hogy ami csekély tudományom van, azt is szolgálatába fogom állítani ezen eszményeknek».*¹ Amint nem képezte a forradalmár jogfilozófusoknak, úgy neki sem képezi tulajdonképeni célját, hogy a jog keletkezését és fejlődését tárgyilagosan, a valóságnak megfelelően leírja. Ő nem tudományt akar, hanem politikát. Elméletének irányát és tartalmát egyéni érzelmei és politikai pártállása határozzák meg. Ahogy ő a jogalkotást a jövőre nézve szeretné, úgy írja azt le a múltban is, hogy aztán azt mondhassa: ime, amint mi a jövőben akarjuk, tulajdonképen úgy alakult és fejlődött a jog kezdetől fogva, ez a fejlődés természetes menete.² Így szolgál nála a múlt a jövőnek, a tudomány a gyakorlati célnak. Az olvasó az ő könyveiből tulajdonképen csak Pikler szívébe és veséjébe lát bele, de nem a jog mibenlétébe; megismeri politikai vágyait és törekvéseit, nem pedig a jog valódi keletkezését és alakulását. Hogy a tudományt e célra meg is kell hamisítani, a valóságot sokszor elferdíteni, az Piklert nem feszélyezi, hiszen ismerjük már azon elvét, hogy az igazságot el lehet ferdíteni, vagy hazugsággal pótolni, ha az célszerűnek látszik.

A tudománnyal való ezen önkényes, mostoha bánásmód mindig magán viseli a kor jellegét, mert időnként más és más hajlandóságok és politikai célok merülnek föl. A francia forradalom korában a szabadság volt a politikai program lényege és

¹ Pikler, Bevezető stb. XVIII. l.

² Így konstruálták a marxisták az öskommunizmust a jövő kedvéért.

jelszava. Azért ez a jogbölcsélet a szabadsági eszmék jogbölcsélete. Annyiféle szabadságot dedukáltak az emberi természetből az emberrel veleszületett jogokként, ahány irányban a szabadságot megvalósítani igyekeztek.¹

Ma a szabadsági jelszavak halványulni kezdenek s helyükbe lép a kommunizmus. Pikler, mint kommunista gondolkodású ember, a kommunizmus szolgálatába szegődte a tudományát. Az ő eszménye, hogy az egész föld otthonunk legyen és mindenki velünk munkálkodó munkatársunk.² Kívánja a gazdaság állami összpontosítását; a női emancipációt, ezzel összefüggésben a család fölbontását, a gyermek állami nevelését;³ küzd a nemzeti eszme és a vallás ellen;⁴ a szabadságjogokat nagyobb haszonért föláldozza az államnak;⁵ neki nem kell család, haza, vallás, szabadság, hanem a lehető legnagyobb osztalék, az étel és ital, a nemi örömök és multságok minél nagyobb mennyisége, nem az egyén kifejlődését elősegítő állam, hanem Bodnár Zsigmond szavai szerint: kommunista hizlalda. Ő a maga tudományával arra akarja tehát birni az embereket, hogy belátásosan, utilitárius spekulációból alakítsák jogukat, nem lévén tekintettel a nemzeti és a vallási eszmékre. Azért a maga módja szerint kimutatja, hogy hiszen az emberek mindig

¹ V. ö. Somló, i. m. 18. l.

² Pikler, A jog stb. 256. l. Azonkívül 78. 79. ll.

³ U. o. 64., 65. ll.

⁴ V. ö. könyvünk II. fejezetét, 2. pont.

⁵ A jog stb. 135. l.

így csinálták az intézményeiket: az első ember is haszonleső volt, aki spekulációból csinálta meg a családot, a törzset; a hazafias és vallásos érzelmek és elméletek csak másodlagos asszociációk,¹ beteges tünetek, a hasznossági megfontolás fattyúhajtásai,² melyek alól az egészséges ember emancipálódik.

Az ilyen elferdített tudományról azt mondja Bluntschli hogy forradalmi időkben, amikor a fékevesztett szenvedélyek kész örömmel ragadják meg a nekik megfelelő elméleteket, nagy hatalomra tehet szert s minthogy új szervezeteket alkotni nem képes, démoni erővel rombol mindent, ami útjában áll. Tanulságul fölhozza Franciaországot, melynek dicső fia, Napóleon azt mondta: «Az ideológusok tették tönkre hazámat». «A legtermékenyebb és legigazabb eszmék is átkot hoznak,» írja Bluntschli, «ha ideológiusan fogják fel és bornirt fanatizmussal valósítják meg azokat az emberek».³

A XVII. és XVIII. század jogbölcséletéről és a Pikler-féle belátásos elméletről röviden azt mondhatjuk Bergbohmmal: «Principieller Subjektivismus in der Theorie und subversive Konsequenzen in der Praxis».⁴

¹ U. o. 62. l.

² A büntetőjog bölcselete 71. és egyebütt.

³ Bluntschli, Lehre vom modernen Staate I. 7. l.

⁴ Bergbohm, i. m. 200. l.

XIV.

Történelmi materializmus és piklerizmus.

Fejtegetéseink folyamán több helyütt is kiérezhette a t. olvasó, hogy a Pikler-féle elvek erősen emlékeztetnek a Marx és Engels által megalapított történelmi materializmusra. Maga Pikler is mondja két alkalommal, hogy az ő tanítása a marxisták tanával rokon,¹ e rokonságot azonban közelebbről nem formulázza. Megvonjuk a párhuzamot röviden mi, új oldalról fogja az megvilágítani a belátásos elméletet.

A történelmi materializmus a gazdasági viszonyokban, a termelésben és a termékelosztásban látja azt az erőt, amely az emberiséget mozgatja s annak útakat szab. Minden egyéb csak a gazdasági alapstruktúrából fakad s ezen elsődleges erővel szemben a kultúrélet többi tényezői csak másodlagos tünetek, kísérő jelenségek, epifenomenonok.² Pikler belátásos törvénye alapján véve ugyanaz, csak lélektani formába öntve. Hiszen az egész gazdasági életnek első sorban az a feladata, hogy kielégítse az ember anyagi

¹ Pikler, A jog stb. 21. 127. II. V. ö. még u. o. 163. l.

² Marx, Zur Kritik der pol. Ökonomie, előszó XI. l. Azonkívül Engels, Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft, Berlin, 1891., .V. kiad. 27. l.

szükségeit. Világos, hogy e ponton a piklerizmus és a történelmi materializmus között igen szoros kapcsolat áll fenn. Ezzel összefüggőleg az anyagelvi alaphang, a szellemi tényezők bagatellizálása, a gazdasági tényezőknek a jövő kor kultúrájában juttatott központi helyzete: mind közös tulajdonsága a két teóriának.

Nagy hasonlatosságot tüntet föl a két elmélet genezise is. Marx és Engels akkor szerkesztették meg elméletüket, a mikor a gazdasági erők az európai iparállamokban túlsúlyra vergődtek s az egész társadalmi életre döntő befolyást gyakoroltak. S megjegyzendő, hogy nézeteiket Angliában érlelték meg, ahol az industrializmus összes jellegzetes tulajdonságai a legélesebben domborodtak ki.¹ Ily körülmények között nagyon közel állott az a föltevés, hogy tulajdonképpen a gazdaság képezi az összes társadalmi cselekvőségnek meghatározó központját. Az etikai érzés gyöngülése, ami első sorban az angol autonóm etikusoknak tulajdonítandó,² csak erősítette ezen látzatot.

Nem igen lehet aztán csodálni, hogy Marxék a multban is ugyanazt a szerepet tulajdonították az ökonómiának, amilyent az a tőkés termelés első föllendülésekor játszott s hogy a történelemben csak az egymással versenyző gazdasági osztályok harcát látták.

Korunk túltengő önzése, materializmusa, kufár gon-

¹ V. ö. erre nézve főleg Marx «Kapital»-ját és Th. G. Masaryk, Die sociolog. u. phil. Grundlagen des Marxismus, Wien.

² V. ö. munkámat: Társadalmi kérdés és etika, Budapest, 1908. II. rész.

dolgozómódja nem egyéb, mint folytatása azon áramlatnak, amely a történelmi materializmust is létrehozta. Pikler valószínűleg oly körben nőtt fel, amelyen e tulajdonságok kelleténél erősebben kivérődnek s azért az emberekben csak haszonleső kufárokat, lókupeceket, zсібárúsokat, Shylockokat lát. Ő is a jelen szerint ítéli meg a multat, szabálynak nézi a kivételt, a végletet rendes útnak tekinti s ahelyett, hogy korunk alantjáró, emberhez nem méltó, egoista gondolkozómódját visszaszorítani és rendes, szűkebb mederbe terelni igyekeznék, helyesli, dicséri azt, sőt egy egész mesterséges elmélettel szentesíti.

Tudományos szempontból mindig veszedelmet jelent, ha valaki a maga pozitív elméletét egy ellen-
tétés nézet kritikájára építi. Ilyenkor rendszeren az szokott történni, hogy a kritikus nem találja el az arany középútat, hanem az ellenkező végletbe esik. Ebben is hasonlít Pikler tana a történelmi materializmushoz.

Marx a német idealizmus, de főképp Hegel abszolút eszméje ellen való küzdelmében teljesen félreismerte a szellemi erők természetét s bálványozni kezdte a materiális gazdasági tényezőt.¹ Véglet ellen véglettel szállott sfkra. Pikler eltévelyedését is annak tulajdoníthatjuk nagy részben, hogy ama küzdelem hevében, melyet az ösztönszerűségi iskola ellen folytat, elvesztette érzékét minden szerves, természetes fejlődés iránt s mesterséges alkotást, a szabad belátás termékeit látja mindenben. Hiszen igaz, hogy a jog-

¹ V. ö. Woltmann, *Der historische Materialismus*, Düsseldorf, 1900., II. rész. Azonkívül Stein, *Sociale Frage im Lichte der Philosophie*, Stuttgart, 1903., 288. és kk. ll.

történeti iskola az észjog ellen küzdve, egyoldalúan empirikus módon jelentéktelen részletekbe bocsátkozott, csak statikáját nézte a jogi életnek, a kinematikáját pedig elhanyagolta, ami aztán a jogalkotó iniciativa megbénítását vonta maga után: ámde erre nem az a helyes felelet, hogy a történelmi iskolának semmiben sincs igaza, hogy minden csak célszerűségi kalkuláció terméke s hogy a történelmet nem tanulmányozni, hanem konstruálni kell. Ez a másik végletet jelenti, amely szintén távol áll az igazságtól, a gyermeket a fürdővel együtt öntvén ki. Tudatosan küzd továbbá Pikler a nálunk Pulszky által képviselt azon irány ellen, amely a jogfejlődésben nagy szerepet tulajdonít az eszméknek és a világnézleteknek. Ez az antagonizmus is arra a szélső következtetésre vezeti Piklert, hogy az eszményeket degradálja és cinikus módon pellengérré állítja. Ilyfajta kontrasztokkal oly sűrűn találkozunk a kutatás történetében, hogy Wundt e jelenségből külön törvényt, a kontrasztok törvényét hajlandó megszerkeszteni. Az igazi nagy elmék sohasem építettek ily szűkeblű alapon; azoknak tekintete nagy teret ölelt föl, mint a magasba szálló sasé. Azért nagyon kicsinyes eljárásnak látszik, mikor Pikler Pulszky Ágostot sokoldalúságáért gúnyosan polihisztornak, eklektikusnak nevezi.¹ Az, hogy Pulszky sokat látott, sokat tudott, mindenesetre nagyobb érdem, mint mikor a Piklerféle öntelt monista sok dolgot vagy meg nem lát,

¹ Pulszky pozitivizmusával nem értünk egyet, de tudományát nagyobbnak, világnézetét nemesebbnek tartjuk Piklerénél.

vagy készakarva behúnyja a szemét azok előtt. Mióta érdem a nemlátás a tudomány mezején?

A történeti események motivációjának *egy* elvre való visszavezetése régi törekvése a történetíróknak és a történelembölcseleőknek. Az egység szükséglete az emberi léleknek, amelynek kielégítésén minden téren nagy erőmegfeszítéssel dolgoznak a tudósok. A szociológiában is, amely oly szorosan összefügg a jogbölcselettel, indukció útján egyre általánosabb törvényeket igyekeznek fölláttani; azonban ma még a részletkutatások nem érték el a tökéletesség azon fokát, hogy az indukciót teljesnek mondhatnók s egy egységes elvet állíthatnánk föl. Azért elhamarkodott volt a történelmi materializmus abbeli kísérlete, hogy mindent a gazdasági motivumokra vezessen vissza. Ma már csak az elmaradottak ragaszkodnak az ortodox marxizmushoz, melynek félszegségeit kimutatták a szociológusok.¹

Ámde épily elhamarkodott Pikler igyekezete is, az utilitárius motivumokból konstruálni az egész jogfejlődést s az élet hatalmas óceánját a hasznossági formulácska dióhéjába önteni át. Minden jogi intézményben csak érdekszövetkezetet látni és semmi mást, ez azon tudományos eljárás, amelyet a «simplisme» elnevezéssel szoktak megbélyegezni a franciák. Hogy a történelmi iskola a jogfejlődést sok heterogén erőnek tulajdonítja, az tény és oly tökéletlenség, amelyet

¹ V. ö. Stein, *Sociale Frage im Lichte der Philosophie*; Barth, *Philosophie der Geschichte als Sociologie*, Leipzig, 1897.; Masaryk, *Sociale Frage*, Wien; Woltmann, *Der hist. Materialismus*; stb.

szorgalmas és pontos kutatással lehetőleg el kell tüntetni: azonban a kutatás eredményeit be nem várni s önkényesen ráoktrojálni a történelemre tetszésszerű törvényeket, nemcsak tökéletlenség, hanem véték a tudomány ellen, Stein szerint pedig szellemi prostitúció. Aki nem érez magában erőt és kedvet arra az óriási munkára, amelyet a tökéletes indukció módszere kíván, az inkább részletkérdésekkel foglalkozék, melyek erejét túl nem haladják, de ne alkosson rendszereket, amelyek az egészséges gondolkozást inficiálják.

Pikler belátásos elmélete és a sémiták faji karaktere.

Mikor arra törekszünk, hogy Pikler jogbölcseletének természetét teljesen megértsük, nem lehet hallgatással mellőznünk egy szempontot, mely a szóban forgó elmélet egyik legmélyebb gyökerét világítja meg. Ezen legmélyebb gyökér a sémita fajnak sajátos jelleme, mely Piklerben is él és mint erős természeti tényező, rányomja a maga bélyegét Pikler minden gondolatmenetére. A következő fejtegetés, melynek célja lesz földeríteni a sémita faji jelleg és a belátásos jogbölcselet kölcsönös viszonyát, egyszersmind azt a fejezetünket is fogja egy újabb erősséggel támogatni, melyben a faji sajátságoknak a jogalkotásra gyakorolt hatását általában ecseteltük.

Lépten-nyomon találkoztunk Piklernél azzal a sajátos jelenséggel, hogy ő a dolgokat nem tárgyilagosan, a valósághoz híven írja le, hanem a maga alanyi szemüvegén át néz mindent. Így pl. se a családban, se a nemzetben nem veszi észre azon természetes mozzanatokat, amelyek az egyesületek sajátos lényegét képezik, hanem mindenütt csak a saját utilitárizmusát látja meg. Pikler ezen tulajdonságának mély gyökere van azon faj *szubjektívizmusában*,

amelyhez tartozik. Schack, a sémiták szellemi életének alapos ismerője, azt írja e fajról: «A sémiták egész alkotó képessége szubjektív jellegű. Mindenütt első sorban a saját lelki életüket juttatják kifejezésre, a külvilágot belevonják abba és kevés hajlamot mutatnak arra, hogy a valóságnak erősen a szemébe nézzenek, hogy a természetet éles és határozott vonásokban leírják, vagy hogy magukat mások egyéniségébe beleéljék s az embereket és a viszonyokat tárgyilagosan ecseteljék».¹ «A héberék — mondja Chamberlain-nél a filosémita Grau — valamint az összes sémiták, sokkal alanyibb természetűek, semhogy hatalommá válnék bennök a tiszta tudásvágy. A természettudományt annak objektív értelmében, a melyben a természet a maga való jelentőségében és lényegében jut érvényre, amíg az ember csupán tolmácsa neki, a héberék nem is ismerik».² «Tőlük a dolgok objektív oldala távol esik».³

Második jellegzetes tulajdonsága a sémita fajnak a túltengő *voluntarizmus*. Chamberlain azt mondja Lassennal, a sémiták nagy ismerőjével, hogy e faj főjellemvonása, lelkületének fő hatalma az akarat. Ez az akarat mindig akadályként lép fel ott, ahol a szellem magasabb tevékenységre akar föllendülni. Az értelem az akarat túltengése folytán nem tud kifejlődni. A sémita lelkében legfölül áll az akarat, aztán

¹ Fr. Schack, Poesie und Kunst der Araber I. 99. l.

² V. ö. H. Stewart Chamberlain, die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts I. H. 384. l. Grau, Semiten und Judogermanen II. kiad. 33. l.

³ Grau, u. o. 50. l.

jön a kedély és végtére az értelem. Minthogy az értelem ily alárendelt szerepet játszik, a sémiták sohasem tudtak a bölcséletben s az elméleti tudományokban lépést tartani az európai kultúrfajokkal, de annál nagyobb ügyességet fejtenek ki a gyakorlati életben, mely az akaratnak sajátos eleme és működési tere. Renan, aki ugyancsak nem volt ellensége a sémita fajnak, egy jeles munkájában így ír: «A sémita szellem szürke egyhangúsága összefűzi az elmét, megköti az agyat, elzárja azt minden finomabb gondolatmenettől, minden finomabb érzelemtől és észszerű kutatástól».¹

Nyelvükről pedig azt mondja, hogy: «ez a nyelv nem alkalmas arra, hogy egy bölcséleti gondolatot, tudományos eredményt, kételyt, vagy a végtelennek érzetét kifejezze».²

Ime itt látjuk mély forrását a Pikler-féle elmélődésnek, mely teljesen az akarat, a vágy szolgálatában áll. Az intellektuális belátás Piklernél az érzéki szükségleteknek engedelmes rabszolgája. Ami ezen szükségletek szintáján fölülemelkedik, az iránt Pikler elméjének érzéke nincs. Az igazságot önmagáért nem kutatja, mert — úgymond — nem hoz az mindig hasznot, sőt sokszor szomorító. Az akarat, a vágy kedvéért az igazságot elhallgatni, elferdíteni, sőt hazugsággal is szabad pótolni. Az élet szövevényességét, a szellemi élet ezerféle finom szálait, a lét óceánjá-

¹ Renan, De la part des peuples sémitiques dans l'histoire de la civilisation, p. 39.

² Renan, Israél I. 102. V. ö. Chamberlain i. m. 385. l. Chamberlain helyel-közzel általánosít, de amit a sémitákról mond, azzal fején találja a szöveget.

nak mély áramait az ő intellektusa nem veszi észre, az csak spekulációt, hasznot, érdeket lát mindenütt, mert megköti azt a vágy, összefűzi az utilitárius akarat. Ime, így hat a faji jelleg az ember gondolkodására s ez által a jogalkotásra is!

Egyik uralkodó jellemvonása a piklerizmusnak az *egoizmus* is. Az ő ősembere a megtestesült egoista. Csupa önzésből alkotja ez meg a családot; önzésből lép össze törzsekbe, nemzetségekbe; a hazából csak hasznot és gyönyört akar húzni, de kötelességet nem ismer el vele szemben; kozmopolitává lesz, ha azt egyéni érdeke diktálja; minden lépését csak a spekuláció irányítja s a szög, mely alatt a világot nézi, a brutto, netto haszon. A sémita faj ismerőjét Pikler ezen tulajdonsága nem fogja meglepni. Lassen nem győzi eléggé hangsúlyozni a sémita önzését. Költészetében, vallásában, politikájában ott látja működni az egoizmust. Chamberlain e sajátságot a sémiták szellemi képességeinek előbb említett hierarchiájára vezeti vissza, nagyon helyesen. Az önzés az akaratban gyökeredzik, «túlkapásoktól csak a kedély és az értelem ajándékai tudnák azt megóvni, visszatartani érző szív, a mindenség lényegének mély megismerése, művészi alkotás, a nemes tudásvágy. Ez pedig a sémitáknál föl nem lelhető».¹

Az izraeliták régi történeti könyvei sokat beszélnek nekünk e nép *anyagelvűségéről* is. Lépten-nyomon látjuk, miképen csinálnak faragott képet maguknak; prófétáik évszázadokon át lélekemelő küzdelmet folytatnak az anyagimádás ellen. Ez a tulaj-

¹ Chamberlain i. m. 386. l.

donság is összefügg az értelem alárendelt szerepével; «ahol az akarat — írja Chamberlain — a kérdező értelmet és a képzeletben gazdag kedélyt lenyűgözte, ott nem lehet más életfelfogás és világnézet, mint az anyagelvű». ¹ Ott aztán úrrá lesz a Pikler-féle hedonizmus, mely csak a perc örömét tartja az élet főcéljának; ott az eszmei kultúrtényezők merő epifenomenonokká zsugorodnak össze és mindenható tényezőnek csak az ipar és a kereskedelem tekintetik; ott a honszeretet, az igazságérzet, a gyermeki ragaszkodás csak másodlagos asszociáció és beteges fattyúhajtás; a jogalkotás és fejlesztés egyedüli movense az anyagi szükséglet. Pikler e ponton is hű tolmácsa a maga fajának.

Nem egyéni, hanem faji tulajdonsága Piklernek továbbá az is, hogy *a jog iránt kevés érzéket* tanusít s hogy azt a nyers erővel téveszti össze. Chamberlain² a római jogról való elmélődésében azt mondja, hogy a sémiták nem lettek volna képesek a rómaiakéhoz fogható jogrendszert alkotni, mert sohase volt hozzá kellő erkölcsi alapjuk. Ahol a sémita faj az uralkodó, ott az idegen jogi igények és mások szabadsága iránt kevés tiszteletet tapasztalunk. Babilonnak volt ugyan jól kifejlesztett kereskedelmi joga, hanem az uzsora ellen nem történt intézkedés s valamelyes emberi jogokról, mint pl. a szabadságról, említés sem tétett. Az izraelitáknál sem találkozunk igazi jogalkotással. A legnagyobb izraelita gondolkozó, Spinoza, az egész faj tolmácsa, mikor Politikai Traktátusában ezt mondja: «Kinek-kinek annyi a joga, amennyi

¹ U. o. 398. l. ² Erre nézve v. ö. Chamberlain i. m. 170. l.

hatalommal rendelkezik». ¹ Pikler elmélete is erre az elvre épül; ő is csak egy ősjogot ismer, a vágyak kielégítésének korlátlan jogát, mindaddig, amíg az állam a maga hatalmi viszonyai szerint be nem rendezkedik. Nála is a kikényszeríthetőség, a hatalom, mértéke a jognak; látjuk, hogy a jogot erővel elválasztja az igazságosságtól. Spinózára emlékeztet mindezzel, aki Etikájában így ír: «A természet legmagasabb jogának értelmében minden embernek korlátlanul szabad azt tennie, ami belátása szerint hasznára lehet». ² Ime, a belátásos elmélet utilitárius formulája, a maga teljes tisztaságában. «Hogy elérhesük mindazt — mondja Spinoza — amit boldogságunk és nyugalmunk érdekében követelünk, nincs szükségünk semmi más elvre, mint arra, hogy megszívleljük azt, ami hasznunkra válik, érdekünkben áll». Aki a belátásos elméletet a maga klasszikus formájában akarja megismerni, az ne Piklert, hanem Spinózát olvassa. Abban mindakettő megegyezik, hogy hű szócsövei a sémita faj jogi fölfogásának. Azért Piklertől nem azt tudjuk meg voltaképen, hogy mi a jog, hanem azt, hogy mit tartanak a jogról a sémiták. ³ «Nur was ein Mensch ist, kann man aus ihm herauskriegen» — mondja a német közmondás.

¹ II. 4. és 8.

² T. IV. függ., 8.

³ Egyebekben v. ö.: Hemann, Die historische Weltstellung der Juden, II. kiad. 1882.; Lecky, Geschichte des Ursprungs und der Entwicklung der Aufklärung in Europa, II. köt.; Stöcker, Das moderne Judenthum in Deutschland, 1880.; P. Kassel, Israel in der Weltgeschichte, II. kiad. 1866.; Grau, Die Judenfrage und ihr Geheimnis, 1881. stb.

A büntetőjog bölcselete.

Pikler a büntetőjognak egy külön füzetet szentel, melynek címe: «A büntetőjog bölcselete». Azért mi is egy külön és hosszabb fejezetet szánunk e részletkérdésnek, tesszük ezt pedig annál szívesebben, mert Pikler e könyvben következetes marad főelveihez, melyeknek ferdeségét e tárgyon kitűnően lehet tanulmányozni.

Van a nagyszámú büntetőjogi elméletek között két véglet, amely egymás ellen küzd: az egyik a föltétlen büntetési iskola neve alatt ismeretes és azt tanítja, hogy a büntetés a bűn szükséges következménye, mely önmagáért kívánatos, nem pedig valami társadalmi cél eléréseért (Kant, Hegel, Beccaria). A másik az úgynevezett viszonylagos büntetési iskola, amely a bűnösségtől teljesen eltekint és a büntetést csak bizonyos társadalmi célok eléréseére tartja szükségesnek. E két véglet között foglalnak helyet a vegyes büntetési elméletek, melyek a büntetésben egyrészt az igazságosság követelményét látják, másrészt pedig hasznossági intézkedést is.¹

¹ Ezen elméletekről behatóan írtak: Leber, Gründe u. Zwecke

Ismervén Pikler gondolkodásmódját, előre is tudhatjuk, hogy ő e nézetek közül az egyik *végletnek* a hive, még pedig a viszonylagos hasznossági elméletnek.

Az ő amorális világfölfogása igazi bűnt vagy bűntényt nem ismer. Ha a bűn alatt szabad elhatározással elkövetett rossz cselekedetet értünk, Pikler ilyesmit képtelenségnek tart. Szerinte minden ember cselekvése föltétlenül meg van határozva, szabad elhatározás nem létezik: «Aki elmebetegségben vagy fölindulásában cselekedett, — írja Pikler — az tényleg nem cselekedhetett máskép, *de az, kinek elméje egészséges, aki a legnagyobb hidegvérrel követett el valamely bűntettet, szintén nem cselekedhetett máskép*».¹

Ebből kifolyólag a büntetés nem lehet megtorlás, hanem csak védelmi rendszabály, aminőt az állatokkal és az örültekkel szemben szoktunk alkalmazni. A büntetésből az igazságosság elvét ki kell szorítani s egyedül a hasznossági szempontot kell irányadónak tekinteni. Az utilitárius megfontolás tényleg is vezette s ma is vezeti az embereket a büntetésnél; az igazságossági elem csak másodlagos asszociáció, későbbi járulék, fattyúhajtása a hasznossági elvnek. Eszterházy is mondja: «A Pikler-féle ember, ha cselekedete a társadalmi rendbe ütközik, nem *bűnös*,

der Strafe, 1876.; Röder, Die herrschenden Grundlehren von Verbrechen u. Strafe in ihren Widersprüchen, 1867.; Biederlack, Die modernen Strafrechtstheorien, 1898.; Gutberlet, Ethik u. Naturrecht, 202. és kk. ll.; Cathrein, Moralphilosophie, 1904. II. köt.; Ahrens, Naturrecht, II. köt. 450. és kk. ll.; stb.

¹ Pikler, A büntetőjog stb. 73. l.

hanem egyszerűen a gépezete hibás, éppen úgy, mint valami rossz lokomotivnak». ¹ S Concha Győző szerint Pikler «dogmatikus bizonyossággal eleveníti föl a mult századi francia bölcselet: homme machine-ját». ²

Aki hasonló abszurd és a közmeggyőződéssel homlokegyenest ellenkező elméleteket plauzibilissá akar tenni, annak a taktikai cselfogások egész sorát kell mozgósítania. Megteszi azt Pikler is, nem riadván vissza — sajnos — nyilt ferdítésektől sem.

Igy mindenekelőtt szükségesnek tartja, hogy az akaratszabadságról szóló tant lehetőleg diszkreditálja. E célból nem adja meg annak objektív leírását, a mint azt bármely kézikönyvben megtalálhatta volna, hanem megfesti annak torzképét. Az akaratszabadság elvének hívei — írja Pikler — oly tényezőnek tartják az emberi akaratot, melyre *semmi* sincs befolyással. ³ Ebből a nyilvánvaló ferdítésből azt a következtetést vonja le, hogy a büntetést a szabadakaratról szóló tannal össze se lehet egyeztetni, mert ha az akarat féktelen, akkor az ember cselekvőségében semmiféle szabályszerűség sem lehet; ha az akaratra semmi sem bír befolyással, akkor a büntetés is fölösleges, mert nem fogja a bűnöst megjavítani, vagy elrettenteni s így a büntetteket a jövőre nézve csökkenteni. ⁴ Míg ellenben a determinizmus azért van

¹ Eszterházy Sándor, A bölcseleti jogtudomány stb. 168. l.

² Concha, Politika 22. l.

³ Pikler, u. o. 53. l.

⁴ U. o. 57. l.

a büntetés jó összhangban, mert az ember cselekvő-sége természeti törvényeknek hódol s így új fizikai benyomásokkal új cselekvőséget tudunk előidézni épen úgy, amint bizonyos befolyásokkal megváltoztathatjuk az elektromos áram irányát vagy leszoktathatjuk a lovat valami rossz szokásról.

Ámde e merész változtatással szemben jól tudják az akaratszabadság tanának a hívei és minden bölcselőnek tudnia kellene a dolgról, hogy az ember elhatározására a léleknek a testtel való szoros összefüggése folytán sokféle külső és belső tényező hat; hogy e behatásokat csökkenteni, illetve egész addig a fokig lehet növelni, míg a szabadelhatározás lehetlenné nem válik. Az elhatározás kisebb vagy nagyobb szabadságától függ a beszámíthatóság kisebb vagy nagyobb foka, amely megint a büntetés mértékét képezi.

Pikler nem jutott tudatára annak, hogy lényeges különbség van a cselekvés *törvényszerűsége* és *szabályszerűsége* között. Az emberi cselekvés épen az akarat szabadsága miatt sohasem lesz oly pontosan meghatározható és oly biztosan előre látható, mint a természet folyamatai. A természeti törvény nem ismer kivételt és csalhatatlanul működik. Ámde az emberi cselekvés nem ilyen s azért a szociológia sohasem lesz oly exakt tudománnyá, mint pl. a csillagászat. Jóllehet azonban bizonyos, hogy az emberi cselekvés nem igazodik föltétlen természeti törvények szerint, mindamellett észlelhetünk benne bizonyos *szabályszerűségeket*, Stein szerint ritmusokkal. A külső körülmények befolyanak az ember elhatározására; *való-*

szinű, hogy az ember többnyire nem fog cselekedni természetellenesen; *valószínű*, hogy sokáig vallott elveit nem fogja föladni; *valószínű*, hogy nem fog cselekedni saját helyesen fölfogott érdekei ellen; *valószínű*, hogy tartózkodni fog a bűnténytől, ha megérezte annak rossz következményeit. Mindez *valószínű*, s ez az oka annak, hogy bizonyos irányokat, egyöntetűségeket, szabályszerűségeket mindig feltüntetett az emberek cselekvésége. Ámde, minthogy mindez csak *valószínű*, nem pedig *csalhatatlanul bizonyos*, azért nem tapasztalunk és nem is tételezünk föl az emberek cselekvésében szorosán vett természeti törvényeket.

Világítsuk meg eme sarkalatos pontot egy példával amelyet Piklerből merítünk. Ő a determinizmust bizonyítva, így ír: «Az emberek a közönséges életben lépten-nyomon hallgatagul fölteszik, hogy az emberi cselekvények *törvényeknek* vannak alávetve. A kereskedő, aki azt hiszi, hogy bizonyos eljárás által képes magának vevőket biztosítani, a törvényhozó, aki azt várja, hogy büntetések megállapítása az embereket bizonyos tettektől vissza fogja tartani; a nevelő, aki reméli, hogy bizonyos eszközök segítségével a gyermeket arra bírhatja, hogy egész életében a jót cselekedje, — mind e föltevés alapján munkálkodnak.»¹ Azt hisszük, hogy ezen okoskodásban az értelmes gimnázista is azonnal észreveszi a csel fogást. Mert kérdjük: vár-e a kereskedő, a törvényhozó, a nevelő *csalhatatlan*, minden egyes

¹ Pikler: Bevezető stb. 101.

esetben szükségképen bekövetkezendő eredményt, mikor a fent leírt eszközöket alkalmazza? Bizonyára nem; s nem is fog az az eredmény mindig szükségképen jelentkezni. Egy értelmes ember sem tételez föl embertársai cselekvőségében természeti szükségyszerűséget. Ahelyett azonban normális viszonyok között mindig föltételez bizonyos szabályszerűséget, valószínűséget, s ez az, amit Pikler a törvényszerűséggel fölcserél vagy összetéveszt. A nevelő, a törvényhozó, mikor kezéből egy darab követ elejt, biztosan várja, hogy az a földre fog esni, mert tudja, hogy a kő természettörvénynek van alávetve. Mikor azonban nevel vagy törvényeket hoz, csak *valószínűnek* tartja, hogy eléri a kívánt eredményt, mert tudja, hogy az emberi akaratra bizonyos behatást gyakorolni ugyan lehet, de tudja azt is, hogy föltétlenül biztos eredményt mégsem várhat, mert az ember akarata minden befolyásolhatóság mellett is szabad.

Ebből a büntetési elméletre nézve az a fontos következtetés folyik, hogy a büntetésnek az emberi szabadság mellett is van értelme és célja. A törvényhozó, mikor valamely büntetettre büntetést ró ki, *valószínűnek* tartja, hogy az a bűnöst a további büntettektől el fogja riasztani, mert tudja, hogy az emberek szabály szerint elkerülik azon cselekedeteket, amelyekért jelentékeny fizikai rosszat kell elszenvedniök. A törvényhozó tehát számít az emberi cselekvőség *szabályszerűségére*, de nem számíthat s tényleg nem is számít soha annak *törvényszerűségére*, vagyis arra, hogy a bűnös a büntetés folytán

föltétlenül megjavul s csalhatatlanul tartózkodni fog a további bűncselekményektől. Tudja, hogy az emberek nagy többsége hajlandó észszerűen, következetesen cselekedni, de meg van mellette győződve az akarat szabadságáról. Hiszen, mint Taparelli mondja: «Minden nyelv, amely erényről és bűnről, érdemről vagy érdemtelenségről, dicséretéről vagy gyalázatról, jutalomról vagy büntetésről, lelkiismeretről vagy megbánásról beszél; minden parancs és törvény, amelyet kihirdetnek; minden tanácskérés; a megbánás bárminő kifejezése; a büntetések minden neme; hatóságok szervezése: mind az emberi akarat szabadsága mellett tanuskodik; nemcsak a köznép gondolkodását jelzi, hanem mutatja azt is, hogy azok a bölcselek is, akik az elméletben az emberi akarat szabadságát makacsul tagadják, viszont az életben az akarat szabadságát ép oly makacsul vallják.»¹

Csekély elmeélt tétélez föl Pikler a maga olvasóiban ezen épen ecsetelt fejtegetéseknél is, azonban a további érveknél, amelyekkel elméletét erősíti, úgy látszik, egyenesen az olvasók szellemi *imbecillitására* számít.

Az emberek, úgymond, valójában maguk sem vallják az akaratszabadságot, mert az örülteket is büntetik. Az örült elzárása is büntetés.² Pedig ezt, úgymond, nem volna szabad tenniök, ha szorosán

¹ V. ö. Taparelli könyvét: *Saggio teoretico di diritto naturale*; nemkülönben Eszterházy i. m. 86. l.

² Pikler: *A büntetőjog* stb. 76. l.

ragaszkodnának ahhoz az elvhez, hogy csak a szabadakarattal elkövetett rossz cselekedetek büntények.

Itt Pikler a szofisták azon ismert fogásával él, hogy két dolgot, melyek pedig csak *egy* vonásban hasonlók egymáshoz, azonosít. Minden józan ember tudja, hogy lényeges különbség van a bűnös büntetése és az örült ártalmatlanná tétele között. A hasonlóság a két eset között csak annyi, hogy sokszor a bűnöst is elzárják és ártalmatlanná teszik, mint az örültet. Ámde az örültet csakis ártalmatlanná teszik, a bűnöst pedig büntetik is. Senkinek sem fog eszébe jutni büntetni az örültet. Ha az emberek tetten érnek egy ismert örültet, mikor valakit épen megölt, lefűlelik, ártalmatlanná teszik. Az épeszű gyilkost *megelemlélik*. Ha az elzárt örült valami szerencsés véletlen folytán nemsokára a bezáratás után meggyógyul s ez rajta biztosan konstatalható, szabadon bocsátják. Ebből világos, hogy az elzárás alkalmával igazi büntetésre senki sem gondolt. Tarde, akinek «Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből» című művét épen ezidén adta ki a Magyar Jogászegylet, lényeges különbséget tesz az örült és a büntetett között. A büntetett, úgy mond, még a börtönben is üldözi a közvélemény megbélyegző ítélete; ellenben az örültet csak szánjuk, de nem bélyegezzük meg haragunkkal.¹

Ugyaníly szofisztikával él egy másik érvnél is, amikor azt mondja, hogy az emberek a gondatlan-

¹ Tarde művét magyarra fordították Lengyel Aurél dr. és Proszvimmer Béla dr., 1908.

ságot is büntetik,¹ pedig a gondatlanság nem szabadakarattól ered. Ebből azt következteti, hogy megrendszabályozni lehet a tettetést az esetben is, ha a determinizmust valljuk. De vajjon kit fog ez az álokoskodás megtéveszteni? Miben áll a gondatlanság? A gondatlanság azon elővigyázat elhanyagolásában áll, amelyet az embernek bizonyos körülmények között nem volna szabad elhanyagolnia. Így gondatlanságot követ el az orvos, mikor fölületes megvizsgálás alapján tesz diagnózist; gondatlansággal vádoljuk a bírót, hogyha elhamarkodva ítél, a tanárt, aki fölületes vizsgálat alapján osztályoz stb. Mindezek *akarták*, megengedték a gondatlanságot. Az akarat nemcsak pozitív cselekvéssel véthet, hanem a jónak elmulasztásával is.² Ha valaki a bokrok mögé lő, jöllehet hallja, hogy azok mögött gyermekek énekelnek, s ha e gondatlan elővigyázatlanságból egy gyermeket megöl, megbüntetik, még pedig igazságosan, a bűnös gondatlanság mértéke szerint.

Ámde, mondja tovább Pikler, az emberek mégis csak a célszerűségi elvet követik, mikor büntetnek, nem pedig a szabadakarattal összefüggő igazságosságot, hiszen büntetik az állatokat is, pedig ezekről mindenki elismeri, hogy szabadakarattal nincsen.³

¹ A büntetőjog stb. 62. l.

² Pikler mestere, Liszt, mondja: «Das Verbrechen ist also Handlung; als solche kann es als ein Thun oder als ein Unterlassen uns entgentreten.» Lehrbuch des deutschen Strafrechtes 119. l.

³ A bűnletőjog 61. l.

Ez ugyanaz a szofizmus, amellyel az örültekről szóló példában találkoztunk. Bizonyos hasonlóság elég Piklernek arra, hogy azonosságot állapítson meg. Mert hiszen ki fogja az állatra mért verést az ember büntetésével összetéveszteni? Nincs józan ember, aki az állatot bűnösnek tartaná s ehhez képest valósággal büntetni is akarná. Nem azért üti a kocsis a lovat, mert bűnös, hanem azért, hogy valamiről leszoktassa. Ha valamely viselkedésre rendszeren ütlegek következnek, a ló érzéki megismerése egybeköti ama viselkedés képzetét az ütlegek képzetével s leszokik róla. Hogy az emberen ily alkalommal bizonyos fölindulás vesz erőt, az egyszerűen onnét van, hogy minden fizikai rossz, ami ér, visszahatást kelt bennünk.

Lényeges pontja Pikler büntetőjogi elméletének az az állítás, hogy az emberek ősidőtől fogva nem igazságossági mutivumokból, hanem utilitárius megfontolásból büntetnek. Az a gondolatmenet, hogy a bűn, mint olyan, büntetést érdemel, mert a tettes igazságtalanságot követett el, Pikler szerint csak későbbi járulék, beteges fattyúhajtás, amelyet a büntetőjogból végleg ki kell küszöbölni.

Ez az okoskodás ismét csak egyik esete Pikler azon általános gondolkodás-módszerének, hogy azt, amit a jövőben megvalósítani szeretne, a jelenben is látja s a múltba is visszahelyezi. Az, aminek az ő kívánságai szerint lennie kell, elhomályosítja a látását az iránt, ami van s ami volt.

Az embert kezdettől fogva nem az utilitárius fejlődés, latolgatás vezette a büntetésre, hanem igazság-

érzete és megtorló ösztöne. A hasznossági belátás, amely mindenesetre fontos mozzanat a büntetésben és kell is hogy az legyen, csak későbbben fejlődött ki jelentéktelen kezdetleges csirából s a történelem folyamán egyre jobban érvényesül. Az ősnépek az etnológia és a történelem tanúsága szerint sértett igazságérzetből és közfelháborodásból büntettek. Ez a közfelháborodás brutális alakban szokott megnyilatkozni; a tettest minden okoskodás nélkül megölték. Amint manapság nem sokat filozofálnak az amerikaiak, mikor valakit meglincselnek, nem latolgatják a közjót, nem mérik össze a köz kárát a meglincseltnak a kárával, hanem sértett igazságérzetüknek adnak ösztönszerűleg kifejezést, úgy volt ez a legrégebbi népeknél is, s ez a büntetés első, legfontosabb, eredeti forrása. A hasznossági megfontolás is szerepel ugyan, de inkább mint mérsékelő, irányító, módosító tényező, nem pedig mint főmotivum.

Gyakori volt a régieknél a száműzés büntetése, ez azonban abból fejlődött ki, hogy a tettes a közfelháborodás kitörésekor idejekorán elmenekült. Később is, mikor valakit száműztek, világszerte még a házat is lerombolták, fölgyújtották, vagyonát pedig elpusztították. Ez nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy a célszerűségi megfontolás mennyire háttérbe szorult a megtorló ösztön és a sértett igazságosság érzete mellett.

Az igazságérzetnek a büntetésben való elsődleges és eredeti szerepét mi sem bizonyítja érdekesebben, mint az úgynevezett tálió, melynek elve: szemet szemért, fogat fogért. Ezt az elvet, amely régebben

az egész világon volt elterjedve, a világ legrégebbi törvénykönyvében, Hammurabi babiloni király törvényeiben is fölleljük.¹ Itt olvassuk a többi között: «Ha valaki másnak a szemét kiszúrja, szúrassék ki az ő szeme is.»² «Ha valaki egy másiknak a csontját eltöri, el kell törni az ő csontját is.»³ «Ha valaki kitöri embertársának a fogát, töressék ki az ő foga is.»⁴ Ezen tálió az igazságosság elvének túlhajtása. Aristoteles éles szeme helyesen észrevette, hogy az igazságosság fogalma bizonyos egyenlőséget, mérést, geometriai elemet foglal magában.⁵ Ez az egyenlőség, ugyanazon rossznak ugyanazzal a rosszal való sújtása az igazságosságnak megnyilatkozása, sőt, mint mondtam, túlzása. E kezdetleges büntetésmód mutatja, mennyire távol esett a régiektől a célszerűségi megfontolás, mikor büntettek. Pikler *ferdén* okoskodik, mikor azt mondja, hogy a régiek csakis azért vágták le a tolvaj kezét, mert azt akarták, hogy többé ne lopjon. Én ez eljárásban inkább az igazságosságnak azon túlhajtott elvét látom megvalósítva, mely szerint «per quod quis peccat, per istud et punitur». A kezdetleges ember első fölháborodása, mérge az ellen fordult, ami a sértést, a kárt köz-

¹ Die Gesetze Hammurabis, König von Babylon um 2250 v. Chr. Das älteste Gesetzbuch der Welt. Némere ford. dr. Hugo Winckler, Leipzig, 1903. II. kiad.

² 32. l.

³ U. o.

⁴ 33. l.

⁵ Aristoteles: Ethic. Nic. V. fej. V. ö. még Pulszky, i. m. 245. l.; Richter: Das philosophische Strafrecht, 78. l.

vetlenül okozta, ez esetben tehát a tolvaj keze ellen. Különben kérjük: ha a régiek csak azon utilitárius okoskodásból kifolyólag vágták le a tolvaj kezét, hogy azzal a kézzel többé ne lophasson, vajjon miért rendelték el, hogy szemet szemért, fogat fogért? Miért nem vágták le inkább a kezét annak, aki embertársának a szemét kiszúrta? Miért követték a szemét? Hiszen szemet szemmel kiszúrni nem lehet! Vagy a fog kitörésére miért nem rendelték el a kéz kitörését büntetésnek: hiszen a kéz volt a közvetlen bűnös, nem pedig a fog, amelyet büntetésül kitörnek?! Ha tényleg a megfontolás, a hasznossági kalkuláció vezette volna az embereket, akkor a tálió világszerte elterjedt szokása érthetetlen lenne. Ellenben könnyen megérthetjük és megfejtethetjük a táliót, ha a sértett igazságérzet megnyilatkozását, sőt túlhajtását látjuk benne.

Minél inkább megyünk vissza a történelemben, annál inkább uralkodik a büntetésben is az ösztön s az igazságosság spontán érzete. Liszt, jóllehet a célszerűségi büntetést sürgeti a jövőre nézve, egyetért Merkelrel, a megtorló büntetés első szószólójával abban, hogy a büntetést a megtorló ösztön hozta létre s hogy a hasznossági belátás csak később járult ahhoz. Az utilitárius szempont az idők folyamán egyre jobban kidomborodik, azonban az igazságosság érzetét abszorbeálni nem fogja soha, sőt a fölé fog épülni mindig s belőle fog táplálkozni. Most is büntetnek az államok és pedig egyrészt azért, mert minden büntett büntetést érdemel, másrészt azért, mert a büntetés vagy megjavítja a bűnöst,

vagy elrettenti a további gonosztettektől, visszaállítja a megbontott jogrendet, példát statuál stb. Az első az igazságossági szempont, amely magábanvéve époly kevésbé elegendő, amint nem elegendő a másik, t. i. a hasznossági szempont sem. Egyáltalán nehéz megérteni, hogy miért kellene a dolgot ennyire élére állítani s oly lehetetlen alternatívákat szerkeszteni? A képtelen premisszát nem kell minden áron fenntartani, hanem föl kell azt adni, ha abszurd következéseket rejt magában.

Amit Pikler ez ellen fölhoz, igen jellemzően mutatja az ő nagy zavarát. Ha a tettest, mondja Pikler, beoltás által lehetne a további bűncselekményektől visszatartani, akkor az ilyen bűnösök büntetését senki sem tartaná igazságosnak, *mert igazságos csak az, ami célszerű*; ebben az esetben fölösleges és célszerűtlen volna fájdalmat okozni a tettesnek, hiszen a beoltás után amúgy sem tehetne többé rosszat. Ezzel az abszurd példával akarja Pikler kimutatni azt, hogy az igazságosság nem lényeges szempont a büntetésnél s hogy azt idővel ki lehet majd küszöbölni.

Öltöztessük e példát egy természetesebb és kevésbé képtelen formába. Mondjuk p. o., hogy rablógyilkosságot követ el egy félszemű cigány s verekedés közben úgy megsérti a szemét, hogy az ítélet kimondása után megvakul. Pikler szerint ezt a cigányt nem volna szabad büntetni, mert máskor úgy sem tudna rablógyilkosságot elkövetni. Én azonban azt hiszem, hogy ily eljárás ellen föllázadna az emberek igazságérzete.

Mikor Liszt, Piklernek egyik mestere, ezen utilitárius elmélet elveit az 1897. évi müncheni pszichológus kongresszuson nyíltan hirdette, midőn le-döntendőnek mondotta a bűnös és az örült között levő választófalat és kiküszöbölendőnek a büntető jogból a bűn fogalmát, Lammasch bécsi tanár egy nyílt levélben ezt írta neki: «Ha ön az örület és a büntett között való különbséget elvileg tagadja, ha lebontja a tébolyda és a fegyház közötti választófalat, vagy ha minden egyes esetben a bíró tetszésére bizza a büntetés vagy az óvintézkedés közötti választást, akkor ön fölforgatja a büntetőjog etikai alapjait, veszélyezteti mindazok személyes szabadságát, akiknek a büntető törvényekkel bármikép is meggyűlik a bajuk, az igazságszolgáltatást függővé teszi az idegorvosok változékony nézeteitől és ellen-tétbe helyezi azt a nép jogtudatával».¹

Fejezzük be ezen vizsgálódásunkat azzal, hogy szemügyre veszünk néhány konzekvenciát, amely a Pikler-féle viszonylagos elméletből folyik.

Ha valaki még nem is követett el büntettet, mondja Pikler, de ha a hatóság megállapítja róla, hogy ő büntettet *fog* elkövetni, teljesen igazságos, hogy az ily embert becsukásra, eltávolításra vagy talán épen halálbüntetésre ítéljék el.² Sőt a legnagyobb emberi boldogság kívánja is, hogy így tegyünk. Erre gondolt Lammasch, mikor Liszt elveiről azt mondotta, hogy azok veszélyeztetik az egyéni

¹ V. ö. Cathrein : Moralphilosophie, II. köt. 646. l.

² A büntetőjog stb. 121. l.

szabadságot. Hiszen melyik bíró fogja csalhatatlanul megállapítani, hogy ez vagy az az ember, jölehet mindeddig nem vétett, a jövőben büntettet fog elkövetni? Ilyesmit legföljebb az őrjüngőről lehetne mondani s azt már most is ártalmatlanná teszik anélkül, hogy azt bárki is büntetésnek tekintené. Az ember cselekedeteit mindaddig, míg valami fizikai baj szabad elhatározásától meg nem fosztotta, biztossággal előre látni sohasem leszünk képesek. Született bűnösökre és nem-bűnösökre az embereket osztani nem lehet. «Az emberiségnek született bűnösökre és nem-bűnösökre való fölosztása», írja Brassai, «csak *szófia beszéd*, annál inkább, mert a legelvetemedettebb bűnöst, akinek egész életében ne lett volna oly pillanata, amelyben a lelkiismeret hallata vele szavát, *még csak képzeln* sem lehet».¹

Ugyancsak abszurd dolognak látszik Pikler azon következtetése is, hogy oly esetben, ha nyilvánvaló, hogy a büntetés által okozott fájdalom egy csöppet sem riasztaná vissza a tettetést a további büntettektől, a büntetés szintén nem volna igazságos és megengedhető.² Ámde mire valók ily abszurd föltevészek? Lehet-e biztosan előrelátni, hogy ez vagy az a tettes javíthatatlan? Ki hivatott ennek megállapítására? Sőt azt hisszük, hogy ha valami rendkívüli módon megtudnók, hogy valamely bűnös tényleg javíthatatlan, a büntetést akkor sem engednők el teljesen; fölzúdulna ily elengedés ellen az emberi igazságérzet.

¹ Brassai: Determinizmus és beszámítás, Bp. Szemle, 1895 aug. sz. 243. l.

² A büntetőjog stb. 44. l.

Végezetül Pikler büntetőjogi főelve, mely szerint a bírónak ítéleteiben nem a büntettet kell néznie, hanem azt, hogy lehető legkevesebb szenvedést és lehető legtöbb örömet valósítson meg, oly határozatlan és elasztikus, hogy általa az emberek a bíró teljes szubjektivizmusának lennének kiszolgáltatva. Erre már volt eset a történelemben.¹ Bergbohm leírja, hogy mikor a forradalmi észjogászok önkényes jogbölcseleti konstrukciói elterjedtek, a jogászok egyre kevesebb érzéket tanúsítottak a fennálló tételes jog iránt s szubjektív nézeteik szerint jártak el. Az új elméletekhez képest megalkották a maguk külön jogát, melyet «usus modernus»-nak neveztek el. «Különösen a büntetőjogi gyakorlat öltött teljesen önkényes jelleget. A Voltaire és Beccaria-korabeli bíró dicsőségének tekintette, ha a törvények alkalmazásának örve alatt az új jogbölcselek nézeteit érvényesíthette; rendszeren minden aggály nélkül túltette magát a törvény betűjén és értelmén. A büntetés az alanyi tetszés szerint igazodott, a döntések és ítéletek, melyek a jogi karok kedvelt kifejezéseiben pompáztak, teljes önkényről tettek tanubizonyosságot: *mindenütt tömeges törvényszegés és jogelcsavarás* azon bírák részéről, akiket az észjogászok minden érzéktől megfosztottak a tételes jog és a hivatásbeli kötelességek iránt.»²

¹ És a kommentátor még azt hiszi, hogy Pikler szolgálatot tett a bírónak! V. ö. P. Kommentár, 7. l.

² Bergbohm: Jurisprudenz etc. 223. l.; azonkívül Stinzing: Wendungen u. Wandlungen der deutschen Rechtswissenschaft. Bonn, 1879.

Már most képzelhetjük, mikép festene társadalmunk, ha büntetőjogunkat Pikler elméletének értelmében átalakítanók.

Nem szenvedünk misoneizmusban, nem rettegünk minden változástól, de azért a reformőrületnek sem vagyunk barátai. A legnagyobb szellemek minden időben óvtak az intézmények és törvények elhamarkodott változtatásától.¹ Csak nagy és szemellátható előny elegendő ok az intézmények megváltoztatására.² Sok bölcsesség volt Charondasnak abbéli intézkedésében, hogy mindenki, aki valami törvényváltoztatást akart indítványozni, kötéllel a nyakán volt kénytelen a népgyűlésen megjelenni: ha javaslata helytelennek és károsnak találtatott, a kötelet azonnal összébb húzták.³

Az elméletgyártók számára sem volna rossz valami hasonló intézkedés.

Pikler büntetőjogi bölcséletében mindenesetre helyes elem az a posztulátum, hogy a büntetteket preventív intézkedésekkel kell lehetőleg meggátolni s hogy a büntetés kiszabásánál tekintettel kell lenni a tettesnek egyéniségére, sajátságaira és arra, hogy az a társadalom számára lehetőleg megmentessék.

Ám hogy ezt az eredményt elérhessük, arra nem szükséges a gondolkodás alapelveit fölforgatni, a komoly filozófiát szofisztikával fölcserélni s oly okoskodásokat szőni, amelyek a tényeket arcul csapják és nagy fokban alkalmasak arra, hogy az olvasók gondolkodó képességét megbénítsák és infiltrálják.

¹ Aristoteles: Polit. 2, 5, 10. és kk.

² Savigny: Vom Berufe unserer Zeit zur Gesetzgebung, 197. l.

³ Diodor. 12, 17. 1. 2.

Cirenei Aristippus és Pikler.

Jelen fejezetünkben egy szellemi rokonságot akarunk földeríteni, amelyről Pikler említést nem tesz. Ugyanis azt a világnézletet, amely Pikler jogbölcséletén végighúzódik s annak alapját képezi, klaszszikusabb és átgondoltabb formában fölleljük a görög hedonisták fejénél, Socrates és Plato kortársánál, a cirenei Aristippusnál.¹

A hasonlóság Pikler elvei és Aristippus filozófiája között oly nagy, hogy reá nem mutatni valódi mulasztás lenne. «Si licet parva componere magnis», azt mondhatnók, hogy Pikler a magyar Aristippus, kicsiben, Aristippus pedig a görög Pikler, de nagy kiadásban.

Már az a fővonás is, hogy Pikler az igazságot alárendelt célnak tekinti, mely csak annyiban kívánatos, amennyiben örömhözó vagy fájdalomhárító lehet, jellemvonását képezi Aristippusnak is. A logikai és fizikai kutatásokat, amelyek korának legjobb

¹ Aristippusról v. ö. Wendt: De philosophia Cyrenaica, Göttingen, 1841.; E. Zeller: Philosophie der Griechen, 2. r. III. kiad. Leipzig, 1875.; Diogenes Laërtius, Vitae etc. clarorum virorum, ll. 93. és 99. ll.; Bergbohm: Jurisprudenz etc. 153. l.

fejeit első sorban foglalkoztatták, Aristippus kevésre becsüli s csak annyiban használja, amennyiben hedonizmusa kifejtéséhez szükségesek. «Cyrenaici» írja Seneca, «naturalia cum rationalibus sustulerunt et contenti fuerunt moralibus, sed hi quoque, quae removent, aliter inducunt».¹

Mikor Aristippus szerint csak a gyönyör a föltétlen jó és öncél, minden más pedig csak annyiban kívánatos és jó, amennyiben a gyönyör eszköze,² mintha csak Piklert hallanók, amikor így ír: «Az igazság nem egy mindenek fölöött való végső célja az embereknek, és nem is lehet az és nem is kell, hogy az legyen, hanem csak egy eszköz, amelyet az emberek csak akkor becsülnek, ha az igazság maga kellemes, avagy célszerű cselekvésnek alapul szolgál; és az emberek ezen ítélete helyes.»³

A lendület, az öröm α -ja és ω -ja Pikler filozófiájának, az, ami föltétlenül jó és kritériuma a helyes cselekvésnek.⁴ Aristippusnál is a pozitív gyönyör az, amit mindnyájan keresnek, a fájdalom az, amitől mindnyájan irtóznak; ami kellemes, az jó is, ami kellemetlen, az rossz; közömbös pedig mindaz, ami sem örömmérzetünket nem növeli, sem fájaldumkat nem csökkentti.

¹ Ep. 89, 12,

² Cicero: Off. III., 33, 116.: Cyrenaici atque Anniceri philosophi nominati omne bonum in voluptate posuerunt; virtutemque censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis».

³ Pikler: A jog stb. 116. l.

⁴ U. o.

Aristippos nem a fájdalomtól való mentességben látta a legnagyobb boldogságot, mint később Epikur, hanem a pozitív élvezetben; nem is tartotta Epikur módjára az ember céljának, hogy magának okos számítással a lehető legnagyobb gyönyörmennyiséget biztosítsa életében: hanem eltekintve a múlttól és a jövőtől, a jelen perc élvezetének biztosítását ajánlotta. E tekintetben is teljesen egyezik vele Pikler, midőn az idegrendszer kellemes foglalkoztatását hangsúlyozza és azt, hogy voltaképen mindig csak az adott perc létezik «és csak az a célunk, hogy e percben éljünk és boldogok legyünk».¹

Hogy az élvezetek és gyönyörök között erkölcsi megengedhetőség szempontjából különbséget kellene tenni, azt Pikler nem ismeri el; kvantitativ különbség van a gyönyörök között, de kvalitatív nincsen. Teljesen Aristippos értelmében van mindez, aki szerint a gyönyör, mint olyan, jó, és nincs is a dolgok természetében semmi, ami az élvezeteknek etikai kritériuma lehetne. Legföljebb az állami törvény tilthat el egyes gyönyöröket, ámde ez, mondja Aristippos, mit sem mond azok erkölcsi jellegéről s az ily törvénytiltotta gyönyörök, mint a vérfertőzés, vagy a házasságtörés, továbbra is kívánatosak maradnak. Sőt annyira főcélja a gyönyör az emberi törekvéseknek, hogy inkább az képezi a cselekvés jó vagy rossz jellegének a zsinórmértékét; amely cselekvésből több fájdalom ered, mint öröm, az rossz, ellenben amelyik nagyobb élvezettel jár, mint fáj-

¹ Pikler: A jog stb. 115. l.

dalommal, az jó. A gyönyör «az élet és a cselekvés legmélyebb alapelve»,¹ mondja a mi Piklerünk, teljesen egyetértve a görögök Piklerével.

Tetőpontja e két filozófus szellemi rokonságának az, hogy már a görög Aristippusnál is szerepel Pikler csodaszava, a belátás (*φρόνησις, ἐπιστήμη*), mégpedig nemcsak fogalmilag, jelentőségre nézve, hanem névszerint is. Ami Piklernél a belátás, az Aristippusnál a *φρόνησις*, mely arra tanít, hogyan élvezzük az élet javait, hogy szabaduljunk meg bizonyos kellemetlen előítéletektől, s mely képessé tesz bennünket arra, hogy gyönyörszükségeink kielégítésére megtaláljuk mindig a legcélszerűbb eszközt. A cselekvés kritériuma és főcélja Piklernél a vágy, a szükséglet, ennek szolgálatában áll a belátás, mint eszközöket kereső, agilis, leleményes inas. Ez az inas megszabadít bennünket a kellemetlen előítéletektől, eloszlatja bennünk a nemzeti érzést, mely kötelességeket ró ránk, elhessegeti a vallási érzelmeket és eszméket, melyek arra figyelmeztetnek, hogy az élet rövid, hogy magasabb rendeltetésünk is van, hogy különbség van köztünk és az állatok között. A belátás «fundál ki» mindig alkalmasabb és alkalmasabb jogi intézményeket, melyeknek célja gyönyörévezeteink növelése, a belátás zsinórmértéke a törvényhozásnak, az igazságszolgáltatásnak, a javak elosztásának, mindenütt csak arról gondoskodván, hogy a lehető legnagyobb öröm valósíttassék meg az emberek között, a szenvedés pedig lehetőleg visszaszoríttassék. Mikor elménk a lét legfőbb kérdései iránt kezd érdeklődni s mikor az igazság kutatásának a vágya

ébred föl bennünk, figyelmes inas módjára arra int bennünket a belátás, ne törjük magunkat lehetlenségek után, hanem élvezzük az adott perc örömeit. A belátásnak, amely, ismételjük, névszerint is megvan Aristippus bölcseletében, ugyanaz a szerepe van a cireneikus bölcseletben is.

Maga Aristippus igen belátásos férfiú volt. Xenophon elmondja róla,¹ hogy gyönyörben úszó életet élt; szerette a dús asztalt, a szép ruhát és a hetérák sokaságát. A gazdagságról azt tartotta, hogy az nem olyan, mint a lábbeli, amelyet nagysága miatt nem lehet használni. Célszerűségi belátásának nagy fejlettségéről mesés dolgokat mond el a történelem. Elmondja nekünk, hogy az eszközök minőségét nem nézte, hanem csak azt, vajjon célra vezetnek-e s e tekintetben csodás leleményességre tett szert, mely őt a legkellemetlenebb helyzetekből is kisegítette. A zsarnok Dionysius udvaránál sok eszközt fedezett föl belátása a gyönyörszükségletek kielégítésére s megalázó dolgokat is elviselt, hogy ezen eszközöket elérhesse. Mikor egyszer Dionysius az arcába köpött, azt mondotta, hogy a halásznak sokszor több nedveséget kell elviselnie, pedig nem les akkor a halra, amekkora Dionysius. Máskor azt követelte tőle és Platótól a zsarnok, hogy előtte bíborpalástban táncoljon; Plato megtagadta Dionysius kívánságát, Aristippus pedig mosolyogva járta a táncot. Nem volt szituáció, amely zavarba hozhatta volna, nem volt kérdés, amelyre talpraesett választ nem adott

¹ Mem. II. 1, 1. V. ö. Zeller 311. l.

volna s minden helyzetben tudta érvényesíteni a maga főelvét, a hedonizmust.

Hogy a halál veszedelmével szemben nem volt képes oly lelki nyugalmat tanusítani, mint Socrates, vagy mint Theodorus, aki a keresztrefeszítéssel fenyegetődző Lysimachus zsarnoknak azt felelte, hogy mindegy neki, akár a földben rothad el, akár a levegőben¹: azt az ő filozófiája mellett csak természetesnek találhatjuk. Egy alkalommal a tengeren utazván, a vihar kitörésekor oly gyávaságot tanusított, hogy utitársai kinevették és tréfát űztek a filozófiájából, amely nem képes beléje bátorságot önteni.

Ugyancsak a hedonista filozófiának tulajdonítandó és annak egyenes következése, hogy Aristippus magát semmiféle nemzeti és vallási hagyomány vagy eszme által nem zavartatta. A hazát szerinte csak amennyiben szereti az ember, amennyiben annak jólététől a saját boldogsága is függ, a vallási eszmék pedig előítéletek, melyek alól a bölcs emancipálódik. Hallottuk már Pikler nézeteit a nemzeti érzésről és a hazaszeretetről s nem kell hosszabb ideig időznünk annak a megállapításánál, hogy a rokonság közte és Aristippus között e tekintetben is teljes.²

A filozófia történetének ismerője tudja, hogy a bölcséletben a legrégebb időtől fogva egészen a mai napig nem merült föl etikai rendszer, amely alan-

¹ Cicero, Tusc. I. 43, 102.

² A szorosánvett jogról a cireneikusok keveset írtak, a természetjog elvetésében azonban Aristippus, Theodorus és Hegesias kivétel nélkül megegyeznek Piklerrel. V. ö. Diogenes Laërtius, Vitae etc. 93. és 99. l.

tasságra és állatiasságra nézve ezen belátásos elmélet-hez fogható lenne.

Mikor az erkölcsi érzék teljes hiányát s az érzéki gyönyörök szupremáciáját állapítják meg valakiről az emberek, rendszeren Epikur nevét szokták emlegetni. Az élvhajhászokat, Bacchus és Venus hiveit epikureistáknak szokták nevezni. Ámde ez tévedés.

A jogról ugyan már Epikur is tanította, hogy ez csak a hasznossági konvenciónak eredménye s hogy természetjog nincsen,¹ etikai nézetei azonban a belátásos elmélet elveinél sokkal tisztultabbak és neme-sebbségek. Epikur a legszigorúbb etikussal egyetértve szükségesnek tartja az erényt, sőt boldogságot erény nélkül képzelni sem tud. Ő is központi szerepet tulajdonít ugyan a gyönyörnek, ámde az élvezetet nem a kicsapongásban keresi, hanem abban, hogy a test ment legyen a szenvedéstől, a kedély pedig a nyugtalanságtól. Szerinte nem a gazdagon terített asztal, nem a nők és a fiúk élvezete teszi az embert boldoggá, hanem a józan megfontolás, az értelem, mely kutatja cselekvésünk okait, értelmét s megszerzi lelkünk nyugalalmát. A lélek békéje Epikur szemében minden testi élvezetnél nagyobb jó s azért a lelki gyönyöröket a testieknél sokkal magasabbra becsüli. Szerinte a szellem teljesen hatalmába hajthatja a testet és az értelmi belátás urává lehet a test

¹ Seneca, *Epistolae morales ad Lucilium*, XC VII.; Epictetus Arrianusnál, *Diatribae Epicteti*, Lib. III. Cap. VII.; Diogenes Laërtius, *Vitae etc.* X. 150. és k. 1.; Porphyrius, *De abstinentia ab esu animalium*, Lib. I. Az új irodalomból v. ö. főként Zellert, *Philosophie der Griechen*.

érzelmeinek. Főleg s szenvedések elviselésében fejthet ki a szellem oly erőt, hogy az epikureus bölcselő a legnagyobb kínok között is megőrizheti kedélye nyugalmát. Az igazi bölcs, mondja Epikur, meglegedetten él, nem hajhássza a hasznót és a vagyont, mint a hedonista s különbséget tesz szükségletei között: a természetelleneseket és a fölöslegeseket nem elégtí ki. Ily különbségekről a belátásos hedonizmus mit sem tud. Epikur fölfogása szerint az igazi bölcs távol van ugyan a stoikus apatiától, de azért annyira ura tud lenni a vágyainak, hogy azok soha semmi rosszra nem birhatják. Az ő bölcse független a külvilágtól, boldogsága teljes, tudománya el nem veszíthető; ő úgy él, mint Isten az emberek között s még ha kenyéren és vizen élne is, akkor sem volna oka Zeust irigyelnie.

Még ellenfelei is kénytelenek elismerni, hogy Epikur erkölcstana nem nélkülözi a komolyságot s hogy végeredményben nincs sok különbség közötté és a stoikusok között.¹ E szerint a belátásos elmélet benső értékre nézve az epikureizmusnak jóval alatta áll.²

Sőt többet mondunk. A köztudat az úgynevezett cinikus bölcseletet³ szokta a filozófia legmegvetettebb

¹ Zeller, 3. 1. 249.; Cicero, Tusc. V. 9, 26.

² Epikurról v. ö. Schleiermacher, Geschichte der Philosophie 123. és kk. II.; továbbá Zeller.

³ A cinikusokról: Steinhart, Diogenes, Allgemeine Encyklop. Sect. 1., XXX. köt. 301. és kk. II.; Zeller 2. 1.; Göttling, Diogenes der Cyniker, oder die Philosophie des griechischen Proletariats, Gesam. Abhandl. I. 251. és kk. II.

nemének tartani s tényleg egyes tulajdonságai, de főleg kinövései miatt rá is szolgált az emberek megvetésére. Azonban etikai szempontból még ezt is sokkal magasabbnak kell tekintenünk a belátásos filozófiánál. Hiszen a cinikusok szerint legnagyobb jó az erény, a legnagyobb rossz a bűn s mindaz, ami sem az erényhez, sem a bűnhöz nem tartozik, közömbös. E nézet sokkal nemesebb, mint a belátásos elmélet hedonizmusa. A cinikusok csak azt az élvezetet tartják jónak és megengedhetőnek, amelyet munkával szereztünk s melyért nem érzünk lelkiismeretbeli furdalásokat. A munkától és a fáradságtól nem irtózik a cinikus, mint a belátásos hedonista, hanem tiszteli és becsüli azt, mert a munka adja meg az embernek azt a képességet, hogy magát a külvilágtól függetlenítsse. A cinikusok eszményképe Heracles, mert senki sem fáradott életében annyit és erejével s bátorságával senki sem használt annyit az emberiségnek, mint ő. Az erényen és a bűnön kívül minden mást közömbösnek tart a cinikus; ő fölülelemkedik a gazdagságon és a szegénységen, a dicsőségen és a szégyenen, a fáradságon és az élvezeten, bele tudja magát élni még a legnehezebb helyzetbe is, nem fél semmitől és nem törődik semmivel se függetlenségben keresi a boldogságát. Mi a vagyon? kérdik a cinikusok. A vagyon a hizelgők és az olcsó nőszemélyek prédája, a kapzsiság ingere, minden rossznak gyökere, forrása sok gaztettnek és cudarságnak, a hangyák és a rovarok birtoka, oly dolog, amely sem igazi dicsőséget, sem valódi élvezetet nem hoz, s vajjon mi becse van a gazdaságnak, ha az az erény-

nyel össze nem fér? Aki az anyagi javakon és a mulandóságokon fölülemelkedik, az az igazi bölcs; a többiek tudatlanok. A bölcs nem érez hiányt, övé a mindenség, ő mindenütt otthon van s magát minden helyzetben föltaalja. Az ilyen bölcs szeretetreméltó ember, képmása az isteneknek, ő az istenekkel él, élete állandó ünnep s az istenek, akik barátai, mindent megadnak neki.

Készakarva mutattunk rá részletesebben a bölcselkedés ezen iskolájára, hadd vegye észre a tisztelt olvasó, hogy még a filozófiának ezen legmegvetettebb neme is mennyire fölülmulja erkölcsi tartalomra nézve az Aristippus-Pikler-féle hedonizmust.

XVIII.

Szofizmusok, vagyis tudományos cselfogások rendszere.

Fejtegetéseink során gyakran volt alkalmunk találkozni Piklernek egy-egy tudományos csselfogásával, taktikájával, amellyel a régi szofisták módjára «a gyöngébb dolgot erősebbé akarja tenni.» Ily eszközkhöz Pikler *kénytelen* volt nyulni, mert egy nyilvánvaló tévedést az igazság színében föltüntetni, vagy egy részletigazságot teljes és általános igazsággá varázsolni csakis ügyesen alkalmazott szofisztikával lehet. Hogy kimutassam ebbeli jártasságát, csokorba kötök itt egynéhány ilyen tudományos csselfogást, vagyis szofizmust.

Pikler a) *Oly tudományos módszert szinlel, amelyet tényleg nem használ.* A példák és illusztrációk nagy számával azt a látszatot akarja kelteni, hogy nemcsak deduktív a módszere, hanem induktív is. A gyakorlatlan szem esetleg nem veszi észre, hogy a gazdag példatárból csak a neki kedvezőket ragadta ki.

b) *Hamis és mesterséges alternatívák elé állítja az olvasót.* Így a büntetőjog tárgyalásánál a maga elméletével csak Kantét állítja szembe,¹ melynek fer-

¹ Pikler: A büntetőjog bölcselete 1. l. és egyebütt.

desége legszembeeszköbbs így mintegy arra kényszeríti az olvasót, hogy vagy Kanthoz szegődjék, vagy öhozzája. A többi elméleteket, névszerint a vegyes büntetőjogi iskolákat, nem emlegeti, mert így nagyobb választéka volna az olvasónak.

c) A bizonyításul fölhozott példáknál csak a neki kedvező vonásokat emeli ki, az ellene szólókat pedig eltünteti. Így Széchenyi Istvánt utilitáriusnak írja le, mintha Széchenyit csak a pesti élet unalma, a bécsi theatrum, bálók, látványosságok hiánya, a szorultság esetén kölcsön kapható pénz szüke és ehhez hasonló okok ösztökélték volna reformmunkájára;¹ önzetlen hazafiságát, nemzeti gondolkodását pedig eltussolja. Ahol a hamisítás túlerős, ott a jegyzetbe föl nem tűnő, apró betűs mérséklő glosszácskát rejt el.

d) Egyes szavakba a közfőlfogás ellen belemagyarázza a maga fogalmait s argumentumokat kovácsol belőlük a maga elmélete mellett. Így a «ius» szóba erővel belemagyarázza a «iucundum»-nak, a kellemesnek, az örömhözónak a fogalmát.²

e) Bizonyítékokat, melyek csak egy dolgot támogatnak, észrevétlenül több dolog bizonyítására használnál föl. Így azt a sok példát, melyek a belátásnak a jog *fejlesztésében* való szerepét hivatvák illusztrálni, következtető kijelentéseiben a jog *keletkezésére* is vonatkoztatja.

f) Egyes szavaknak teljesen új, a régítől eltérő jelentést tulajdonít s azzal zavart okoz. Az igazsá-

¹ A jog stb. 82. l.

² V. ö. A «ius» szó eredetéről írt fűzetét.

gosság nála azt a törekvést jelenti, hogy minél több öröm valósíttassék meg s minél több szenvedés tüntetessék el. Pedig az igazságosságról az egész világnak teljesen más felfogása van. A szavak értelmének ily elferdítése nagyban alkalmas az olvasók félrevezetésére.

g) Szavakat, melyeknek többféle jelentésük van, vegeyesen és meghatározatlanul használ. P. o. a jog szót 203 lapon át közkeletű etikai értelmében veszi és csak a 203. lapon mondja meg, hogy a jog alatt nála kezdettől fogva kényszerszabályt kell érteni.

h) Bizonyos összetett érzelmeket és jelenségeket az által foszt meg sajátos összetett természetüktől, hogy azokat egyszerűekkel s más természetűekkel egy sorba állítja. Így a nemzethez való ragaszkodást egy sorba állítja a burgonyaevéssel, a családot a klubbal, a törzset a kereskedelmi karavánnal.

i) A fogalmat azonosítja annak esetleges tulajdonságaival. P. o. tudvalevő, hogy az igazság nem mindig, hanem csak esetleg hoz anyagi hasznot. De ő kimondja, hogy az igazság annyi, mint a haszon; csak az az igaz, ami hasznos. Ebből aztán azt következteti, hogy ami kézzelfogható hasznot nem hoz, az nem is igaz.

j) Folyamodik ezen régi szofizmushoz is: a mór foga fehér, tehát a mór nem fekete. A szabadság néha nem hasznos, tehát egyáltalán nem mondható becsesnek, nincs önálló értéke.

k) Azonosságot állapít meg oly dolgok között, amelyek csak bizonyos vonásban hasonlók egymáshoz. Így lényeges különbség van az örült elzárása

és az épeszű ember büntetése között, továbbá az állat fenyítése és az emberi büntetés között; ő azonban e különbséget tagadja s erre elég neki a főforgó csekély hasonlatosság.¹

l) A cáfolandó tant eltorzítva adja elő, hogy azt könnyebben cáfolhassa s az által a maga tanát elfogadhatóbbá tegye. P. o. a jogtörténeti iskolát olyanak tünteti föl, mintha az a jog fejlődéséből az emberi intelligenciát teljesen kizárná s a jog növét a növény fejlődésével egy sorba állítaná, ami pedig nem felel meg a valóságnak.

m) Szűk meghatározását adja az olyan fogalmaknak, amelyeket kirekeszteni akar. P. o. az igazságosság szerinte összeütköző érdekek között való döntés. Így aztán az úgynevezett összeműködési jogintézményekben, amelyeknek nem föladata peres ügyeket eldönteni, az igazságosságnak keresnivalója nincsen. Ez okoskodás hamisságát másutt láttuk.²

n) A deontológikus forma helyett az állító formát használja, hogy így a hirdetett tan merészsége szelidebb színben tűnjék föl. Így nem azt mondja, hogy *el kell* venni a szülőktől a gyermekeket, hadd legyen a szülőknek több szabadságuk az élvezetre; nem azt mondja, hogy emancipálni *kell* a nőt, hadd oldassék föl a hajadonság parancsa alól is: hanem e helyett azt mondja, hogy ez így *fog* történni.

o) Azon elméleteket, amelyek reá nézve kellemetlenek, egyszerűen nemlétezőknek nyilvánítja. Például

¹ V. ö. könyvünk «A büntetőjog bölcselete» c. fejezetét.

² V. ö. könyvünk «A jog és igazságosság» c. fejezetét.

tagadja, hogy léteznék az igazságosság bölcselete,¹ pedig alig hihető, hogy nem volna tudomása Aristoteles Ethikájának világhírű V. fejezetéről és sok más bölcselőről, akik főleg a középkorban Aristoteles szellemében foglalkoztak ezen kérdéssel.

p) Állítások, amelyek csak bizonyos terjedelemben érvényesek, abszolút alakba hozatnak és ily formában támadtatnak. Például mi azt mondjuk, hogy az ember akarata szabad, de befolyásolható; Pikler azonban úgy formulázza a dolgot, hogy ha az akarat szabad, akkor nem folyhat be arra semmi s így nem szabadság, hanem féktelenség az.² Ily alakban aztán könnyebb a harca az indeterminizmus ellen.

q) A régi szofisták módjára merészen állít bizonyos abszurd dolgokat, hogy e merészséggel az olvasót mintegy meglepje és szuggerálja. Ilyen állítások: az állatoknak is van intellektuális belátásuk; a család nem más mint kaszinó; a gyermek csak hasznossági belátásból ragaszkodik szüleihez stb.

r) Felületes analógiákból messzemenő következtéseket von le. Például az idegrendszert folyóhoz, patakhoz hasonlítja s aztán az erőkifejlődés azon folyamatait, amelyeket a patakban észlelünk, minden fenntartás nélkül az idegekre is alkalmazza.³

s) Szükség esetére kibúvó ajtócskákat hagy magának. Például az egész könyvben úgy beszél, hogy minden hajlamunkban, vágyunkban van szükséglet és intellektuális belátás; de ahol a dolog meghatá-

¹ A jog stb. 218. l.

² A büntetőjog stb. 10. és 53. l.

³ A jog, 186. l.

rozását adja, odaszúrja a «csaknem» szócskát:¹ *csaknem* minden hajlamban stb. különböztetjük meg e két elemet. Hogy aztán hol *nem* különböztetjük meg e két elemet, azt sehol sem mondja meg.

t) Végre még az újszövetségi Szentírás is jó neki, ahol azt a maga elméletének bizonyítására elcsavarhatja. Így két helyütt is² idézi szent Máté evangéliumát s az Úr Jézus azon *tanácsát*, hogy a rosszat ne fizessük vissza rosszal s ne álljunk neki ellent, úgy magyarázza, mintha az Úr Jézus azt parancsolta volna, hogy «a jó és a gonosz között különbséget tenni nem szabad.» Ez azonban a szentírásmagyarázatnak egészen új, hallatlan fajtája.

Apponyi Albert gróf 1908. május 10-én egy beszédében azt mondta: «A tudomány erkölcsi törvényének túllépte már nem is tudomány többé, hanem *a tudás technikájával üzött csalfa játék*, a tudomány valójának megtagadása».³ Szavai, mint ismeretes, Piklerre vonatkoztak, akinek tudományos módszerét találhatóbb szavakkal nem igen lehet jellemezni.

¹ A jog stb. 24. l.

² U. o. 261. l. és A büntetőjog stb. 1. és k. l.

³ Promóciós beszéd. V. ö. Religio, 1908. 20. sz. vezércikk.

A görög szofisták és Pikler.

Volt a filozófia történetében egy silány korszak, amelyben a Pikleréhez hasonló elméletek gombamódra nőttek: a görög szofisták korszaka. A bölcsélet fejlődésében ily terméketlen esztendők koronként ismétlődni szoktak; legtipikusabbak azonban a bölcséleti dekadensek közül ezek a görög szofisták, akiknél Pikler gondolatait lényegükben mind megtaláljuk. A kongenialitás, amit a figyelmes olvasó már az előző fejezetből is kiérezett, oly feltűnő, hogy kár lenne azt külön ki nem emelni.

A szofisták,¹ mint Protagoras, Gorgias, Prodicus, Hippias, Thrasymachus, Enthydemus, Polus, Lykophon, Critias, Callicles és mások, Plato szerint vadászok, akik bölcsnek neve alatt gazdag ifjakra lesnek; kereskedők, korcsmárosok, zsibárosok, akik a tudományt

¹ V. ö. róluok: Baumhauer, *Disputatio litteraria, quam vim Sophistae habuerint Athenis ad aetatis suae disciplinam mores ac studia immutanda*, Utrecht, 1844.; Geel, *Historia critica Sophistarum, qui Socratis aetate Athenis floruerunt*, Utr. 1823.; Zeller, *Philosophie der Griechen V. kiad. 1. z., 1892., 1038. l. és kk.*; Schanz, *Beiträge zur vorsokr. Philosophie aus Plato, I. f. Die Sophisten*, Göttingen, 1867.; stb.

árulják. A szofista — mondja Plato — oly ember, *akit könnyen össze lehetne téveszteni a valódi bölcsessel.* A szofisztika az ámítás művészete, amely abban áll, hogy egyesek a jónak és igaznak ismerete nélkül másokat igazi filozófusok módjára oktatni akarnak. Nem igazi tudomány ez, hanem áltudomány, torzképe az igazi politikának. Aristoteles is oly tudománynak mondja a szofisztikát, amely megelégszik a lényegtelennek kutatásával, áltudomány az szerinte, vagy a tudomány látszatával való pénzszerzésnek a művészete.¹

Távol áll tőlünk azt állítani, hogy Pikler a jellemben és dolgokban is hasonlít a szofistákhoz; megemlíjtük azt is, hogy az újabb történeti kutatások sok túlhajtott vád alól fölmentik a szofistákat.² Azonban a tudomány lealacsonyításában, annak a gyakorlati célok szolgálatába való szegődtesében teljes közöttük a megegyezés. Ha Pikler azt mondja, hogy az igazság nem lehet legfőbb célja a kutatásnak s hogy a megismerés becse annak gyakorlati használhatóságától függ, úgy már a szofisták is csak gyakorlati célok elérésére használják a filozófiát, nem önmagáért, hanem hasznáért keresik és becsülik azt. A szofisztika — mondja Zeller³ — sem tudománynak, sem politikának nem mondható, hanem olyasvalami az, ami a politika és a tudomány határvonalán foglal helyet. Aki Pikler könyveit elolvassa,

¹ Metaph. IV, 2. 1026617.; Zeller, i. m. 1077. l.

² Igy Groote, Hist. of Greece VIII, 474—544, akinek nézeteit Zeller helyreigazítja.

³ Zeller, i. m. 1080. l.

ugyanazt a benyomást fogja nyerni: féltudomány és félpolitika az: politika, mert gyakorlati politikai célokat keres, és tudománynak látszik, mert a tudomány köntösébe burkolózik.

Pikler pozitivizmusának, amely a bölcsélet legfőbb kérdéseire minden választ lehetetlennek tart, megfelel a szofisták szkepszise, mely szerint az igazságot megismerni nem lehet. Hasonló lévén az alap, nem fog meglepni a további következtetések feltűnő hasonlósága sem. Piklert anticipálva már a szofisták tanítják, hogy amint nem lehet megismerni az igazságot, úgy a jónak és a jogosnak fogalma is ismeretlen marad előttünk. Relatív fogalom az igaznak s a jónak fogalma is; ami az egyiknek jó és hasznos, az a másiknak rossz; épen azért a jog kérdéseiben tettség szerint lehet pro és contra argumentálni. A jogi intézmények változásában nem látták meg ők sem a változatlan, általános érvényű, az emberi természetben alapuló elemet s azért a jog igazi forrását nem a dolgok természetében keresték, hanem az emberek önkényében.

Protagoras szerint csak az a jó, ami hasznos és csak az az igazságos, amit az emberek annak mondanak s csakis addig, amíg nézetük meg nem változik.¹ Thrasymachus, s mint látni fogjuk, a szofis-

¹ V. ö. Plato, Protagoras 333. ; Thaaetet 167. és 172. A szofista Critiasról azt írja Sextus Empiricus, Adversus mathematicos, IX, 54., hogy szerinte az emberek kezdetben állatok módjára, jog és törvény nélkül éltek s hogy a törvények furfangos embereknek későbbi találmányai. Pikler elmélete tehát egyáltalán nem új. Hasonló módon gondolkodtak Hippias (Plato,

tákkal rokon Carneades már világosan tanítják Pikler belátásos elméletét, azt állítván, hogy a jogot a hatalmasok teljesen belátásosan, a maguk egyéni hasznára alkotják. Pikler módjára már ezek a Socrates előtti szofisták is általános jogalkotási szabályt láttak egyes zsarnokok és erőszakos nemzetek eljárásában és jogbölcseleti elvükül állították föl azt, szentesítvén ilyformán az erőszakot és a rút haszonlesést. Polus, egy a szofisták közül, legboldogabb embernek tartja a perzsa királyt, vagy a macedón Archelaost, akik számtalan gaztett és vérengzés révén jutottak a trónhoz. Pikler, ha komolyan veszi a maga belátásos elméletét, kénytelen Polus-szal egyetérteni, vagy legalább is el kell ismernie, hogy a perzsa király és Archelaos teljesen belátásosan jártak el.

Pikler jogi nézeteit pedig pontosan formulázva föllejük Carneadesnél. Carneades, Hegesippus tanítványa, († 129. Kr. e.) a maga jogbölcseleti nézeteit híres római beszédeinek másodikában fejti ki.¹ Természetjogot ép oly kevéssé ismer el, mint Pikler; csak tételes jog van s a polgárok által szabadon létesített intézmények. Ha Pikler nem ismer el semmiféle természetes fejlődést, semmiféle útmutatásokat a tételes jog számára a dolgok természetében, akkor olyasmit tanít, amit már Krisztus előtt Carneades

Protagoras, 337.), Callicles (Plato, Gorgias, 482.), Polos (Plato, Gorgias, 409. és kk.), stb.

¹ V. ö. Quintilianus, Institutio oratoria, XII, 1, 4.; Cicero, De republica, III, 6.; Lactantius, Divinae institutiones V, 14—17. ll.; azonkívül Tennemann, Geschichte der Philosophie, IV, Leipzig, 1803., 354. és kk. ll.

hirdetett. Azt hiszem, hogy Concha Győző Carneadest értette, amikor Pulszky Ágost fölött tartott emlékbeszédében, nyilván Piklerre célozva, azt mondotta, hogy ha a szociológus jogbölcseleknek nagyobb volna a történeti érzékük és ismernék a jogbölcseleti elméletek evolúcióját, «ez ismeret, ha mástól nem, rég lejárt elméletek föltalálásától óvna meg úgy a föltalálót, mint az emberiséget.»¹

A jogalkotó hatalom már Carneadesnál is a hasznossági belátás. Teljes határozottsággal állítja föl Carneades e tételt, melyet Pikler a maga találmányának tart, anélkül, hogy bárhol is megállapítaná a maga viszonyát Carneadeshez. Nem tudom magam véleménynyilvánításra elhatározni abban a kérdésben, vajjon Pikler nem bir-e tudomással Carneadesről vagy készakarva elmulasztja-e e bölcselethez való viszonyának meghatározását. Történeti érzékének fogyatékosága azonban s összes könyveiből nyert az a benyomásom, hogy a régibb bölcselekkel nem foglalkozott, inkább arra a nézetre hajlít, hogy Carneadest nem ismeri.²

Már Carneades tanítja, hogy nemcsak a jog keletkezése vezethető vissza a hasznossági belátásra, hanem annak a fejlődését is ugyanezen tényező idézi elő. A különböző népeknek azért van egymástól eltérő

¹ Concha, Emlb. Pulszky Ág. f., 30. l.

² Nem mulja fölül a mestert a tanítvány, dr. Demeter sem, mikor a «Pikler Kommentár»-ban Piklert a belátásos elmélet egyedüli hirdetőjének mondja. V. ö. 7. l. Hát Rousseau és társai nem voltak-e belátásosak? De igenis. Csakhogy az ő belátásuk nem volt patkányszemű belátás.

joguk, mert nem ugyanazon eszközöket választják szükségleteik kielégítésére. Sem Pikler, sem Carneades nem tulajdonítják a különböző népek jogrendszerei között levő különbségeket a faji sajátosságoknak, a különös világnézleteknek, hanem kizárólag az eltérő kalkulációinak. Sőt egy és ugyanazon nép kebelében is csupán arra vezethető vissza Carneades szerint is a jog változása, hogy a körülmények változnak s e körülményekhez képest a belátás más és más eszközöket, jogintézményeket tart szükségeseknek.

Amint Pikler kirekeszti a jogból az igazságosságot s helyébe állítja az érdeket, ép úgy Carneades is oktanoknak mondja azokat, akik az igazságosságot az egyedül helyes célnak, a haszonnak alárendelni nem hajlandók. A törvények alkotásánál, az igazságszolgáltatásban, az intézmények létesítésénél nem az igazságosság a döntő szempont, hanem a haszon. Rámutat Carneades a nagy nemzetekre, főleg a rómaiakra s azt bizonyítja, hogy ezek csak igazságtalanság révén jutottak nagy hatalmukhoz, vagyis úgy, hogy magukat csakis a haszon szempontjától vezéreltették. Amint Pikler helyesli és szentesíti az egoizmust, ép úgy Carneades sem itéli el a haszonleső és jogtipró nemzeteket, hanem követendő példaként állítja oda szemünk elé. Okosabb dolog — mondja Carneades — a hasznos jogtalanságot elkövetni, mintsem fölláldozni a hasznot a jognak; a belátást és az igazságosságot összeegyeztetni nem lehet.¹ Ime, ily röviden és világosan van itt ki-

¹ V. ö. Zeller, i. m. 306. l.

fejezve az, amit Pikler hosszadalmasan fejteget, hogy tudniillik a jogalkotásnál, a jogfejlesztésnél, mindenemű döntésben nem az igazságosságot kell tekinteni zsinórmértéknek, hanem a bruttó- és nettohasznot.

Még azon taktikai fogásokat is föllejük Carneadesnél, amelyekkel Pikler lépten-nyomon él. Az emberek — mondja Pikler — azt hiszik, hogy csupa idealizmusból, önzetlen lelkesedésből, a nemzeti vagy a vallási érzés hatása alatt tesznek valamit, pedig szívük legmélyén egoisták és érdekből cselekesznek. Ép így akarja Carneades még a stoikusoknál is fölfedezni az egoizmust, jobban akarván tudni, mit éreznek ők, mint saját maguk.¹

Ime tehát, oly betegség a belátásos hasznossági bölcselkedés, amelyet az emberiség már többször túlélt.

¹ Hugo Grotius is polemizál Carneadesszal: «Male autem a Carneade stultitiae nomine iustitia traducitur... Tum vero etiamsi ex iuris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiae non stultitiae esset eo ferri ad quod a natura nostra nos duci sentimus. De iure belli ac pacis, Prolog. 7. l.

A «ius» szó eredete. A filológia a politika szolgálatában.

Hogy a jogbölcseleő, mikor a jog fogalmát meghatározni akarja, az etimológiához is folyamodik tanácsért, az ellen senkinek kifogása nem lehet. Azonban ha ugyanez a jogbölcseleő kínváltásra fogja az etimológiát, hogy hamis tanubizonyyságot csikarjon ki tőle a maga szubjektív óhajai mellett: akkor az ilyen kegyetlenkedést nem lehet némán szemlélni.

Pikler egy külön füzetet írt «A 'ius' szó eredete» címen,¹ amelyben egyenesen rá akarja kényszeríteni a filológiát, hogy az ő a priori nézeteit támogassa.

Ha valaki a jog fogalmára nézve fölvilágosítást akar kérni az etimológiától, nemde az az egyedül helyes, egyedül tudományos és célravezető út, hogy tökéletes indukciót igyekezzen végezni, vagyis lehetőleg legtöbb nyelvet kérdezzen meg, vajjon miféle fogalmakat köt össze eredetileg azzal a szóval, amelylyel a jogot kifejezni szokta. Konkrétebben szólva, azt kellene először megállapítani, vajjon minő szóval fejezik ki a jogot a régi keleti nyelvek, aztán a

¹ A «ius» szó eredete és fogalmi és nyelvi rokonai, Budapest, 1898.

görög, latin, germán, francia, olasz, magyar, angol, szláv stb. nyelv. Erre azt kellene vizsgálni, hogy mi ezen szavaknak eredeti, első jelentésük. Így aztán lehetne némi következtetéseket levonni arra nézve, hogy mit értettek a különféle nemzetek a jog alatt.

Ámde Pikler nem így tesz. Neki ugyanis nem áll érdekében föl kutatni, hogy mi a jognak eredeti értelme és fogalma, hiszen e fogalmat már zsebében tartja elrejtve. Megszerkesztette azt magának előre, a priori. Neki csak az kell, hogy etimológia aszszonyság igenlőleg bólintson, helybenhagyja az ő nézeteit.

Ezt az igenlő bólintást aztán a következő fortélylally akarja kierőszakolni. A jogot kifejező szók nagy sokaságából csak egyet csíp el, tudniillik a «ius» szócskát s rászúrja azt a maga etimológiai gombostűjére, mint a gimnázista a bogarat. A «ius» körül tudniillik lehet okoskodni: kis bogárka az, nem igen látszik meg rajta, micsoda fajtához tartozik. Ha egyesek azt mondják, hogy a «iustum», vagy a «iubeo», a «iungo», vagy végre a «iuro» osztályához sorozandó s hogy fullánkja is van, a tekintetnélküli osztás, igazságosság, széjjelválasztás, arányosság, rend fullánkja: Pikler azt mondja: miért ne lehetne az csupa mézből és cukorból alkotott ártatlan, kedves bogárka? Miért kell, hogy legyen annak fullánkja? Miért nem tarthatnák az a «iucundum», a kellemes, az örömhözó, a gyönyörűséges bogarak szelid osztályához? Hiszen olyan kicsi és olyan ártatlannak látszik.

A maga hedonista gondolkodásmódjához képest

a ius, a jog alatt érzéki örömet hozó, kellemes, örvendeztető dolgot ért Pikler s azért azt szeretné, ha ki lehetne mutatni, hogy a ius a iucundummal függ össze, annak a töve. Meg is kíséri ezt a saltomortálét s e saltomortálé körülbelül ebben az irányban mozog: iucundum — ius (leves) — iocus (tréfa) — jovialis — gioia — joie — joy — Friede — Freude — froh — öröm = ius = jog. — Mondhatom, nagyon épületes dolog. Az embernek önkénytelenül is eszébe jut itt az a jámbor német filológus, aki a Fuchs (róka) szót illeténmódon származtatta vala: alopex = lopex = pex = pix = pux = fechs = fuchs = Fuchs. — Quod erat demonstrandum.

Szerencsére maga Pikler sem mer magának hizelegni azzal, hogy a «iucundum» és a «ius» szó vérbeli rokonságát végképen sikerült volna bebizonyítania; mindamellett filológiai cigánykerekeinek eredményeképpen mégis odaállítja azt a tételt, hogy a ius szó alapjelentése a kellemes, az érzéki jó, az öröm. Ám jól van. Bizonyos meggyőződések boldogítják az embert; mi nem irigyeljük Piklertől ezen boldogságot és ezen filológiai babérokat.

Mi tudjuk, hogy a jogot kifejező szavak a különféle nyelvekben általában véve oly fogalmakat fejeznek ki, amelyeknek az érzéki örömhöz semmi közük, melyek a hedonista elemtől teljesen eltekintenek. Az összes keleti nyelvekben a jog azonos az *igazsággal*. Ott e kettő között különbséget egyáltalán nem tesznek.¹ S talán az igazság mégis csak más valami,

¹ V. ö. Rumer: Über die geschichtliche Entwicklung der Begriffe von Recht, Staat und Politik, 1. 1.

mint az öröm! A görögben akár széjjelválasztást jelent eredetileg a *δικαιον*, akár a *δεικνυμι*-vel van rokonságban, szintén csak objektív, nem hedonikus fogalmat fejez ki. A germán *Recht*, *rätt*, *ret*, az olasz *diritto*, *derechto*, *direito*, a francia *droit*, az angol *right*, a magyar *jog* (ha ugyan ig — igen — igenes — egyenes a származása), a szláv *právo*: mind az egyenes irányt, tehát geometriai száraz fogalmat, nem pedig örömet és gyönyörűséget fejeznek ki. Kifejezik azt, ami helyes, ami egyenes, ami rendjén van, ami igazságos, eltekintve attól, vajjon szereze az élvezetet vagy sem. Ebből aztán a *ius*-ra nézve is nagy valószínűséggel következtethető, hogy annak alapjelentése sokkal inkább keresendő a *iubeo*, *iustum*, *iungo* stb. irányában, mint a *iucundum* irányában.

A fogalmak gyerekes és nevetséges összezavarásáról tesz tanuságot az, mikor Pikler azt mondja, hogy a «jogot jelentő szavak eredeti értelme a jó, a kellő, az öröm» (19. l.), vagy hogy az egyenes, a kinyújtott, a *rectum* szintén «érzéki kellemességre, tetszőségekre mutat vissza» (8. l.) mint a *Freude*, a *froh*. Aki így gondolkodik, az minden megkülönböztetés nélkül egy kosárba dobálja az etikai jellegű «kellőt», a geometriai «egyenest», az ontológiai «jót» és a hedonikus «örömhözót.» Valóságos *tutti-frutti*.

Mi nem szándékoztunk teljes indukciót csinálni, de azért a fölhozottakat elegendőknek tartjuk annak kitüntetésére, miszerint a régi és a mai kultúrnépek a jogot általában oly szavakkal fejezik ki, amelyeknek alapjelentése a Pikler-féle hedonizmustól független.

Piklernek, mint mondtuk, nem az volt a célja, hogy teljesen objektív, részrehajlatlan ítéletet nyerjen az etimológiától, mert akkor az itt egyedül helyénvaló indukciós módszerhez folyamodott volna; hanem ő csak azt akarta, hogy az etimológia az ő szubjektív véleménye mellett tanuskodjék. És etimológia asszonyság tényleg igenlőleg bólint Pikler fejtegetéseire, *de mosolyog melléje.*

Az emberi alapszükségletek. A belátás és az idegfolyamatok.

Ebben a fejezetben a belátásos elmélet azon részével kell behatóbban foglalkoznunk, amely Piklernek is legtöbb keserű órát, legnehezebb fejtörést és igen sok bajt okozott, ez pedig a belátásos elméletnek az *alaptörvénye*. Ezen alaptörvény k. b. úgy hangzik, hogy az emberek mindent belátásosan tesznek, és pedig alapszükségleteiknek, örömszükségleteiknek a kielégítésére. Két nagy nehézségbe ütközött itt Pikler; az első ezen alaptörvénynek közelebbi meghatározása és magyarázata, a második pedig ezen alaptörvénynek az igazolása. Mi a jelen fejezetben első sorban rámutatunk arra, hogy Pikler a maga elméletének alapjával, a belátásos alaptörvénnyel, mindmainapig tisztába nem jött; másodsor pedig kimutatjuk, hogy az emberi cselekvőséget erre az alaptörvényre visszavezetni, másszóval ezen törvényt igazolni, fiziológiai alapon sem volt képes.

Ha tényleg a kielégítés után vágyó örömszükségleteinket kell tekintenünk az összes emberi cselekvőségnek, tehát a joginak is szülőanyjául, akkor ugyancsak érdekünkben áll megtudni, melyek tulajdonképpen eme szükségletek és mi a természetük. Piklernek köte-

lessége lenne ezen szükségleteket szabatosan felsorolni és esetleg osztályozni. Ahelyett azonban azt mondja nekünk, hogy ily felsorolással nem szolgál,¹ de nem is szolgálhat.² A táplálkozás, a nemi élet, a kellemes foglalkozás, a hosszú élet szükségleteit névszerint felsorolja, de hozzáteszi, hogy *minden idegfolyamat*, amely az emberben kiképződött, szükségletet képez, akár régiebb, alacsonyabb, egyszerűbb, akár újabb, magasabbrendű, bonyolultabb az.³ E tekintetben tehát eligazodni képtelenség, mert az idegfolyamatok száma légió. Azonban a zavar még csak most kezdődik. Nemcsak hogy a szükségletek között nem tehetünk különbséget, — mondja Pikler — hanem még a szükségletek között és a kielégítési eszközök között sem lehet választóvonalat húzni. Mert a magasabb rendű cselekvések, — úgymond — melyek különben kielégítési eszközök, önmagukban is szükségletet képeznek.⁴ De ez még mind nem elég. Ugyanis az ismeretek változása, amely folyton tart, a vágyaknak, óhajoknak, szükségleteknek folytonos változását vonja maga után. Aztán egyes szükségletekkel intellektuális belátás is párosul, másokkal nem. De hogy melyek tartoznak amahhoz az osztályhoz és melyek emehhez, azt megint nem tudjuk.

Már most mit tartsunk e mindenható, a világ sorsát intéző, jogalkotó szükségletekről? Hogyan ismerjük meg őket, mikor ábrázatuk oly titokzatos és chameleonszerűen változó? Melyek közülük intézik

¹ A jog stb. 175. II

² U. o. 176. I.

³ A jog stb. 176. I.

⁴ U. o.

a világ sorsát? Melyeknek a kielégítése helyes és melyeké helytelen? Szabad ezen szükségleteket mind kielégíteni? Szabad azokat tekintet nélkül kielégíteni? Mily fokig elégítsük ki őket? A jog fejlődésére melyek vannak a legnagyobb befolyással? Talán a vegetatív-e? De hiszen ezeknek a kielégítésén a szakácművészet, a földművelés, az ipar, a kereskedelem, a nemzetgazdaság fáradozik! Melyek a részserinti jogi szükségletek? Mi különbség van e szükségletek szempontjából a szakácstudomány és a jog fejlődése között? Azután: vajjon összeütközés esetén mely szükségletek kerekednek fölül? A vallási érzelmek sokszor legyőzik a nemi ösztönt, sőt az élet ösztönét is (p. o. a vértanúknál, a hősies betegápolóknál); a honszeretet leküzdí a gyönyörvágákat; egyiknek legnagyobb szüksége a szabadság, másiké a tudás, harmadiké az uralomvágy, negyediké a nemzeti érzés, ötödiké a vallás: már most hogy igazodunk el a vágyak, hajlamok, szükségletek eme nagy zűrzavarában és folytonos változásában? Minderre Pikler választ nem ad.

Ő az ösztönszerűségi iskolával szemben a maga belátásos elméletét azért tartja kitünőbbnek, mert ennek alapján a jog mult és jelen fejlődését tudományosabban lehet megmagyarázni.

Azonban mit magyaráztunk meg azzal, ha azt mondjuk, hogy az embereknek mindig voltak szükségleteik és hogy ezeket mindig kielégíteni igyekeztek? Ezzel a nagyon is ismeretes ténnyel vajmi kevésre megyünk. Kevésre megyünk vele nemcsak azért, mert a jog fejlődésére egyéb szellemi erők is behatnak,

hanem azért is, mert a célszerűségi törvény a maga alapszükségleteivel és belátásával nagyon határozatlan mennyiség. Hiszen Pikler folyton hangsúlyozza, hogy a szükségletek az ismeretek változásával változnak. Lehet-e az egyik x-et a másik x-szel megfejteni? Hogyan ismerjük meg, hogy bizonyos korban az embereknek mik voltak a szükségleteik? Nemde úgy, hogy kutatunk és vizsgálunk kell kultúrájukat, intézményeiket. Ámde mi éppen ezeket akarjuk megérteni a szükségleteikből! Ilyen módon nem bontakozhatunk ki a kérdések labirintusából. Ha pedig még a szükségletek és az azok kielégítésére szolgáló eszközök között sem tudunk határvonalat húzni, amint Pikler mondja, vajjon akkor mire jó az a belátásos formula? A szükségletek, Pikler szerint, azonosak a kifejlődött idegfolyamatokkal. De vajjon ki képes ezeket ellenőrizni az élőknél és ki a holtaknál?

A belátásos formula tehát magában véve homályos, ingadozó s ahhoz oly tág, hogy abból minden lehetőt kimagyarázni is lehet.

Az alapelveket körülvevő ezen homály és határozatlanság különben nem lep meg, megszoktuk azt minden monista, durván egyszerűsítő elméletnél. A marxizmus p. o. a gazdasági tényezőt tartja a lét alaptörvényének, de arra a kérdésre nézve, hogy ezen gazdasági tényező alatt szorosán véve mit kell érteni és mit nem, sem Marx, sem Engels szabatos választ nem ad. Ép így nem írja le Gumpłowitz sem a fajok fiziológiáját és lélektanát, jóllehet a fajkülönbségekből igyekszik megmagyarázni az egész történelmet.

Ennyit az alaptörvény meghatározásáról és magyarázatáról.

Még érdekesebb Pikler ingadozása ott, ahol a hasznossági belátást az idegfolyamatok mechanizmusára akarja visszavezetni s azzal kimutatni azt, hogy mi emberek mechanikai szükségszerűséggel cselekszünk úgy, ahogy cselekszünk, t. i. belátásosan, a hedonikus utilitarizmus értelmében. Idevonatkozó fejtegetésein Pikler állandóan változtat, módosít, úgy hogy azokban már eddig is három stádiumot különböztethetünk meg. Az első stádiumot képviseli a *Jog stb.* című könyvének negyedik fejezete; a másodikat «A lelki élet fizikája» és «Das Grundgesetz alles neurophysischen Lebens» c. dolgozatai; végre a harmadikat «Das Beharren und die Gegensätzlichkeit des Erlebens» c. fejtegetés. Az a folytonos ingadozás, határozatlanság, amit ezen váltakozó fejtegetéseken látunk, kitűnően mutatja, mily nehéz dolog egy flagrans tévelyt plauzibilissá tenni és elfogadtatni.

Az éppen felsorolt dolgozatok felfogás tekintetében eltérnek egymástól,¹ de alapgondolatuk, mint Pikler is mondja,² s mint magunk is meggyőződhetünk, ugyanaz.

¹ Az eredeti fölfogás, mely A jog stb. IV. fejezetében van leírva, az alapszükségleteknek megfelelő ősi idegfolyamatokra fekteti a fősúlyt; «A lelki élet fizikája» és «Das Grundgesetz alles neurophysischen Lebens» c. munkák a bomlás és asszimiláció egységes alapfolyamatában látják a célszerűségi kiválasztást eszközlő okot; végre «Das Beharren stb.» c. fejtegetés az energia-elv alapjára helyezkedik.

² A jog stb. 166. l.

Mi már tudjuk, hogy a hasznossági belátás nem egyedüli fejlesztő ereje a jognak s így nem tulajdonítunk nagy fontosságot annak, tudja-e Pikler az utilitárius kalkulációt az idegfolyamatokra visszavezetni, vagy sem. Azonban minthogy Pikler az egész cselekvőséget mechanikusan akarja magyarázni és pszichofiziológiai elmefuttatásait a jogbölcselet problémáival szoros kapcsolatba hozza, jónak látjuk mi is megvilágítani a belátásos elmélet ezen homályos pontját.

A főtétel, melyből Pikler itt kiindul, az, hogy minden anyagrendszerben bizonyos mozgás megy végbe.

Ez a mozgás a környezetben olyan új mozgásokat igyekszik létrehozni, amelyek az eredeti mozgást elősegítik és erősítik és viszont akadályozza és megszüntetni törekszik azon mozgásokat, amelyek az eredeti alapmozgást hátráltatják, gyöngítik. Így p. o. a víz, mikor a medret mélyebbre mossa, oly mozgásba hozza az eltávolított földrészecskéket, amelyek az ő eredeti mozgását, folyását erősítik; másrészt pedig elgördíti az útjába eső akadályokat, amelyek mozgásában hátráltatják. Így tehát az anyagrendszerben — mondja Pikler¹ — a mozgó részek pusztán mechanikai okoknál fogva, valóságos kiválasztást gyakorolnak azon további mozgások között, amelyeket megindítanak; tendenciával bírnak létrehozni azokat, amelyek mozgásukra hátrányosak, valóságos próbát, habozást és keresztülvitelt hajtanak végre, szintén mechanikai okoknál fogva. Ha — úgymond — azt tapasztalják, hogy egy megindított mozgás eredeti

¹ A jog sbt. 168. l.

mozgásukra nézve előnyös, azt teljesen végrehajtják; az ellenkező hatású megkezdett mozgást beszüntetik; egy összetett mozgási folyamatot aszerint folytatnak, vagy megszüntetnek, vagy lassítanak, amint az mozgásukra nézve nagyobb mértékben kedvező, vagy kedvezőtlen. Pusztán mechanikai okoknál fogva, t. i. azon visszahatásnál fogva, amelyet a másodlagos mozgások az eredeti mozgásokra tesznek. Pusztán mechanikai okoknál fogva — úgymond — valamely mozgással bíró anyagrendszer teljesen oly tünetnyeket hoz létre, mint eszmélő, magas eszméletű élő lények, például az ember, midőn próba, habozás, meggondolás, mérlegelés után azon cselekvési módokat hajtja végre, amelyek a benne végbemenő folyamatokra (táplálkozásra stb.) kedvezők, amelyek azokkal összhangban vannak, amelyek szükségleteit kielégítik természetének megfelelően és tartózkodik azoktól és elnyomja azokat, amelyek ellenkező természetűek.

A mozgásnak ezen törvénye — úgymond — áll minden élő lényről, az alacsonyrendűekről éppen úgy, mint a magasabbrendűekről, a növényekről éppúgy, mint az állatokról és áll azokról az élő lényekről is, amelyek idegrendszerrel bírnak. És ez áll — mondja Pikler — azon mozgásokról is, amelyek az idegrendszerben folynak.

Nem bolygatjuk itt azt a kérdést, vajjon mennyi joggal lehet állítani, hogy a folyóvízben végbemenő különféle mozgások egyszerűen az idegrendszerre is átvihetők, mert bennünket itt első sorban az a mérés ugrás érdekel, amelyet Pikler a mechanika világából az eszméleti, a lelki élet világába tesz, mi-

kor azt mondja, hogy a mechanikai mozgások ugyanazon törvényének az eszmélettel bíró lények, tehát az emberek is hódolnak s hogy így az egész emberi cselekvésnek, a joginak is, természeti alaptörvénye, hogy az ember szükségképpen azon cselekedeteket választja, amelyek az idegzetében végbemenő mozgásokat gyarapítani, növelni, erősíteni képesek és elutasítja, elveti azokat, amelyek azt gátolják és csökkentik. Ami örömhözó, ami kellemesen izgat, ami nagyobb élvezetet szerez, azt mindig választjuk, az ellenkezőt pedig mindig elutasítjuk. Vagy — a második stádium fogalmazása szerint — ami a szervezet állandó bomlási és összetevődési alapéletmozgásával egyirányú, azt végrehajtjuk, ami pedig ellenkező irányú, azt elhagyjuk. Vagy — a harmadik stádium stilusa szerint — az ember azt teszi, ami eddigi élményállományára nézve értékesebb és elhagyja a kevésbé értékeset. «Sind wir im Besitz eines Bedingungsatzes, welcher aussagt, dass von gegensätzlichen Handlungsweisen nur eine gewisse Folge hat, und ist uns die Erwartung dieser Folge wertvoller, als die Erwartungen der gegensätzlichen Folgen der anderen Handlungsweisen, so führen wir diese erstere Handlung aus».¹

Világítsuk meg a dolgot egy példával, amelyet maga Pikler fölhoz. Látunk magunk előtt kétféle ételt; az egyik *A*, a másik *B*. Az *A* kevésbé izletes, a *B* izletesebb. Az eszmélet elképzei az *A* ételnek az evését és ez a képzet azonnal egy folyamatot

¹ Pikler, Das Beharren etc. 33. l.

indít meg az idegrendszerben. Ez az idegmozgás csak lanyhán indítja meg bennünk a nyálkaválasztó, a vérkeringési, a felfrissülési folyamatokat, amelyekre testünk disponálva van, mert, mint mondtuk, ez az étel kevésbé izletes. Egyszerűen szólva: az *A* ételre nincs valami különös gusztusunk. «Ennél fogva — mondja Pikler — csak gyöngén indíttatik meg az ezen étel szájunkhoz vitelének képzetét jelentő idegfolyamat, nem elég erősen arra, hogy a cselekvés végbevitessek és ennek folytán az egész folyamat elalszik».¹ Egyszerűen szólva: minthogy nincs reá gusztusunk, nem nyúlunk hozzá. Ellenkezőképpen *B* ételnél. Ez izletesnek látszik; láttára nagyon megindulnak bennünk a nyálkiválasztó, a felfrissülési stb. folyamatok; elképzelhetjük, hogy szájunkhoz visszük ez a képzet egy megfelelő szájhozviteli idegfolyamatot indít meg, ez a szájhozviteli idegfolyamat pedig oly erős, hogy muszáj *B* étel után nyúlnunk és megennünk. «Ez az oka annak — írja Pikler — hogy *mindig* azt az ételt választjuk, amely az illető időpontban megfelel szükségletünknek: érzéketlenség esetén pikáns ételt, szomjúság esetén vízenyőset stb.»² Pikler későbbi fogalmazásai szerint a *B* ételt azért kell választanunk, mert az általa indított mozgások az alapéletmozgás bomlási és összetevődési folyamataival egyirányúak, vagy: *B* ételnek a tényleges megélése az eddigi élményállományunkra nézve értékesebb.

Ez az a nagy törvény, amelynek Pikler szerint az

¹ A jog stb. 173. l.

² U. o. 173. l.

egész emberi nem föltétlenül hódol s mely a jogalkotást is igazgatja. Nézzünk hát szembe ezzel a törvénnyel. Mindenekelőtt igaz-e, hogy az ember mindig azt az ételt választja, amely erősebb, egyirányú idegfolyamatokat képes lenne előidézni? Olyan törvény-e ez tényleg, amely ellentmondást, kivételt nem ismer? Kell-e az embernek föltétlenül engedelmessékednie az ő idegfolyamatainak, vagy a szervezetében végbemenő energia-játéknak? Nem játszhatik-e közbe valamely más erő is, amely az idegfolyamatokat megrendszabályozza és a cselekvést tán éppen az ellenkező irányba tereli?

Vegyünk egy «anyagrendszert», a neve legyen Epictetus, a híres sztoikus bölcs. Ez az anyagrendszer egy alkalommal nagyon szomjúhozik. Egyszerre csak friss forrásra akad. Természetes, hogy idegzetében erősen megindulnak a fölfrissülési, vérkeringési stb. folyamatok; a vízivás az ő bomlási és összetevődési alapélett folyamataival nagyon is egyirányú volna és élményállományára nézve fölötte értékes. Pikler törvénye szerint Epictetusnak föltétlenül vizet kellene innia a forrásból. S mégis, mi történik? Az Epictetus nevű anyagrendszer hátat fordít a forrásnak, s elhatározza, hogy tovább fog szomjúhozni: mert acélozni akarja az akaratát. Más esetben megint szájába vesz egy korty vizet, ámde bármennyire szomjas is, le nem nyeli, hanem mikor senki sem látja, kiköpi;¹ mert akaratát erősíteni akarja.

Már most hogy van ez? Hol a Pikler-féle termé-

¹ Epictet. Enchiridion, XLVII.

szeti törvény? Miért nem érvényesült az Epictetusnál? Vagy tán Epictetusnak más volt a szervezete, más az idegrendszere, mások a bomlási és összetevődési alapfolyamatai? Sőt, Epictetus nagyon is normális, egészséges ember volt. S a mechanika mégis csüörtököt mondott benne.

A lelkiismeretes keresztény emberek milliói látják pénteken maguk előtt a kitűnő húseledeleket. Ki is fejlődnek bennük a megfelelő idegfolyamatok azonnal. S mégis? Ők böjtölnek és Pikler törvényével dacolnak. Az első keresztény vértanúkat a vadállatok elé dobják. Ott állanak már a Colossaeum közepén és hallják a kiéheztetett bestiák ordítását. Az önfentartási alapfolyamat, mely Pikler szerint is a legerősebb, működik bennük is erősen, hiszen ők is emberek és csak olyan idegzetük van, mint bárki másnak. Csak egy szót kellene szólaniok, meg kellene tagadniok a vallásukat s megmentik az életüket, más szóval kikerülnek azon mozgásokat (a vadállatok marcangolási és rágási mozgásait) amelyek az önfentartási idegfolyamatokat nemcsak csökkenteni akarják, hanem teljesen megszüntetni is. S ők mit tesznek? Nem törődnek az idegfolyamatok háborgásával, hanem nyugodtan várják, míg a vadállatok beléjük nem vágják a fogazatukat. Nos hát mi lesz itt a Pikler-féle törvénnyel? Miféle hatalmak azok, amelyek a mindenható idegfolyamatoknak ellenszegülnek? Mi teszi képessé Epictetust, a görög és a római stoikusok nagy sokaságát, a keresztényeket, a vértanúk millióit arra, hogy a hedonizmust lábbal tapossák?

Világos, hogy itt a szellem, a lélek erőinek is van beleszólásuk, mert az ember nem mechanizmus, nem gép, amely erőműtani törvények uralma alatt áll. Van az emberben az anyagi erőkön kívül az ész és a szabadelhatározás ereje is; az észnek vannak eszméi, gondolatai, meggyőződése, amelyek sokszor arra bírják, hogy gyönyöróhajait elnyomja. Ezeket Pikler a számításból kihagyja s így durván és barbár módon egyszerűsít. Ő az emberi lényt pusztán «anyagrendszerre» redukálja; büszkén hirdeti: «nálam a lelki élet minden jelensége és a lelki élet teljes egésze, sőt még az egész testi és lelki élet is egy és ugyanaz». ¹ A gondolatokkal, eszmékkal, érzelmekkel úgy bánt, mint a test részeinek fizikai mozgásaival, felújítván így, mint Concha mondja róla, a francia materializmus «homme machine»-ját. «A finom lelkiállapotok» — mondja Pikler — «mint az érzéklet, tanulás, bölcséleti vagy matematikai igazság, érzés, akarás, a testi folyamatnak, a testi élet főtartásának szakaszai a szó leg tudományosabb, leganyagibb, legmechanikusabb értelmében». ² «Összes eszméleti állapotaink — úgy mond — a központi ideganyagrészeknek mozgásai». ³

Ez azonban a pszichikai élet természetének durva félreismerése és nagy képtelenség. A gondolat, az akarás mégsem mondható egyszerű anyagmozgásnak. Anyagmozgás alatt minden józan ember

¹ A lelki élet fizikája 1. l. V. ö. még, Das Beharren etc. 36 l.

² A lelki élet fizikája 12. l.

³ U. o. 17. és 18. l.

anyagmozgást ért, nem pedig gondolatot. Gondolat alatt pedig sohasem értjük az anyagrészecskének mozgását. A kettő között ég és föld a különbség. A harag, a félelem, a számolás stb. lelki, nem fizikai folyamatok; az a körülmény, hogy ezeknek nyomában az idegrendszer bizonyos elváltozásai járnak, még nem jogosít fel a pszichikai és fizikai világ azonosítására. A mozgásban a gondolatnak nyoma sincsen. Vagy lehetne-e azt mondani, hogy mindaz, amit eddig gondolat, érzelem alatt értettünk csak csalódás volt, mert lényegében nem egyéb az, mint testrészecskéknek a mozgása? Tegyük fel, hogy Pikler valamelyik tanítványa szerelmes lesz; vajjon ez a tanítvány nem fog-e többé szerelmet vállalni szíve imádottjának, hanem központi molekuláinak bomlási és összetevődési mozgásairól, élményeinek megmaradásáról és ellentétességéről fog neki beszélni? És ha csakugyan ezekről fog neki beszélni, vajjon azt fogja-e hinni, hogy ezzel mindent megmondott neki és hogy magát teljesen kimagyarázta?

A pszichikai és a fizikai elem kölcsönös viszonya homályos ugyan és még igen sok munkát fog adni a pszichológusoknak, annyi azonban ma is bizonyos, hogy a két elemet azonosítani nem lehet. A pszichikai életnek külön principiuma van, külön természete és ható ereje, s ez az a pont, ahol az eszmék, a meggyőződések közbevághatnak és irányító befolyást gyakorolhatnak az ember cselekedeteire, az ideg-ingereknek, a húsnak és a vérnek tiltakozásai ellenére is.

A szellem ezen beavatkozásának legfontosabb esete abban áll, hogy az értelem más kritériumot állít föl a cselekedetek számára, nem engedvén, hogy az ember szellemtelen állat módjára mindig csak az ösztöneit kövesse. Világítsuk meg ezt a dolgot egy példával.

Tegyük föl, hogy Pikler valamelyik tanítványa kirándul a hegyekbe. Útközben elfárad, megizzad és megéhezik. Van a táskájában egy kis sajt kenyérral, mondjuk, hogy ez az *A* étel. Azonban az út mellett egy idegen szőlőkertben szép cseresznyefa áll, melynek ágai csak úgy hajladoznak a szép, zamatos gyümölcstől. Ez az idegen cseresznye legyen a *B* étel. Megjegyzendő, hogy az egész környéken élőlény nincsen, úgy hogy Pikler tanítványa észrevétlenül és büntetlenül lakmározhatná az idegen cseresznyéből. Megkezdődnek tehát Pikler tanítványának szervezeteiben a folyamatok. Az *A*, a sajt, csak lanyhán izgatja nyálkiválasztó, felfrissülési stb. folyamatait, de annál erősebben hozza azokat mozgásba a szép cseresznye. Nos hát kíváncsiak vagyunk, vajjon mit fog Pikler tanítványa tenni? A mester azt mondja, hogy «*mindig* azt az ételt választjuk, amely az illető időpontban megfelel szükségletünknek: érzéketlenség esetén pikáns ételt, szomjúság esetén vizenyőset». Ime hát, itt van az alkalmas időpont, a sajt iránt való érzéketlenség, a szomjúság s ahhoz a pikáns, vizenyős cseresznye. Kérdjük tehát: fog-e Pikler tanítványa lopni, vagy sem?

Józanul gondolkodó és normális ember ebben az esetben nem fog lopni. Miért nem? Micsoda szem-

pont tartja őt vissza, hogy az idegen cseresznyéhez ne nyúljon? Mi avatkozik bele az idegfolyamatok erőműtani munkájába? Nemde az erkölcsi szempont, az etikai megfontolás. Minden épeszű ember tudja, hogy különbséget kell tenni a gyönyörölvizetek között, mert nem minden gyönyör megengedett. A lopás, a házasságtörés, a csalás sok gyönyört hozhat, azonban még sem szabad ily cselekedetekre vetemedni, bármennyire is egyirányúak ezek a bomlási és összetevődési alapfolyamattal s bármily erősen is megindítják a nyálkiválasztási stb. folyamatokat. A cselekedetek kiválasztásában az emberiség egészséges részének nem az ideg inger szolgál kritériumul, hanem az ember természete, állása, állapota, erkölcsi kötelességei, más szóval: etikája. Rendes körülmények között mindenestre a cselekedet értéke dönti el az ember elhatározását, ámde a cselekedet értékmérője nem a gyönyörkvantum, amelyet az előidéző — mint Pikler utolsó értekezésében is állítja¹, hanem az, mennyire felel meg az ő természetének, mennyire alkalmas föntartani, gyarapítani igazi testi-lelki javát és biztosítani végcéljának az elérését. A rendes ember tehát nem fog nyúlni az idegen cseresznye után, mert belátja, hogy a lopás emberi méltóságával ellenkező, felebarátjának érdekeit sértő, a társadalom rendjével ellenkező és minden vallás által tiltott cselekedet; ez az etikai belátás fölülmulja, legyűri és elnyomja benne az utilitárius belátást és a hedonikus idegfolyamatokat.

¹ Das Beharren stb. 35. l.

Pikler belátásos elmé'ete.

De hát mit fog Pikler tanítványa tenni? Fog-e lopni?

Ha Pikler elméletét teljesen magáévá tenné és ahhoz következetes maradna, akkor a mi esetünkben nyugodtan lopna. Nyugodtan lakmároznék az idegen cseresznyéből. Sőt többet mondunk: ha alkalma nyílnék minden veszedelemtől ment házasságtörésre, sikkasztásra, csalásra, okmányhamisításra, azt is megtenné, még pedig úgy, hogy egyetlen arcizma sem rándulna meg. Hiszen ez az elmélet azt mondja neki, hogy a cselekedetek kiválasztásánál csak az a szempont a döntő, vajjon hoznak-e azok örömet, hasznot, élvezetet, tudják-e a kellő mértékben felindítani a megfelelő idegfolyamatokat. «Wo die Ethik kein anderes Princip kennt -- írja Hartmann Ede, a híres bölcselő — als den raffinierten Egoismus, der seine Chancen auf das scharfsinnigste abwägt, da muss mit logischer Nothwendigkeit die Konsequenz gezogen werden, *dass das scheusslichste Verbrechen, wenn es nur mit der Gewissheit der Unentdeckbarkeit vollzogen wird, nicht nur keine unsittliche Handlung ist, sondern sogar eine tugendhafte, da sie die eigene Lust und Realität des Daseins energisch vermehrt*».¹

Az emberek azon része tehát, amely ily elveket vallana, minden lelkiismeretfurdalás nélkül követné el a legnagyobb gaztetteket.

Ugyanígy cselekesznek a degenerált, perverz emberek is, akik a pszichiatria szerint benső ingereik-

¹ E. Hartmann, Das sittliche Bewusstsein, 31. l.

nek, pillanatnyi vágyaiknak ellentállani nem képesek, hanem azon impulzivitás miatt, amely az elfajult embereknek rendes stigmájuk, mindenre, még a leggyalázatosabb cselekedetek véghezvihetelére is képesek. Az úgynevezett «erkölcsi hülyeségben» (moral insanity) szenvedők is gyerekjáték módjára követik el a legnagyobb geztetteket is, mert náluk a lelkiismeret teljesen elcsenevészedett.

Pikler az éppen ecsetelt képtelenségnél nem áll meg, hanem tovább megy, azt mondván, hogy éppen így, sőt sokkal világosabban mennek végbe a folyamatok és a cselekvések a magasabbrendű vágyaknál is.¹ Mi pedig ép úgy, sőt sokkal világosabban fogjuk látni, hogy Pikler tévedésben van.

«Ha egy nép,» írja ő, «új, például békéesebb erkölcsöket vesz föl, szintén azon jótékony hatásnál fogva teszi, amelyet képzeletében az új erkölcs mindenféle szükségleteire, *t. i. a testében rendszerint végbemenő idegfolyamatokra tesz*».² E szerint p. o. a magyar nemzetnek a pogány erkölcsökről a keresztény hitre és erkölcsökre való áttérése így történt volna meg. A magyar nemzet először elképzelte és képzeletben megélte, hogy az új erkölcsökben, ha t. i. áttér a keresztény hitre, mily kellemesen fog étkezni, mily kényelmesen aludni, mennyivel több lesz a vagyona, öröme, élvezete. A jó evés és ivás, a nagy kényelem és élvezet ezen képzelet idegfolyamatokat, energiákat indított meg a magyar nemzet idegzetében, még pedig olyanokat, amelyek

¹ A jog stb. 173. l. ² U. o. "

a régi gyönyörfolyamatokat nagy fokban voltak képesek erősíteni, az eredeti bomlási és összetevődési folyamattal egyirányúak voltak s a meglévő élményekre nézve értékesek. Ezen kellemes mozgások oly erőre kaptak, hogy a nemzet szükségszerűen nyúlt a keresztény erkölcs után, mint amaz «emberanyagrendszer» a B izletes étel után.

Nem csodálkozunk azon, ha egy izraelita, mint a minő Pikler, nem tudja magát beleélni a kereszténységre áttérő nemzet lelkületébe és általában véve a kereszténység szellemébe, s úgy beszél arról, mint a vak a színekről. Azonban hogy egy bölcselő egy ilyen lélektani tünetnek természetébe oly túlszerűen fokban képes csak behatolni, az már igazán jellemző. Hát már csakugyan azt hiszi Pikler, hogy szent Adalbert, szent Gellért, szent István és a többi hittérítők azzal nyerték meg a magyarokat Krisztusnak, hogy leírták nekik a táplálkozás, a jólét, a kényelem azon kellemeit, amelyeket élvezni fognak, ha keresztényekké lesznek? Az volt a céljuk a hittérítőknek, hogy a magyarok idegeit felizgassák, nyálkiválasztó s vérkeringési és fölfriessülési folyamatokat ébresszenek azokban? Cukorral csalták be a nemzetet a keresztény egyház hálójába? A brutto és netto hasznot hirdették-e nekik? Bacchust és Venust prédikálták-e nekik?... Kit prédikáltak? A fölfeszített Krisztust és az ő szigorú evangéliumát. Prédikálták azt a keskeny útat, amely az üdvösségre vezet. A keresztény önmehtagadást prédikálták nekik. Kitanították arra, hogy Istennek gyermekei, akik eddig a pogányság sötétségében

tévedeztek, most azonban meghivatnak a kereszténység világosságára. Megtanították őket arra, hogy Krisztus bennünket megváltott, hogy megmutatta az örök üdvösség útját, ezt az utat pedig a saját vérével jelölte meg, és felszólította az embereket, vegyék fel keresztjüket, *tagadják meg magukat* és kövessék őt. Követelték tőlük a hittérítők, hogy hagyjanak fel rablójárataikkal, pogány szokásaikkal, kedvteléseikkel, bűneikkel, s kezdjenek új életet Krisztusban. És a nemzet hallgatott rájuk. És vajjon mit akart a nemzet? Tán kellemes idegfolyamatokat? Nagyobb és raffináltabb élvezeteket? Finomabb táplálékokat? De hiszen a rablókalandok több kincset, több örömet és élvezetet szereztek nekik, mint az önmegtagadó keresztény élet! Mit akart hát a nemzet?

Mihelyt megismerték, hogy ők is Istennek a gyermekei, hogy lelkük halhatatlan, hogy természetfölötti céljuk is van, elhatározták, hogy ezen új megismerés és világnézet szerint fognak élni. Megismerték a keresztény hit világánál igazi természetüket s aztán úgy akartak cselekedni, élni, amint ezen természetnek a legmegfelelőbb. Akarták tehát Istent igaz módon, lélekben tisztelni, akarták megnyerni az ő kegyelmét, akarták embertársaikat, akikben testvéreiket ismerték, szeretni, Isten és az egyház parancsolatait megtartani és így lelküket az örökkévalóság számára megmenteni. Ez volt a főcél; a nyugalmas, békés élet, a földműveléssel való foglalkozás s az anyagi létfeltételeknek azon nagy átalakulása, amely a megtérés után következett, csak

következménye és velejárója volt az új meggyőződésnek, világnézetnek és erkölcsnek, nem pedig motívuma.

Az már igaz, hogy bizonyos körökben nem tudják másképp elképzelni a keresztény hitre való áttérést, mint hogy ha az érdekből történik. Azonban Piklert bizonyos modern esetek meg ne tévesszék. A magyar nemzet *meggyőződésből* lett kereszténnyé. Más szóval: ami akaratát az új erkölcsök felvételére bírta, az az elméjében, lelki világában, világnézetében végbement óriási átalakulás volt, nem pedig a hasznossági belátás. A magyar nemzet megtérése hatalmas bizonyíték a Pikler féle hedonikus mechanizmus ellen, mert itt Krisztus önmehtagadó szelleme legyőzte a pogány szenvedélyeket, a fegyelmezettség a kicsapongást, a szellem a testet, a lélek a húst, a meggyőződés az idegingert, az idealizmus a materializmust, az önzetlenség az egoizmust, az emberhez méltó gondolkodásmód a kufár hasznossági kalkulációt.

Amint az emberi cselekvés általában véve nem igazodik föltétlenül a hedonikus belátásos törvény szerint, époly kevésbé megy végbe a jogalkotás is *more mechanico* vagy *more geometrico*. Magától értetődik, hogy az államnak a nemzet anyagi kultúrájáról is kell gondoskodnia, elő kell mozdítania iparát, kereskedelmét, a földművelést és mindazt, ami a testi életszükségletek kielégítésére szolgál *s ezen* a téren a törvényhozás minden esetre oly intézkedéseket kell hogy tegyen, amelyeknek hasznos voltát a tudomány és a gyakorlat kimutatta. A ne-

mes értelemben vett hasznossági elvnek tehát ezen a téren fontos szerepe van. Ámde a nemzet élete nemcsak az evés, ivás, ruházkodás és mulatozás tényeivel bonyolódik le; van a nemzetnek szellemi kultúrélete is, a maga vallási, nemzeti, erkölcsi, emberbaráti, tudományos, művészi alkatrészeivel és a megfelelő intézményekkel, szervezetekkel, stb.; és itt, az élet e magasabb régióiban, mint láttuk, nem volt és nem is lehet az utilitárizmus az egyedüli elv. Az emberek cselekedeteit nemcsak az idegek viszketezése irányítja, hanem mindenek előtt eszmék, meggyőződések; a cselekvés nem megy végbe csalahatatlan természettörvény szerint, hanem sokféleképen befolyásolja és irányítja azt a szabad elhatározás, amely megint normális körülmények között az értelem szavát követi.

E szerint az emberi cselekvés általában és a jogalkotásra irányuló cselekvés részszerint sokkal bonyolultabb, szövevényesebb, összetettebb tünet, semhogya azt az idegfolyamatok mechanikus játékára visszavezetni s abból kimagyarázni lehetne.

Ellentmondások és homályosságok Pikler tanában.

Pikler elméletében eligazodni nem tréfa dolog, mert tele van az ellentmondásokkal és homályos pontokkal. Nem lesz fölösleges, ha a szóban forgó tan ezen oldalát is megvilágítuk.

Az ellentmondásokat két csoportba oszthatjuk. Az elsőbe azokat sorozzuk, amelyekbe a régi Pikler keveredik a mostani Piklerrel, a másodikba pedig azokat, melyeket a mostani Piklerben magában fedezhetünk fel.

Az első csoporton igen jól lehet tanulmányozni, miképen lett Piker az idők folyamán tudósból mindinkább politikussá, vagyis miképen alacsonyodott le nála a tudomány fokról-fokra politikai agitációs eszközzé. Ugyanis a Bevezetőben¹ politikai céljai mellett részben a valóságot is érvényre juttatja, holott a Jogban² a politikai célok már kizárólagosan uralkodnak. A Bevezető félkonstrukció-féltudomány, a Jog már csak konstrukció. A szerint,

¹ A «Bevezető» a jogbölcseletbe 1892-ben íródott.

² «A jog keletkezéséről és fejlődéséről» c. könyv 1902-ben íródott, kiegészítő részei közül pedig az «Emb. egyesületek» 1905-ben, a «Büntető jog bölcselete» 1907-ben.

amint a politikai párttusák heve magával ragadja Piklert, egyre sűrűbben jelentkeznek az ellentmondások és pontosan észlelhető a tárgyilagosságnak, a tudományos érdeknek, a komolyságnak csökkenése. Lássuk ennek a ténynek néhány illusztráló bizonyítékát.

A Bevezetőben azt tanítja, hogy «minden embernek van jogérzete vagy jogérzéke s hogy ez a jogérzet független a hasznosnak mérlegelésétől, vagyis *ellentmond az utilitárizmusnak*»,¹ a Jogban nem ismer semmiféle jogérzékét s *kizárólag* az utilitárizmus álláspontjára helyezkedik. A Bevezetőben «a törvényhozás legfőbb elvei az *igazságosság* és a célszerűség»,² a Jogban már *csakis* a célszerűség. A Bevezetőben «a jogosnak a célszerű mellett, megvan a maga külön mértéke az emberek lelki világában»,³ a Jogban Pikler csak egy mértékről tud s ez a célszerű. A Bevezetőben különbséget tesz az erkölcsös és a boldogító között,⁴ a Jogban mindakettőt azonosítja, vagyis az erkölcsöst eltüntet. A Bevezetőben még az az elve, hogy: «annak bizonyításával, hogy egy jog a legcélszerűbb, még nem bizonyítottuk be, hogy az a helyes, az igaz, a jogos jog is»,⁵ a Jogban mindaz, ami célszerű, eo ipso igaz, helyes és jogos is. A büntetőjogra nézve a Bevezetőben az a meggyőződése, hogy a büntetésben a társadalmi célszerűséggel szemben érvényesül az igazságosság, melyet semmiféle felismert célszerűség nem vezet és hogy a célszerű-

¹ XIV. és 26., 47., 84. ll. ² 20. l. ³ 32. l. ⁴ 34. l. ⁵ 34. l.

ségből kiinduló gondolkodás félnéken meghajlik a közvetlen igazságosság előtt,»¹ a Jogban azonban s a Büntetőjog bölcseletében azt tartja, hogy az emberek csakis célszerűségből büntetnek s hogy a büntetésben a hasznossági megfontolás mellett az igazságossági érzet csak látszat, másodlagos asszociáció és fattyúhajtás.² A Bevezetőben hangoztatja, hogy az emberi értelmet nem szabad túlbecsülni és a közvetlen ösztönök jelentőségét nem szabad alábecsülni,³ a Jogban az értelmi belátás már teljesen kiszorítja az ösztönt s még az állatoknál is vezérszerepet játszik. A Bevezetőben az emberi egyesületekre nézve ezt vallja: «*A természet az emberi fajt társas csoportokban hozta létre és a társas ösztönt nevelte beléje; ezen ösztönnek engedve, együtt maradtak az emberek, anélkül, hogy a társas élet nagy hasznát átlátták volna*»,⁴ a Jogban pedig: «*A társas ösztön e tana téves. Az embernek nincs más vonzódása a társas élet iránt, mint amelyet benne a társas élet előnyeinek felismerése fölkelt; az ember csakis azért szereti a társas életet, mert annak előnyeit felismeri*».⁵ Az emberek tudatosan alkotják a családot, a nemzetséget, a törzset, a nemzetet, mint a részvénytársaságot». ⁶ A Bevezetőben így ír: «Oly társadalom, amely kizárólag a hasznosság mérlegelése alapján élne, sohasem volt és most sincs»,⁷ a Jogban pedig: «A családok, a községek, nemzetségek, államok, nemzetek, törzsek épen így keletkeznek belátásosan a szükség-

¹ 43 l. ² Büntetőjog stb. 71. l. és egyebüitt. ³ 55. és 159. ll. ⁴ 86. l. ⁵ 50. 51. ll. ⁶ 51. l. ⁷ 88. l.

letek fedezése céljából, mint a szórakozás céljából alakult egyesületek, illetve a részvénytársaságok, és annak oka, hogy ilyen vagy olyan államok keletkeznek és nem másformák, épen az, hogy ilyen államok, községek, törzsek, stb. felelnek meg az emberek mindenféle szükségleteinek». ¹ A Bevezetőben ezt mondja: «Ha minden nemzedék újra és újra kételkedni kezdene abban, vajjon hasznos-e a társas együttlét, vajjon lehető legjobb-e a fennálló államformák és ily megfontolások alapján akarná berendezni életét, folyton meg-megrendülne a társadalom és meggátoltatnék minden haladás», ² a Jogban már nincsenek ily aggodalmai, sőt a folytonos kételyt szükségesnek tartja és a forradalmat állandósítja. ³

Szemmel látható e flagrális ellentmondásokban a dekadencia: a tudományos érdeket a gyakorlati célok szorítják vissza, az észet egyre jobban elnyomja a pártszenvédély, a tudós helyét a politikus foglalja el.

A második csoportba azon ellentmondásokat és homályosságokat soroljuk, amelyeket a mai Piklernél fedezhetünk fel. Jegyezzünk ide ezekből is egy-néhányat.

Pikler «A jog keletkezéséről stb.» írt egész könyvében különbséget tesz az emberi szükségletek között és azok között az eszközök között, melyek a szükségletek kielégítésére szolgálnak. Ezen eszközök közé a jogintézményeket is sorolja. Azonban a 176. lapon azt mondja, hogy a szükségletek és az eszközök között választóvonalat húzni nem lehet.

¹ Emb. egyesületek 6. l. ² 86. l. ³ 13. l.

Az egész belátásos elméletnek lényege, veleje, hogy a jog keletkezésének és fejlődésének a forrása és egyedüli tényezője a hasznossági belátás. Ezen főtételt azonban a 180. lapon a «rendszerint» szócskával megszorítja, anélkül, hogy ezen elvi dolognak a továbbiakban fontosságot tulajdonítana.

Az igazságosság s az igazság bölcséleti fogalmai között nem ismer különbséget, fölváltva használja azokat, v. ö. 222., 223., 225., 229., stb. ll.¹

A jogról kezdettől fogva beszél, de csak a 236. lapon állapítja meg, hogy tulajdoképen mit is kell érteni az ő joga alatt.

A könyv 24. lapján azt írja, hogy «csaknem» minden vágyunkban, hajlamunkban van alapszükséglet és értelmi belátás, de azért az egész könyvben úgy beszél, mintha e két elem *minden* vágyunkban volna föllelhető.

Főmunkájában nem győzi eléggé hangsúlyozni, hogy az ember belátásosan, szabadon cselekszik, a jogintézményeket is hasznossági kalkuláció alapján szabadon választja; büntetőjogi elméletét azonban a determinizmusra építi s nem ismer különbséget az örült és a józan ember cselekedetei között.²

Az egész belátásos elméletet az érzéki szükségletekre építi föl, ámde ezen szükségletek fölsorolását sehol nem

¹ Érthetetlen a kommentátor dicsérete, mely szerint Pikler az egyedüli bölcselő, aki az igazság fogalmát elválasztotta az igazságosság fogalmától. V. ö. Pikler kommentár 9. l. A jogot, azt igenis elválasztotta az igazságosságtól, de ezzel kasztrálta is azt. S vajjon érdem-e ez?

² A büntetőjog stb 73. l.

adja. Sőt a 176. lapon belátja, hogy a fölsorolás lehetetlen s azért neki is úgy látszik, hogy elmélete «teljesen a levegőben épült».

A 136. lapon azt írja, hogy a hasznos és az igaz *körülbelül* egyet jelent; két sorral lejjebb azonban és a következőkben a két fogalmat minden fentartás nélkül azonosítja.

A természetjogot elveti és lehetetlennek tartja, de azért a 149. lapon ő is elfogad egy hedonista ősjogot, amely szerint az egész pozitív jogalkotást bírálja és módosítani akarja. Amit a főajtón kidob, azt az ablakon át bebocsátja.

Egész elmélete nem egyéb, mint küzdelem az ösztönszerűségi iskola ellen. S a 178. lapon mégis alkudozni kezd vele, anélkül, hogy szabatosan meghatározná az ahhoz való viszonyát s feladná a merev belátásos elméletet.

Az értelmi belátást, mely teóriájának veleje, lényege, a 177. lapon elméletéből egyszerűen «kihagyja» s az idegfolyamatokra vezeti azt vissza. Azonban már a 163. lapon megtudjuk, hogy utóbbi álláspontját is feladja s a bizonytalan jövőre utasít bennünket, amikor új alpra fekteti majd tanítását.

A 25. lapon határozottan megkülönbözteti vágyainkban, hajlamainkban az «intellektuális» elemet az érzéki alapszükséglettől, ámde a 177. lapon már így ír: «idegfolyamatainkat kísérő eszméleti állapotaink között határozott választóvonalat húzni nem lehet; *belátás, vágy, ösztön és reflex mozgás is egymásba átmenő cselekvési módok.*

XXIII.

Egy nemzet, amely a belátásos elmélet szerint élt.

A Pikler-féle elmélet nem kisebb célt tűzött ki magának, mint: fölemelni nemzetünket a kultúra magasabb fokára. Mi mindannak alapján, amit ezen elmélet benső értékéről kifejtettünk, nem vagyunk hajlandók ahhoz ily vérmes reményeket fűzni. Szkepszisünkben a történelem is megerősít, amely ismer népeket, melyek túlnyomóan a Pikler által hirdetett elvek szerint igazodtak, de távol állanak attól, hogy bárkinek is mintaképül szolgálhatnának.

Egyike az ilyen népeknek a pún nemzet is volt s mi jónak látjuk Mommsen monumentális műve¹ alapján rámutatni e nép néhány jellemvonására.

Az utilitárius belátásnak legmegfelelőbb a kereskedelemmel való foglalkozás, amely aránylag csekély

¹ A gazdag irodalomból főleg Mommsenre hivatkozunk, Theod. Mommsen, Römische Geschichte III. kiad. 477. és kk. ll., mert e műről Pikler is elismeri, hogy «egyike a legjobb történeti műveknek, mert meglehetősen kitünteti az eseményeknek valódi, igazi okait.» Emb. egyesületek, 55. l. V. ö. még Pietschmann, Geschichte der Phönizier, Berlin, 1889.; Renan, Mission de Phénicie; Meyer, Geschichte des Altertums, I. köt. Stuttgart, 1884. stb.

fáradtsággal sok hasznot hajt. Azért már igen korán ott találjuk a púnokat Ciprusban és Egiptomban, Görögországban és Szicilia szigetén, Afrikában és Spanyolországban, sőt az atlanti- és az északi tengertájakon is. Az ő kezükön megy keresztül — írja Mommsen — Kelet aránya és gyöngye, a tiriai bíbor, a rabszolgák, az elefántcsont, belső Afrika oroslán- és párducbőrei, az arab tömjén, az egiptomi gyolcs, a görög edények és finom borok, az elbavidéki vas.

Szóval, a belátásos nép szükségszerűen kufár nép, amely emberhússal ép úgy kereskedik, mint ronggyal és állatbőrökkel.

Ha Pikler azt mondja, hogy az értelem az érzéki alapszükségleteknek szolgája s hogy az igazság önzetlen kutatói beteges emberek: úgy már a púnoknál is látjuk, hogy az értelem kizárólag a gyakorlati szükségletek szolgálatában áll. «Der Geist stand im Dienste des Kapitals»¹ — írja Mommsen. — E tulajdonságból eredt a pún szellemi műveltségnek sivársága; vallási képzeleteik alaktalanok és csunyák voltak; istentiszteletük inkább szította a kicsapongást és a kegyetlenséget, semhogy mérsékelte volna azt; vallásuk más népekre hatást nem gyakorolt; saját építészetük, plasztikájuk nem volt. Nem lehet megbizonyítani, hogy az emberi szellem nagyszerű találmányainak bármelyikét is nekik tulajdoníthatnók; azon vallási és tudományos gondolatokat is, melyeket Keletről a görögöknek hoztak, «nem úgy vetették

¹ Mommsen, i. m. 493. l.

el, mint a magvető a búzát, hanem mint a vándormadár a magot.»¹

Irodalmuk is ezen utilitárius jelleget viseli magán; nem alkottak bölcséleti rendszereket, tudományos elméleteket; nem kutatták a természet törvényeit; csak néhány agronomikus és földrajzi fejtegetést hagytak reánk, így Mago értekezését a földművelésről és Hanno admirális leírását a nyugatafrikai tengerpart körülhajzásáról. Mint látjuk, pusztán gyakorlati célokat szolgáltak e dolgozatok. A rómaiak Mommsen szerint nem tanultak tőlük egyebet, csak azt, miképen kell kizsákmányolni a talajt és a rabszolgákat. Mindez a célszerűségi belátásnak szellemével teljesen egybevág.

Piklerben a hasznosság latolgatás teljesen megbénítja az állami élet iránt való érzéket. Ő nem tudja elhinni, hogy az ember ζῶον πολιτικόν. Mi sem természetesebb, minthogy a belátásos púnoknál is találkozunk eme sajátsággal. «Vor allem mangelt den Phoenikiern — írja Mommsen — wie allen aramäischen Nationen im Gegensatz zu den indogermanischen, der staatenbildende Trieb, der geniale Gedanke der sich selber regierenden Freiheit.»² Hazájuk szabadságát, függetlenségét nem sokra becsülték; kereskedelmi érdekeik kedvéért eltűrték az asszír- és az egiptomiak rabigáját, holott a görög városok félannyi erővel rég kivívták volna a szabadságukat. Mikor Karthagóba költöztek, az átengedett területért inkább adót fizettek a benszülött ber-

¹ U. o. 479. l.

² U. o. 479. l.

bereknek, maxitánoknak és mazikoknak, semmint fegyverhez nyultak volna. Erre is a célszerűségi belátás vezette őket. Mihelyt nagyobb erőre kaptak, koldusbotra juttatták a benszülötteket, a libiai parasztokat földjeik művelésére szorították s megkövetelték, hogy a termés negyedrésztét uraiknak beszolgáltassák és nekik katonáskodjanak.

A haza iránt való kötelességekről és személyes áldozatkészségről ép oly keveset tudtak a púnok, mint Pikler elmélete. Aki tehette, az a terhes kötelességek alól kibújt, a többiek pedig pénzzel váltották meg magukat. Míg a római parasztok lelkesülten kivonultak a csataterre, addig a karthagói hadseregben, például a hatodik században, a tisztek kivételével egy karthagói sem volt. Hadseregük zömét a libiai és a baleári zsoldosok képezték s a külföldön összetoborzott szoldateszka. A karthagói hadsereget a zsoldon kívül mi sem tartotta össze, az árulás napirenden volt, a «pún hűség»-nek messze híre terjedt, Karthagó pedig megélte mindazt az átkot, amit csak egy csőcselék zsoldos szoldateszka az államra hozhat.

Ilyen életfölfogás és világnézet mellett nem lehet csodálni, hogy a pún nép maga is a legnagyobb erkölcstelenségbe sülyedt s a szomszéd nemzetek civilizációjára állandó veszedelmet jelentett. A népekben mesterséges szükségleteket keltettek föl; szomszédjaikat elnyomták és kizsákmányolták; az adókon kívül mit sem szerveztek; a partokat és kikötőket megszállva tartották; az egész kereskedelmet monopolizáltak; erkölcstelen, kufár szellemet terjesztve

maguk körül s csak a jó ég tudja — mondja Chamberlain — hogy mily pesztilenciális befolyást gyakoroltak volna egész a mai napig Európára, ha a rómaiak nem hallgatnak Cato tanácsára: Carthaginem esse delendam. A hazájukért lelkesedő vitéz rómaiak ép úgy tönkretették a kufár Karthagót, mint Titus alatt Jeruzsálemet.

Gazdag volt a pún nép, az bizonyos; azonban gazdagsága sem megnemesíteni nem tudta, sem megmenteni. Az anyagi kincsek magukban véve nem adnak értéket a nemzetnek. «Ne csodáljátok annyira azon nemzeteket — mondta Miczkiewicz, a nagy lengyel költő, a maga nemzetének — amelyek gazdagságban dúslakodnak és kincseket gyűjtenek. Mert ha a jómódú, a jól evő és ivó nemzet érdemli meg a legnagyobb tiszteletet, akkor tiszteljétek magatok közül azokat, akik a legkövérebbek. Az állatok is bírnak e tulajdonságokkal; *azonban az embernek ez nem elég.*»¹

¹ Ilyenek voltak a púnok, jóllehet vallásuk is volt és fajszeretük is. Hát még milyenek lettek volna, ha rút utilitárizmusukat ezen nemes tényezők némileg nem mérsékelték volna s ha közöttük is akadnak «bölcselek», akik vallásukat és nemzeti érzésüket gúny tárgyává teszik!

XXIV.

Pikler tana destruktiv tan.

Kemény ítélet, ha valamely tanról azt kell mondani, hogy destruktiv. Nem is alkottuk meg Pikler elméletéről ezen általános véleményünket mindaddig, amíg azt minden oldalról lelkiismeretesen meg nem vizsgáltuk. Mindazok után azonban, amiket eddig elmondtunk, kénytelenek vagyunk különösen is figyelmeztetni a piklerizmus ezen tulajdonságára.

Ha azt mondjuk valamely tanról, hogy destruktiv, az annyit jelent, mint hogy megbontja azon rendet, melyet bizonyos viszony természete követel. Az emberi életviszonyoknak természetüknél fogva van bizonyos rendeltetésük s láttuk már, hogy Pikler ezen természetes intenciókat a maga számításaiból egyszerűen kihagyja. Pedig a család, az állam, a nemzet nem mesterséges alkotások, hanem a természet által az emberek értelmes közreműködésével létrehozott intézmények, melyeket az emberek tetszésük szerint föl nem bonthatnak.

Pikler tana elsősorban destruktiv a *családra* nézve, mert megengedi, sőt javasolja a házasság fölbontását, helyesli a gyermekeknek a szülőktől való elszakítá-

sát, gúny tárgyává teszi azon érzelmeket, melyek a család összetartó s éltető lelkét képezik.

Másodszor destruktív az ő tana a *társadalomra* nézve, mert minden társadalmi alakulatot a bruttó- és netto-haszonnak szolgáltat ki, tagadja a társas ösztön létezését, lebecsüli a közjóért való önzetlen lelkesedést és szentesíti az egoizmust. Az anyagias és haszonleső gondolkodásmód egyenesen méreg, amely a társadalom szervezetét széjjelmarja. Konkrét alakban láthatta ezt maga előtt egy legújabb kiváló szociológus, Giddings, aki gazdag tapasztalatai alapján azt mondja, hogy oly közösségekben, amelyeknek élete az anyagi célok fáradhatatlan üldözése, ahol a főelv a profit s ahol a pénzszerzés a siker csúcspontja, ott a sikeresen dolgozó osztály élesen el fog válni a kudarcot vallóktól s a szegénynek kiaknázása a gazdag részéről oly fesletté és oly könyörtelenné válik, aminő volt a katonai jellegű társadalmakban a gyengének az erős részéről történő kiaknázása. Az ilyen társadalomban — mondja Giddings — a vagyonosok döntenek el a tisztségeket és birják a hatalmat. Még a törvény is a jómóduaknak fog kedvezni és súlyosan fog nehezedni azokra, akik reménytelenül küzdenek. A kereskedői, kufár szellem meg fogja rontani a vallást és az ítélkezést egyformán. A nemzet nagyjai tekintélyért ítélnék, papjai bérért tanítanak, prófétái pénzért jósolnak s hercegei tolvajok pajtásai; mindenki az ajándékot keresi s a jutalmak után jár. Giddings reményli, hogy a mai társadalmak fiai tán mégsem fogják alárendelni a szellemi és erkölcsi életet, a szépség élvezetét és az

igazság szeretetét a kufár utilitarizmusnak és aranykeresésnek annyira, hogy az a jómódút a szegénytől teljesen elválassza, vagy a kormányt s az intézmények alakítását egészen azok kezébe adja, kik a lét anyagi eszközeivel rendelkeznek. Azonban — úgy mond — hogy az anyagelvű, haszonleső plutokrata szellem a társas fölbomlásnak valóságos oka, az kétségen kívül áll. Megjátszotta szegyenletes szerepét a római birodalom bukásában s a középkori köztársaságok romlásában. Komolyan fenyegeti az amerikai szabadintézményeknek jövőjét is.¹

Harmadszor destruktív a *nemzetre* nézve is. Pikler a nemzetet megfosztja minden magasabb etikai jellegétől és a részvénytársaság szintjára süllyeszti azt. A vérségi kapocs, a közös leszármazás és mult értékét lekicsinyli s a nemzeti érzést, mely annyi nagy tettnek, nemes elhatározásnak a forrása, a hasznossági megfontolás fattyúhajtásának, egyszerű eltévelyedésnek minősíti. Maradiságnak, kulturátlanságnak deklarálja a nemzeti kultúra szeretetét, közömbössé tesz a nemzeti sajtóságok, a nemzeti mult nagy emlékei iránt. Materializmusával szárnyát szegi az eszményi lelkesedésnek s önzetlen hazafiak helyett haszonleső kufárokat, kitartó munkások helyett lusta, nem törődő epikureistákat nevel a hazának.

Hiszen fog-e az ifjúság lelkesedni hazája dicsőségeért, nemzete nagyságáért, ha elhittetik vele, hogy e lelkesedés ellenkezik a haladással és a fölvilágosodottsággal? Fog-e hazájáért, nemzeti kultúrájáért

¹ Giddings, i. m. 410. és. k. l.

fáradozni, áldozatokat hozni, ha epikureussá teszik s arra tanítják, hogy csak a jelennek élünk s a gyönyörhajhászásnál komolyabb rendeltetésünk nincsen? Mi a nemzet a lelkesedés tüze nélkül? Szibaritaváz. Ahol lelkesedés nincsen, ott nincs közszellem, nincs tett, igyekezet, áldozat sem; ott a csunya önzés, a semmittevés, renyheség üti föl a tanyáját, ott kiki csak önmagával törődik, a nemzettel s annak föl-magasztalásával nem gondol. A nemes lelkesedés arra serkenti az egyeseket, hogy a köz érdekeit szívükön viseljék, idejüket, tehetségeiket, vagyonukat a nemzetnek szenteljék, magasabb célok után törekedjenek s így átszellemítsék életüket. Ahol a nemzet minden fia szeretettel van eltelve honfitársai iránt, ott mindenki azon van, hogy legalább valamit áldozzon a hon oltárára; ahol ellenben általánossá lett a közöny, ott kiki csak a maga érdekeit nézi. Minden nemzet, mely dicső időket élt át, nagy lelkesedést hordott a kebelében. A honfitársak iránt való szenvedélyes szeretet és a nagy lelkesedés különféle áldozatokra, emberfölötti igyekezetre, csodálatra-méltó tettekre serkentette az ily nemzet fiait és leányait. A görögök és a rómaiak történetének legdicsőbb szakai összeesnek a nemzetek legnagyobb lelkesedésének és idealizmusának a korszakaival. S vajjon a magyar nemzet is nem akkor volt-e a legdicsőbb, mikor a nemzeti érzület legnagyobb volt benne?

Nagy átok arra mutogatni, hogy más nemzetek dicsőbbek, gazdagabbak, műveltebbek a mienknél s ajánlani a kozmopolitizmust, mely a nemzet saját-

ságait, egyéni jellegét kevésre becsüli. Ahol önbecsülés nincsen, ott nincs nemes erkölcs és méltó viselkedés sem. Amennyire kiki önmagát becsüli, aszerint cselekszik is. Az a vélemény, amit a nemzet önmagáról táplál, szabályozójává lesz cselekedeteinek és nagy befolyást gyakorol az egyesekre.

Addig igyekeznek a nemzet fiai és leányai őseikhez méltókká lenni, addig iparkodnak nemzetük jeles sajátságait önmagukban is kialakítani, amíg a nemzet becsüli önmagát, amíg sajátságaira, őseire, eredetére büszke. Vegyétek el a nemzet nemes önbecsülését s azonnal eltűnik a méltóság, a fenkölt erkölcs, a becsületesség, mely annak nyomában jár; az önbecsülés hiányával pedig csakhamar jelentkezni fog az aljasság és a romlottság. Csak addig képes a nemzet nagy cselekedetek véghezvitelére, amíg önmagától el nem idegenedik. Erkölcei mindig igazodni fognak azon vélemény szerint, amelyet önmagáról táplál.

Ha Piklerrel arra fogjuk tanítani az ifjúságot, hogy más nemzetek kultúrája magasabb, irodalmi termékeik szebbek s hogy az igazi kultúremler inkább az idegen irodalomban elégti ki esztétikai szükségleteit, akkor az ifjúság lassankint megveti mindazt, ami hazai, mintha a bölcsesség a magyar fejében megszűnnék bölcsességnek lenni s mintha a tudomány nem volna tekinthető tudománynak, ha a mi ruhánkban jelenik meg előttünk. Az így félrevezetett ifjúság még a külföld törpéit is többre fogja becsülni a maga óriásainál; a távol világrészek fróit ismerni fogják, a saját íróikról pedig mit sem fognak tudni.

«Messze idegenben fognak keresni messiásokat és semmibe sem veszik majd azokat, akiket hozzájuk küldött az Úr.» Így aztán a hazai nagyok idegenek lesznek a saját véreik között, akárcsak Ovidius a gepidáknál.

Nem hirdetjük mi itt a túlzott nemzeti partikularizmust, különben Pikler ránk idézhetné szent Pál apostolt — hiszen ahol az célszerű, ott ő a Szentírásból is citál — aki a túlhajtott pogány nacionalizmust ismételten is elítéli. «Nincs többé zsidó, sem görög..., mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztusban.» (Gal. 3, 28.) Ez igaz. Ámde ebből nem lehet fegyvert kovácsolni a nemzeti különbségek jogos érvényesítése ellen. Szent Pál maga is izzó patrióta volt s a kereszténység az apostoli időben sem szaladt valami természetellenes nemzetköziség fantómja után. Az igazság ez: amint az egyes ember veleszületett képességeit és temperamentumát nem irtja ki a kereszténység, hanem megneemesíti és az erkölcsi célok szolgálatába állítja azt, ép oly kevéssé akarja nivellálni az egész nemzetek különös sajátságait, hanem idealizálja azokat és erős a hite, hogy a különböző nemzetek egy magasabb erkölcsi fölfogásban bensőleg közeledni fognak egymáshoz. A keresztény fölfogás tehát egyrészt nem tagadja a nemzetek sajátságait, de másrészt nem veszíti el szeme elől az emberiségnek, mint egésznek, eszméjét sem.

Ha pedig ezen egész emberiségnek az emelése és megdicsőítése is kell, hogy képezze törekvéseink tárgyát — mely eset, megjegyzendő, Piklernél nem forog fenn, mert ő az emberiségben az egyesek

gyönyörvágáinak kielégítési eszközét látja: – vajjon nem áll-e az egész emberiségnek érdekében, hogy annak minden egyes része, tehát minden egyes nemzet elsősorban a maga tökéletesedésén fáradozzék? Vajjon nem nagy igazság-e az, amit úgy szoktak kifejezni: mikor önmagát diszíti a rózsza, diszíti az egész kertet? Már pedig minden egyes nemzet elsősorban és természetesen a maga irodalmának segítségével tökéletesbül, fejlődik és emelkedik. Az idegen irodalmak, legyenek azok még oly gazdagok is, sohasem képesek akkora nevelő hatást gyakorolni a nemzetre, mint a nemzeti irodalom. Az idegen irodalmak más nemzetek szükségleteihez, szelleméhez, törekvéseihez vannak szabva, azért sohasem képesek az embernek lelkét úgy átjárni, mint a nemzeti irodalom, a nép nagy rétegei számára pedig még igen sokáig hozzáférhetetlenek maradnak. A hazai irodalom nemes lelkesedésre serkenti, tökéletesíti, alaposan műveli a fiatalságnak lelkét, összeforrasztja azt az egész nemzettel, annak nagy eszméivel, törekvéseivel s amellet megvan az a nagy előnye, hogy nemcsak a palotákba hatol, hanem a szalmafedeles gunyhókba is. Azért végzetes dolognak tartjuk arra oktatni az ifjúságot, hogy szellemi élvezeteinek kielégítésére a hazai helyett az idegen irodalmakat használja. Ki fog lelkesedni a nemzeti irodalomért, ha tőle az ifjúságot elidegenítjük? Az irodalom a nemzet legnagyobb dicsősége és ékessége. Vajjon mivel lehet a világ tiszteletét és becsülését annyira kivívni, mint a kiváló, magas szintájú irodalommal? A kiváló irodalom még az ágyúknál is többet ér. Sohasem hódí-

tották volna meg a görögök, a rómaiak, a franciák a világot karddal, ha előbb meg nem hódítják tollal. Európa összes nemzetei nagy buzgalommal fáradoznak nemzeti irodalmuk fölvirágoztatásán, mert jól tudják, hogy addig élnek, míg irodalmuk él s hogy majdan irodalmuk lesz az az emlék, mely nemzedékről nemzedékre fogja hirdetni dicsőségüket. Nem lenne-e tehát valódi átok a nemzetre nézve, ha az ifjúság a nemzeti irodalom gazdagításán fáradozni egészségtelen és haladásellenes dolognak tartaná?

Ám mi haszna lenne az ifjúság ily természetellenes gondolkodásából az emberiségnek, mint egésznek? Azt hisszük tán, hogy azok, akik elhidegültek a saját hazájuk és nemzetük iránt, nagy buzgalommal fognak fáradozni az egész emberiség ügyeinek előmozdításán? A Gondviselés minden egyes embernek kijelölt egy helyet, ahol élnie és dolgoznia kell; aki ezt a helyet elhagyja, elcsenevészedik s nem hasznára, hanem terhére lesz az emberiségnek. Parazita módjára hasznot fog akarni húzni az emberiségből anélkül, hogy a vett jótéteményt meghálálná. Elvesztette részvétét a saját nemzetének sorsa iránt, hidegen hagyja őt majd az egész emberiségnek szenvedése és küzdelme is. Idehaza idegen, másutt hasznavehetetlen lesz s hasonló a chameleonhoz, mely minden lehető szint játszik s egyiket sem mondhatja a magáénak. Ellenben azok, akik a saját hazájuk nagyságán és boldogságán dolgoznak, hasznos munkásai az egész emberiségnek is. Helyesen tudta összeegyeztetni nemzete szeretetével az egész emberiség szeretetét Széchenyi István, amikor céljául tűzte

ki: «az emberiségnek egy nemzetet megtartani, saját-ságait, mint ereklyét megőrizni és szeplőtelen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakban kiképezve, vég-céljához, az egész emberiség feldicsőítéséhez vezetni». ¹

Destruktív Pikler elmélete az *államra* is. Kereskedelmi vállalatnak, a spekuláció mesterséges művének mondja azt, mely a hasznossági belátás folytonos változásaitól függ, azok szerint szabadon alakítható és fölbontható. A furfang és a nyerserő ezen elmélete nem igazolja az államot, hanem megsemmisíti azt. A nyerserő által alávetett elemeknek törekvése lesz lerombolni a fennálló hatalmi viszonyokat s állandósítani a forradalmat. ² Pikleréhez hasonló elméletekre alapítják törekvéseiket a bevallott kommunisták, így gondolkodott Macchiavelli s már Calicles is.

Hogy végre a *vallásra* nézve is veszedelmes e tan, az magától értetődik. Ahol a főcél a pillanat gyönyöreinek élvezése; ahol e cél elérésére minden eszköz meg van engedve: ott a magasabb rendeltetésre figyelmeztető és az erkölcsparancsok szigorát hangoztató vallás kényelmetlen hatalom, amelyet mindenáron vissza kell szorítani. Ezt bővebben fej-

¹ Grünwaldnál.

² Találóa mondja Rousseau: «Sitôt que c'est la force qui fait le droit, l'effet change avec la cause: toute force qui surmonte la premier succède à son droit. Sitôt qu'on peut déso-béir impunément, on le peut légitiment; et puisque le plus fort à toujours raison, il ne s'agit que de faire en sort qu'on soit le plus fort». *Conr. soc.* I. 3.

tegetni Pikler opportunusnak nem tartja, azonban távol van attól, hogy érzelmeit titkolja.

Igy Pikler az egész vonalon figyelmen kívül hagyja, sőt megveti az életviszonyok objektív rendeltetését, fölbontja azt, aminek fölbontása ellen a természet tiltakozik, önkényes törvényeket szerkeszt azon intézmények számára, amelyek a természet bizonyos alap-törvényei szerint kell, hogy igazodjanak. Nála nem létezik semmi állandó, változatlan törvény vagy intézmény: minden alakul, változik, minden folyik, πάντα ῥεῖ.¹ A dolgok statikája elhanyagoltatik s az egész természet a kinematika, a mindent alkotó és fölfaló anarchia prédájává lesz. Valóban «nincs a közhatalomnak olyan letéteményese, — mondja Apponyi Albert gróf — aki annyit pusztíthat, annyit rombolhat, amennyit pusztít és rombol a tudás fegyvereinek lelkiismeretlen vagy akárcsak könnyelmű forogatója.»²

«A tudományos elvtelenség — írja Piklerről Várnay Sándor — a tudományos nihilizmus ridegebben proklamálva alig is hangzott még el, mint azokban a glosszákban, amelyekkel Pikler a jogbölcselet ezen 'korszerű' programját levezeti... Milyen sivár látóköri az, melyet ez a jogbölcselet nyit a társadalmi eszmék történetében, amelyekhez nem talál mértéket az ember magasabb rendeltetésében, jobbulásában és tökéletesedésében. Pikler előtt a történelem minden visszaélése jogilag is igazolva áll... a rabszol-

¹ V. ö. A jog stb. 54, 61, 64, 77, 154. ll.

² V. ö. Religio, 1908. 20. sz.

gaság Rómában, a gyermekkitevés Kinában stb.... Azt állítani, hogy minden meggyőződés egymás mellett és egyidejűleg is egyaránt jogosult s hogy minden eszmény egyformán igaz, ez a tudományos opportunizmus legveszedelmesebb elmélete. De kétszeresen veszedelmes irányzat a jog- és államelmélet terén, mert a hatalom és érdek souverenitását proklamálja az ész és igazság fölött s mert a jogszolgáltatás erkölcsi alapjait bontja meg, midőn a kétes jogigények elméleti eldönthetlenségét mondja ki. S hiába vigasztalja magát azzal Pikler, hogy ő, ellentétben a régi iskolákkal, nem tartja föladatának egy ideális államot rajzolni, azért a kritika ki fogja vonni tanításaiból azt az állameszményt, mely végkövetkeztetéseiinek megfelel s ez a *«bellum omnium contra omnes»* eszménye, a *«megtestesült anarchia»*¹ Eszterházy pedig így ítél: «Pikler jogrendszere a legteljesebb anarchizmust törvényesíti».²

¹ V. ö. Athenaeum, 1892. évf. 524. és kk. II.

² Eszterházy S., i. m. 182. l.

Pikler jogbölcselete, mint agitációs eszköz.

Több fejezetben külön kiemeltük, hogy az a tudomány, amit Pikler mível, nem a szó szoros értelmében vett tudomány, hanem annak egy egészségtelen fajtája, amelyet legtalálósabban iránnytudománynak lehetne nevezni. Az ilyen tudomány nem az objektív igazság felderítését tartja céljának, hanem valamely konkrét érdeknek, párttörekvésnek, mozgalomnak, politikai iránynak a szolgálatát. Ezt Pikler nem is tagadja. «Mint minden embernek — mondja ő — úgy megvannak természetesen nekem is egyéni eszményeim, törekvéseim. És mint minden ember, természetesen küzdeni akarok értük én is. Remélem, hogy ami csekély tudományom van, *azt is szolgálatába fogom állítani ezen eszményeknek.*»¹

Megmondja nekünk azt is, hogy a népszerűség, a tömeg tapsai után való vágy az, ami benne a tudóst elnyomja: «Nehéz a szigorú tudomány embeérének — így ír — a szigorú tudomány határain belül maradni, nehéz annak, aki szokva van nézeteit

¹ Bevezető, XVIII. l.

terjeszteni, jogérzete szavát kiáltó szóvá nem tenni; nehéz annak, akinek célja az emberek cselekedeteit közvetve befolyásolni, közvetlen vezetésükről lemondani. És (erre is figyelemmel kell lennünk) nem könnyű dolog annak, aki tudja, hogy ő is sokat érő munkát teljesít az emberiség számára, *kevesek elismerésével beérni és a koszorúról s szeretetről lemondani*, amelyet az emberek nagyobb tömegei a költőnek, a gyakorlati államférfinak s az életbölcselelőnek nyújtanak.»¹

Nos, a beszédnek ez a neme tudósnak ajkán kissé különös. A tudomány igazi emberének főjellemvonása az igazság megismerésének kiolthatatlan vágya. Ez a vágy nem enged neki nyugtot, űzi, kergeti őt, hogy hatoljon beljebb a dolgok lényegébe, vizsgálja a természet és az élet mély titkait és szolgáljon az igazságnak minden mellétekintet nélkül. Az igazi tudós nem fordítja el az arcát az igazságtól, mint Pikler, ha ez az igazság esetleg kellemetlen, hanem lelke egész hevével keresi és ha megtalálta, ragaszkodik hozzá rendületlenül. Nem is azt tartja céljának az igazi tudós, hogy csak oly tanokat hirdessen, amelyek a néptömeg idegzetét kellemesen izgatják; ő az igazságot önmagáért keresi és ha megismerte, megmondja azt, jóllehet tudja, hogy fölzúdul ellene az avatatlanok serege. A tapssal, a babérkoszorúval nem sokat törődik, sőt ellenkezőleg, szenvedni, nélkülözni kész az igazságért és szívesen elviseli érte a mártíromságot is. Ilyen lelkület jellemzi az igazi

¹ Bevezető stb. 50. l.

tudóst, nem pedig a nőies hiúság, amelynek jelzava: Tapsolj csak népem, tapsolj csak nekem! A tudomány története számtalan példát hoz föl arra, hogy az igazság fölkent bajnokainak ebben az életben igen sokszor megvettetés, üldözés, tövis járt ki és csak a késő utókor emelt szobrokat emléküknék. Szerencsére ilyen komoly férfiakra van bizva az emberiség vezetése, akik vérükkel is készek tanúságot tenni az igazság mellett: a hiú tapshajhászok vásári lármája az ilyeneknek komoly hangja mellett neveltséges bohóckodásnak tűnik föl, amelynek dicsősége annyi állandósággal bír, mint a tünékeny cigarettafüstkarika.

Piklert tehát a taps utáni vágy, a szereplési viszketeg térítette le a szigorú tudományosság útjáról. «Der natürliche Thätigkeitsdrang — mondja Bergbohm — stört die reinen Zirkel der Wissenschaft.»¹

Minthogy ily gyakorlati célok lebegnek szeme előtt, a valóság pedig nem érdeklí, azért keveset törődik azzal a sok ferdeséggel, ellentmondással, egyoldalúsággal és ferdítéssel, amelytől csak úgy duzzad egész elmélete. Ahol a hiúság és a viszketeg annyira uralkodóvá válik, ott az irodalmi szeméremre és gondolatszüzességre keveset adnak. Pikler e tekintetben is hasonlít mestereihez, a XVII. és XVIII. századbeli forradalmi jogbölcselőkhez, akiknek rendszereit Bluntschli így jellemzi: «A spekulatív jogbölcséleti rendszerek csak úgy hemzsegenek az ellentmondásoktól. Megalapozásuk hézagok, tartalmuk

¹ Bergbohm, Jurisprudenz etc. 202. l.

többnyire sovány és sivár. Azonban egy mindent kétségbevonó és mindent átalakító idők számára valódi tárházai voltak ezen elméletek ama szellemi fegyvereknek, amelyekkel az ellenséges pártok csatáikat vívták». ⁸

Ma a kommunista törekvések idejét éljük, nem csoda tehát, ha egy olyan belátásos férfiú, mint Pikler, oly tanokat hirdet, melyek épen divatban vannak. Az ő egész belátásos elmélete a kommunista célokat szolgálja. Ehhez azonban oly módot talált, amely személyes érdekeit minden veszedelemmel szemben biztonságba helyezi. A belátásos ember élvezni akarja az egyik fél tapsait, anélkül, hogy a másik félnél bármit is kockáztasson. Ennek megfelelően Pikler nem program alakjában adja elő a maga törekvéseit, hanem a tudomány ruhájába öltözteti azokat. Kettős célt ér el ezáltal. Először megszabadul a fennálló állapotok hivatott védőinek kemény rendszabályaitól, mert ezek csak a burkolatlan, nyílt támadásokat üldözik; ² másodsor nagyobb hitelt szerez törekvéseinek, amennyiben nem mint óhajokat és célokat írja le azokat, hanem mint objektív szükségserűségeket, vagyis oly dolgokat, melyek természeti szükségességgel, okvetlenül be fognak következni. Így tett Marx is, mikor a tőkéstermelés ügyneve-

¹ Bluntschli, Der Rechtsbegriff, Ges. kl. Schriften, I. Nördlingen, 1879., 3. és kk. ll.

² «A közhatalmak gyakorlásával összekötött felelősséget törvények szabályozzák; a tudás hatalmának felelősségét egyedül a lelkiismeret hajtja végre» — mondja Apponyi Albert gróf. V, ő. Religio, 1908. 20. sz.

zett immanens törvényeiről és a negációs törvényről szóló tanával azt bizonyította, hogy a kommunista társadalom a maiból szükségszerűen ki fog alakulni, akár akarjuk, akár nem.

Pikler azonkívül a kritika számára hozzáférhetelenné akarta tenni politikai céljait, mikor tudományos elveket csinált belőlük s azt a tekintélyt akarta nekik biztosítani, amelyet a nép szemében mindez bír, ami a tudomány mezében jelenik meg előtte. A katilináris mozgalmak nyílt támogatása, a nyílt politikai küzdelem kellemetlen, áldozatokkal is jár, holott a tudomány leple alatt folytatott harc a kényelmet nem zavarja, a kivánt tapsokat pedig mégis meghozza. A nemzeti és a vallási eszmét egyenesen s nyíltan támadni kockázatás lenne, ugyanezen eszméket a tudomány nevében diszkreditálni, tekintélyüket aláásni, nem jár veszedelemmel.

Ezek után Piklert nem szabad összetévesztenünk a szorosán vett tudóssal. Nagy különbség van ugyanis a pártember és a tudós vagy bölcs között. A bölcs szemében — mondja Stein¹ — a mai pártalakulások csak muló hullámverések az emberi haladás nagy óceánjában. A pártember csak a «hic et nunc»-ot nézi, a bölcs a «quod semper és ubique»-t kutatja. Amaz megittasodik korának politikai orgiáitól és vakon támolyog a legközelebbi cél felé, holott a bölcs megőrzi józanságát és tiszta látását korának politikai bacchanáliái között is. Így Sokratesről mondják életfrói, hogy egy vidám szimpózionban töltött

¹ Stein, Sociale Frage im Lichte der Philosophie, 36. l.

éjszaka után ő volt az egyetlen, aki józan állapotban fölkel az asztaltól és tovább bölcselkedve ment hazafelé. A pártember végre, nem lévén képes elnyomni önző hajlamait, csak a pillanatnyit és az egyénit nézi, ellenben a bölcs a pillanat erőpróbáinak alapul szolgáló általános és változatlan mozzanatra szegi tekintetét: az emberi nem örök érdekeire. Ha már most összegezni akarjuk ítéletünket Pikler belátásos elméletének tudományos értékéről, szóról-szóra alkalmazhatjuk reá Bergbohmnak véleményét, melyet ő a forradalmi francia észjogászokról formált. Pikler követte ezeknek a módszerét, azért teljesen reá illik, amit Bergbohm róluk mond.

«A jogi alapfogalmak meghatározásában — írja Bergbohm — hirtelenek voltak, axiomatikus elveket állítottak föl végső okokul s megszakították a dedukcióikat ott, ahol a jogbölcselet igazi munkája kezdődik. Tudománytalan módszerük miatt korhadt dogmatizmusba estek s az egész jogbölcseletnek meghamisított tartalmat adtak. Fogalmaikat nem absztrahálták a jogból, hanem rákényszerítették azokat a jogra, hipotétikus tételeiket nem vetették össze a való tényekkel, hanem a valóságot nézeteikhez képest átalakították; nem annyira a jog alapjait keresték ők, mint inkább elveket egy jövődöbeli jog számára — törekvésük nem az volt, hogy megismerjék a való élet jelenségeit tisztán ezen megismerés kedvéért.»

«Azért tudományos szempontból érdemeiket messze fölülmulják azok az átkos hatások, amelyeket a jogtudományra gyakoroltak. E hatások nem közönséges

következményei egy elméletnek, mely tévelyei mellett is némi népszerűsége vergődött, hanem következményei egy olyan rendszernek, amely flagransas hamis föltevéseken nyugszik, csupa fantazmából és álokoskodásból van összeszöve, minden tudományos gondolkodásnak híján van, s mely gyakorlati sikereit tudományos ellenállhatatlanságára igyekezett visszavezetni, holott azokat kizárólag annak köszönhetette, hogy perspektívát nyitott egy jövendő eszményi jogállapotba. *Nem volt az egyéb, mint a jogbölcseletnek lealacsonyítása nagyarányú agitációs eszközzé.*¹

Pikler nem tudott lemondani a politikusnak kijáró népszerűségről; tudományát politikájának szolgálatába állította, a valót a saját vágyainak szemüvegén át nézte és úgy is írta azt le. Azért önmaga felett mond ítéletet, mikor így ír: *«Aki a vágytól az iránt, aminek lenni kellene, elvesztette tiszta látását az iránt, ami tényleg van, az alkalmatlan a tudományra».*²

¹ Bergbohm, i. m. 227. és k. l.

² Pikler, Bevezető stb. 50. l.

24. jfm.
5/27/31

uoco

